BİR EĞİTİMCİ OLARAK
Hz. MUHAMMED

Doç. Dr. Abdullah ÖZBEK

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Esra Yayınları
Cumhuriyet alanı No: 8 / A
Tel : 351 0340 - 350 4845
KONYA

Esra yayınları yayın no : 65

Birinci Baskı: Nisan 1988
İkinci Baskı: Kasım 1991
Üçüncü Baskı: Nisan 1994

Dizgi	: Esra dizgi servisi
Kapak	: Aycan Grafik
Mizanpaj	: Ahmet Acar
Baskı	: Cansan

İstanbul-1994

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMALAR

1. Şahıslarla ilgili tarihlerde, eğer rakamların önüne bir rakam ya da işaret konulmamışsa. M.S. (milattan sonra) anlamına gelmektedir.

2. Hadis müellifleri, metinde, meşhur olan isimleriyle yazılmıştır. Bibliyografyada ise, Hicri vefat tarihleriyle birlikte tam olarak yazılmıştır.

3. Hadislerin kaynakları. Mu'cemu'l-Müfehres'e göre yazılmış olup, ayrıca asıl metinlerle kontrol edilmiştir.

4. Âyetler dipnotta gösterilirken, sure ismi, sure sıra ve ayet numaraları yazılarak belirtilmiştir.

5. Bibliyografyada"ana kaynaklar", "diğer kaynak lar" dan önce sıralanmıştır.

ÖNSÖZ

Bu araştırmada Hz. Muhammed'in eğitimcilik yönünü ortaya koymaya çalıştık.

Hz. Muhammed, başarısı tarihen sabit bir eğitimcidir. O başta kendisini bir eğitimci olarak tanıtmış, hayatı boyunca da tatbikî olarak bunu isbat etmiştir.

Bu çalışmanın eğitim bilimi dallarında çalışma yapanlara. özellikle de din eğitimcilerine yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Muhammed'in eğitimiyle ilgilenişim, bir tesadüf değildir. Asistanlığa başladığım ilk yıllarda, ilk iş olarak pedagoji tarihi okumakla işe başladım. Bu esnada insanlığın eğiticileriyle tanışmaya çalıştım ve pek çok pozitivist, pragmatist, naturalist idealist, nihilist vb. eğitim teorilerini inceledim.

Şüphesiz bu teorilerin müsbet yönleri yanında bir çok olum suz tarafları da vardı.

Bu arada, peygamberlerin, büyük eğitimciler arasında yer almayışı üzerinde derin derin düşündüm. Hele, "*Ben gerçekten muallim olarak gönderildim.*" diyen Hz. Muhammed, nasıl olur da pedagoji tarihlerinde gerekli ilgiyi görmezdi?...

Bu soru kafamda gün geçtikçe daha da olgunlaşıp şu soruya dönüştü: "*Acaba Hz. Muhammed'in eğitiminde, insanı eğitmek için bir metod arama denemesi yapamaz mıyız?* "

Bu sorunun cevabı, işte bu çalışmayı oluşturdu.

Neticede gördük ki, Hz. Muhammed insanları tamamen pedagojik esaslar dahilinde eğitmiştir. Objektif bir gözle incelendiğinde, bu özellik açıkça görülecektir.

Bu çalışmayı okuyanlar, âyet ve hadislere, eğitim açısından da bakılabileceği kanaatine varacaklardır. Özellikle de bu araştırmanın, eğitimcilerin ilgisini çekeceği umudundayız. Eğer bu konuda bir istek uyandırabilirsek, kendimize bahdiyar sayarız.

13 Nisan 1988 **Abdullah ÖZBEK**

KONYA

GİRİŞ

A. PROBLEM

Hz. Muhammed, başarısı tarihen sabit bir eğitimcidir. Bu başarının sebeblerini bir metod çerçevesi içerisinde tesbit etmek gerekmektedir.

Bugün din eğitimi sahasında hizmet verenlerin çoğunluğunun, eğitimle ilgili yeterli metod bilgisine sahip olduklarını söyleyemeyiz. Bizce bunun sebebleri şunlardır:

a. Eğitimle ilgili bilgilerin Batı'dan geldiği düşüncesinin yaygın oluşu.

b. Hz. Muhammed'in hadislerinin eğitim açısından sistematik tahlilinin yapılmamış olması.

c. Tefsirlerin ve hadis şerhlerinin, eğitimle ilgili yeterli açıklama yapmamaları.

"Yerli olsun yabancı olsun, bir çok eğitimci, eserlerinde, bir eğitimci olarak Hz. Muhammed'e ya hiç yer vermemekte, ya da çok basit bir şekilde geçiştirmektedir. O'nun bir eğitimci olduğu özellikle gözardı edilmektedir. Bu konuda bilgi eksikliği olabileceği gibi, kasıt ihtimali de vardır. Hz. Muhammed'in eğitimci yönüne temas eden doyurucu eserlerin bulunmayışı da büyük bir faktördür. Ancak son zamanlarda Hz. Muhammed'in eğitimi ile ilgili araştırmalara girişilmesi sevindiricidir."

Yukarıda zikrettiğimiz proplemler göz önünde tutularak Hz. Muhammed'in eğitimini ortaya koymak şu faydaları sağlayacaktır:

a." Din eğitimcisi olarak hizmet verenler, Hz. Muhammed'in de bir eğitimci olduğunu düşünerek, pedagojinin

verilerinden istifade etmeye yöneleceklerdir. Aynı zamanda, Hz. Muhammed'in eğitimcilik yönünü tanıma fırsatı elde edeceklerdir Çünkü Hz. Muhammed, gönderiliş sebebleri arasında "**eğitimcilik**" vasfım özellikle zikretmiştir."[1] Öyle sanıyoruz ki, araştırmacılar O'nun bu yönüne fazla eğilmemişlerdir.

b. Bu araştırma ile Hz. Muhammed'in eğitimcilik yönü, eğitim bilimi açısından incelenip ilgililerin istifadesine sunulabilecektir.

c. Hz. Muhammed insanları tabiî şartlar ve pedagojik esaslar dahilinde eğitmiştir. "Ara sıra kendisinin de bir insan olduğunu hatırlatması, eğitiminin tamamen fıtrata dayandığını göstermektedir." Aynı zamanda O'nun eğitimi, eğitim biliminin ortaya koyduğu değerlerle de uyuşmaktadır.

d. Bu mütevazi araştırma, ileride bu sahada çalışma yapmak isteyenlere, bir çok bakımlardan görüş açısı kazandıracaktır.

e. Hz. Muhammed'in en önemli vasfının "**eğitimcilik**" vasfı olduğu, bu araştırmada en çok üzerinde durulan husus olacaktır.

f. "Hz. Muhammed'in başarısının, yine eğitime verdiği önemde aranması gerekmektedir." Araştırma bu konuda da gerekli açıklamayı yapacaktır.

g. Bu araştırmayla, Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretim metodları, sistematik bir şekilde ele alınıp ortaya konmaya çalışılacaktır.

1- İbn. Mace, Mukaddime, 17.

B. ARAŞTIRMA İÇİN BAŞ VURULAN GENEL KAYNAKLAR

1. Kur'an'ı Kerim ve tefsirleri.
2. Hadis kitapları ve şerhleri.
3. Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili eserler.
4. Genel tarihle ilgili eserler.
5. Hz. Muhammed'in tebliği ile ilgili eserler.
6. Eğitim ve öğretim metoduyla ilgili eserler.
7. Psikoloji ve sosyoloji ile ilgili eserler.
8. Din eğitimi, din psikolojisi, din sosyolojisi ve dinler tarihi ile ilgili eserler.
9. Eğitim konusunda yazılmış makaleler ve bildiriler.

C. BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. MUHAMMED

"Hz. Muhammed'in eğitimi Kur'an da öngörülen esaslara dayanmaktadır. Çünkü Kur'an'ı Kerim Hz. Muhammed tebliğ etmiş, hayata da yine o uygulamıştır."

Kur'an 23 senede tedrici (gradually) olarak tamamlanmıştır. Hz. Muhammed Kur'an'ı çevresindekilere ve içinde bulunduğu topluma anlatıyordu. Biz O'nu, bilhassa peygamberlik devresinde (610 - 632) hep eğitimci olarak görüyoruz.

Hz. Muhammed müslümanları barışta, savaşta, sıkıntı ve mutlulukta, dinî, sosyal, ahlâki ve siyasi yönden mükemmel bir şekilde eğitmiştir.

İnsanları eski adet ve alışkanlıklarından, bağlı bulundukları dinlerinden, bir anda çevirmek kolay bir iş değildir. Bu sebepten Hz. Muhammed, bozuk inançları söküp atmada, fıtratın kanunlarına uyarak, sıkı bir tedrîce gitmiştir. Tedrîc hem inanç, hem ibadet ve hem de hükümlerde olmuştur. [2]

2- Muhammed Accac El-Hatib, Es Sünnetu Kable't-Tedvin, 2. Baskı 1971, ss 46-50

Hz. Muhammed'in ne öğrettiği açık olarak bilinmektedir. Özellikle Kur'an, bir bütünlük içinde, hiç tahrife uğramadan günümüze ulaşmıştır. Bir kimse kalkıp bu öğretimi kabul veya reddedebilir. Fakat aynı kimse, bu öğretimin Hz. Muhammed'in öğretimi olduğunu kabul etmek zorundadır. Çünkü bu konuda tereddüde yer yoktur.

Kur'an'ın öğrenilmesi konusunda Hz. Muhammed çok titiz davranmıştır. Bunun için dört tedbir uygulamıştır:

1. İtinalı ve kontrol altında yazıyla tespit.

2. Yetkili bir Kur'an öğreticisinin yanında talim görme. (Bu öğretici Hz. Muhammed'dir.)

3. Ezberleme.

4. Yıllık mukabele [x]

Hz. Muhammed, getirdiği ilahî tebliği, bütün insanlığa anlatmak ve bunun ebediyete kadar geçerli olduğunu ispatlamak istiyordu. Ve bu tebliğin özünü de "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Rasülüdür." cümlesi teşkil ediyordu. Bu formülün görünüşü ise şöyledir:

1. İmân (inanış)

2. İslâm (fiil,kendini teslim etme ve kabüllenme).

3. İhsan (güzelleştirme, mana, öz). [3]

Hz. Muhammed bu esasların talimini normal şartlarda gerçekleştirmemiştir. Hele peygamberliğinin ilk yılları düşünülürse bu gerçek açıkça görülür. O devirde O'nun eğitim ve öğretim halkasına girmek büyük bir tehlikeyi göze almak demekti. [4]

X- Hz. Muhammed Ramazan ayında yüksek sesle Kur'an'ı okuyordu. Ashab ise yanlarına, kendilerine ait âyet nüshalarını da alıp geliyorlar ve topluca girişilen bu mukabele (Karşılaştırma) esnasında, varsa kelime yanlışlarını âyet ve sure sıralarını O'nun okuduğuna göre tanzim edip düzeltiyorlardı. (Arza). Bak: Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi , Ter : S. Tuğ, 4. Baskı, İrfan Yayınevi, İst. 1980, C. 2, s.755.

3- Bu formülü Cibril Hadisi'nde buluyoruz. Bk: buhari, İman, 39.

4- İbn. Hişam, Es-Siretu'n-Nebeviyye, Thk : Mustafa Es- Sekâ ve diğerleri, 2. Baskı Mısır, 1955, c.1, ss. 270-294.

Niçin karşı çıkıyorlardı ?

Hz. Muhammed tebliğine ve eğitimine başlar başlamaz, içinde yetiştiği ve güvenini kazandığı toplum birden cephe almıştı. Bu karşı çıkış sebeblerini şöyle izah edebiliriz:

1. Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretemini yaptığı Kur'-'an puta tapıcılığı ve çok tanrıcılığı yeriyor, Allah'tan başka şeye tapmanın, sapıklık olduğunu bildiriyordu. Tabiî ki Kureyş'in ileri gelenleri, sosyal yönden Hz. Muhammed'i kendilerine denk görmüyorlardı.[5] Hele Kur'an'ın kendilerini kötülemiş olmasını, bir türlü hazmedemiyorlar, bir savunma mekanizması geliştiriyorlardı.[6] Hz. Muhammed'in sunduklarını inkar etmekle, hem kendilerini hem de inançlarını yüceltmek istiyorlardı. Kureyş'in karşı çıkma sebebi başta kıskançlıktı. Çünkü, kendilerinin dışında hiç bir kimsenin itibar kazanmasını istemiyorlardı. "*Kafalarına taktıkları tek soru şu idi: "Niçin bizler varken peygamberlik Hz. Muhammed'e gelir?"* Bu kıskançlık, kısa zaman sonra saldırganlığa dönüşmüştür.

2. Hz. Muhammed'in getirdiği din, Mekke ileri gelenlerini, mevki ve nüfuzlarını kaybetme endişesine düşürmüştü. Bu yüzden hem Hz. Muhammed'i hem de inananları yıldırmak için, ellerinden geleni yapıyorlardı. Psikolojik bir gerçektir ki, engel-ler (frustration) saldırganlığı artırmaktadır. Saldırganlık belli bir müddet engele, sonra da engeli yapana yönelmektedir. İşte bunun için Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'e her fırsatta saldırıyorlardı.

3. Bütün karşı çıkmalarına rağmen, ileri gelen müşriklerin bazılarının çocukları ve köleleri, Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretim halkasına girmişlerdir.

4. *İnsan tabiî olarak eskiye bağlı bir varlıktır. Bu bağlılık Araplar'da çok daha ileri durumda idi.* [7] Bu taassup, onların bütün karşı çıkışlarının ana sebebini teşkil eder.

5- Zuhruf, 43/31.
6- Bak : Hayrani Altıntaş, Hicretin psikolojik Amilleri, Diyanet dergisi, (Hicret özel Sayısı), Diyanet İşl. Bşk. Yay. Ank. 1981, s. 109.
7- Zuhruf, 43/22-24.

5. Hz. Muhammed, insanların yaptıklarından sorumlu olduğunu, bir gün mutlaka hesap vereceklerini, her fırsatta söylüyordu. Bu açıklama ise, müşrikleri çileden çıkarıyordu.

6. Hz. Muhammed'in sunduğu gerçekler, gerçekten çok inandırıcı idi. Bu da onlarda aşağılık duygusu yaratıyordu.

Hz. Muhammed ise, hep sulh ve uzlaşma taraftarı idi. Ama müşrikler hiç oralı değildi. Nitekim Hz. Muhammed'i öldürmeye bile teşebbüs etmişlerdi. Nihayet insanlığın büyük eğitimcisi, öz yurdunu terketmek (hicret) zorunda kalmıştı. [8]

Bütün bu şartlara rağmen gün begün müslümanların sayısı artıyordu. Bu nasıl oluyordu? Şüphesiz bu artışın sebebini Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretim metodunda aramak gerekir.

O günün Arap toplumu nizam, düzen, itaat tanımayan bir toplumdu. Hz. Muhammed'in eğitimi sayesinde nizam, adalet, itaat kavramları, yavaş yavaş pratik hayatta geçerli olmaya baş-ladı. İşte bu durum, O'nun eğitiminin başarısını açıkça göster-mektedir.

Hz. Muhammed kendisini, hiç yoktan yepyeni şeyler ortaya atan bir mürşit olarak tanıtmamış; *daha önce de peygamberlerin geldiğini ve insanları eğittiklerini ifade etmiştir.*[9] Ne var ki, zamanla insanlar bunu unutmuşlardır. Hz. Muhammed, bilhassa kendisini, bu ilahi gerçeği tekrar ele alıp yenileştiren birisi olarak tanıtmıştır.

Hz. Muhammed fil dişi kuleden nazariyeler ortaya koyan, insanlarla birlikte yaşamayan ve bu koyduğu prensiplere uymayan bir filozof değildir. Hayali teorilere davet eden bir propagandist de olamaz!

O, söylediklerini önce, bizzat kendi nefsinde tatbik etmiş bir eğitimcidir. Adalet, eşitlik, ilim, cihad, kardeşlik, yardımlaşma, istişare, çocuklara ilgi, kadınlara hürmet, komşuyu gözetme, akrabayı ziyaret gibi konularda her ne söylemişse, herkesin gözü önünde, fiili olarak tatbik etmiştir.

8- İbn, Hişam, a.g.e.c.1, ss. 480-486.
9- Mü'min, 40/78; İsra, 17/15; Nisa, 4/164-165.

"Tatbik", işte bu şekilde, İslâm eğitiminin en belirgin vasfı olmuştur.

Hz. Muhammed'in eğitiminin amaçlarından birisi de (faziletli bir toplumda, sağlam bir üye olması için) iyi insan yetiştirmektir. Bu vazife en çetin şartlarda bile ihmal edilmemiştir. [10]

Hz. Muhammed'in eğitiminde en önemli kaynak Kur'an'dır. Bu sebepten peygamberliğinin ilk yıllarında, Kur'an'la karışma ihtimalini göz önünde bulundurarak, kendi hadislerinin yazılmasını bile istememiştir. Ama Kur'an'ın yazılmasına özel bir ihtimam göstermiştir.

Diğer bir yönden meseleye bakacak olursak, Ashab Hz. Muhammed'in sözlerini yazmasa bile; gönlünde muhafaza ediyor ve günlük hayatında uyguluyordu.

D. HZ. MUHAMMED NASIL ÖĞRETİYORDU?

İnsan âlim olarak doğmamıştır. Bilgi, öğretim faaliyeti ve çalışma sonucu elde edilir. [11] İşte bu sebepten Ashab, Hz. Muhammed'in etrafında ilim meclisleri oluşturur, âdeta dinlemek ve sormak için vesileler arardı. Ne zaman Hz. Muhammed otursa, O'nunla birlikte oturup ilim meclisi oluştururlardı. Bilhassa sabah namazını kıldıktan sonra, etrafında halka olup Kur'an okurlar, farzları ve sünnetleri öğrenirlerdi.[12]

Hz. Muhammed müslümanların devlet reisi, camide imamları, mahkemede hakimleri, orduda başkomutanları, ayrıca her türlü problemlerini açabildikleri ve güven duydukları öğretmenleri idi. Bu sebepten daima onlarla birlikte bulunuyordu.

10- Abdulhamîd El-Haşimî, Er- Rasulu'l-Arabî El-Murabbî, Dimeşk, 1981,ss,72-76.
11- İbnu Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf, Camiu Beyani'l-ilm ve Fadlihi, Thk: Abdurrahman Mahmud, ts. s,12.
12- Nuru'd-Din Ali İbnu Ebi Bekr, El-Heysemî, Mecmau'z- Zevâid ve Menbau'l- Fevaid. 1. Baskı, Beyrut, 1967, c.1, s.132.

O konuşurken yanında bazan tek kişi, bazan bir topluluk bulunurdu. Topluluk genellikle müslümanlar olurdu. Bazan da Ehl-i Kitap veya münafıklar soru sormaya gelirlerdi. Ya da Hz. Muhammed onları İslam'a davet etmek için yanlarına giderdi. Diğer taraftan Hz. Muhammed konuşurken çocuklar, gençler, yaşlı kadınlar, halktan ya da eşraftan kimseler dinlerlerdi. [13]

İster ferdlerle tek tek, ister topluluk halde görüşürken olsun. Hz. Muhammed'in başvurduğu metod, tatlı sesiyle, istiğrak ve vecd içinde önce Kur'an'dan âyetler okumak, sonra da bunları tefsir edip açıklamak ve kendisini dinleyenleri inanmaya davet şeklindeydi. [14]

Elbette ki, Ashab'ın bütün işi gücü, Hz. Muhammed'in yanında bulunmak değildi. Buna Hz. Muhammed de karşıydı. Bazen birbirine yakın olanlar nöbetleşe gider öğrenir, dönünce de bunları öğretirdi. Yani bilenlerin bilmeyenlere öğretmesi, bir öğretim metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. [15]

Ashab bazen, inen âyetlerin manasını anlamada güçlük çekiyordu. Böyle durumlarda Hz. Muhammed, onlara hem doğru manayı söyler, hem de hatalarını düzeltirdi.

"**İmân edip de imânlarını zulüm ve şirkle bulaştırmayanlar (var ya), işte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve hidayete erenler de onlardır.**"[16] âyeti gelince, bir grup müslüman, âyette geçen "zulüm" ün manasını anlamamışlar, telaşa düşmüşlerdi. "Hangimiz nefsine zulmetmez ki ya Rasûlallah?" diyerek Hz. Muhammed'den açıklama istemişlerdi. O da "Âyette bu kasdedilmiyor, burada zulümden maksat şirktir. Siz Lokman'ın oğluna öğüt verirken "**Allah'a şirk koşma, gerçekten şirk büyük bir zulümdür.**" [17] dediğini duymadınız mı?" diyerek onları teskin etmiştir. [18]

13-Bak : Ramazan Ayvallı, Esbâbu Vürûdi'l-Hadis ve Bunun İslâm Teşriindeki Yeri ve önemi, (A.Ü.İ. Fak.'de hazırlanmış doktora tezi), Daktilo edilmiş Nüsha, Ank. 1979, ss. 97-99.
14- Hamidullah,a.g.e. c.1, s.99.
15- M. Accac El- Hatib, a.g.e, s. 59.
16- Enam, 6/82.
17- Lokman, 31/13.
18- Buhari, Enbiya, 41

Hz. Muhammed, bir olay olduğunda, derhal hükmünü açıklardı.[x] Bunu işiten kimse de her tarafa yayardı. Bazan duyan kimse çok olur, bir anda süratle yayılır, bazan da az kişi olur, o zaman Hz. Muhammed etrafa, bilgiyi ulaştıracak insanlar gönderirdi.

Hz. Muhammed bazan hatayı kendisi görür, bazan da duyardı.Böyle durumlarda hataları söyler, doğrusunu gösterirdi. [19]

Müslümanlar çoğunlukla kendi problemleri hakkında direkt soru sorarlardı. Hz. Muhammed bunlara cevap verir, açıklamalarda bulunurdu. Bu şekilde önce soran, bununla birlikte kendisini ilgilendirenler öğrenirlerdi.

Ender de olsa Ashab'tan bazılarının soru sormaktan çekin-diğini görüyoruz. Böyle durumlarda bir başkası sorar, problemi olan kişiye iletirdi. [x]

Hz. Muhammed eğitime ilk defa kendi evinde başladı. Daha sonra da Erkam b. Ebi'l -Erkam'ın evinde devam ettiğini görüyoruz. Müslümanlar bu evde gizli olarak toplanırlar, yeni dinin prensiplerini öğrenirler, Kur'an okurlardı. Yeni eğitim ilk yıllarda ferd ferd ve gizli olarak yapılıyordu. [20]

"Şimdi sen, ne ile emrolunuyorsan (kafalarını çatlatırcasına) apaçık bildir. Müşriklere aldırış etme." [21] âyeti gelinceye kadar Erkâm'ın evinin, İslâm eğitim okulu olarak kullandığını görüyoruz. Derken müslümanların sayıları arttı.

X- Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Muhammed bir gün (pazarda) bir ekin yığınının yanına gelmiş ve elini daldırdığında parmaklarına ıslaklık dokunmuş. bunun üzerine :" **Ey ekin sahibi! Bu ne hal**" diye sebebini sormuş. Ekin sahibi Üzerine yağmur yağdı ya Rasûlallah! demiş. Hz. Muhammed: "O ıslak kısmı insanlar görsün diye ekinin üstüne koysa idin ya! Aldatan benden değildir..." buyurmuş. Bak : Müslim, İman, 164; Davud, Büyu, 50; Tirmizi, Büyu,72; İbn Mace, Ticaret, 36 : Ahmed b. Hanbel, c. 2, s.50.

19- Buhari, İman, 15; Tirmizi, Salat, 11; Davud, edeb, 70. Ayrıca bak : Accac El-Hatib,a.g.e. s, 61.

X- Hz Ali Muhammed'in damadı olduğu için,"mezi" (ekseriye zevce ile oynaşırken gelen berrak su) hakkında soru sormaktan çekinmiş, bunu Mikdat b. Esved'e sordurmuştur. Bak : Müslim, Hayz, 17, 18, 19. Burada Hz. Muhammed "mezi" den gusül lazım gelmediğini; sadece abdest almanın gerektiğini söylemiştir.

20- El- Haşimi, a.g.e. s, 406.

21- Hıcr, 15/ 94

İslâm, Arap Yarımadasına yayıldı. Bundan sonra Hz. Muhammed, davetinin bütün merhalelerinde tebliğine ve eğitimine başladı. Soruyorlar, cevap veriyor, problemlerini çözüyor, barışta, harpte bollukta ve sıkıntıda hep anlatıyor öğretiyordu. Müslümanlar da önce öğreniyorlar, uyguluyorlar, sonra da başkalarına öğretmeye çalışıyorlardı.

Öğretim faaliyetlerinde Hz. Muhammed'in hanımları da oldukça etkin bir mevkidedir. Bazı kadınlar problemlerini onlar aracılığı ile Hz. Muhammed'e iletiyorlar ve cevap alıyorlardı. O'nun vefatından sonra da hanımları bu öğretim faaliyetini sürdürmüşlerdir.

Hz. Muhammed'in sünnetini korumada ve yaymada, kadın sahabilerin de büyük hizmeti olmuştur. Öğrenme konusunda onlar da erkekler kadar hırslı idiler. Bir çoğu Hz. Muhammed'in huzuruna gelir, problemini rahatlıkla arzederdi. [22] Hatta öğretim için kendilerine özel vakit ayırmasını istemişlerdir. Şüphesiz bu arzuları yerine getirilmiştir. [23] Onların öğrenme konusundaki hırs ve gayretlerini Hz. Ayşe şöyle tasvir eder: "Amma da yaman şu ensar kadınları! Dini öğrenmelerine, hayaları engel teşkil etmedi." [24]

Hz. Muhammed kadınların büyük terbiyeciler olduğunu, onlara büyük hürmet gösterilmesi gerektiğini şu hadisiyle ilan etmiştir:

"**Cennet anaların ayakları altındadır.**" [25]

Gelen elçiler ve askeri faaliyetlerde eğitim ve öğretimde rol oynamışlardır.

Bilindiği gibi hicretten sonra Medîne, İslâm devletinin merkezi idi. Aynı zamanda öğretim faaliyetlerinin de sürdürüldüğü en önemli merkez idi. Ara sıra çevre kabilelerden heyetler gelir, Hz. Muhammed de onlara İslâm'ı anlatırdı. Gerekirse, birlikte bir muallim (öğretmen) gönderir, fazla zahmet çekme-

---

22- Müslim, Bir, 46; Hayz, 31, 32, 33
23- Buhari, İlim, 36
24- İbn Mace, Taharet, 124
25- Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 180 (suyuti, Cemu'l- Cevami'den naklen)

den öğrenmelerini temin ederdi. Bu öğretmenlere, göndermeden önce, nasıl öğretecekleri konusunda metod bilgisi de verirdi. 26 Bilhassa, İlâhî emir gereği, Allah'ın yoluna hikmetle,x güzel öğütle ve en güzel şekilde tartışma yaparak çağırmalarını emrederdi.

İslâm daveti için gönderilen elçiler, şüphesiz gittikleri toplumun lisanlarını da biliyorlardı.27 Tebliğ, eğitim ve öğretim için, bir bakıma bu şart idi.

Hz. Muhammed'in bütün çabası, gerçeklerin en açık şekilde ortaya çıkarılmasıydı. Bu sebepten, kendisinin bilinçsizce taklid edilmesine her zaman karşı çıkmıştır. Nitekim

---

26- Müslim, İman, 29, 31.
X- Kur'an'da "hikmet" şu anlamlarda kullanılır.
a) *İbret*. (Kamer, 54 /5-4)
b) *Her şeyi güzel yapma.* (Hud, 11/1.)
c) *En uygun çözüm.* (Zuhruf, 43 /63.)
d) *Doğru ile yanlışı, zararlı ile faydalıyı ayırt etme yeteneği.* (Bakara, 2/268,269 Nisa, 4/113.)
e) *Bilgi ve kavrama gücü.* (Lokman, 31/12)
f) Tevhid, anna- babaya itaat ve hürmet, akrabalık haklarını gözetmek, muhtaçlara yardım etmek, israftan ve cimrilikten kaçınmak, fakirlik korkusuyla evladını öldürmekten fena işlerden, her hangi bir masuma haksızlık etmekten, yetimlere karşı zorbalıktan , mallarını almaktan çekinmek, sözünde durmak, alış verişte doğru ölçüp doğru tartmak, gururlanmadan, kibirlenmeden yaşamak. (İsra, 17/23-39)
Hikmet bütün peygamberlere bahşedilen ilahi nimettir. (Nisa, 4/53; Bakara, 2/251; Zuhruf, 43/63; Maide, 5/113; Al-i İmran, 3/81; Bakara, 2/ 129,151.).
Kur'an Hikmet dolu bir kitabdır. (Yasin,33/2; Al-i İmran, 3/58.)
Kendisine hikmet verilen kimse büyük hayra kavuşmuştur. (Bakara, 2/269)
Hadislerde hikmet belli başlı şu anlamlarda kulanılır.
a- Hikmet nübüvet dışındaki görüş ve ictihadda isabettir. Bu sebepten Hz. Muhammed İbni Abbas'a "Allah'ım ona hikmeti öğret!" diye dua etmiştir. (Buhari, Fedailu's-Sahabe, 34)
b- Yumuşak kalblilik ve nazik davranış. (Buhari, Menakıb,1; Megazi,74; Müslüm, İman, 82.)
c- Hikmet Mü'minin kaybolmuş malıdır. (Tirmizi, İlim, 19; İbn Mace, Zühd, 15.)
d- İçinde hikmet konuşulan meclis, ne güzel meclistir. (Darimi, Mukaddime, 28)
e- Bilgi. (Darimi, Mukaddime, 24.)
f- Kişi kardeşine, hikmetli bir sözden daha üstün bir hediye vermemiştir.(Darimi, Mukaddime, 32)
g- "Hikmet Allah'a itaat ve dini anlamaktır." (İbnu Abdilber, a.g.e. 15) "Bu sebebten Hz. Muhammed hikmet sahibini övmüştür". (Bak: Buhari, itisam, 13.)
h- Bazı şiirlerde "hikmet" vardır. Burada hikmetten maksat, "isabetlilik" anlamına gelir. Bak: Buhari, Edeb, 90; Davud, Edeb, 87; Tirmizi, Edeb, 69; İbn. Mace, Edeb, 41; Darimi, İstizan, 68; Ahmed b. hanbel, c.3, s, 456 c, 5, s 125.
ı- Ahmaklara (cahillere) "hikmetten" bahsetmeyiz. (Darimi, Mukaddime, 34.)
Kısaca diye biliriz ki, "hikmet", ilim, irfan, helal ve haramın öğretilmesi, (Seyyid Şerif Cürcani, Ta'rifat, İst. 1327 H. s. 63), sözde ve fiilde isabet ettirmek, gerçekleri araştırmak, insanları ve tavırlarını anlama gücüdür. Bak : Mikdat Yalçın Y.M. El-Kadi, İlmu'n-Nefsi't-Terbevî Fi'l-İslâm, Riyad, 1981, s, 200.)
27-M.Accac El-Hatîb, a.g.e. s, 71.

zaman zaman illet ve hikmetini sormadan, sebeplerini araştırmadan O'nun yaptığını yapmaya çalışanlar vardı. Bu gibi davranışlara muttali olduğunda, hiç zaman geçirmeden, derhal müdahale ederdi. Bir keresinde namaz kıldırırken ayakkabılarını çıkarıp sol tarafına bırakmıştı. Bunu gören topluluk da aynı şeyi yaparak ayakkabılarını çıkarmıştı. Namaz bitince, "Niçin ayakkaplarınızı çıkardınız?" diye sorar. Onlar da: "Sizin çıkardığınızı gördük." derler. O zaman Hz. Muhammed:

"Cebrail bana onlarda pislik olduğu haber verdi."Diye bir açıklama yapar. [28]

Hz. Muhammed'in mucize gösterdiği tarihen sabittir.[29] "Ama O, insanları mucizelerle eğitmemiştir. Önce de arzettiğimiz gibi, tamamen insan fıtratının tabiî kanunlarına uymuştur". Bu sebebledir ki, inanışlar, ruhî-manevi alan, ahlâk, siyaset, iktisat, kısaca ister ferdi veya toplumsal, ister ruhî ve maddî olsun, her alanda kaideler getirmesine rağmen,[30] insanların (bedensel ve zihinsel) seviyelerini daima göz önünde bulundurmuştur.[31] "Çünkü, öğretebilmek için, konuyu muhatabın tecrübe seviyesinde ele almak gerekir".[32]

Bütün bunların da ötesinde, söylediklerini kendi şahsında tatbik ederek, en güzel örneği sunmuştur.

Bu araştırma, bir çok yönlerden Hz. Muhammed'in eğitimine yeni bakış açıları kazandırma denemesi olacaktır. Bundan sonraki bölümler okunduğunda, bu tesbitlerimiz açıkça görülecektir.

28- Mustafa Sibâi, Es-Sunnetu ve Mekânatuha Fi't-Teşrî'l- İslâmî. 2. Baskı, Beyrut, 1978, s, 54. (Kadı Iyaz, Şifa'dan naklen)
29- İbn, Hişam, a.g.e. c, 1, s, 403, 488, 489.
30- Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 7.
31- Buhari, İlim, 49; Darimi Mukaddime, 34.
32- İ.H. Baltacıoğlu, Hayatta Muvaffakiyetin Şartları. Sebat Basımevi, İst. 1939, ss. 5-8

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. MUHAMMED'İN ŞAHSİYETİ

Tarihen bilinmektedir ki, ilk insanın yer yüzünde ortaya çıkışından itibaren risâlet, [x]

X- Risâlet : Peygamberlik, elçilik.risaletin üç hedefi vardır :
a. Tevhid inancını yerleştirmek.
b. İnsanları irşad etmek.
c- insanların birbirine karşı iyi muamele etmelerini sağlamak.

Eğitim açısından Peygamberlik müesesesinin önemi :

Bütün peygamberler beşerdir. Hepsi de yüksek asalet, keskin zekaya, kuvvetli sabra, temiz kalbe ve aksiyoner tabiata sahiptir. Hadiseler ve zaman bu kabiliyetlerini daha da olgunlaştırmıştır.

Peygamberler maddi yönden zengin değillerdir. Ama gönül zenginliğine sahiptirler. Çoğu çobanlık, el sanatları v.b gibi serbest meslek sahibi idiler. Yine çoğu yetim ya da yetimliğe yakın bir kişi olarak yetişmişlerdir.

Niçin Peygambersiz toplum yoktur?

a- İnsan his, idrak, zekâ ve aklî güçlerle donatılmıştır. Bu sayede öğrenir, kavrar ve akıl yürütür. Böylece duyu organları, gözlem ve tecrübeler yoluyla direkt olarak, içinde bulunduğu maddi hayatın bazı yönlerini kavrayabilir. Fakat insan, metafizik sahada bilgi edinmekten çok acizdir. Hayatla iç içe olan bazı meseleleri de çözemez. İnsan nereden gelmektedir? Neye gidecektir? Hayatın manası nedir?.. Bu soruların cevabını vermekte gerçekten güçtür.

Bütün bu tecrübe ve duygularla öğrenilmeyen bilgiler, ilahi vahy vasıtasıyla bilinebilir. Allah bu vahyi, yine insanlardan seçtiği peygamberlerle göndermiştir.

b- Ne kadar mükemmel olursa olsun, mücerred fikirlerin tatbiki zordur. Ama insan bu fikirlerin müşahhas örneğini görürse kolaylıkla kavrar.

Bütün peygamberler, sahih akîde ve mükemmel ahlâkı yaşayan canlı örneklerdir. Peygamberlerin gönderilmesinin hikmeti de budur. Nitekim onları gördükten sonra insanlar sorumludur. Allah Peygamberler vasıtasıyla hak ve batılı öğrenmiştir. Buna rağmen gerçeğe gözlerini kaparsa , hak ettiği cezayı bulacaktır. (Bak: İsra, 17/ 15; Nisa, 4/115)

Beşeri toplum için ilâhi bir eğitim metodudur.[1] Rasûl ise, Allah'ın seçip vahy indirdiği ve bu vahyi tebliğ etmesi için görevlendirdiği kimsedir.

İnsanlar her devirde peygamberleri tanımışlardır. Hepsinin de "müjdeleme ve korkutma" görevleri vardır. [2]

İlahî risâlet insanları eğitme konusunda şu özelliklerle kendisini gösterir:

a. Tarih boyunca insan toplumu farklılıklar gösterir. Bu farklılığı ortaya koyan unsurların başında dil, ırk ve yerleşim bölgeleri gelir. Bu özellik dikkate alınarak her topluma, irşad eden, öğreten ve eğiten bir peygamber gönderilmiştir.[3]

b. Her. Peygamber, öğretim ve eğitimini yapabilmesi için, gönderildiği toplumun dilini konuşmaktadır.[4]

c. *Şahısları, dilleri, toplumları ve zamanları ayrı da olsa, bütün peygamberler temel olarak aynı şeyde birleşmişlerdir. Bu yönüyle aralarında hiç fark yoktur.*[5]

d. İnsanlık tarihi başlangıç ve gelişim itibariyle incelendiğinde, belirli bir devreye gelinceye kadar. ilâhî risaletin adım adım tekamül ettiği görülür.

Hz. Muhammed bu görev silsilesinin son halkasını oluşturur.[6] Bu özelliği ile O'nun mesajı, bütün insanlığı ve geleceği kapsamaktadır.[7] Kendisi de bizzat bu konuyu tekitli bir şekilde ifade etmiştir. [8]

---

1. El- Haşimi, a.g.e. s, 52.
2. Buradaki korkutma, *gelecek tehlikeleri haber vermedir.*(Fatır, 35/23.)
3. Fatır, 35/24."*.... Hiç bir ümmette yoktur ki, içlerinde cehennem ile korkutucu bir peygamber geçmiş olmasın.*"
4. İbrahim, 14/4. "*Biz her gönderdiğimiz peygamberi, ancak bulunduğumilletin diliyle gönderdik ki, onlara apaçık anlatsın..*" Bu ayeti kerime , dilin öğretim açısından önemini, açık bir şekilde anlatmaktadır.
5. Al-i İmran, 8/85
6. Ahzab, 33/40
7. Araf, 7/158; Enbiya, 21/107
8. Buhari, Menakıb, 18; Müslüm, Fedâil, 22; Tirmizi, Edeb, 77; Menakib, 1; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 137.

A. KUR'AN'DA HZ. MUHAMMED

1. Vahiy Gelmiş Beşer:

Hz. Muhammed bir beşerdir. Ama vahiy alan bir beşer!.. İnsanlığın hidayeti için, aldıklarını tebliği etmekle görevli bir mürşid!... Gözlerin görmediği, akılların varmadığı yüce ufuklarla irtibatı olan bir kişi... O sadece mücerred nakil yapan bir kişi değildir. O hem zeki, hem ileri görüşlü, hem de idrak sahibidir. Allah'tan aldıklarını insanların seviyesine uygun olarak tefsir eder.

Kur'an O'nun şahsiyetinden bahsederken "beşer" sıfatını da zikreder. Hatta "**Ben de sizin gibi bir beşerim**" demesi istenir.[9]

Hz. Muhammed bir beşerdir; fakat her hangi bir beşer değil!

2. Doğru ve Güvenilir:

Kur'an, kendisini tebliği eden öğreten muallimin, doğruluk ve emanete riayetini haber verir: O bütün bilgileri ilahî kaynaktan almaktadır. Kendi nefsinden bir şey söylememektedir.[10]

Vahiy sahibi bu peygamber, aynı zamanda emanete riayet etmektedir.[11]

---

9. Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6 " *Sizin gibi bir beşerim*" =Allah'ın bana öğrettiğinden başka bir şey bilmiyorum. Melek de değilim. Ademoğluyum. Burada Allah Hz. Muhammed'e tevazuyu öğretiyor. Bak; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed El-Ensari El-Kurtubî, El-Camiu li Ahkâbi'l-Kur'an, Kahire, 1967 Kehf, 18/110 ve Fussılet, 41/6. ayetlerinin tefsiri.
10. Necm, 53/3.
11. Tekvir, 81/21. Burada emanet, Allah'tan aldığını olduğu gibi tebliğ etmektir.

3. İnsanlara düşkün:

Hz. Muhammed, insanların bir kısmının apaçık gerçeklerden kaçmalarına üzülüyordu. Çünkü O, bütün insanların hidayetini istiyordu. Ama bu konuda şöyle bir ikaz gelir:

"Demek ki bu söze inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin."[12]

Aslında O'nun vazifesi, inanmayanlara sadece tebliği etmek, inananları ise İslâm prensipleri doğrultusunda eğitmektir. Kişinin hidayeti ise -hidayeti istediği takdirde- Allah'a aittir. Hz. Muhammed'in vazifesi, tebliğ işini yaptıktan sonra bitiyor.[X] Eğer hala hak yolu seçmezlerse, üzülmemesi isteniyor.

"... Üzülme onlara, Kurdukları düzenden dolayı da endişe etme." [13]

Doğruluk ve emanetten sonra Hz. Muhammed'in en belirgin sıfatı, ümmetine düşkünlüğü, yumuşaklık ve merhametidir. Başta Allah O'nu bütün insanlığa " **rahmet**" olarak göndermiştir. [14]

"Hz. Muhammed insanlığa, kemâl derecesine ulaşabilme metodunu öğretmiştir". Çünkü getirdiği ve tâlimini yaptığı kitap, insana sürekli hayatını yenileme yolunu göstermektedir. Diğer taraftan hür düşünmeyi, çalışmayı ve devamlı ilerlemeyi telkin etmektedir. Çalışmanın karşılığı ise -bir prensip halinde- hayatın her kademesinde itibar edilen bir değerdir.

Bu metodun önemi, dengeli ve düzenli oluşundadır. Ferdin fıtrî güçleri,[XX] hiç bir zaman, özellikleri dışında kullanılmaz. Yine ferd, keyfî arzuları uğruna toplumun huzurunu bozamaz. "Bu metodda insana yüklenen sorumluluk, gücüyle orantılıdır." Yani insanın sınırlarını ve maslahahatını

12- Kehf, 18/6

X- Tebliğ işinin bitmesi,inanmayanları davette söz konusudur. İnananları eğitme görevi ise , her türlü şartlar altında süreklidir.

13- Nahl, 16/127

14. Enbiya, 21/107. (Burada *rahmet*, acıma, esirgeme, koruma, inananları saadete kavuşturma manasına gelir.)

XX- **Fıtri güç** : İnsanın yaratılış itibarıyla sahip olduğu güçler. meselâ inanma , menfaatine düşkünlük, kızma, sevinme üzülme, sorumluluk duygusu, korku, ümit, acelecelik, fedâkarlık vb. fıtri güçlerdendir.

aşamaz.

Hz. Muhammed'in getirdiği prensipler, daima, hak yoldan ayrılmış kimselerin hased, kin ve saldırılarına hedef olmuştur.

Hz. Muhammed ırk, cins ve coğrafya farklılıklarına daya- lı adaletsizlikleri ortadan kaldırdı. Tek nizam ve akîdede, bütün insanlığın kardeşliği prensibini ortaya koydu ve uyguladı. Bu hareket, o zamana kadar, insanlık vicdanında garip karşılanan bir fikirdi.

Yine Hz. Muhammed adalet ve kanun önünde herkesi eşit saydı. O zamana kadar insanlar, yukarı (dikey) geçişi olmayan sosyal sınıflara ayrılmışlardı. Hz. Muhammed tatbikî olarak insanların eşitliğini gösterdi.

Tarihte hürriyet, adalet ve eşitlik fikirlerini savunanların cezaları ağır olmuştur. Hatta bugün bile, bu fikirlerin tam olarak uygulandığını göremiyoruz.

İşte Hz. Muhammed'in getirdikleri, insanlığa gerçekten rahmet (iyilik ve nimet) olmuştur.

Diğer taraftan O, insanlara olan sevgisini tatbikî bir şekilde göstermiştir. O'nun bu özelliğini Kur'an tam anlamıyla sunmaktadır:

"... **Size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür; mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler.**"[15]

Kişi insanları seviyorsa, kendisi de onların sevgisini hak eder. Böylece dostluk unsuru iki yönlü bir destek kazanır.

Sevgi aynı zamanda vefanın da canlı bir misâlidir.

Hz. Muhammed her yönüyle şefkat sahibi idi. Etrafındakileri seviyordu ve hayatı boyunca onları sevmeye devam etti. Şefkat ve sevgisi yaş, ırk ve makam farkı gözetmiyordu. [16]

Eğer katı kalpli olsaydı, etrafındakiler çoktan dağılmışlardı. [17]

---

15. Tevbe, 9/28.
16 Abbas mamud Akkad, Hzb Muhammed'in eşsiz deha ve şahsiyeti, Ter: M. said Şimşek, Hayra hizmet vakfı Yay. konya 1979, s, 111.
17. Al-i İmran, 3/159

4. Eğitim ve Öğretim Nimetine Sahip Bir Peygamber:

Mü'minlerin Hz. Muhammed'e minnet duymaları gerekir. Çünkü bu insan, hem kendi cinslerinden, hem de onlara Allah'ın âyetlerini okuyor, tezkiye ediyor, Kur'an ve hikmeti öğretiyordu.[x] **Halbuki O gelmeden önce, açık bir sapıklık içinde idiler**.[18]

Hz. Muhammed bu güvenilir, merhametli, eğitici ve öğretici vasıflarıyla şu ilahî övgüyü hak etmiştir.

"Gerçekten sen büyük bir ahlâk sahibisin!" [19]

Görülüyor ki Kur'an, O'nun bu eğiticilik ve öğreticilik yönünü, "yüce bir ahlâk seviyesi" olarak açıklamıştır.

Bu ahlâk, yüceltilmeye ve meşhur edilmeye değer niteliktedir. **Çünkü O'nun şanını yükselten Allah'tır.** [20]

Bu yücelik, gösterdiği nurlu yolda yürüyenlere "müjde"; gerçekler karşısında gözlerini kapayanlara ise "korku" *verir*. [21]

Yine bu üstünlük O'na, "cezbedici bir merkez" olması için verilmiştir:

"... **Allah'ın Rasûlü'nde sizin için (uyacağınız) pek güzel bir örnek vardır**." [22]

5. Sevgiye Layık:

Hz. Muhammed, - Allah'tan başka- her türlü sevginin üstünde muhabbet beslenmesi gereken bir kişidir. **Çünkü Allah, kendisiyle birlikte, Peygamberinin de sevilmesini ister.** [23]

X- **Tezkiye** : müslümanları islâm fikri üzere yetiştirmek ve terbiye etmektir. **Kitap**: Kur'an ayetleri. **Hikmet** : İyi davranışlara götüren faydalı ilimlerin öğretilmesi. (s,26-27 de bu konuda geniş izahı yapılmıştır.) Ayrıca bak: Mahmud Es-Seyyid Sultan, *mefâhim'l-Terbeviyyeti* Fi'l-İslâm, Kuvveyt, 1977, s, 70.

18. Al-i İmran, 3/164
19. Kalem, 68/4.
20. İnşirah, 94/4.
21. Ahzeb, 33/45.
22. Ahzab, 33/21.
23. Tevbe, 9/24.

"Hz. Muhammed'in bir eğitici olarak başarısının sebeblerinden birisini de Ashabı tarafından sevilmesinde aramak gerekir. Bu•yüzden sevgi, O'nun eğitiminin temel taşlarından birisini oluşturur."

Zaman zaman yanlış anlamalar sebebiyle, bu sevgi ihmal edilir gibi olmuş; fakat üstün merhamet ve dehası sayesinde problemi derhal çözmüştür. [24]

Kur'an *Hz. Muhammed'in getirdiklerinin hepsine uyulmasını emreder.*[25] Aykırı hareket edenleri... *ise uyarır.* [26] *Çünkü O'na itaat, Allah'ı sevmenin bir şartıdır.* [27]

Allah ve Rasûlüne itaat edenler, ahirette büyük mükafaat alacaklardır. [28]

Bütün peygamberler, insanların hem dünya hem de ahiret saadetini temin için olanca güçlüklere göğüs germişlerdir. Eğer bunun karşılığını isteyecek olsalardı, insanlar bunu yerine getiremezlerdi.

İnsanlığa mutluluk yolunu gösteren peygamberlerin hakkı, hiç bir zaman ödenmez. Gerçi onların hiç biri de, karşılık istememiştir. Karşılığını sadece Allah'tan beklemişlerdir.[29]

6. Peygamberlerle Bütünleşmek:

Kur'an geçmiş peygamberlerin tecrübelerini Hz. Muhammed'e sürekli hatırlatır. [30] Bu hatırlatmalardan birisi de "**SABIR**" dır. Bu gibi tavsiyeler, direkt ya da indirekt olarak

---

24. Bak: İbn. Hişam,a.g.e. c, 2, s, 499
24. Haşr 59/7
26. Nur, 24/63
27. Al-i İmran, 3/31
28. Nisa, 4/68
29 Yunus, 10/72
30.Bu usul, kur'an'ın eğitim metodlarından birisidir. çünkü başkalarının tecrübelerinden istifade etmek, hata ihtimalini azaltır.

çok geçer. Meselâ Hz. Yunus gibi olmaması, [31] Allah'ın hükmüne sabretmesi emredilmektedir. [32]

Hz. Muhammed'den inkarcıların sözlerine karşı da sabırlı olması istenir.[33]

Bu gibi tavsiyeler, tebliğ, eğitim ve öğretim faaliyetine büyük destek olmaktadır. [34] Çünkü, bütün peygamberler-kendilerine verilen vahiyle- gönderildikleri toplumları eğitmek için Allah tarafından seçilen muallimler (eğiticiler) dir. [35]

7. Ümmî (x) Muallim:

Kur'an Hz. Muhammed'in geçmiş ilimlerden hiç birini bilmediğini, yazmadığını, hiç kimseden ders almadığını zikreder. O'nun bilgisi Kur'an'dan ibaretti. Delilleri de yine Kur'an'ın delilleriydi.

---

31. Allah Hz., Yunus'u bir kasaba halkına peygamber olarak gönderir. Onlar da iman etmekte çok yavaş davranırlar. Bu durum Hz. Yunusa çok ağır gelir. Ve kızarak onların yanından ayrılır, kendi kendine der ki : "Elbette Allah bu inatçıların yanında kalmam hususunda beni sıkıştıracak değildir ya! Beni bir başka millete.de peygamber olarak gönderebilir." Bu sıkıntı ve kızgınlık içinde deniz kıyısına gelir. Orada bulunan gemiye biner. Gemi kıyıdan ayrılıp, denizin ortalarına geldiğinde, yükün ağır geldiği anlaşılır. Neredeyse batmak üzeredir. O zaman gemiye binenler arasında kur'ayla bir kişiyi seçip yükün hafifletilmesi için, denize atılması kararlaştırılır. kur'a gelir Hz. yunus'a düşer. Hemen denize atarlar. Ve bir balık tarafından yutulur.

İşte o anda Hz. Yunus (balığın karnında) Allah'a çok yalvarır. sonra da balık O'nu kıyıya atar. Hasta bir durumdadır. Allah pişmanlığını samimi görerek bağışlamıştır. Milleti de artık O'na iman etmemiştir. Bak: Saffat, 37/139-148

32. Kalem, 68/48. Bir eğimticinin her zaman bu özellik içinde bulunması gerekir.

33. Müzemmil, 73/10. Hz. Muhammed'den putpereslerin söylediklerine sabretmesi istenmektedir. Yani darılmaksızın, kızmaksızın, şiddete başvurmaksızın, nefret etmeksizin!......

34. Muhammed Re'fet Said, Er Rasûlü'l-Muallim, 1. Baskı, Dımeşk, 1982, s, 18.

35- El-Haşimi, a.g.e, 43

X-Ümmî :Üm'den türemedir. Yani anneye ait demektir. Anadan doğduğu gibi, hiç bir şey öğrenmeyene "ümmî" denir. Diğer taraftın ümmî şu anlamlara gelir.

a. Anasından doğduğu gibi , fıtratında değişme olmamış, kavramını ifade eder.

b. Arap ümmetine mensup. Çünkü Araplar, "Hesab ve kitab bilmez bir toplum" olarak bilinmektedirler.

c.Ümmü'l-Kura'ya mensub, yani mekkeli demektir.

Her üç izahta da "ümmi", "okuyup yazma bilmiyor" manasında bir vasıftır. Bak : M.H. yazır, Hak dini Kur'an dili c, 4, s, 2298

Hz. Muhammed de "Biz ümmi bir milletiz, yazı ve hesap bilmeyiz" demiştir. Bak : Buhari, Savm, 13; Müslim, Sıyam, 15; Davud, Sıvam, 4; ahmed b. Hanbel, c,2, s, 122.

Ümmi = Okuma yazma öğrenmemiş. Bak : Kurtubi, a.g.e. Araf, 7/ 157. Ayetin tefsiri.

"Ümmilik (Okuma yazma bilmeme), adelâde kimseler için, "Bilgisizlik anlamına gelir.

"... Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi ve evvelce bilmediklerini sana öğretti..." [36]

"... (Ey Rasûlüm), İşte sana böyle emrimizden bir ruh (Kur'an) vahyettik. (Halbuki daha önce) sen kitap nedir, imân nedir bilmiyordun..." [37]

Hz. Muhammed kendisinin herhangi bir ilim tahsilinde bulunduğunu hiç kimse iddia etmemiştir. O tebliğlerinde sadece "**Rasûl**" olduğunu bildirmiştir. Şüphesiz insanlar "Rasûl"ün öneminin, Allah tarafından verileni nakletmek olduğunu biliyorlardı. Bunun için aranan şart, -daha önce de zikrettiğimiz gibi- doğruluktur.

Hz. Muhammed daha önce okuma bilmiyordu. Şüphesiz "okuma" bilseydi, bu sıfatı gizlemezdi. Çünkü okuma iyi bir sıfattır. [38]

Cebrail "**Oku**"[39] emri olan ilk vahyi getirdiğinde, Hz. Muhammed, "**Ben okuma bilmem!** " [40] Diye cevap vermişti.

Eğer Hz. Muhammed, Ehl-i Kitab'ın bildiği eski bilgileri bilseydi, Mekke halkından bunu gizlemezdi. Bu konuda şu hâdise bize ışık tutmaktadır:

İlk vahiy geldiğinde Hz. Muhammed çok korkmuştu. Doğru eve gelip hanımı Hz. Hatice'ye "**Beni örtünüz!**" demişti. Sonra Hz. Hatice O'nu amcasının oğlu Varakatu'bnu Nevfel'e

---

Ama bu ümmi kişinin, okuyup yazma bilenlerden daha fazla bilgili olması, bir üstünlük ifadesidir."

Ümmilik kur'an'ın Allah tarafından gönderilişinin en açık ispatıdır. Bu yönüyle ümmilik, hem mucize hem de üstün bir sıfattır. Bak: M.H. Yazır a.g.e. c,4, s, 2299.

Diğer taraftan Yahûdi ve Hıristiyanlar, kıskançlıkları sebebiyle, Hz. muhammed'in bu bilgileri Ehl-i Kitap'tan aldığını ileri sürüyorlardı. Halbuki onların kitaplarında (İncil ve Tevrat), Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediği yazılıdır.

Hz. Muhammed, Hudeybiye antlaşmasının metnini Hz. Ali'ye yazdırdı. Fakat müşrikler, "Allah'ın Rasûlü" yazılmasına karşı çıktılar. "Allah Rasûlü olduğunu kabul etseydik, sana uyar harp etmezdik" dediler. Sadece "Abdullah'ın oğlu muhammed" yazılmasını istediler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye düzeltmesini emretti. Hz. Ali saygısızlık olur diye, silmeyeceğini söyledi. Hz. Muhammed, "Yerini göster" dedi. Ve silerek "Abdullah'ın oğlu Muhammed" yazdı. Bak: Kurtubi, a.g.e Ankebut, 29/48. ayetin tefsiri.

36. Nisa, 7/13.
37. Şura, 42/52.
38. Muhammed Re'fet Said, a.g.e. s, 18.
39. Alâk, 96/1.
40. Buhari, Bedu'l- Vahy, 3.

götürdü. Çünkü O,Ehl-i Kitab'ın ilmini biliyordu. [41]

8. Allah'ın Eğittiği Kişi

Allah Hz. Muhammed'i Kur'an'la terbiye etti ve yönlendirdi. İlk eğitimine "**Oku!**" emriyle başladı. İlk defa yaratmanın ve yaratıkların tabiatını öğretti. Allah Hz. Muhammed'e duasını nasıl yapacağını, nasıl tebliğde bulunacağını, açık bir şekilde bildirdi. (x)

"Yaratan Rabbinin adıyla "oku!" O insanı bir kan pıhtısından yarattı. "Oku!" Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. "O kalemle yazıyı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti."[42] Eğitim açısından bu ayetleri şöyle yorumlayabiliriz:

a. Bu ayetler okumaya teşvik ediyor ve muallimin (eğitimcinin) hayatında okumanın ne derece önemlli olduğunu vurguluyor. Yine bu ayetlerde, insanın yaratılışlarını ve keyfiyetinin en iyi Allah biliyor.

b. Öğretimin temel vasıtalarından olan "Kalemle öğretme" ye temas ediliyor.

Kalemle öğretmek, kültürün korunmasında, kitapların yazılmasında, insanlık tarihinin kaydedilmesinde çok önemlidir. Yazı olmasaydı, insanlar birbirlerine tecrübelerini aktaramazlardı. Haliyle bu da büyük sıkıntılara yol açardı.

Allah'ın insana "**bilmediğini öğretmesi**" insanın doğduğunda hiç bir şey bilmediğini gösteriyor. İnsanı eğitmek için, bunun çok önemli bir eğitim prensibi olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. "Yani insan, bilgilerini doğduktan sonra kazanan, eğitilmeye muhtaç bir varlıktır".

Hz. Muhammed'in bütün hayatı Kur'an esaslarıyla şekillenmişti. Nitekim O'nu en iyi tanıyan Hz. Aişe, "**Ahlâkı**

---

41. Buhari, Bedu'l- Vahy, 3.
X- Bak : Al-i İmran, 3/20; Nahl, 16/125.
42. Alâ, 96/ 1-5.

Kur'an'dı" diyor. Çünkü hayatı Kur'an'ın müşahhas bir tatbikatıydı.

Bu hayat iman, ilim ve davranıştan müteşekkil bir bütündür. Kur'an ahlâkının bir özelliği olarak bu gerçeğin önemine, inanç ve hareket bütünlüğüne bir çok âyet ve hadislerde işaret edilir. Meselâ "Eğitici bir kimsenin, kendisinin yapmadığı şeyleri, başkasından istemesi hoş değildir."[43]

Bilgilerin uygulanmasının gerekliliği,[44] hadislerde de üzerinde önemle durulan bir konudur.[45]

Allah Hz. Muhammed'e büyük bir sorumluluk yüklemiş, Kur'an'daki hususlara kayıtsız şartsız uymasını emretmiştir. [46] " **Yakınlarını korkut!** " [47] âyeti inince, bu emri hiç tereddüt etmeden uygulamış, akrabalarını şöyle uyarmıştı:

"Abdulmuttalib'in kızı Safiyye! Muhammed'in kızı Fâtıma! Ey Abdulmuttalib oğulları! Allah'a karşı sizin için hiç bir güce sahip değilim. Ancak malımdan dilediğinizi isteyin." [48]

Kur'an'ı tebliğ etmek, açıklamak ve uygulamak Hz. Muhammed'in görevidir. [49]

"Allah tedrîci bir şekilde Kur'an'ı Hz. Muhammed'e öğretti. Öyle bir eğitime tabi tuttu ki, sonunda ahlâkı Kur'an ahlâkı oldu. Bütün davranış ve düşüncesi baştan sona Kur'an'la şekillendi. Sonra Allah öyle bir değer verdi ki, kızdıklarına kızdı, razı olduklarından razı oldu." [50] **"Ve O'nu en yüce bir mertebeye yükselterek ahlâkını övdü."** [51]

---

43. Bak : Bakara, 2/44; Saf, 61/2-3
44. Bak : Darimi, mukaddime, 29; İbn Mace, Mukaddime, 24; Tirmizi, İlim,19.
45. Bak: Mahmud Es-Seyyid Sultan, a.g.e. 70-73
46. Bak: Hud, 11/112; Bu "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*" ayeti gelince Hz. Muhammed, "Hud v.b. beni kocattı" demiştir. Bak: M.H Yazır, a.g.e c,4, s, 2830.
47. Şura, 26/214
48. Tirmizi, Zühd, 7.
49. Bak: Nahl, 16/44; Maide, 5/67
50. M.Accac El-Hatîb, a.g.e. s, 33.
51. Bak: Kalem, 68/4.

B. KENDİSİNİ TANITMASI

Kur'an'ın Hz. Muhammed'i tanıtması yanında, bizzat kendi kendisini de tanıttığını görüyoruz. Bu tanıtmalar genel olarak şu başlıklar altında sıralanabilir.

1. Muallim (Eğitimci) Olarak Gönderilmiştir:

Hz. Muhammed, yetişmiş ve yetki verilmiş bir muallimdir. Kur'an'ı bu sıfatla öğretmiştir. [52]

Kur'an O'nun temel görevinin eğitim ve öğretim olduğunu bildirmiştir. [53] Kendisi de "BEN GERÇEKTEN MUALLİM OLARAK GÖNDERİLDİM."[54] demek suretiyle bunu teyîd etmiştir.

Hz. Muhammed bir başka hadisinde de "... Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil; lâkin muallim (eğitimci) ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi..." [55] demiştir.

Hz. Muhammed yanında, bulunan Ashabını, bilmedikleri konularda sürekli aydınlatmıştır.[56] "O hep cahilleri biliçlendiren ve açları yediren birisi olarak gönüllere taht kurmuştur". [57]

Hz. Muhammed'in kendisini bir eğitimci olarak tanıtması, çevresindekilerin de aynı durumu müşahede etmesi, üzerinde düşünülmeye değer bir husustur. Çünkü bu tanıtma, eğitim ve peygamberlik ilişkisini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

---

52. Hamidullah, a.g.e. c, 2, s, 754.
53. Al-i İmran, 3/164; Bakara, 2/129, 151. Bu ayetlerde Hz. Muhammed'in asıl görevinin ümmetine kitap ve hikmeti öğretmek olduğunu görüyoruz. Bak; Yusuf El-Kardavi Er-Resûl ve'l-İlim, 1.baskı, Beyrut, 1984, s, 113.
54. İbn. Mace, Mukaddime, 17.
55. Müslim, Talak, 4.
56. Müslim, Fedailu's-Sahabe, 169.
57. Buhari, Megazî, 38; Müslim, Fedailu's-Sahabe, 169.

2. Ümmî Bir Millete Gönderilmiştir:

Cahiliyye dönemi Arapları, şiirde çok ileri gitmişlerdi. Bununla birlikte okuma yazma bilenler çok azdı. Ticaret merkezi oluşu sebebiyle Mekkeliler, Medinelilere nazaran daha fazla okuma yazma biliyorlardı. [58]

İslâm'ın öğretimi için yazıya sürekli ihtiyaç duyulmuştur. Hz. Muhammed yazının öğretilmesi konusunda her fırsatı değerlendirmiştir. İlerde bu konuya ayrıca temas edeceğiz.

Hz. Muhammed'in temel görevlerinin tebliğ, eğitim ve öğretim olduğunu biliyoruz. Kendisi her fırsatta bu yüce görevini dile getirmiştir.

Hz. Muhammed yaşadığı toplumu bütün yönleriyle tanımaktadır. Yani o, öğretimini ne tip bir toplum içerisinde yerine getirdiğinin farkındadır. Bilhassa, okuma-yazma bilmeyen bir millete gönderildiğini ve bunlara Kur'an'ı öğretmek zorunda olduğunu çok iyi bilmektedir. [59]

3. Rahmet Olarak Gönderilmiştir:

Hz. Muhammed insanları eğitme yolunda çok çetin bir mücadele vermiştir. Bu arada çok sıkıldığı anlar da tabiî ki vardır. Bir keresinde müşrikler çok azıtmışlar, müslümanları her yönden sıkıştırmışlardı. Hz. Muhammed'den bunlar aleyhine beddua etmesi istenir. O ise, "**Ben lanetçi olarak gönderilmedim!, Ben ancak ve ancak rahmet olarak gönderildim!** " buyurur. [60]

"Objektif bir gözle incelendiğinde görülecektir ki, Hz. Muhammed'in insanlığa sunduğu değerler, gerçekten rahmettir."

---

58. İbrahim Canan, Peygamberimizin okuma, yazma seferberliği ve öğretim siyaseti, Cihan Yay. İst. 1984, s,25.(İbn. Saad, 2/22' den naklen)
59. Ahmed b. Hanbel, c,5, s, 132.
60. Müslim, Bir, 87.

Getirdiği prensipler, ilk önce, insanlara garip geliyordu. Çünkü, yaşanan pratik hayatla bu prensipler arasında, büyük farklar vardı. Meselâ bir köle ile efendinin eşit görülmesini [61] hiç mi hiç çekemiyorlardı. Diğer taraftan kanun ve hakim önünde de insanların eşitliği, o günkü toplumun, bütün gücüyle karşı çıktığı ve benimsemediği değerlerdi.

"Yine o çağda, kölelerin olduğu kadar, kadınların da değeri yoktu. Kız çocuklarını diri diri toprağa gömen insanların bulunduğunu, kaynaklar bildirmektedir."

Hz. Muhammed'in gönderilişi işte bu sebebten rahmettir. Kur'an da bunu tasdik eder. [62]

4. Tebliğci Olarak Gönderilmiştir:

Hz. Muhammed yirmi üç senelik peygamberlik döneminde İslâm'ı tebliğ etmiş, insanları da eğitmiştir. [63] "O aynı zamanda tebliğ ettiklerini uygulayan bir örnek (nümûne-i imtisâl) dir."

Hz. Muhammed, tebliğ vazifesini her türlü şartlar altında yerine getirmiştir. Müşriklerin kahredici işkenceleri ve alayları, hatta en yakınlarının şuursuzca karşı çıkışları bile, O'na engel olamamıştır. O bu yolda, son derece ölçülü bir kararlılık göster-miştir. Konuyla ilgili bir tek misâl, öyle sanıyoruz ki, meseleyi anlatmaya kafi gelecektir:

Kureyşliler, bütün engellemelerine rağmen Hz. Muhammed'in eğitim faaliyetini durduramıyacaklarını anlarlar. Bir ümit olarak Ebû Talib'e heyet göndererek, iki şıktan birini seçmediği takdirde -ne yaparsa yapsın- Ebû Talib'e inanmayacaklarını da ilave ederler. [64] Heyet üyelerinden biri şöyle bir ültimatom verir:

"Muhammed'i bize teslim et! Zaten o doğru yola (!) gelmekten uzaktır. O'nu öldürelim! İçimizden herhangi birinin

---

61. Buhari, Itk. 15.
62. Enbiya, 21/107.
63. Muhammed Şedid, Menhecu'l-Kur'an Fi't Terbiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1977, s,9.
64. Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 109.

en yakışıklı en akıllı oğlunu istediğin gibi kendine evlad edinebilmen için seç al!"

Ebû Talib onlarla şöyle alay eder:

"Sizin benim oğlumu öldürmeniz ve benim ise, sizin oğlunuzu yedirmem adil midir?"

Bu münakaşalardan sonra Ebû Talib,yeğenini çağırtarak gelen heyetin maksat ve isteğini anlatır. "Kabile ve akraba gücü, Hz. Muhammed'in en büyük dayanaklarından biriydi." Şimdi bu destek de yok olmak üzereydi. [65] Ama O, tebliğine devam etmeliydi! gözleri yaşlarla dolu olarak amcasına şöyle hitap eder.

"Amca! Vallahi, tebliğ vazifemi terkedeyim diye güneşi sağ elime, ay'ı da sol elime koysalar,... yine vazgeçmem!" [66]

Ebû Talib Hz. Muhammed'in bu kararlılığını görünce, duygulanır ve kendi hayatta kaldığı müddetçe, ne şekilde olursa olsun, asla onlara teslim etmiyeceğini söyler.

Hz. Muhammed Kur'an'ı anlatmaktan, bir an geri durmamıştır. En yakınları karşı çıkmışlar, [67] akla gelmedik işkence ve eziyetlere maruz kalmış, ama yine de tebliğ işini sürdürmüştür. Bir destek aramak üzere Taif'e gittiğinde, hüsnü kabul görmediği gibi hakarete uğrayarak kovulmuştur. [68]

Kur'an'da tebliğ görevini tam olarak yapması Hz. Muhammed'e emrediliyordu. [69] O, bu emre uyarak her şeyi tebliğ etmek zorundaydı. Hatta kendisini azarlayan âyetleri bile, en küçük tereddüt göstermeden açıklamıştı. [70]

"Hz. Muhammed hiç bir zaman güçlük çıkarıcı, zorlayıcı, haysiyet kırıcı ve zulmedici değildi. Kendisini, "Allah beni ancak tebliğci olarak gönderdi." [71] diyerek aslî göreviyle tanıtıyordu."

---

65. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, s, 266.
66. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, s, 266.
67. İbn. İshak, Sîretu'bnu İshak. Thk: M. Habidullah, Hayra hizmet vakfı Yay, Konya, 1981. ss, 126-127
68 Hamidullah, a.g.e. c, 1, ss, 125-127.
69. Maide, 5/67.
70. Bak: Tevbe, 9/43; Abese, 80/1-5.
71. Tirmizi, Tefsir-i Sure, 66

5. Güzel Ahlâkı Tamamlayıcı:

"Güzel ahlâk" konusunda Hz. Muhammed'in bir çok sözleri vardır. Her konuda güzellik istediği gibi, ahlâk konusunda da güzellik istemektedir. Çirkin ve hoş olmayan her şey, O'nun nazarında insana yaraşmayan davranıştır.

İbnu Abdilber'e göre, din, fazilet, ihsan, adalet, hayır, kısaca, "faydalı ve uygun olan her şey güzel ahlâktır". [72]

Ahlâk, insanla ilişkili bütün sahalarda tatbikî olarak kendini gösterir. İşte bu ilişkilerin gerçek anlamda insana yakışır olan yönü "güzel ahlâk"ı meydana getirir. 73 Allah'a imân'ın eseri de ahlâkî davranışlar şeklinde ortaya çıkar. Yani bütün ibadetlerdeki gaye, insan davranışlarını güzelleştirmektedir. [74]

Güzel ahlâk, insanda söz ve fiil olarak hayrın şekillenmesidir.[75] Bu özelliğinden dolayı Kur'an'da Hz. Muhammed,"**büyük bir ahlâk sahibi** [76] **ve örneği,** [77] olarak övülmüştür.

Ashab'ın tanıttığına göre Hz. Muhammed, ahlâken en güzel bir vasfa sahip olup, [78] insanlara güzel ahlâkla davranılmasını isterdi.[79] Yaşayışı güzel ahlâk olduğu gibi, dualarındaki ana tema da güzel ahlâktı. [80] Kendissini de tanıtırken, "**BEN ANCAK GÜZEL AHLÂKI TAMAMLAMAK İÇİNGÖNDERİLDİM!**" [81] demiştir.

---

72. Bak: Muvatta, Husnu'l-Hulk, 8. "*Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*" Hadisinin dipnotu.
73. Ahmad Galveş, Ed- Da'vetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1399, H. s. 27.
74. Bak: Ankebut, 29/45; Tevbe, 9/103; Bakara, 2/187; Bakara, 2/197.
75. Mikdat Yalçın Y.M. El-Kadî, a.g.e. S. 362,
76. Ahzab, 33/21.
77. Kalem, 68/4.
78. Buhari, Menakib, 23; Müslim, Fedail, 45, 46; Mesacid, 267
79. Tirmizi, Bir,55; Darimi, Rikak, 47; MUvatta, Husnu'l-Hulk,1.
80. Müslim, Müsafirin, 201; Nesâî, İftitah, 16; Ahmed b. Hanbel, c. 2, s. 321.
81. Muvatta, Husnu'l-Hulk, 8.

6. Şükreden Bir Kul:

Hz. Muhammed (yalnız başına) namaz kıldığı zaman, ay- akları patlayacak derecede ayakta dururdu. Hz. Ayşe bu meşak-katin sırrını öğrenmek ister ve merakını gidermek için şöyle bir soru yöneltir:

"-Yâ Rasûlallah! Allah senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını sana bağışladığı halde, yine bunu mu yapıyorsun?"

"- Yâ Ayşe! Şükreden [x] bir kul olmayayım mı?"[82]

Ashab bazen Hz. Muhammed'e," bize kendinden bahset." diye ricada bulunurdu. Aslında neseb ve davranış yönünden öğ-renecekleri bir şey yoktu. Çünkü O, hep onlarla birlikte yaşıyordu. Bunun üzerine Allah Hz. Muhammed'e, kendisine verilen nimetleri anlatmasını emretmişti. [83]

Hz. Muhammed'in kendine verilen nimetleri anlatması, ilâhi bir emir niteliğindedir. [84]

Allah'ın nimetlerinden bahsetmenin şükür olduğunu[85] söyleyen Hz. Muhammed, kendisini "en iyi şükreden" birisi yapması için Rabbına hep dua etmiştir.[86]

7. İnsan Peygamber:

"Hz. Muhammed hiç bir zaman kendisini beşerî fıtratın dışında tutmamıştır." Ashap kendisini beğenip övmeye kalkıştı-ğında ise, bunu kabullenmez,"Hristiyanların İsa'yı övdüğü gibi beni övmeyiniz. Ben Allah'ın kuluyum. Siz de

---

X- **Şükür** : Nimet ve iyiliği anmak, sahibini övmek anlamına gelir, Nimete nankörlük ise "Küfran-ı nimet" tir. Bak : Ahmet Rıfat, Tefsiri Ahlâk, Tercüman 1001 Temel eser, s, 305.

Lisan ile şükür: Nimetin Allah'tan olduğunu itiraf etmektir.

Kalb ile şükür : Nimetlerin Allah'tan olduğuna i'tikad etmektir.

Azâlarla Şükür : Bütün vücudun Allah'a itaat için kullanılmasıdır. Bak : M.H, Yazır, a.g.e. c. 6, s. 4026-4027.

82. Buhari, Teheccüd, 6; Tefsir, 48; Müslim, Münâfikîn, 79-81.
83. Duha, 93/11. Ayrıca bak: Kurtubî, a.g.e. c, 20, s, 102.
84. Enam, 6/161.
85. Ahmet b. Hanbel c. 4, s, 278-375.
86. Ahmet b. Hanbel c. 2, s, 311.

Allah'ın Kulu ve Elçisi deyin.", diye ikazda bulunurdu.[87] Kaynakların bildirdiğine göre, insan üstü telakki edilerek büyütülmesine, asla razı olmamıştır. [88] Buna rağmen, "... *Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yiyor, sokaklarda geziyor!...*" diyorlardı. [89]

Eskiden beri, -bilhassa inanmayan- insanların peygamberlere yöneltikleri itirazlar, aşağı yukarı birbirine benzemektedir. Bu itirazların başında, peygamberlerin insan olmaları gelir. Halbuki Kur'an bütün peygamberlerin yemek yediğini ve sokaklarda gezdiğini bildirmektedir. [90]

O halde itiraz'ın kaynağı nedir ?

"Öyle sanıyoruz ki mesele gurur meselesidir. Nasıl olur da falanın oğlu peygamber olabilir? O bilinen falanca değil mi? Niçin Allah O'na vahiy indirsin ki? Kendileri gibi yiyip içen, uyuyan, sokakta gezen birisi, yüce âlemle ilişki kurabiliyor da onlar neden bu kabiliyete sahip değildirler...?"

Hz. Muhammed bir çok yerde kendisini "beşer" olarak tanıtmıştır. Buna istinaden bazıları,"O bir beşerdir, kızgınlık ve sevinçli anlarında konuşur." diyerek, her zaman "hak" konuş-madığını, dolayısıyle duyulan her şeyin yazılmamasını ileri sürmüşlerdi. Bunu duyunca, (parmaklarıyla ağzını işaret ederek), yazmak isteyen şahsa, "Yaz, vallahi ondan hak'tan başka bir şey çıkmaz." demiştir.[91]

Hz. Muhammed bir beşer olarak hâdiseler karşısında, son derece tabiî davranmıştır. Buna pek çok misâl verebiliriz. Oğlu İbrahim'in ölümünde gözleri yaşarınca sebebini sorarlar. Yani O'nun ağlamaması gerektiğini düşünürler. O zaman şöyle cevap verir: "Göz yaşarır, kalb üzülür..."[92]

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Korku, ümit, sevgi, nefret, acelecilik, kızgınlık v.b. motiflerle donatılmıştır. Yani insan,

---

87. Ahmed b. Hanbel, c, 1, s, 24.
88. M. Accac El-Hatîb, a.g.e. s. 53.
89. Furkan, 25/7
90. Furkan, 25/20
91. Davud, İlim, 3.
92. Müslim, Fedâil, 15.

bu özellikleri olduğu için insandır. Bir beşer olarak Hz. Muhammed de sevinmiş, üzülmüş, korkmuş, ümit etmiş ve kız-mıştır. Bu gibi hallerini yorumlarken daima "beşer" sıfatını ha-tırlatmıştır. Meselâ bir keresinde, "Muhammed de bir beşerdir, beşer gibi o da kızar..." demiştir.[93] Başka bir zaman da, "İnsan-ların kızdığı gibi ben de kızarım." ifadesini kullanmıştır.[94]

Hz. Muhammed, beşer sıfatına sahip birisi olarak, her şeyi bildiğini iddia etmemiştir. Hatta iki kişi davalarını çözmesi için baş vurduklarında şöyle bir hatırlatmada bulunmuştur:

"Ben ancak bir insanım! Bana gerçekten davacılar geliyor. Belki bazıları bazılarından daha beliğ olur (da meselesini iyi anlatır), ben de onu doğru zannederek lehine hüküm vermiş olabilirim. Her kime bir müslümanın hakkını geçirmişsem, bu ancak ateşten bir parçadır. Onu (isterse) alsın, ya da geri versin!"[95]

Bir gün Hz. Muhammed namazı eksik ya da artık kıldırır. Selâm verince biri ona:

"Ya Rasûlallah, namaz hakkında yeniden (vahiy falan gibi) bir şey mi geldi?" diye sorar. Hz. Muhammed, "Yok. Neden sordun?" deyince, "Ya Rasûlallah, şöyle böyle kıl (dır)dın da ondan" derler.

Bunun üzerine (Hz. Muhammed teşehhüd vaziyetini almak üzere) iki bacağını büker. Ve kıbleye karşı yönelip iki secde ettikten sonra selâm verir. Sonra yüzünü Ashab'a dönerek şöyle bir açıklama yapar:

"Namaz hakkında yeniden (vahiy, falan gibi) bir şey gelmiş olsaydı, muhakkak size önceden haber verirdim. Lâkin ben de sizin gibi bir beşerim. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unutu- rum. (Bir şeyi) unuttuğum zaman bana hatırlatınız..."[96]

---

93. Ahmed b. hanbel, c, 2, s, 493.
94. Müslim, Bir, 95; Davud, Sünnet, 10; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 243; c, 5, s, 437; c, 6, s, 52.
95. Buhari, Ahkam, 20; Müslim, Akdıye, 4.
96. Buhari, Salat, 31.

Hz. Muhammed hurmaları aşılayan bir gruba rastlar. Ne yaptıklarını sorar. Aşı yaptıklarını söylerler. "Bunun bir fayda getireceğini sanmıyorum." diyerek bir kanaat beyan eder. Fakat bu söz aşı yapanlara ulaşınca, derhal vazgeçerler. Bu durumdan haberdar olan Hz. Muhammed: "Benim dediğim ancak tahmindir. Eğer fayda sağlarsa onu yapınız. Ben de sizin gibi bir beşerim. Tahmin doğru da çıkar, yanlış da çıkar. Ama size (Allah dedi, diyerek) bir şey söylemişsem, (bilin ki) Allah üzerine asla yalan söylemem."[97]

Bu konuda şöyle bir ikaz daha vardır:

"Size kendi görüşüm olarak bir şeyi emretmişsem, (bilin ki) ben de bir insanım. Fakat Allah'tan bir şey söylersem onu alınız. Gerçekten ben Allah üzerine yalan söylemem." [98]

Aynı anlamda başka bir hadis konuya biraz daha açıklık getirmektedir:

"Ben de insanım. Allah'tan size söylediklerim gerçektir. Ama kendi nefsimden söylediklerim ise, (bilin ki) ben ancak bir beşerim, isabet de ederim, hata da ederim." [99]

Görülüyor ki Hz. Muhammed, vahiyle ilgili olmayan dünya işleriyle (tecrübeyle)ilgili görüşlerinin, hatadan uzak olmadığını [x] belirtmekten çekinmemiştir.[100]

Hz. Muhammed, bir beşer olarak, tecrübeyle ilgili hususlarda hata edebileceğini belirtmiştir.[x] Tespitimize göre O, hataları düzeltilmiş bir eğitimcidir. "Hatası olmuştur ama; hata tekrarı olmamıştır. Yani bir daha aynı cinsten hiç hata yapmamıştır."

---

97. İbn Mace, Ruhum, 15.
98. Müslim, Fedail, 38.
99. Muhammed Nasıruddîn El-Elbanî, Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahiha, Şam, 1378 h. c, 1, Hadis No: 456.

X - Hz. Muhammed Kur'an'da (Yaptığı muameleden dolayı) bir kaç yerde uyarılmıştır: a) Bedir esirlerinden fidye alma. Enfal, 8/67; b) Savaşta izin vermesi. Tevbe, 9/43; c) Ebû Talibin imana davet edilmesi, Tevbe, 9/113; d)Ümmü mektum'a yüzünü ekşitmesi. Abese, 80/1-5.

100. Muhammed Abdullah Dıraz, Düstum'l-Ahlâk Fi'l-Kur'an (Arapçaya çeviren Abdussabur Şahin) 1. Baskı, Beyrut, 1973, ss, 38-39.

X- Bir öğretmenin, hatalarını itiraf edecek kadar tevazu göstermesi ve kendi samimi amacının da gerçekleri araştırıp bilgi edinmek olduğunu ispat etmesi, öğrencileri kendisine cephe alacak yerde, onunla işbirliği yapmaya .yönelecek bir âmil olacaktır . Bak: Mefharet Ersin, Eğitimde Psikolojinin Rulü. M.E.B Yay. İst. 1981. c. 2. s. 70.

Hz. Muhammed bir beşer olarak kendisini insanlardan üstün görmemiş, insanlar gibi yediğini, herkes gibi oturduğunu söylemiştir. [101] Bir gün konuşmak üzere Hz. Muhammed'e bir adam gelir. Fakat korkudan titremeye başlar. Büyük eğitimci, son derece müşfik bir tavırla adamı teskin eder:

"Sıkılma. Ben kral değilim. Ben güneşte kurutulmuş tuzlu et yiyen bir kadının oğluyum!" [102]

Hz. Muhammed'in beşer olduğunu söylerken, alelâde bir insandı, demek istemiyoruz. O başta ilâhi terbiyeden geçmiş bir insandır. [103]

Allah'ın insanlara kendi cinslerinden bir insanı peygamber olarak göndermesi, çok anlamlıdır. Çünkü bu beşer-peygamber, onların duyduklarını duyar, zevk aldıkları şeyden zevk alır, tecrü-belerini değerlendirir, arzu ve sıkıntılarını farkeder... Bu yüzden onlara güçsüz düştüklerinde merhamet gösterir, eksiklerini gördüğünde tamamlar. Nihayet Peygamber (Eğitici), kendilerinden birisidir.

İnsanların beşer olan bir peygamberi taklid etmeleri psikolojik açıdan daha kolaydır. Ama melek olacak olsaydı, ne onun yaptıklarını taklit etmeyi düşünürler, ne de bu hususta çaba sarfederlerdi. Çünkü tabiatı farklı olanın, davranışı da farklı olacaktı. Bu sebepten örnek alınması düşünülemezdi. O'nun yaşadığı hayat elbette ki farklı olacaktı.

Hz. Muhammed'in beşer sıfatına yöneltilen itiraz, bu özelliğin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır.

Hz. Muhammed ümmetinden bir ferd gibi yaşamış, rızkını onlar gibi temin etmiştir. [104] Eğer öyle olmasaydı,

---

101. Bir melek Hz. Muhammed'e Rabb'ın selâmını getirir. Dilerse "*Melek-Peygamber*", dilerse "*İnsan-Peygamber*" olabileceğini söyler. Cebrâil "*İnsan-Peygamber*" olmasını işaret eder. Bu sebebe dayalı olarak, herkes gibi yiyip içtiğini ve oturduğunu ifade eder. Bak: Es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid Muhammedu'bnu's-Seyyid Kemaluddûn, Kitabu'l-Beyan Ve't-Tarif Fi Esbab-ı Vurudi'l-Hadîs'ş-Şerif, Halep, 1329 H. s, 7.

102. İbn. Mace, Et'ıme, 30.

103. Keşfu'l-Hafa, c, 1, s, 70.

104. Bak: Buhari, İcare, 2; Enbiya, 29; Müslim, İman, 302; Eşribe, 165; İbn mace, Ticaret, 5.; Muvatta, İsti'zan, 18; Ahmed b. Hanbel, c, 3, s, 326.

geçimini temin edemeyen ve bu yüzden de sıkıntı çeken kimselere örnek olamazdı.

İnsanlar, Hz. Muhammed'in sunduğu gerçekleri kabul etmemek için bahane bulmamalıydı. Maişet derdi düşünmüyor da, ondan dolayı inançlarıyla baş başa kalıyor, diyememeliydiler. O hem çalışıyor, hem de geçim engelini mazeret olarak ileri sür-müyordu.Ümmeti de öyle yapmalıydı.[105]

Hz. Muhammed ümmetine her yönden örnek olmuştur. Beşer oluşu da en büyük örnektir. Bu vasfı, bir muallim olarak ayrıca önem taşır.

8. Rehber ve Kurtarıcı:

Hz. Muhammed kendisini Âdem oğullarının efendisi... Ve ilk şefaat hakkı verilen birisi olarak tanıtmaktadır.[106] Bu şefaatçi oluşu sebebiyle, havuz başında ümmetini bekleyecektir.[107]

Hz. Muhammed düşmanın tehlikesini milletine haber veren bir adam gibidir. Ve bu adam en açık şekilde tehlikeyi onlara haber vermektedir.

Hz. Muhammed müslümanları eğitirken son derece yumuşak huylu ve alçak gönüllü idi. Meselâ Ashabına bazı İslâmî görgü kaidelerini öğretmek istediğinde, "Ben sizin babanız makamında sayılırım..." diyerek, dikkatlerinin dağılmasını önlerdi.[109]

Hz. Muhammed insan oğlunun en cömerdidir. Sonra gelecek olanlara nazaran da en cömert O'dur.[110]

---

105. Bak: Seyyid Kutub, Fi'Zilali'l-Kur'an, Beyrut, 1971, c, 6, ss, 144-150.
106. Bak: Müslim, Fedail, 3; İbn Mace Zühd, 37.
107. Bak: Müslim, Fedail, 25.
108. Müslim, Fedail, 16.
109. İbn Mace, Taharet, 16.
110. İbn Abdilber, s, 163.

9. Hz. İbrahimin Duası:

Hz. İbrahim Mekkeliler'in içinden bir peygamber gelmesi için Allah'a dua etmişti. Bu sebepten Hz. Muhammed, "Ben İbrahim'in duası, İsâ'nın müjdesi, annemin beni doğurduğunda gördüğü rüyasıyım." demiştir.[111]

111. Münavî Şemsü'd-din Muhammed Zeynu'd-Din Abdurrauf, Feydu'l-kadir Şerhu'l-Cami'i's-Sağır, Beyrut, 1972, c, 3, s, 56.

C. ASHABIN GÖZÜYLE HZ. MUHAMMED

Peygamberler ve din kurucuları arasında belgelere dayalı olarak, hayatı en iyi tespit edilen kişi, Hz. Muhammed'tir. Başta Kureyş O'nun hayatını tamamen biliyordu. Ne yaptığına, ne ettiğine, seyahatları esnasında ne iş gördüğüne bütün ayrıntı-larıyla aşina idiler. Mekke'de onlarla birlikte yaşamış, hicreti yine onlarla birlikte gerçekleştirmişti. Kısaca, Hz. Muham-med'in hayatının her safhası, açıkça bilinmektedir. Bu konuda Hz. Muhammed'ten şöyle demesi istenir: "*Bundan önce aranızda yıllarca bulundum, bunu düşünmez misiniz?* " [112]

1.Güvenilen Kişi:

Bir toplum, liderine güvendiği müddetçe başarıya ulaşır. Güven kaybolursa, birlik ve beraberlik bozulur, çözülme başlar, toplumun maddî ve manevî kuvveti zayıflar. [113]

İlk vahiy geldiğinde Hz. Muhammed çok korkmuştu. Vahyi getirenin Allah'ın meleği olup olmadığından şüphe etmişti. Olup bitenleri sevgili karısı Hz. Hatice'ye açar. "Kendimden korktum." der. Hatice O'na şunları söyler:

— Öyle deme, sevin! Allah'a yemin ederim ki, Allah seni hiç bir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramıyacağını kazandırır, misafiri ağırlarsın. Hak yolunda ortaya çıkan hadiseler karşısında (halka) yardım edersin... [114]

Vefakar bir eşin söylediği bu sözler gösteriyor ki, insanın gerçek yönünü en iyi eşi bilir. İnsanın kusurlarını,

---

112. Yunus, 10/30.
113. Said Havva, Er-Rasûl, 3. Baskı, Beyrut, 1974, c, 1, s, 209.
114. Buhari, Bedu'l-Vahy, 3; Müslim, İman, 253.

noksanlarını, ayıplarını eşinden daha iyi tanıyan kimse bulunmaz. Hz. Muhammed'i ilk tasdik eden, - ve bunu basit bir eş bağlılığıyla değil - bizzat kocasının yüce değerleriyle hitab ederek dile getiren Hz. Hatice, şüphesiz O'nu en iyi tanıyan kişiydi.

Hz.Hatice dul ve şerefli bir kadındı. Bütün evlilik tekliflerini reddetmişti.[115] Ama, bir çok vesilelerle tanıma fırsatı bulduğu Hz. Muhammed'e, kendisi teklif ettirdi. Çünkü O, "doğruluk ve emanete riayet" gibi üstün faziletlerle, herkes tarafından çok iyi tanınmaktaydı. [116]

Hz. Muhammed, **"En seçkin akrabanı korkut!"** âyeti gelince, Safa tepesine çıkarak **"Baskın var!"** diyerek yakınlarının kendisine olan güvenini dener. Bu sesi duyanlar derhal toplanırlar. Hz. Muhammed, gelen kabilelere adlarını söyleyerek hitab eder. Ve arkasından şu soruyu sorar:

"Ne dersiniz? Size şu dağın eteğinden bir takım atlıların çıkıp geldiğini haber versem, beni tasdik eder misiniz?" Müşrikler hep birden şu karşılığı verirler:

"Biz senin hiç yalanını duymuş değiliz."

İnanan, inanmayan herkesin birleştiği nokta, Hz. Muhammed'in "*doğru ve güvenilen kişi*" oluşudur.

İkinci Akabe biâtında Medineliler'den bir grup Hz. Muhammed'i korumayı taahhüt eder. Bunun üzerine Medineliler'e şu hatırlatmada bulunulur:

"— Sizin Hz. Muhammed'i kabul etmeniz, siyah - beyaz bütün insanları karşınıza almanız demektir!"

Onlar da hiç çekinmeden, bunun ne anlama geldiğini bildiklerini işaret ederler. [117]

Mekkeliler Hz. Muhammed'in canına kasdetmeyi plânlamışlardı. Şehirdeki bütün kabileler arasından seçilmiş genç erkeklerden müteşekkil bir çeteye iş havale edilmişti. Hz. Muhammed, bunu haber alır almaz hicrete karar verir.

---

115. Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 65.
116. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, ss, 186-188.
117. Müslim, İmaret, 42; Ahmed b. Hanbel, c, 5, s, 316; Hamidullah. a.g.e. c, 1, ss, 167-170.

Ayrılırken Hz. Ali'ye çok önemli bir tenbihâtta bulunur. Bu duruma göre Hz. Ali Mekke'de kalacaktı. Hareketten sonra hasmı olsun, putperest olsun, kendisine emanet bırakılmış bütün eşyaları sahiplerine iade edecekti. Hz. Muhammed'in doğruluğu ve emanete riayeti bilindiği için Mekke'de hiç kimse, eşyalarını O'na emanet etmekten korkmuyordu.[118]

Peygamberliğini ilan ettiğinden beri her türlü düşmanlığı yapan bu insanların, eşyalarını O'nun yanına bırakmış olmaları gerçekten düşündürücüdür!

Hz. Muhammed Bizans imparatoru Herakliyus'u İslâm'a davet etmişti. İmparator tereddüt içindedir. Hemen, o sırada ülkesinde bulunan Mekkeli tüccarları çağırır ve zamanın Mekke reisi Ebu Sufyan'a [x] sorar:

— Daha önce bu adamın hiç yalan söylediğini duydunuz mu?

Ebu Sufyan, "hayır" cevabını verir. [119]

Bu cevap, hakkı itiraftır. Düşmanın bile tasdikinden geçmiş eşsiz bir fazilet örneğidir.

Müslümanlarla müşrikler arasında Hudeybiye Sulh antlaşması yapılmıştı. Antlaşma şartlarından birisi, Mekke'ye iltica eden bir müslüman iade edilmeyecek; fakat Medîne'ye sığınanlar derhal geri teslim edileceklerdi.

Antlaşma yeni bitmişti ki, hapsedildiği yerden bir müslü-man kaçıp gelmişti. Canını zorla kurtaran bu kişi Ebu Cendel'di. Müslümanlara sığınmak istiyordu. Ama antlaşma gereği bu müslüman kabul edilmedi. [120]

Bedir harbinden önce Hz. Muhammed Ashab'a şöyle bir soru yöneltir:

— Ne dersiniz bu harbe?

Mikdat b. Amr kalkar ve şöyle karşılık verir:

— Biz sana, Musa'nın kavminin dediği gibi demeyiz. [121]

---

118. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, ss, 485.
X-Ebu Sufyan, o zaman müslüman değildir.
119. Buhari, Bedu'l-Vahy, 6; Müslim, Cihad, 74; Ahmed b. Hanbel, c, 1, s, 262
120. İbn. Hişam, a.g.e. c, 2, s, 318.

Tarih şahittir ki, hiç bir zaman Hz. Musa'nın kavmi gibi dememişlerdi. Hep güvenmişler ve yanında olmuşlardı. İşte bu güven ve beraberlik sayesindedir ki, eğitilmiş bir topluluk bırakmıştır.

Kureyş vahiy gelmeden önce Hz. Muhammed'e, güvenilir manasına gelen "El-Emîn" sıfatını vermişti. Ve O'nun verdiği kararlardan bir çok kereler memnun olmuşlardı.[122]

Görülüyor ki, Hz. Muhammed'e herkes güvenmektedir. Çünkü O, samimidir. Söylediklerine ilk uyan kendisidir.

İnandığını, yaşayarak telkin eden bütün eğiticiler, -yolları batıl da olsa- başarılı olurlar. Çünkü bu, değişmez bir eğitim ve öğretim kanunudur.

2. Güven Duygusu Kazandıran Eğitici:

Hangi eğitim basamağında olursa olsun, öğrencilerin kendilerine güven duyacakları şekilde yetiştirilmeleri, İslâm eğitiminin bir ilkesidir.

İslâm'ın birinci kaynağı olan Kur'an, kendisini akıl ve ilim ışığında okuyanlarda cedelci bir ruh geliştirir.

İslâm eğitiminin kazandırdığı tartışma gücü, batıl karşısında hakkı müdafaa için kullanılır.[x] Hiç bir zaman karşısındakini susturma hedefi güdülmez. Sadece gerçeklerin açıklanmasını hedef alır.[123]

"Kur'an bir eğitim kitabıdır. İslâm eğitimi, metodunu bu yüce kaynaktan alır. Kur'an'ın eğitim açısından en önemli

---

121. Bak: Said Havva, a.g.e. c, 1, ss, 211-212. "Hz. Musa kavmine, düşmanlarıyla savaşacaklarını söylediğinde şöyle demişlerdi: 1"*Sen ve Rabbın gidin, savaşın, biz işte burada oturacağız*" Maide, 5/24. Ayrıca bak: M.H.Yazır a.g.e. c, 3, s, 1648.

122. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, ss, 196-198. Ayrıca bak: 3. Bölüm,

X- Sunduğu bilgilerin kesinliğine güvendikleri için İslâm alimleri, müslüman olmayan âlimlerle tartışma yapmaktan çekinmemişlerdir. Özellikle bu konuda Ebu Hanife, (M. 699 - 769), Çok ileri gitmiştir: Bak: Nihat Keklik, Felsefe, çağrı Yay. İst. 1978, s, 70

123. Ahmed Galveş, a.g.e. ss, 194-209

özelliği, akla, düşünmeye, gözleme, ilmî araştırma ve tartışmaya önem vermiş olmasıdır. Bu temel esaslar dahilinde herhangi bir konuyu öğrenen kimse, daima bildiklerine güvenir, ruhen tatmin olur."

İslâm'ın ilk emrinin "Oku" olduğunu, burada bir kere daha vurgulamak istiyoruz. Bu emir, müslümanlığı benimseyenlerde bir okuma seferberliğini, okuma aşkı ve geleneğini doğurmuştur. Bu anlayışla müslümanlar eski çağların bilim, felsefe ve kültürlerini okumuşlar, istifade etmişlerdir. Fakat Kur'an, daima egemen durum da kalmıştır. Yeni ilimlerin ve düşüncelerin hepsi, Kur'an'ı daha iyi anlamak için bir araç olarak kabul edilmiştir. İslâm dünyasında bütün ilimler bu ruh içinde doğup gelişmiş ve İslâm medeniyeti bu ruhla doğmuştur. [124]

"Hz. Muhammed'in öğrettikleri, tatmin edici olmakla birlikte, insanın problemlerini çözücü, nitelikteydi. Bu özelliğinden dolayı, müslümanlığı kabul eder etmez Ashab'da büyük bir neşe, sevinç, güven ve bu bilgileri başkalarına öğretme isteği oluşmuştur."[125]

Hz. Muhammed, birbirini eritmek için çırpınan kabile ve milletleri, "İslâm kardeşliği" çerçevesinde eşit saymış ve kardeş yapmıştır.[126] İnsan için bundan daha büyük bir güven unsuru olamazdı.

Hz. Muhammed'in "güven duygusu" kazandırmaya yönelik uygulamalarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:

a. Çalışmaya Teşvik:

Nefse güveni sağlayan en geçerli yollardan birisi çalışmaktır.

Hz. Muhammed dualarında tembellikten hep Allah'a

---

124. Beyza Bilgin, Din eğitiminin genel eğitimdeki yeri A.Ü.İ Fak. Yayınları, (100. Yıl armağanı) Ank. 1981, s, 476.
125. Bak: İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, ss, 292-342.
126. Bak: Abdurrahman Azzam, a.g.e. ss, 34-36.

sığınmış,[127] yüz suyu dökerek dilenmeyi de hiç bir zaman tasvip etmemiştir.[128] Bilakis herkesi, başkalarına faydalı olmaya teşvik ederek,[129] veren elin, alan elden daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir.[130]

"Üretici insan yetiştirmek, İslâm eğitiminin en önemli ilkelerinden birisidir."[131] Gücü yettiği halde çalışmamak, başka-larının sırtırdan geçinmek ve hak etmediğini istemek, bir müs-lümana asla yaraşmayan vasıflardır. Hz. Muhammed, en hayırlı yiyeceğin "el emeği ile kazanılan yiyecek"[132] olduğunu belirtmiştir. Nitekim peygamberler de el emeği ile geçinmi ş-tir.[133]

Hz. Muhammed yetim olmasına rağmen, küçük yaşta bile başkalarına yük olmamış, yaşına uygun olarak çobanlık[134] ve tacirlik yapmıştır.[135] "Kaynakların bildirdiğine göre, müslümanları eğitirken üzerinde en çok durduğu mesele, "çalışma" konusudur.

"Hz. Muhammed insanlara dilenmeyi değil, didinmeyi öğ-retmiştir." Bu hükmü vermemize sebep olan enterasan bir olayı burada zikretmek yerinde olacaktır:

Bir gün Ensar'dan biri, bir şey istemek üzere Hz. Muhammed'e gelir. Hz. Muhammed:

---

127. Buhari, Cihad, 25-74; Müslim, Da'avat, 48,52,73,76; Davud Vitr, 32; Edeb 101; Tirmizi, Da'avat, 70, 76, 115; Nesâî, İstiaze, 7,8,13,17; İbn. Mace, Dua, 3; Ahmed . Hanbel, c, 2. s, 185; c, 3, s, 112, 117; c, 4, s, 371.
128. Buhari, Vasaya, 9; Rikak, 11; Zekat, 18; Nafakat, 2; Müslim, Zekat, 94; Davud, Zekat 27; Nesai, Zekat, 50; Darimi Zekat, 22; Muvatta, Sadaka, 8; Ahmed b. Hanbel, c, 2. s, 4, 27, 98.
129. Müslim, Selâm, 62;
130. Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 152.
131. Bak : Buhari, Edeb, 27. Müslim, Musakat, 7-10; Tirmizi, Ahkam, 40.
132. Buhari, buyu, 15.
133. Buhari, Buyu, 15. Mesâla Hz. Davud el emeğini yerdi. Hz. Zekeriya marangozdu. Bak: Müslim, Fedail, 169. İbn Mace, Ticaret, 5; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 296. 405. 485.
134. Bak: Buhari, İcare, 2; Et'ıme, 50; Enbiya, 29; Müslim, iman, 302; Eşribe, 165; Muvatta, İsti'zan, 18; Ahmed b. Hanbel, c, 3, s, 326; Bu hadislerde bütün Peygamberlerin çobanlık yaptığı zikredilmektedir.
135. Bak: Ahmed b. Hanbel, c, 3, s, 425. Hz. Muhammed cahiliyye devrinde ticaret yapmıştır.

— Evinde bir şey var mı" diye sorar.

Adam:

— Evet, yarısını altımıza serdiğimiz ve diğer yarısını da örtündüğümüz tek bir çul ile su içtiğimiz bir testi var." der.

Hz. Muhammed:

"— onları getir." buyurur.

Adam gidip onları getirir. Hz. Muhammed bunları eline alır ve:

"Bunları satın alan yok mu? der.

Birisi:

"— Ben onları bir dirheme alırım" der.

Hz. Muhammed (iki üç defa):

"— Daha fazla veren yok mu?" deyince, bir başkası:

"— Ben iki dirheme alırım." der.

Eşyayı bu adama satar. Malın sahibine iki dirhemi teslim ederken şöyle der:

"— Bir dirhemine ailen için yiyecek al; bir dirhemine de bir balta al ve bana getir."

Adam baltayı getirince, Hz. Muhammed bizzat kendi elleriyle ona bir sap takar ve:

"Git odun getir, sat; seni on beş gün görmeyeyim" der.

Adam denileni yapar. Sonra on dirhem kazanır, bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla da giyecek alarak Hz. Muhammed'e gelir. O zaman Hz. Muhammed şöyle der:

"Bu, kıyamet gününde, dilenciliğin alnında bir leke olarak gelmesinden, senin için daha hayırlıdır."[136]

b. Sabır:

Sabır, insanın alışageldiği tabiatına uygun hallere muhalif olan olaylar karşısında, hiç bir mecburiyet hissetmeksizin mukavemet etmektir.[137]

---

136. Davut, Zekat, 26; İbn. mace, Ticaret, 25.
137. Ahmed Rifat, a.g.e. s, 285.

Kur'an'da yetmişten fazla yerde sabır tavsiye edilir. Hz. Muhammed'in bu konudaki hadisleri ise sayılamıyacak kadar çoktur.

Hayattan zevk alabilmek için, tahammül etmesini bilmek gerekir. Çünkü hayat sıkıntılarla doludur. Böyle bir ortamda sab- retmesini bilenler başarabilir.

Hz. Muhammed'in eğitiminde sabır, insanın kendine olan güvenini artırıcı bir görünüm arzeder. Bu sebepten her fırsatta sabır tavsiyesinde bulunmuştur.

Beklenmedik olaylar karşısında sabretmek hayırdır.[138]

Hz. Muhammed ve Ashab'ı büyük eza ve cefalar karşısında sabretmişlerdir. [139]

Hz. Muhammed Ashab'ına, "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz... Eğer karşılaşırsanız sabrediniz..."[140] buyurmuştur.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Hudeybiye Sulh Anlaşması imzalandıktan sonra Ebu Cendel, müslümanların safına geçmek için müracaat eder. Hz. Muhammed, antlaşma yaptığını ve bunu bozamıyacağını söyleyerek "Sabret!" der.[141]

Ashab Hz. Muhammed'in sabır tavsiyesiyle ne demek istediğini gayet iyi anlıyordu. Çünkü bu tavsiye, çalışma, güçlükleri bertaraf etmeye girişme, kula kulluk etmeme ve maddi menfaatler karşısında küçülmeme... demektir.

Diğer taraftan Hz. Muhammed, insanlığa örnek olacak bir kanaatkârlık örneği sunmuştur. Hz. Ayşe O'nun ard arda üç gün arpa ekmeğinden doyasıya yemediğini söyler.[142]

O fakirlik ya da az yiyecek bulması sebebiyle kanaatkâr bir hayat yaşamış değildir. İsteseydi devrindeki en geniş imkânlara sahip olabilirdi. [143]

---

138. Darimi, Rikak, 61.
139. Buhari, Tefsir-i Sure, 3; Edeb, 115.
140. Buhari, Cihad, 32. 112; Müslim, cihad, 19.20; Davud, Cihad, 89; Ahmed b. Hanbel, c. 4, s. 353. 354.
141. Ahmed b. Hanbel, c, 4, s, 325.
142. İbn. Mace, Eti'me, 48; Ahmed b. Hanbel, c, 6, s, 42.
143. Bak: A. Azzam, a.g.e. ss, 22-24.

Sabır, irade ve beden yönünden kuvvetli insanların, daha kolay yaptıkları bir davranıştır. Onun için Allah nazarında kuvvetli mü'min, zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevgilidir. [144]

Sabırsız insanların, kendilerine güven duyabilecekleri bir hayat yaşamaları mümkün değildir. İyi bilmeliyiz ki, dünyadaki imkânlar sınırlıdır. İnsanların ihtiyaç ve arzuları ise sınırsızdır. İşte bu kısıtlı ve belli imkânların, ihtiyaçlar karşısında dengelenmesi sabır gerektirir.

3. Mizahçılığı:

Eğitimde mizahın yeri büyüktür. Psikolojik olarak insan çatık kaşlı, hiç gülümsemeyen, tebessüm etmekten çekinen eğiticileri sevmez.

Mizah bir telkin ve ders vasıtasıdır. Güldürücü olduğu kadar, düşündürücüdür de. Bu gibi anlatımların, sevilerek dinlendiği için etkileri daha fazla olur. Hatırda da daha uzun müddet kalır.

Mizah, dinleyicilerin zihinlerini tahrik edip dinleme arzusunu artırır, bıkkınlığı giderir. [145]

Mizahın gayesi, eğitimi neşe kaynağı haline getirmektir. Mizah hiç bir zaman gaye değildir. Ancak ulaşılması istenen gaye için bir vasıtadır. Vasıtayı gaye yapmanın, kuru kuruya gülmeyi hedef almanın eğiticilik yönü yoktur.[146]

Mizahın istihzaya dönüştürülmesi doğru değildir. Çünkü istihzada başkalarını küçük görme ve kendini üstün tutma temayülü vardır.[147]

Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed mizah yapmıştır. Ama O'nun nükteleri kırıcı değildir. Hiç bir kimseyi hafife alma gayesi de yoktur. Zarif konuşması ve samimi tavrıyla her zaman güvenilen kişidir. Yine O'nun mizahında yalan, insanları korkutmak ve ciddiyetsizlik yoktur. [148]

"Hz. Muhammed'in mizahını diğer meziyetlerinin bir

---

144. İbn. Mace, Mukaddime, 10.
145. A. Ulvan, a.g.e. c, 2, s, 713.
146. Nihat Işık- Sabri kolçak, Eğitim ve öğretimde Mizahtan yararlanma, İzmir, 1953, s, 36.
147. Nihat Işık- Sabri kolçak a.g.e. s. 66.
148. Bak: Davud, Edeb, 80; Tirmizi, Zühd, 10; Darimi, İsti'zan, 68; Ahmed b. Hanbel, c, 5, s, 3;

parçası olarak düşünmek gerekir. Çünkü O, bu konuda da hak, adalet, insana değer verme, iyiliğe teşvik ve sevgi unsurlarını bir arada bulundurmuştur." [149]

Bir beşer olması sebebiyle Hz. Muhammed, konuşurken bazan neşeli, bazan kederli, bazan da kızgın bir halde bulunurdu. Yine bazan lâtife yapar, şakalaşırdı. Bizzat kendisi mizah (lâtife) yaptığını;[150] fakat haktan başka bir şey söylemediğini ifade etmiştir.[151]

Hz. Muhammed'in mizahından örnekler:

Çölde yaşayan Zâhir isimli birisi vardı. Her gelişinde hediye getirirdi. Hz. Muhammed de O'na bir şeyler hazırlayıp verirdi. Bir keresinde Hz. Muhammed zarif bir mizahda bulunarak şöyle der: "Zahir bizim çölümüz, biz de O'nun kentiyiz."

Zahir ufak tefek birisiydi. Bir gün yine bir şeyler satmak için gelmişti. Hz. Muhammed Zahir'i arkasından tuttu. Zahir O'nu görmüyordu. Zahir "kim o, beni sal!" diyerek telaşlandı. Dönünce Hz. Muhammed'in göğsüne yaslandı. Bu arada Hz. Muhammed'in son derece ince bir mizahına daha şahit olmaktayız. "Bu köleyi kim satın olur?" dedi. Zahir: Pek alıcı bulamazsın, benim değerim olmaz!" diye karşılık verdi. Hz. Muhammed de: "Sen Allah yolunda değersiz değilsin." dedi. [152]

Bir adam Hz. Muhammed'e gelerek evinin eşyasını taşımak için kendisine zekat develerinden birininin verilmesini ister. Hz. Muhammed de O'na: "Seni dişi devenin yavrusuna bindireceğim." der. Adam, "Ya Rasulullah! Ben devenin yavrusunu ne yapacağım?" deyince, Hz. Muhammed, "Deve deveden başka şey mi doğurur?" der. [153]

Böylece Hz. Muhammed, mizah yollu, erkek deve ne kadar yaşlansa, yine dişi devenin yavrusu sayılacağını

---

149. Bak: Akkad, a.g.e. ss. 200, 203.
150. İbn. Mace, cihad, 40. Enes b. Malik de Hz. Muhammed'in mizah yaptığını bize haber veriyor. Bak: Ahmed b. Hanbel, c, 3. s, 188.
151. Ayvallı a.g.e. s, 131. (El-fetlıu'l-Kebir, I. 458'den naklen) Ayrıca Bak: Münâvî a.g.e. c. 2. s, 12. Bak : Alıyyub'nu Sultan Muhammedu'l Kari, Cemu'l-Vesail Fi Şerhi'ş-Şemâil li İlmi'r-Rıvaye ve Alimi'd-Diraye El- İmamu't- Tirmizi. Beyrut, ts, c, 2. s, 28.
152. Ahmed b. Hanbel c, 3. s, 161.
153. Davud, Edeb. 92.

anlatmak istemiştir.

Ümmü Eymen adlı Habeşli bir kadın gelerek, "Ya Rasûlellah, kocam sizi davet ediyor." dediğinde, aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Kocanız kim? İki gözünde de beyazlık olan mı?

- Hayır, O'nun gözünde beyazlık yoktur.

- Hayır, O'nun gözünde beyazlık vardır.

- Hayır, O'nun gözünde vallahi yoktur...der.

O zaman Hz. Muhammed:

"- Gözünde beyazlık olmayan kimse olur mu?" der. Bununla göz bebeğinin çevresindeki beyazlığı kasdeder. [154]

Yaşlı bir kadın gelerek:

"Ya Rasulullah, beni cennete koyması için Allah'a dua et." der.

Hz. Muhammed:

"-Ey Falanın annesi, yaşlılar cennete giremez!"deyince, Kadın ağlayarak gider. Hz. Muhammed: "Haber verin O'na! Böyle yaşlı olarak cennete girmeyecek, yani genç olarak girecek" der. Böylece kadını sevindirir. [155]

Hz. Muhnammed Enes b. Malik'e "Ey iki kulaklı!" diye şaka yapardı. [156]

Enes b. Malik'in küçük kardeşinin oynadığı ve yanından ayırmadığı kuşu ölmüştü. Çok üzgündü. Hz. Muhammed onu görünce, "Ey Ömerciğin babası! Ne yapıyor kuşcuk?" diye şaka yapmıştır. [157] Hz. Muhammed kuşun öldüğünü biliyordu. Ama gönlünü almak için böyle davranmıştır. [158]

Hz. Muhammed Ashab'ın şakalarını da hoş karşılamıştır. Ensar arasında Nuayman b. Amr şakacı birisiydi. Hz. Muhammed O'nu her gördüğünde gülmemek için kendini tutmaya çalışırdı. [159]

---

154. A. Ulvan, a.g.e. c, 1. s, 456.
155. Bak: A. Ulvan, a.g.e. c. 1. s, 456; Ayvallı, a.g.e. s, 132. Bu kadının Hz. muhammed'in halası Safiye olduğu bildirilmektedir. Bak: Aliyyub'nu Sultan, Şemâil, s, 31.
156. Tirmizi, Bir, 57.
157. Buhari, Edeb. 81.
158. Bak: Aliyyub'nu Sultan, a.g.e. s. 26.
159. M. Akkad, a.g.e. s, 200.

Hz. Ebu Bekr ticaret için Basra'ya gitmişti. Beraberinde Süveybıt İbnu Harmele de vardı. Süveybıt mizahcı birisiydi. Yiyecekler Nuayman'ın yanındaydı. Süveybıt Nuayman'dan yiyecek ister. O da Ebu Bekr gelinceye kadar veremiyeceğini söyler. Süveybıt hemen oradan geçen bir kervana giderek, "Satılık bir kölem var, alır mısınız?" der. Onlar da "Alırız" deyince, konuş-masına şöyle devam eder: "Kölem biraz fazla konuşur. Size "ben hürüm" diyecektir. Şayet, size bu gibi şeyler söylediğinde bırakırsanız, şimdiden vazgeçin ve kölemin ahlâkını bozmayın." der. "O'nun sözlerine kulak vermeyiz." derler. Nuayman'ı on deveye satın alırlar. Sonra da gelip boynuna ip bağlayarak götürürler. Nuayman, "Ben hürüm, bu sizinle alay ediyor, ben köle değilim." dediyse de yarar sağlamaz. "Biz senin bu durumunu biliyoruz!..." diyerek alıp götürürler.

Süveybıt Ebu Bekr geldiğinde olup biteni anlatır. Sonra kervanın peşine takılırlar. Fidyesini ödeyerek Nuayman'ı kurtarırlar.

Bu durum Hz. Muhammed'e anlatılınca güler... [160]

160.İbn. Mace, Edeb, 24. Aynı olayı Ahmed b. Hanbel, c, 6, s,316. da yukarıda zikredilen isimlerin rollerini değişik nakletmiştir. Yani köle olarak satılan Nuayman değil Süveybıt'tır.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.MUHAMMED'İN EĞİTİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

A. İLMİN ÖNEMİ

İnsanı insan yapan temel vasıfların başında ilim gelir. insan içinde yaşadığı dünyayı ilimle tanır. Kâinatı yaratan ve yöneten yegane varlığın kim olduğunu gerçek manada bilmek, yine ilimle mümkündür. İnsanın kâinat içindeki yeri ve değerini kavramak için de ilim gereklidir.

Ahmed b. Hanbel, insanın ilme olan ihtiyacının yiyecek ve içecekten daha önemli olduğunu belirtir. [X]

Hz. Muhammed ilmin önemini en açık şekilde izah etmiştir. Başta kendisine vahyedilen Kur'an ilme çok değer vermiştir. Bilmek manasına gelen "ilim" kökünden Kur'an'da 780 kelime vardır. Bunlardan 426'sı fiil, 354'ü isimdir. Kur'an'da aynı kökten, bu kadar çok tekrarlanan kelime grubu azdır. Yine ilim manasına gelen "hikmet" ile, âlim manasına gelen "hakîm" kelimelerini de burada zikredebiliriz. Hikmet 20, hakîm 97 yerde tekrar edilir. "Bilmek" manasına gelen "ma'rifet" le aynı kökten türemiş 70 kadar kelime vardır. [1]

İlmin gereği olan "tefekkür" le ilgili 18, akıl ve "ta'akkul(düşünme)" ile ilgili 49 kelime vardır. Diğer taraftan bunlara ilave olarak, "tefakkuh, tedebbür, tefehhüm, şuur v.b" ilimle

---

X- Bak: Yusuf El-Kardavi, Er-Rasûl Ve'l-ilm, 1 Baskı, Beyrut 1984. S, 12
1. Bak: Muhammed Fuad Abdulbaki, El-Mucemü'l-Müfehres Li Elfazı'l-Kur'anı'l-Kerim, İst. 1982.

ilgili pek çok kavramı zikretmek mümkündür.

"Hz. Muhammed en büyük tehlike olarak cehaleti görmüştür. Saldırgan bir düşman malı mülkü istilâ edip gasbedebilir. Ama cehalet, insanların inanç ve davranışlarını ele geçirir, toptan benliğini yok eder".

Gerçek kör, gözleri görmeyen kişi değildir. Asıl kör, basireti kör olan kimsedir.[2] Basîret sahibi olmak ise, ancak ilimle mümkündür.

"Kur'anda ilim ehli, cahile karşı mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Irk, renk, dil, servet ve makam farklılıkları, herhangi bir şekilde üstünlük unsuru değildir. [3] Ama ilim ehli olmak ve bilmek, açıkça zikredilen bir üstünlüktür. Hiç bir zaman bilenlerle bilmeyenler eşit tutulmamıştır. [4]"

Kur'an'da bilenlerin üstünlüğü bir kaç yönden dikkat çekicidir:

a. Üstünlük mutlaktır. Yani dünyada mı, âhirette mi; Allah katında mı, insanlar nazarında mı, üstün? Bu konuda hiç bir kayıt yoktur.

b. Bilenin mü'min mi yoksa inançsız mı olduğu da açıklanmamıştır.

c. Hangi ilmi bilenler üstündür? O da kesinlik arzetmez.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, ilim yönünden ileri olanın-dini ne olursa olsun- dünyada üstün olacağı, ilâhî bir kanun olarak ifade edilmiştir. [5]

Yine bu üstünlük, ferdi plânda olduğu gibi, sosyal plânda da geçerlidir. "Yanî ilmî yönden üstün olan ferdler ve

---

2. Keşfu'l- Hafa, c, 2. s, 235.
3. Allah'a göre üstün kişiler olarak "**Mutteki**"ler zikredilbmiştir. Bak. Hucurat, 49/11. Mutteki'nin bir çok anlamları yanında, "**Allah'tan korkma**" anlamı da vardır. İyi bilmeliyiz ki, gerçek manada Allah'tan korkanlar, yine alimlerdir. Bak : Fatır, 35/28. Bu ayetten önce zikredilen ayetlerde yağmurun yağdırılması, arzın çeşitli bitkilerle şenlendirilmesi, dağlarda renk renk, yolların açılması, insan ve diğer hayvanların yaratılması gibi özellikler göz önüne alınca , Allah'tan daha çok korkacağı belirtilen âlimle, öncelikle tabiat ilimleriyle meşgul olan âlimler kasdedildiği anlaşılır. bak: İbrahim Canan, Peygamberimizin okuma yazma seferberliği, ss, 44, 48.
4. Zümer, 39/9.
5. Hz. Muhammed -insanlara faydalı olan- ilimler arasında bir ayrımı yapmamıştır. Nitekim yabancı dil öğrenme konusunda vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit'e emir vermesi, konuyu açıklamak için, bu konudaki misâllerden sadece birisidir. Davud, İlim, 2; tirmizi, istizan, 22; Ahmed b. Hanbel, c, 5. s, 186. Ayrıca bak: Muhammed b. Ahmed Es-Salih, Et'tıfl Fi'ş-Şeriati'l-İslâmiyye 4. Baskı, Riyad, 1403 H. s, 314.

cemiyetler, öyle olmayan ferd ve toplumlara karşı üstünlük sağlar." [6]

Bileni bilmeyenden üstün tutmak çok âdilâne bir düşüncedir. Eğer böyle düşünülmezse her şey alt üst olur, düzen bozulur, çatışma başlar. Neticede anarşi baş gösterir.

Asrımızda ilmî araştırmalara oldukça önem verilmektedir. Bu istek ilerde daha da artacaktır. Hiç bir zaman bu düşünce tersine dönmeyecektir. Mevcut eğitim felsefesi ve eğitim siyasetlerinin görüşü de bunu desteklemektedir.

İlmin önemini ve fazîletini ispat eden deliller herkesin anlayacağı kadar açıktır. Bunu açıklamak için ilmin çözmeye çalıştığı bazı problemleri sıralayalım:

a. Yiyecek sıkıntısı
b. Enerji sıkıntısı
c. Tabii kaynakların değerlendirilmesi
d. Temel ihtiyaçların giderilmesi
e. Rafahı sağlamak

Bu maddeleri artırmak mümkündür. Görülüyor ki ilim, günümüzün ve geleceğimizin problemlerini çözme gayreti içerisindedir. Bu da gösteriyor ki bilenler bilmeyenlere daima galebe çalacaktır. Kur'an on dört asır önce ilmin üstünlüğünü ortaya koymuş ve inananlarda bu yönde motivasyon yaratmıştır.

Hz. Muhammed cahillik ve bilgisizliğe karşı çok dikkatli olunmasını istemiş ve tehlikeyi haber vermiştir. Bu konuda şöyle bir açıklama yapar:

"Hakimler üç sınıftır:

Hakkı bilen ve ona göre hüküm verenler cennetliktir.

Cahilce insanlara hüküm verenler ve -bilgisizlik sebebiyle-kararları zulme yol açanlar cehennemliktir." [7]

Mü'minler kardeştir. 8 Yani birbirlerini korumaları, küçük düşürmemeleri, kendileri gibi düşünmeleri gerekir. İyi bilmeliyiz ki mü'minler arasanıda ilim sahibi olanlar üstündür. [9]

---

6. İ. Canan a.g.e. s, 46.
7. İbn. Mace, Ahkam, 3.
8. Hucurat, 49/10. Buradaki kardeşlik din ve hürmet yönünden bir kadeşliktir. Neseb yönünden değil. Bak: Kurtubi a.g.e. c. 16, ss. 322-324.
9. Mücadele, 58/11.

İlimde nihayet yoktur. Ne kadar ileri gidildiği düşünülürse düşünülsün, yine ilerisi vardır. Kur'an, "*Her ilim sahibinden üstün bir alim vardır.*" [10] demek suretiyle, konunun önemine dikkat çekmiştir.

Bu konuda Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın misali dikkat çekicidir: Peygamber olarak üstün bir ilme sahip olan Hz. Musa, kendisine -bilmediği- yeni şeyleri öğretmesi şartıyla Hz. Hızır'ın peşine düşer ve bu uğurda pek çok sıkıntılara katlanır. [11]

Hz. Muhammed'e de ilim taleb etmesi emredilmektedir.

"*(Ey Muhammed!) 'Rabbım, ilmimi artır' de.*" [12]

Hz. Muhammed'e verilen bu emirle önemli bir dua öğretilmiştir.

Kur'an'da öğretilen dualar, taleb edilmesi, peşine düşülüp aranması gereken önemli şeyleri belirler, ulaşılması gereken he- defleri tespit eder. İnsan dualarda gösterilen gayeye ulaşmak için tedbirler alacak, plân program yapacak ve gayret gösterecektir. İslâm'ın gerçek tevekkül anlayışı da budur. İstek şeklinde yapılan dualar asıl hedefe yönelmek için hazırlık safhasını oluşturur. Arkasından da fiili olarak istemek gerekir.

Hz. Muhammed'in örnek vasfı içerisinde gösterilen "İlmin artırılması isteği",hiç bir zaman sözlü bir istek değildir. Bu hedefe ulaşmak için, hem istekte bulunmuş hem de aklın ve tecrübenin gösterdiği şartlar çerçevesinde gayret göstermiştir. [13]

İlk emrin "*Oku!*" [14] oluşu da insanın gözlerini öğrenmeye ve okumaya çevirmiştir. İslam'da ilmin değerini belirlemeye sadece bu ayet yeter. Diğer yönden Kur'an her yönden öğrenmeye davet eder, akıllara seslenir, Allah'ın ayet ve nimetleri hakkında düşünmeyi teşvik eder. [15]

Allah kendi azametini kullarına göstermek için, yerde ve

---

10. Yusuf, 12/76.
11. Kehf, 18/66-83.
12. Taha, 20/114.
13. İ. Canan a.g.e. s, 49
14. Alak, 96/1-5
15. Zümer, 39/9; Al-i İmran, 3/118,187; Mücadele, 58/11, Nahl, 16/43.

gökte ne varsa, insanın hizmetine sunmuştur. Bu büyük nimet insanın üstünlüğünü belgelemekle birlikte, insanı kendi dışındaki varlıklar hakkında düşünmeye ve araştırmaya sevketmektedir. [16]

Açılmış olan tabiat kitabının okunup incelenmesi, Kur'an'ın bir emridir. Aynı zamanda bu davet, ilk olarak Kur'an'da yer alır. [17] Tabiatın incelenmesi modern eğitim açısından büyük önem taşır. Nitekim İngiliz Filozofu Bacon (1561-1626) ile Fransız Filozofu J.J. Rousseau (1712-1778), tabiatın incelenmesi konusunu, felsefelerinin önemli bir unsuru olarak kabul etmişlerdir. [18]

Gerek bu iki filozof ve gerekse diğer Batılı filozoflar, içinde bulundukları toplumun dini (Hıristiyanlık) baskılarından kurtulmak ve kainatı incelemenin gerekliliğini söyleyebilmek için, büyük çapta gayret sarfetmişlerdir. Halbuki İslâm felsefecilerinin böyle bir sıkıntısı olmamıştır. Çünkü Kur'an her yönden ilme ve araştırmaya sevketmekteydi.

Hz. Ayşe'ye, Hz. Muhammed'ten gördüğü dikkat çekici şeyleri haber vermesi için müracaat edilir. O'da Hz. Muhammed'in her işinin dikkat çekici olduğunu belirtir. Ama bir olayı özellikle anlatır:

"Hz. Muhammed bir gece geldi ve abdest aldı. Sonra namaz kıldı. Sakalı ıslanıncaya kadar ağladı. Secde etti, yine ağladı. Derken Bilal ezan okumaya başladı. Bilal Hz. Muhammed'e niçin ağladığını sordu. O da, nasıl ağlamayayım, bu gece Allah şu ayeti indirdi. dedi Sonra şu ayeti okudu: "Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün bir biri ardınca gelişinde, sağ duyulu akıl sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir kesin deliller vardır." [19] Sonra Bilal'e "Bu ayeti okuyup da düşünmeyene yazıklar olsun!" diyerek ikazda bulundu." [20]

---

16. Casiye, 45/13.
17. Kemal Muhammed İsa, Hasaisu Medreseti'n-Nübüvve, 1. Baskı. Cidde, 1982. s, 102.
18. Bak : Cemil Sena, Filozoflar Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İst. 1974. Bacon ve Rousseau md.
19. Al-i İmran, 3/190. Ayrıca bak: İsmaîlu'bnu Kesir El-Kureşi Ed-Di-Dimeşki, Tefsîru'l-Kur'anı'l-Azim, ts. Daru'l-Mearif, Beyrut. 1969. İlgili ayetin tefsiri.
20. Muhammed Şedid, Menhecu'l Kur'an Fi't-Terbiyye, Beyrut 1977. s, 140.

B. İLME TEŞVİK

Hz. Muhammed'in eğitiminde ilmin elde edilmesi, her türlü şartlar altında ihmal edilmemesi gereken önemli bir prensiptir. Çünkü ilim (hikmet),[x] mü'minin kaybolmuş malı gibidir, nerede bulursa alma hakkına sahiptir. [21] Aynı zamanda hikmet sahibi olan kimse, Hz. Muhammed tarafından medhedilmiştir. [22]

İslam'da cihad, yerine getirilmesi gereken hayati bir vazifedir. Gerek ayetlerde ve gerekse hadislerde cihad ve cihad yapan kimse, övülüp yüceltilmiştir. O kadar ki, cihad ederken hayatını kaybedenlere, "ölü" denilmesi bile yasaklanmıştır. [23]

Bu derece üstün bir değer taşıyan cihad, hiç bir zaman ilmi ihmal ettiremez. Bir kere müslümanların top yekün savaşa çıkması uygun değildir. Bir kısmının gitmeyip ilim tahsil etmeleri, harbe gidenler döndüğünde de onları uyarmaları istenmektedir. [24]

Allah yolunda savaşmak ve şehid olmak yüce bir mertebedir. Ama alimin mürekkebi şehidin kanından üstündür. [25]

İlim tahsil edene oldukça tolerans tanınmış, her yönden cesaretli olmaya teşvik edilmiştir. Bir konu üzerinde bütün gayretiyle çalışıp hüküm verdiğinde, doğru netice elde ederse iki, hata ederse bir sevap kazanacaktır. [26] Ama ulu orta herkese de bilmediği konuda konuşma fırsatı tanınmamıştır. [27]

Hz. Muhammed öğrenilen bir konunun ihmal edilip unutulmasını hoş karşılamamış, [28] ilmi hem kendisinin hem

X- Bak :s. 26
21. Tirmizi, İlim, 19; İbn Mace, Zühd, 15.
22. Buhari, İ'tisam, 13.
23. Bakara, 2/154; Al-i İmran, 3/169
24. Tevbe, 9/122; Bu ayete göre, daimi olarak **"bir ilmiye sınıfının bulundurulması"** şarttır.
25. İbnu Abdulber, a.g.e. s, 33
26. İbn. Mace, Ahkam, 3.
27. Davud, Diyat, 25; Nesâî, kasame, 41; İbn. Mace, Tıb, 16.
28. İbn Mace Cihad, 19.

de kendisinden önceki peygamberlerin mirası olarak takdim etmiştir.[29]

Hz. Muhammed insanları öğrenme ölçüsü içerisinde tabakalara ayırır:

"Ya alim ol,

Ya öğrenen ol,

Ya (bunları) seven ol,

Ya dinleyen ol,

Beşincisi olma, [x] helâk olursun!"[30]

Bu tasniften anlıyoruz ki, ilim ve öğrenme ile ilgisi olmayan insan, topluma zararlı insandır.

İlim öğrenmenin yaşı ve zamanı yoktur. "Hayat boyu ilim" Hz. Muhammed'in eğitiminde, önemli bir ilkedir. Bu ilkenin gereği olarak beşikten mezara kadar öğrenme mecburiyeti vardır.

"İlim öğrenmek, kadın ve erkek her müslümana farzdır."[31]

İlim, -Müslüman için- uğrunda her türlü eziyete katlanılması gereken bir değerdir. "İlim Çin'de de olsa (gidip) alınız."[32] hadisi, bu bakımdan üzerinde düşünülmeye değer niteliktedir.

İlim öğrenme aşkının, bütün müslümanlarda, kısa zamanda uyandığı, tarihi bir gerçektir. İslam devletinin sınırları Çin'den Atlas Okyanusu'na, Asya'dan Afrika Kıtası'na kadar yayılmıştı. Bu arada müslümanlar gittikleri her yerde ilim merkezleri teşekkül ettirmişlerdir. İlim adamları yaya, atla, gemiyle, diyar diyar öğrenme isteğiyle dolaşmışlar, her türlü tehlikeyi göze almışlardır.

Hz. Muhammed, gerek müslümanlara ve gerekse bütün insanlığa "İLİM hedefini göstermiştir. Bu hedefe ulaşmak için de hiç bir sınır ve engel zikretmemiştir. Bu demektir ki, ilim

---

29. Hüsamü'd-Din El-Hindî, Kenzu'l-Ummal, Beyrut, 1979. c. 10, s.133.

X- "Beşincisi" Tabirinin anlamı, ilim ve âlime buğzetmektir. Bak: M. Accac El-Hatîb, a.g.e. s,30.

30. Hüsamü'd-Din El-Hindî, a.g.e. c, 10 s, 142; El- Aclûni a.g.e. c, 1. s, 138.; El-Heysemî a.g.e. c,1. s. 122.

31. İbnu Abdulber a.g.e. s, 1.

öğrenmemek için hiç bir bahane geçerli değildir. Hz. Muhammed'in bir kaç hadisini daha burada hatırlatalım:

"İçinde hikmetten (ilimden) eser bulunmayan kalb, harab olmuş bir ev gibidir. Öğreniniz, öğretiniz, kavrayınız! Cahil olarak ölmeyiniz. Çünkü Allah, Cehaletele ilgili özürü asla kabul etmez ."[33]

"Kim ilim taleb ederse bu onun geçmiş günahlarına keffaret (afvedilme vesilesi) olur."[34]

"İlim taleb etmek, niyetiyle evinden çıkan her öğrencinin üstüne melekler kanat gererler ve Allah ona cennetin yolunu kolaylaştırır. Alim için göklerde ve yerde bulunan her şey, denizde balığa varıncaya kadar istiğfarda bulunur. Alimin âbide (sırf ibadetle meşgul olan kimseye) üstünlüğü, dolunay durumundaki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Alimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler para pul miras bırakmazlar; ama ilmi bırakırlar. Ancak kim de ilim elde ederse, nasibin bolunu elde etmiş olur." [35]

"İlim kalkıp cehaletin gelmesi...kıyamet alametlerindendir." [37]

İslam'da "hayır" [38] ulaşılması ve uğrunda yarışılması istenen üstün bir fazilettir. [39] "Hayır", ilimle elde edilebilecek bir sıfattır. Çünkü Allah'ın hayrını dilediği kimse, dini konularda bilgili olan kişidir. [40]

İlim, hayrın dayanaklarından birisi olup insanı yücelten bir özelliktir. [41] İnsan her zaman hayrın anahtarı, şerrin de kilidi olmalıdır. [x]

---

32. Makasıdu'l-Hasene, s, 63.
33. Hüsamü'd-Din El-Hindî, a.g.e. c, 10. s, 147.
34. Tirmizi, İlim, 2.
35. Tirmizi, İlim,19; İbn. Mace, Mukaddime, 17.
36. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 66.
37. Müslim,İlim, 8.
38. "Hayır", Kur'an'da bir çok yerde geçmektedir. "Hayır -İnsanlar için en faydalı olan" demektir. Bak: Kurtubi, a.g.e. c, 2. s, 68. Bakara, 29106. ayetinin tefsiri.
39. Bakara, 2/148; Maide, 5/48; Zilzal, 99/7.
40. Buhari, ilim, 10; Müslim, İmaret, 17.; Tirmizi, İlim,1; İbn. Mace, Mukaddime, 17; Muvatta, Kader, 8.
X- Bak: İbn. Mace Mukaddime, 19.

Hz. Muhammed, tembelliğin her zaman karşısında olmuştur. Hatta tembellikten Allah'a sığınmıştır.[42] O'nun eğitiminde "İki günü birbirine eşit olan ziyandadır."[43] "Hiç ölmiyecekmiş gibi dünya; yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalış."[44] prensibi ise, eğitimin temel felsefesidir.

Hz. Muhammed Ashab'a sadece nazari bilgiler vermiş değildir. Onları her vesileyle araştırmaya sevketmiştir.

Bir gün Hz.Muhammed Ashab'la birlikte otururken bir bedevi gelir, "tedavi olalım mı?" der. Hz. Muhammed de "Tedavi olunuz, Çünkü Allah, tedavisi olmayan hiç bir hastalık yaratmadı..." [45] şeklinde cevap verir.

Burada hem araştırmaya teşvik var, hem ümit var, hem de kadercilikten sakındırma var...

Hz. Muhammed araşturma konusunda ayrıntılı bilgi vermemiştir. Buna zaten gerek yoktu. Ama kapsamlı bir yönlendirme yapmıştır. Yukarda zikrettiğimiz olay, her devirde ilmi arıştarmaya ışık tutacak niteliktedir.

Hz. Muhammed'in eğitimi aktif bir eğitimdir. Başta ilmî kanaatlere büyük serbesti tanımış, ümmetinin farklı düşünmesini rahmet olarak kabul etmiştir. [46]

---

42. İbn. Mace, Dua, 3.
43. Makasıdu'l Hasene, s, 402.
44. Muhammed Atıyye El-Abraşî, a.g.e. s, 23. (Bu söz burada hadis olarak zikredilmiştir.)
45. Davud, Tıb, 1; İbn. Mace, Tıb, 1.
46. Hüsamü'd din El-Hindî, a.g.e. 10, s. 136.

C. FAYDALI İLİM

Hz. Muhammed dualarında hep faydalı ilmî istemiş, faydasız ilimden ise Allah'a sığınmıştır. [47]

Ölümü temenni etmek (hiç bir zaman) doğru bir düşünce değildir.[48] Çünkü ölümle birlikte ameller sona erer. Ama bunun bir istisnası vardır. Geride faydalı ilim bırakan kişinin ameli devam eder. [49]

"Faydalı ilim" den maksad, sadece Kur'an ve Sünnet'e dayalı şer'i ilimler değildir. Müslümanların ve insanlığın yararı- na olan bütün ilimler teşvik edilmiştir.

Hz. Muhammed faydalı ilmi sadece kendisi için iştemiş değildir. "Faydalı ilim isteyiniz, faydasız ilimden ise Allah'a sığınınız." diye ümmetine de vasiyet etmiştir. [50]

Faydasız ilim, Allah yolunda harcanmayan hazine gibidir. [51] Kıyamet gününde azabı en şiddetli olan kimse, ilmi kendisine yarar sağlamayan alimdir.[52]

Hz. Muhammed, müşriklerin elinde bile olsa, faydalı ilimlerin öğrenilmesini teşvik etmiştir. Müslüman çocuklarına okuma - yazma öğretiminde, müşrik Bedir esirlerinden nasıl yararlandığını bilmekteyiz.[53]

İslâm nazarında, ilim sahiplerinin düşünceleri ve inançları, daima ilmi sonuçların dışında mütalâ edilmiştir. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki, kainatın kanunları mü'minin de kafirin de boyun eğmek zorunda olduğu kanunlardır. Bu sebepten müslümanlar, Yunan, Bizans, İran gibi eski medeni milletlerden matematik, astronomi, kimya, tıb, obtik v.b. gibi (müsbet) ilimleri almayı sakıncalı görmemişlerdir.[54]

---

47. İbn. Mace, Mukaddime, 23; Dua, 2-3
48. Müslim, Zikir, 13.
49. Müslim, Vasıyyet, 14; Davud, Vasaya, 14; Tirmizi, Ahkam, 36; Ahmed b. Hanbel, c, 2. s, 372.
50. İbn. Mace, Dua, 3.
51. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 216.
52. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 216; El-Aclûnî, a.g.e. c, 1. s, 131.
53. Bak: Ahmed b. Hanbel, c, 1. s. 247. Hamidullah a.g.e. c,1. s, 245.
54. Y. El-Kardavî, a.g.e. s, 52.

Hz. Muhammed'in eğitiminde ilim, cahillerle tartışmaya girmek, ilim adamları arasında övünmek ve insanların sempatisini kazanmak için değildir.[55] İlimde ölçü, Allah'ın rızasına ve insanların menfaatine uygunluktur.

Bir fiilin "Allah rızası" için olması demek, insanların hayrına ve faydasına olan davranışta bulunmak demektir. Allah rızası gözetilerek yapılan her iş, geçici ihtiras ve menfaatlerden uzaktır. İlmin, bu yüce hedefe bağlanması, insanlığa saadet ve huzur getirir.

Allah rızasının dışında bir gaye gözetilerek elde edilmeye çalışılan ilim, Hz. Muhammed tarafından benimsenmemiştir.[56]

İslâm, insanlığın hayrına olan her şeyi benimsemiş, insanları iyi bir çığır açmaya sevketmiştir.[57] Hür bir düşünceyle incelendiği takdirde, bu özellik açıkça görülecektir.

İslâm eğitim tarihinde, ilmi keşiflerinden dolayı idama mahkum edilmiş bir ilim adamı yoktur. Bilakis Kur'an insanların düşünmelerini isteyerek tabiat hakkından gözlem yapmaya çağırmaktadır.[58] İnsanın kainata hikmetle bakması, ondaki ya-pıcı eli görmesi, ruh terbiyesi açısından da önem taşır. Bu dü-şünce insanı, kainatla ve yaratıcısıyla uyumlu bir varlık haline getirir. Bu özelliği İslâm'ın dışındaki düşünce sistemlerinde açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Hatta bazı sistemler, "madde - ruh çatışması"esası üzerine kurulmuştur.

İslâm eğitiminde insanların hayrı için çalışan ve bir şeyler icad eden kimse övülmüş, kötü yol açanlar, başkalarına zarar vermek için plânlar hazırlayanlar da yerilmiştir.[59]

İslâm eğitimi insanı, ne Budizm ve benzeri dinler gibi hayattan uzaklaştırır; ne de materyalist görüşler gibi hayatı maddeden ibaret sayar. Madde hayatın devamını sağlayan bir vasıtadır. Bu maddeyi de hayır yolunda kullanıp toplumun ve

---

55. İbn. Mace, Mukaddime, 23; Davud, Mukaddime,24; Ahmed b. Hanbel, c, 1..s. 190.
56. Tirmizi, İlim, 6
57. Müslim, İlim, 6.
58. Gaşiye, 88/ 17-20.
59. Müslim, İman, 15.

insanlığın hizmetine sunmak, İslâm eğitim felsefesinin önemli bir esasını oluşturur. Ne yazık ki, bazı filozof ve eğitimcilerin, din hakkında değerlendirmeler yaparken, içinde bulundukları en bü-yük talihsizlik, bozulmuş Hıristiyanlık, Yahudilik ve diğer akıl ve mantık dışı dinlere bakarak, dinler hakkında karar vermeleridir. Bunu kasıtlı olarak yapanlar da yok değildir.

İnsan unsuru İslâm eğitiminde ana meseledir. Kâinatın nimetleri de insan içindir.Bu kadar ikram karşısında insandan beklenen, bu imkanları, insanlığın hayrına olacak şekilde incelemesi, kullanması ve yönlendirmesidir.

D. İLMİN YAYGINLAŞTIRILMASI

İslâm ilmin gizlenmesine karşı çıkmıştır. Çünkü ilimde özel mülkiyet hakkı yoktur. İlim insanlığın ortak malıdır. Bu sebepten ilim öğretenler övülmüş gizleyenler ise tepki ile karşılanmıştır. [60] Diğer taraftan ilim, insanı ölümsüzleştiren en büyük iksir olarak tasvir edilmiştir.[61]

Hz. Muhammed "İlim öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz.." buyurur. [62]

İslâm eğitiminde herkes, öğrendiklerinden sorumludur. İlim öğrenip de bunu başkalarına anlatmayanlar, hazineyi doldurub sarfetmeyenler gibidir. [63]

Hz. Muhammed, kendisinden sonra, "cömertlerin en cömerdi olan kişi" nin, öğrendiğini öğreten kimse olduğunu haber verir. [64]

Sadakanın en üstünü ilim öğrenmek ve onu öğretmektir. [65]

---

60. İbn. Mace, Mukaddime, 24; Tirmizi ilim, 3.
61. İbn. Mace, Mukaddime, 20.
62. Derimi, Mukaddime, 24
63. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 151. Bu hadis, Tevbe, 9/34. ayetle aynı manaya gelmektedir. "..... *Altını ve güşü biriktirerek saklayıp onları Allah yolunda harcamayan kimse ler! İşte bunları acıklı bir azabla müjdele....*" Bir hadisde de "*Kime bir ilimden sorulur, o da onu gizlerse, kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur.*" Uyarısı yer alır. Bak: Davud, İlim, 9; Tirmizi, İlim, 3; İbn. Mace, Mukaddime, 24; Ahmed b. hanbel c,2. ss, 263. 305. 344. 353. 490.
64. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 163.
65. İbn. Mace, Mukaddime, 20.

Öğüt isteyen kişiye öğüt vermek, müslümanın görevlerindendir. [66]

Hz. Muhammed İslâm'ı öğrenmek arzusuyla gelen elçilere (kabile temsilcilerine), anlattıklarını iyi öğrenmelerini, döndüklerinde de geride kalanlara öğretmelerini emrederdi. [67]

Yine Hz. Muhammed, komşularına bildiklerini öğretmeyen ve nasihatte bulunmayanları uyarmıştır. Aynı şekilde kom-şusundan öğrenmeyenlerin de dikkatlerini çekmiştir. [68]

Hz. Muhammed ilmin neşri hususunda o kadar titizlikle durur ki, "Kim benden bir şey bellerse, hemen onu anlatsın!" [69] diyerek, öğrenen kimselerin bu bilgilerini gittikleri her yerde mutlaka anlatmalarını ister.[70] Kendisinden bir söz işitip de, onu başkalarına ulaştırıncaya kadar kafasında tutan kimsenin yüzünü ak etmesi için, Allah'a dua etmiştir. [71]

Kişi duyduklarını kavramasa bile, işittiği şekilde başkalarına bildirmek zorundadır. Çünkü ilmi ulaştırdığı kimse, kendisinden daha iyi anlayabilir. [72]

Açıkça anlaşılıyor ki, ilmin gizlenmesi için hiç bir mazeret kabul edilmemektedir. Herkes gücü nispetinde bu yarışa katılmakla görevlidir.

Hz. Muhammed'in bu konuyla ilgili tavsiyeleri şöyle özetlenebilir:

"...ÖĞRENMEK, UYGULAMAK, SONRA DA ÖĞRETMEK..."[73]

Hz. Muhammed ilmin yaygınlaştırılması konusunu As hab'ın zihnine, hiç silinmeyecek şekilde kazımıştır. Hz. Ali'ye yapmış olduğu şu tavsiyede bunu açık olarak görmekteyiz:

---

66. Müslim, Selâm 5.
67. M. Accac El-Hatîb, a.g.e. s, 41.
68. Said Havva, a.g.e. 1. s, 13. (Tabaranî'nin Kebîr'inden naklen)
69. Ahmed b. Hanbel. c, 4. s, 334.
70. Buhari, ilim, 25.
71. İbn. Mace, Mukaddime, 18; Tirmizi, İlim, 7; Davud, İlim, 10; Buhari Ezan, 145; Müslim, Fiten, 26; Ahmed b. Hanbel. c, 1. s, 437; c, 4. s, 21; c, 5. s, 341.
72. İbn. Mace, Mukaddime, 12
73. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 163.

"Senin (öğrettiğin bilgiler) le Allah'ın tek bir kişiyi hidayete kavuşturması, senin için, kırmızı develerden daha hayırlıdır." 74

Gerek Ashab, gerekse İslâm alimleri tarafından ilmin yaygınlaştırılması meselesi iyi bir şekilde kavranmaştır. Mesela Malik'in, sohbeti bitirip giderken arkadaşlarına, "Allah'tan korkun, ilmi yayın ve öğretiniz. (Asla) gizlemeyiniz!" dediği, kaynaklarda yazılıdır.[75] Diğer taraftan Ashab'tan bazıları, öğrendikleriyle (gücü yettiği ölçüde) her müslümana nasihatte bulunmak üzere Hz. Muhammed'e bey'at [x] ederlerdi. 76

Hz. Muhammed, bilgilerin doğru nakledilmesini de istemiştir. Kendisinin demediği bir şeyi söyleyen kişinin, büyük günah işlemiş olacağını,[77] böyle yapanların cehennemde yerlerini hazırlamaları gerektiğini,[78] önemli bir ikaz olarak söylemiştir.

Hz. Muhammed ilmin yaygınlaştırılması için herkesi göreve çağırmış, "Bir ayet bile olsa benden naklediniz!" buyurmuştur.[79] Veda hutbesinde de, Burada bulunanlar (benden işittiklerini) burada bulunmayanlara ulaştırsın!" [80] demek suretiyle, ilmin yaygınlaştırılmasını, ümmetine bir vazife olarak yüklemiştir.

---

74. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 161.
75. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 162.
X- Bey'at : Örfen hiç bir münazara ve münakaşa götürmeyecek şekilde, her işini hükümdara bırakma hususunda ona söz vermektir. Bey'at ederken Ashab Hz. Muhammed'in elinden tutar verdikleri sözü bu şekilde te'kid ederlerdi. Bu hal alış-verişe benzediği için, alış veriş manasına gelen "bey" kelimesinden alınarak, söz vermeye "bey'at" denilmiştir. Burada "bey'at" ın anlamı, Hz. muhammed'e söz vermektedir. Bu konuda geniş bilgi için bak. M. Zeki Pakalın, osmanlı tarihi deyimleri ve terimleri sözlüğü. M.E. Basımevi, İst. 1971. c, 1. ss, 228, 231.
76. Müslim, iman, 99.
77. Hüsamü'd din El-Hindî, a.g.e. c. 10. s, 237. Hadis No. 29255.
78. Tirmizi, İlim, 8; İbn. Mace, Ahkam, 6; Davud, ilim, 4
79. Buhari, Enbiya 50; Tirmizi, İlim, 13; Darimi, Mukaddime, 46; Ahmed b. hanbel, c. 2. S. 159. 202. 214.
80. Buhari, İlim, 9.10.37; Hac, 132; Müslim, Hac, 446; Kaseme, 29. 30. İbni Mace,

E. İLİM ADAMININ DEĞERİ VE MUALLİM BİR NESİL YETİŞTİRMEK

Hz. Muhammed'in eğitiminde öğretmen, eğitimin temel unsurudur. Bu sebepten İslâm prensiplerini öğretmek üzere kabilelere öğretmen göndermiştir. [81]

Gazali, "İlim adamları olmasaydı, insanlar hayvanlar gibi olurdu. Çünkü onlar, öğretim vasıtasıyla insanları barbarlıktan çıkarıp insanlık seviyesine yükseltirler." der. [82]

Dini iyi anlayan bir kimse, şeytana karşı bin abidden daha güçlüdür. [83] Yani ilim adamı abide karşı daima üstündür. [84]

Hz. Muhammed ilmin ve ilim adamının önemi üzerinde o kadar durmuştur ki, adeta iki sınıfın dışındaki insanlarda hayır olmadığını söylemiştir. Bu iki hayırlı sınıf, alim (öğretmen) ve öğrencidir. [85]

İslâm nazarında muallim (öğretmen) yetiştirilmesi, ilahi bir emir olup [86] her türlü ihtiyaçtan önce gelir. Bu sebepten müslümanlar içinde, sürekli terbiye ve aydınlatma işiyle görevli hususi kişilerin bulunması gerekmektedir.[87] Bilinmeyen konuların mutlaka ilim ehline sorulması Kur'an'ın bir emridir. [88]

İlmin ayakta durması, ilim adamına bağlıdır. İlim adamına olan ihtiyaç, dünya durdukça, eğitim ve öğretimin temel ihtiyacı olarak kalacaktır. Hz. Muhammed bu ihtiyacı açık bir şekilde dile getirir:

"Şüphesiz Allah ilmi insanlardan bir anda çekip alıvermez. Lakin ilmi, alimleri almak suretiyle alır. Nihayet hiç bir alim bırakmadığı vakit, insanlar bir takım cahilleri baş edinirler. Onlara sual sorulur (sa), ilimsiz fetva verirler; bu

---

81. Hamidullah, a.g.e. c, 2. s, 828.
82. Gazali, İhyau Ulumi'd-Din, Mısır, 1939 c, 1. s, 9.
83. Tirmizi, İlim, 19; İbn. Mace, Mukaddime, 17.
84. El- Heysemî, a.g.e. c,1. s, 122.
85. Darimi, Mukaddime, 26; El-Heysemi, a.g.e. c, 1. s, 122.
86. Tevbe, 9/122.
87. Al-i İmran, 3/104.
88. Nahl, 16/43.

suretle hem saparlar, hem sapıtırlar." [89]

Her hangi bir devir ya da şahsa göre ilmin değerini anlamak için, önce ilim ehlinin değerine bakmak gerekir. Eğer alimler saygı görüyorsa, ilim de saygı görür.

Hz. Muhammed'in eğitiminde âlimler peygamberlerin varisleri olup [90] kendilerine saygı gösterilmesi gereken kişilerdir.[91]

Hz. Muhammed ilim adamlarının (alimlerin) önemini şöyle açıklar:

a. Alimler ümmetin güvenilen kişileridir. [92]

b. Alimler, uyulması gereken rehber kişilerdir.[93]

c. Alimle âbid arasında yetmiş derece (fark) vardır. [94]

d.İlim öğrenilen kişiler, kendilerine karşı mütevazi olunması gereken kimselerdir. [95]

e. İlim adamları gösterişten uzak, fakat son derece vakarlı olmalıdır. [96]

f. Alimler gökteki yıldızlar gibidir. Yıldızlar nasıl karanlıkta yol gösterirse, onlar da yer yüzünde rehberdirler. [97]

Alimler hakındaki endişelerini de şöyle dile getirir:

a. Facir (yalancı - günahkar) alim ve cahil abid, ümmetimin helaki demektir. Şerlerin en kötüsü, alimlerin şerlileridir. Hayırların en hayırlısı da alimlerin hayırlılarıdır. [98]

b. Alimler bozulduklarında insanlar kötülüğe meylederler. [99]

c. Ümmetimden iki sınıf iyi olursa, (bütün) ümmet iyi olur. Bu alimler ve sultanlardır.

Hz. Muhammed öğretimini sadece içinde bulunduğu nesille sınırlandırmamış, gelecek nesillerin eğitimini de hedef almıştır.

---

89. Müslim, İlim, 5; Tirmizi, İlim, 5.
90. El- Heysemî, a.g.e. c,1. s, 121.
91. El- Heysemî, a.g.e. c,1. s, 127.
92. Hüsamü'd-Din El-Hindi, a.g.e. c, 10. s, 134.
93. Hüsamü'd-Din El-Hindi, a.g.e. c, 10. s, 135.
94. Hüsamü'd-Din El-Hindi, a.g.e. c, 10. s, 152.
95. Hüsamü'd-Din El-Hindi, a.g.e. c, 10. s, 141.
96. İbn. Mace, Mukaddime, 23.
97. Ahmed b. Hanbel c, 3. s, 157.
98. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 233.
99. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 234.

Bu konuda Ebu Harun şöyle bir olay nakletmektedir:

Ebu Said El-Hudri'ye geldiğimizde bize, "Allah Rasûlü'nün vasiyeti üzere merhaba." derdi. Biz de "Nedir o vasiyet?" derdik. O da Hz. Muhammed'in şöyle dediğini anlatırdı: "Benden sonra, size, beni soran ve öğrenmek isteyen bir nesil gelecek. Geldiklerinde nazik davranın ve öğretiniz." [100]

Bütün bu rivayetlerden anlıyoruz ki, Ashab, öğretmek niyeti ile öğreniyordu. Böyle bir öğrenmenin terbiyevi (eğitsel) değeri çok yüksektir.

Bir gün Hz. Muhammed mescide geldiğinde iki grup görür. Bir kısmı (nafile) namaz kılıyor, diğer kısmı da ders çalışmakla meşguldüler. Onlara şöyle bir ikazda bulundu: "...Her iki küme de iyi şeylerle meşguller; şu kadar var ki, Allah'tan bir şey taleb edip dua edenlere o şeyi verip vermemek tamamen O'na ait bir keyfiyettir. Halbuki diğer gruptakiler ilim elde ediyorlar ve böylece cehaleti savıp kovuyorlar. Bana gelince, ben muallim olarak gönderildim." Sonra Hz. Muhammed, ders çalışanların arasına katılıp oturmuştur. [101]

Kendisinin "MUALLİM" olduğunu söyleyen Hz. Muhammed, ilim adamının değerini yükseltmiş ve ilme teşvik etmiştir.

Kendisine ilim "hikmet" verilen ve bunu yerli yerince kullanan kişiler gıbta edilen kişilerdir. [102]

Hz. Muhammed, kendi çapında, her bir Ashab'a "mualimlik görevi" yüklemiştir. Çünkü mü'min mü'minin aynasıdır.[103] Bunun anlamı şudur: Mü'min bir kişi, kardeşinde gördüklerinin hepsini (doğru bir şekilde) ona söyleyecek. Eğer gördükleri iyi şeylerse, bunu artırmasının güzel olacağını ifade edecek, eğer kötü şeylerse, vazgeçmesi için uyarıda bulunacaktır. Bu hadis genel manada mü'mini tasvir etmekle birlikte, ona eğiticilik vazifesini de yüklemektedir.

---

100. Tirmizi, İlim, 4; İbn. Mace, MUkaddime, 22.
101. İbn. Mace, Mukaddime, 17.
102. Buhari, İlim, 15.
103. Davud, Edeb, 57.

F. FERDİ FARKLILIK[x]

Toplum, birbirinden farklı ferdlerden meydana gelmiştir. Eğer insanlar birbirlerinden ayrı özelliklere sahip olmasalardı, psikologların işi çok basitleşir. bir kişinin incelenmesiyle varılan sonuçlar, kolaylıkla diğerleri için de geçerli olurdu.[104]

Ferdi farklılık, modern psikolojinin en çok üzerinde durduğu konudur.[105] Eğer ferdi farklılıklar dikkate alınmazsa, insanlara büyük adaletsizlik yapılmış olur. Bu adaletsizlik her sahada kendisini gösterir. Meselâ insanları yönetmek, problemlerini tanımak ve çözmek, kişiliklerine uygun düşen iş ve davranışa sevketmek mümkün olmaz.[106]

Birbirlerinden bir çok yönlerden ayrılıklar gösteren ferdlerin varlığını kabul etmek, eğitim işinin bir takım esaslar dahilinde yapılmasını zorunlu kılar.[107] En azından öğretimde kullanılan çeşitli metodların esnek olmasını gerektirir.

Batı'lı eğitimciler ferdi farklılık konusunda değişik görüşlere sahiptirler. Bunlardan Comenius, (1592 1670) "Her şeyi herkese öğretme." öğretim prensibini ortaya atma cesaretini göstermiştir.[108]

İslâm eğitimcilerinden İbni Sina (980-1037), öğretimde öğrencinin yeteneklerine dikkat edilmesini, hangi sahada kabiliyetli ise, o tarafa yöneltilmesini savunur.[109] İbni Haldun (1332-1406), ferdi farklılığın bütün unsurlarına dikkat çeker.[x] Bilhassa öğretimde çevre faktörünün meydana getirdiği farklılığın önemi

---

X- Ferdi Farklık (individual differences) ıstılahi yönden şu anlama gelmektedir. 1 Kişiler arasında yetenek, ilgi gaye, istek ve ihtiyaçlar yönünde görülen farklılıklar. 2. Bir kimseyi başkasından ayıran özellikler, 3. Bir ya da daha çok özellik bakımından, kişiler arasında görülen değişiklikler ya da sapmalar. Bak: A. Ferhan oğuzhan, Eğitim terimleri sözlüğü T.D.K Yay. Ank. 1974. " Bireysel Ayrılıklar" md.

104. Burhanettin Canatan, Eğitim Psikolojisi, Konya, 1967, s. 74.

105. Cavit Binbaşıoğlu Ölçme ve Değerlendirme, Binbaşıoğlu Yay. 3. Baskı, Ank. 1978. s; 9

106. Ahmet İzzet Racih, Usul-i İlmi'n-Nefs, 11. Baskı. Mısır, 1979, .,337.

107. Ömer Mart, Eğitim Psikilojisi, maarif Basımevi, İst. 1952. ss. 141-158.

108. J. Leif- G. Rustin, Genel Pedogoji, Ter: Nejat Yüzbaşıoğulları, M.E.B. Yay. 2. Baskı, İst. 1980., s, 43.

109. M. Atıyye El-Abraşî, a.g.e. ss, 216. 222.

X- Ferdi farklılığın bütün unsurları, ferdi farklılığı meydana getiren özelliklerdir. Bunlar ırk, cinsiyet, çevre, irsiyet ve yaştır.

üzerinde durur.[110] Gazali ise, (1055-1111) eğiticinin vazifelerinden birinin de "öğrenciye kabiliyeti ölçüsünde hitab etmesi, aklının kavrayamayacağı ve nihayet nefret edeceği incelikleri açmaması" olduğunu ifade eder. [111]

Eğitim açısından insanı tanımanın önemi büyüktür. İnsanların bilgi ve idrak seviyelerini hesaba katmadan herkesten aynı anlayışı bekleyerek herkese aynı metodu uygulamak, gerçekleri hiçe saymak demektir.[112]

"Ferdi farklılık" bugün, üzerinde en çok durulan eğitim prensiplerindendir. Batılı eğitimciler bu gerçeği çok geç kavramışlardır. İslâm eğitimcileri ise, bu tabiî özelliğin daima farkında olmuşlardır. Çünkü Kur'an ve Sünnet'de öğrencilerin kabiliyetlerinin farklılığına işaret edilerek eğiticiler uyarılmıştır. Bunun anlamı, yeteneklerin bilinmesi ve ferdin, kabiliyetine uygun düşen konulara - zorlama ve baskı yapılmadan- yöneltilmesidir.[113]

Kur'an'da Hz. Muhammed'e Ashab'la istişare yapması emredilmiştir. [114] İstişare, bir konu hakkında fikirlere baş vurmaktır. Bu da gerçeğin ortaya çıkarılması için farklı görüşlere müracaat edilmesinin gerekliliğini ortaya koyar. Farklı görüşler ise, farklılığı bulunan kişilerce ortaya atılabilir.

Herkesin kapasitesi ölçüsünde sorumlu olduğu, yine Kur'an'da bildirilmiştir. [115]

Hz. Muhammed, insanların kabiliyet ve idraklerinin farklı olduğunu, çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.

İlim öğrenen kişiler aynı şeyi işitseler bile, farklı kişilerdir. Bu bakımdan ilim yüklenen insan, bazan bu ilmi, kendisinden daha kapasiteli ve dirayetli birine taşıyıp

---

110. İbni Haldun, a.g.e. c, 2. ss, 442-452.
111. Gazâlî,a.g.e. c, 1. s. 63.
112. Beyza Düşüngen, İslâm'da Eğitimin temeli Olarak sevgi, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Doktora Tezi, Daktilo Edilmiş Nüsha, Ankara, ts. s, 31.
113. Macid Ursan El-Keylâni, Tatavvuru Mefhumi'n-Nazariyyeti'l-İslâmiyye, 1. Baskı, Amman, 1978. s. 56.
114. Al-i İmran, 3/159.
115. Bakara, 2/286; Bu ayette *"Rabbımız, güç yitiremediğimizi bize yükleme."* şeklinde dua örneğinin öğretilmesi de dikkat çekicidir. Yani ferdi farklılığın dikkate alınması için dua etmek bir nevi Kur'an'ın tavsiyesidir. Enam 6/152. âyette de **"Biz herkese, gücünün yettiğini teklif ederiz...."** denilmektedir.

anlatabilir.[116]

Hz. Muhammed, ilim ve hidayeti kabul etme yönünden insanları, üzerine yağmur yağan üç sınıf toprağa benzetir:

a- Birincisi su tutan, üzerinde otlar bitiren bir topraktır. Allah'ın dinini anlayan, öğrenip öğreten kimse bu toprağa benzer.

b- İkincisi, ot bitirmeyen çorak bir topraktır. Suyu tutar. Allah onunla da insanlara fayda verir. Ondan su içerler, hayvan sularlar ve otlatırlar. Kibirinden başını kaldırmayan kimse bu toprak gibidir.

c- Üçüncüsü ise, düz (yamaç, şaplı ya da tuzlu) bir yerdir. Ne su tutar ne de çimen bitirir. Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kişi de böyledir.[117]

Hz. Muhammed insanlara akıllarının alabilecekleri ölçüde hitab ederdi. Çünkü dinleyenlerin aklının ermediği konuşmalar, yanlış anlamalara sebep olur.[118] Bu konuda Hz. Muhammed'in söylediği sözler ve verdiği emirler oldukça dikkat çekicidir.

"İnsanlara bildikleri şeyi anlatın. Yoksa siz Allah ve Rasûlü'nün yalancı çıkarılmasını mı istiyorsunuz."[119]

"İlmi ehil olmayan kimseye öğreten, domuza inci, altın ve cevher takmış gibidir."[120]

"Cahillere hikmetten bahsetmeyiniz."[121]

"Bir kavme, akıllarının idrak edemiyeceği şeyi söylemen doğru olmaz. Eğer böyle yaparsan bazısı için fitne olur."[122]

"İnsanlara akıl seviyelerine göre konuşmakla emrolundum."[123]

"İnsanlara derecelerine göre muamele ediniz."[124]

---

116. Tirmizi, İlim, 7; İbn. Mace, Mukaddime, 19.
117. Müslim, Fedail, 15.
118. M. Accac El-Hatîb. a.g.e.. ss, 49-56.
119. Buhari, İlim, 49.
120. İbn. Mace, mukaddime, 17.
121. Darimi, Mukaddime, 34.
122. Müslim, Mukaddime, 3
123. Hüsamü'd-Din El-Hindî, a.g.e. c. 10, s, 242; El- Aclûnî, a.g.e. c, 1. s, 196.
124. Davud, Edeb, 23.

Hz. Muhammed, namazı uzatan imama kızmış, Ey insanlar, nefret ettiriyorsunuz, kim namaz kıldırırsa kısa tutsun. Çünkü cemaat arasında hasta, güçsüz ve ihtiyaç sahipleri vardır." diyerek, bu vesileyle genel bir uyarıda bulunmuştur. [125]

İnsanların mal ve makama karşı hırslı oldukları bilinen bir gerçektir. Hz. Muhammed bu özelliği insanları eğitmede kullanmıştır. Nitekim, müellefe-i kulûb'a[X] ganimetten mal ve güzel develer vermek suretiyle, onların İslâm'ı kabullenmelerini kolaylaştırmıştır. [126]

Seviyelerin bilinmesi, problemlerin çözümünü kolaylaştırır. Seviyeler dikkate alınmadan yapılacak rehberlikler de bir fayda temin etmez. İnsanlara, bir şeyin doğrusunu söylemekle iş bitmiş olmaz; akıllarını da vardırmak gerekir. Böyle öğrenilen bilgiler, kişilere güven duygusu kazandırır.

Bir gün beyaz tenli bir adam Hz. Muhammed'e gelerek, karısı hakkında kuşkulandığını ve buna sebep olarak da siyah bir çocuk doğurduğunu söyler. Belli ki, Hz. Muhammed'den fetva istemektedir. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer:

Adam	: Ey Allah'ın Rasûlü! Karım siyah bir oğlan doğurdu.Ben bunu kabul etmedim.
Hz. Muhammed	: Senin develerin var mı?
Adam	: Evet var
Hz.Muhammed	: Peki, renkleri nedir?
Adam	: Kırmızıdır.
Hz. Muhammed	: İçlerinde boz renkli olan var mı?
Adam	: Evet
Hz. Muhammed	: Ya bu nereden geldi?
Adam	: Belki damar çekmiştir
Hz. Muhammed	: Bunu da belki damar çekmiştir.

125. Buhari, İlim, 27.
X- Müellefe-i Kulûb kalbleri İslâm'a ısındırmak istenen, henüz müslüman olmamış kişiler. Ayrıca bu sınıf, zekat verilenler arasındadır. Bak: Tevbe 9/60.
126. Müslim, Fedail, 59.

Hz. Muhemmed burada, adamın bilgi seviyesine azami derecede dikkat etmiştir. Her gün meşgul olduğu, pratikte ilgilendiği develerden misal getirmesi, problemin çözümünü kolaylaştırmıştır.[127]

İnsanları iyiliğe sevketmek, hele de kötülükten uzaklaştırmak, kolay bir iş değildir. Bunun için başta insanları iyi tanımak gerekir. tanıdıktan sonra da bir takım metodlar uygulanabilir.[128]

Hz. Muhammed ferdi farklılığa gerçekten çok dikkat etmiştir. Ve bu metodu her seviyede uygulamıştır. "Size bir kavmin ileri gelenleri geldiğinde onlara ikram ediniz." [129] emri, konuya ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Açık bir gerçektir ki, ulu bir şahsa - ister şahsen ister toplum adına olsun - ikramda bulunmak, hem nezaket, hem de insanlık gereğidir. Hünsü kabul ve iltifat, müspet duygulara ve iyi münasebetlerin gelişmesine vesile olur.[130]

G. İNSAN SEVGİSİ

İslâm da'vetinin ilk yıllarında, Hz. Muhammed'in etrafında toplanananların çoğu, fakir ve yoksul kimselerdi. Kureyş'in ileri gelenleri bu duruma çok kızıyorlar, zaman zaman, "Sen bu kişileri mi benimsiyorsun?" diyorlardı. Hatta, bu müslümanlarla ilgilenmemesi için söylenip duruyorlardı. Bunun üzerine Hz. Muhammed Kureyş'in ileri gelenlerine şöyle hitab etti:

-Ben insanları kovmam!

Bu sefer ilginç bir teklif daha getirirler:

- O halde biz gelince, onları ayrı bir yerde oturttur.

Bir ara Hz. Muhammed, onların İslâm'a girmelerini arzu ederek, bu tekliflerine meyleder gibi olur. Bundan dolayı Kur'an'da şu ikaz gelir:

---

127. Buhari, talak, 26; Müslim, Lian, 18; Davud, Talak, 28; Tirmizi, Vela, 4; İbn. Mace, Nihak, 58; Ahmed b. Hanbel, c, 2. s, 233.
128. Ahmed b. Hanbel, c, 5. ss, 256-257
129. İbn. Mace, Edeb, 19.
130. Ayvalılı, a.g.e. s, 111 (El-Beyan ve't-ta'rif, I, 119-120 den naklen)

"Rablerinin rızasını dileyerek sabah ve akşam O'na dua edenleri (fakirleri), fakirlerle bir arada bulunmak istemeyen müşriklerin arzusuna uyarak, yanından kovma... Onları kovarsan, zulmedenlerden olursun." [131]

Hz. Muhammed'in eğitiminde tabakalar arası farklılık yoktur. Zengin ve kodamanlara imtiyaz hakkı tanınmaz. Üstünlük sadece takvâdadır. [X]

İslâm'ın, zayıf ve kimsesizlere karşı olan ihtimam ve şefkatini açıkça gösteren bir hadisi de şudur:

Bir gün Hz. Muhammed, Kureyş'in ileri gelenleriyle beraber bulunuyordu. Onları İslâm'a ısındırmaya çalışıyordu. tam bu esnada ilk müslümanlardan ve amâ (kör) olan Abdullah İbniÜmmi Mektûm çıkageldi. Hz. Muhammed oldukça meşguldü. Müşrikleri biraz yumuşak görmüş ve İslâm'a girmelerini ümit etmişti.Ümmü Mektûm ise araya girerek Hz. Muhammed'e şöyle diyordu:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!"

Bu sözünü defalarca tekrarladı. Hz. Muhammed ise, sözünün kesilmesini hoş karşılamadı. Kureyş kodamanlarını gücendirmemek için hiç iltifat etmedi. Yüzünde de bir hoşnutsuzluk belirdi. Ve ondan yüzünü çevirdi.

Kur'an bu durumu şöyle açıklar:

"(Peygamber) hoşlanmadı ve yüzünü çevirdi

- Kendisine o amâ geldi diye

- O'nun halini sana hangi şey bildirdi? Belki O (senden sormakla cehalet kirinden) temizlenecektir

---

131. Enam, 6/51

X- **Takvâ** ile ilgili manalar şunlardır: 1. Allah'ın koruması altına girmek; 2. Şirkten korunmak; 3. Şüpheli şeyleri terketmek; 4. Allah'a ittat edip hiç bir isyan yapmamak. (bak M.H. Yazır, a.g.e. c, 6. ss, 4435-4478-4482) Kur'an'da "Takvâ" nın şu manalarına da şahid olmaktayız: 1. Tevhid, Fetih, 48/ 25; 2. Allah'ın Kerih gördüğü her şeyin terki, Maide 5/2.; 3. Bütün Peygamberler ümmetlerini takva sahibi olmaları için uyarmışlardır. Bak : Mü'minûn 28/86-87; Şuara, 26/ 105-110; 4. Takvâ Allah'tan korma anlamına da gelmektedir. Bu konuda şunlar hatırlatılır. Yaratılış, Allah'ın Rablığı'nın üstünlüğü, Allah'ın zahir ve batın nimetleri, Kıyamet ahvali ve hesap, sadece kalb-i selim'in fayda getirmesi, her ortamda hayırlı olmak.... Bak : Nisa, 4/131; Hac, 22/1; Bakara, 2/21

-Yahut öğüt alacaktı da, o öğüt kendisine fayda verecekti.

- Ama (malı ile Allah'a) ihtiyaç göstermeyene gelince.

- Sen, ona dönüp sözüne kulak veriyorsun

- Onun (İslâm'ı kabul etmeyip) temizlenmemesinden sana ne? (Sen ancak tebliğe görevlisin.)

- Ama sana koşarak gelen,

- Allah'tan korkmuş iken,

- Sen ondan yüz çeviriyorsun." [132]

Bu ilahî ikaz çok düşündürücüdür. [x]

Hz. Muhammed, bizzat Allah'ın terbiye ettiği bir eğiticidir. Bunu, "Beni Rabbım terbiye etti. Ne güzel yaptı terbiyemi!" diye açıklamıştır. [133] İlâhî ikazlardan da, bu terbiyeninin ne çetin bir terbiye olduğunu anlıyoruz. Ama diyebiliriz ki, Hz. Muhammed, ikazlardan sonra, bir daha öyle davranmamıştır. Yani hata tekrarı yoktur.

Kur'an Hz. Muhammed'i, "Allah'tan gelen bir merhamet sayesinde çevresindekilere karşı yumuşak huylu kişi"[134] olarak tanıtır. Uzun yıllar yanında bulunan Enes b. Malik de O'nu "...Ahlâken insanların en güzeli" şeklinde tasvir eder. [135]

Hz. Muhammed (hayatı boyunca) çirkin konuşmamış, çirkin bir şeye de özenmemiştir. [136] insanlar arasında ayırım gö-zetmemiş, herkese karşı ihsanda bulunmuştur. [137]

Hz. Muhammed'in insan sevgisi konusunda verdiği ölçüler kısaca şunlardır:

---

132. Abese, 80/1-10.

X- Bu olayda dikkatimizi çeken iki önemli nokta daha vardır. 1.Ümmü Mektûm özürlü bir şahıstır. Özürlü insanlara ilgi gösterilmezse ilgi çekmek için olmadık yollara baş vururlar. 2. Olayda "**toplumun ileri gelenleri yola gelirse, diğerleri kendiliğinden doğruyu kabul eder"** düşüncesi yatmaktadır. Görüldüğü gibi bu da geçerli yol değildir. Önemli olan öncelikle ihtiyaç sahiplerinin sesine kulak vermektir. iyi bilmeliyiz ki , öğretimde "**öğrenmeye hazır oluş**" öğrenmek için çok önemlidir.

133. El-aclûnî, a.g.e. c, 1. s, 70.

134. Al- İmran, 3/159.

135. Müslim Fedail, 13.

136. Müslim Fedail, 16.

137. Müslim Fedail, 14.

I. Adaletli Olmak:

Adalet tabiî bir ahlâk kanunudur. Yani fıtrat itibariyle her insan, kendisine adaletli davranılmasını ister. Arkadaşlıkların, dostlukların, sevgilerin, birlik ve beraberliklerin yaşaması ve devam edebilmesi için adalet şarttır.

Bir öğretmenin öğrencisini, bir anne-babanın çocuklarını, bir devlet başkanının halkını, bir amirin memurunu sevdiğini gösterebilmesi, en başta adaletli oluşuna bağlıdır.

Adalet sadece mülkün değil, belki her şeyin temelidir. İnsan kendisini ve kâinatı bu gözle incelese, öyle sanıyoruz ki, ilk farkedilecek esas adalettir.

Kısaca diyebiliriz ki, insanı seviyorsanız ona adaletli davranınız!

Hz. Muhammed insan sevgisini temel esaslara oturtmuştur. Veda Hutbesi'nde, bütün insanlığa ulaştırılması için yaptığı açıklama dikkate şayandır:

"Sizler hepiniz Ademdensiniz. Adem ise topraktan yaratılmıştır. Ne bir Arab'ın Arab olmayana, ne de Arab olmayanın Arab'a bir üstünlüğü vardır!" [138]

İslâm nazarında insanın dil'inin ve deri renklerinin farklı oluşu, bir üstünlük değildir.[139]

Hz. Muhammed, insanlığın hasret gittiği adaleti, yeniden diriltmiş ve mazlumların göz yaşlarını dindirmiştir. Bu hususta kadın - erkek, efendi - köle, amir - memur...v.s. farkı gözetmemiş, herkese adil davranmıştır. Çünkü O, toplumların ayakta durabilmesi için adaletin şart olduğunu, kuru bir kavga yüzünden insanların küstürülmemesi gerektiğini savunmaktaydı.

Bu konu Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir:

"Ey insanlar! Biz, sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Sizleri milletler ve kabilelere ayırdık ki, aranızda bir tanışma hasıl olsun..." [140]

---

138. Bak: Hamidullah, a.g.e. c, 1. s, 300.
139. Rum, 30/22.
140. Hucurat, 49/13.

İnsanların birbirlerini sevmelerine engel olan bir çok kötü duygular ve düşünceler vardır. Bunların başında ırkçılık düşüncesi gelmektedir. [141] İslâm, fitneye sebep olan, kardeşliği yok eden ve sevgi bağlarını gevşeten her türlü düşünceye kapılarını kapamıştır.

İnsanlar her devirde - fırsat buldukça - kendilerine ayrıcalık tanınmasını istemişlerdir. Bu düşünce, insan tabiatının değişmez bir özelliğidir. Hz. Muhammed zamanında bu özelliği yansıtan enterasan bir olay vuku bulmuştur.

Mahzum kabilesinden Fatma binti Esved isimli bir kadın hırsızlık yapar. Kureyş bu duruma çok üzülür. Bir kısmı Hz. Muhammed'e, kadını affetmesi için bir aracı gönderilmesi taraftarıdır. Bu işi de, çok sevdiği kişi olanÜsame'nin yapabileceğini düşünürler. Fatma Hz. Muhammed'e getirilince,Üsame bu kadının affedilmesi için ricada bulunur. Bunu duyunca, Hz. Muhammed'in rengi atar ve bütün insanlığa rehber olacak bir açıklama yapar:

"Allah'ın hadlerinden bir hadd için aracı mı oluyorsunuz? Sonra ayağa kalkarak şunları söyler:

"Ey insanlar! (Allah) sizden öncekileri ancak şunun için helak etmiştir: Onlar, aralarında şerefli birisi hırsızlık ederse, onu bırakırlar; zayıf olan çalarsa, üzerine haddi tatbik ederlerdi. Hiç şüphe edilmemelidir ki, Allah'a yemin olsun, (değil Mahzumlu Fatma), Muhammed'in kızı Fatma hırsızlık etse, elini keserdim." [142]

Bugün açıkça müşahede etmekteyiz ki, insanların birbirlerini sevmelerine engel olan hadiselerin başında, "hakların gasbedilmesi" gelir. Böyle bir konuda Hz. Muhammed'in bir ikazı vardır:

Bir gün Hz. Muhammed kapısının önünde davacı gürültüsü işitir. Sonra yanlarına çıkarak şöyle der:

---

141. Hz. Muhammed'in tehlikeli gödüğü ırkçılık *"insanların renk ve dillerine göre muameleye tabi tutulması"* anlamına gelen ırkçılıktır. Irk gerçeği hiç bir zaman inkar edilmiş değildir. Bilakis Hz. Muhammed, nesebin öğrenilmesini emretmektedir, Bak: Tirmizi, Bir , 49.

142. Müslim, Hudud, 8, 9, 10, 11.

"Ben ancak bir insanım. Gerçekten siz bana davaya geliyorsunuz. Ama bazınız delillerini daha beliğ bir şekilde ortaya koyar; ben de kendisinden dinlediğime göre, (onu doğru zannedip) lehine hükmedebilirim. (Dikkat edin!) Her kime (din) kardeşinin hakkından (bu şekilde) bir şey bölersem, onu hemen alıvermesin! Zira bununla ona ancak ateşten bir parça bölmüş olurum." [143]

Bayramlarda dargınların barıştırılması bir adettir. Bilhassa bayram namazlarındaki kalabalık, bu iş için psikolojik bir zemin de hazırlamış olur. Araya giren kişiler, çok defa barıştırma gayretinde muvaffak da olurlar.

Ama bilmeliyiz ki, dargınlığın sebebi "hak gasbı" gibi bir mesele ise, barışma ve sevgi gösterisi uzun sürmeyecektir. Nitekim gözlemlerimiz bunu doğrulamaktadır.

Dargınların barıştırılması düşünülüyorsa, önce hakkı yenen tarafın olup olmadığı araştırılmalı. Bu konu açıklığa kavuşturulduktan sonra, gerçek anlamda barışma söz konusu olabilir. Yoksa göstermelik "helalleşme ve barışma", problemi çözmez.

O halde insanlara birbirlerini sevdirmek istiyorsak, önce birbirlerinin haklarına saygı göstermelerini öğretmeliyiz.

2. İnsanlara iyi Davranmak ve Büyüklenmemek:

Hz. Muhammed insanları hem Allah'a imâna hem de hem cinsine karşı iyi muameleye çağırmıştır. [144]

O'nu en çok kızdıran şey, kibir ve gururdu. Çünkü bu iki kötü huy, insanlara iyi davranılmasını ve sevgiyi engellemektedir.

Hz. Muhammed insanları küçük görmeyi, kibirlik işareti olarak kabul etmiş ve hoş karşılamamıştır.[145] Diğer taraftan, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimsenin cennete giremiyeceğini bildirmiştir.[146]

---

143. Buhari, Şahadet, 27; Ahkam, 20; Müslim, Akdıye, 4, 5, 6; Davud, Akdıye, 7; Tirmizi, Ahkam, 11; Nesâi, Kuzat, 13, 23; İbn. Mace, Ahkam, 25; Muvatta,1. Ahmed b. Hanbel, c, 6. ss, 203, 290, 308.
144. Abdulhamid El-Haşimi, a.g.e. s, 52.
145. Tirmizi, Bir, 61.
146. Tirmizi, Bir, 61.

Bu sözü duyan birisi, "Ayakkabılarımın ve elbiselerimin güzel olması hoşuma gidiyor..." diyerek bunun kibir olup olmayacağını sorar. O zaman Hz. Muhammed şöyle bir açıklama yapar:

"Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmektir." [147]

Hz. Muhammed, her fırsatta, İslâm'ın da, insanlığın da, sevginin de, en büyük düşmanın kibir olduğuna dikkat çekmiştir.

Kin ve fesad tohumlarının yeşerdiği en müsait zemin, yine kibir duygusudur. Irk, kabile ve yakınlarla övünmek, insanların kalbini incitir, dostluk ve sevgiyi mahveder. bu konuda Hz. Muhammed'in önemli bir tavsiyesi vardır:

"Şu insanlar, ölmüş baba ve dedeleriyle övünmekten vazgeçsinler...İnsanların hepsi Ademdendir. Adem ise, topraktan yaratılmıştır." [148]

Hz. Muhammed, kıyamet günü kendisine en yakın olan ve en çok sevdiği kişilerin "ahlakı güzel olanlar"; kendisinden en uzak ve de en sevimsiz kişilerin de, "saçmalayanlar, [X] boşbo-ğazlar [XX] ve ululuk taslayanlar" olduğunu ifade etmiştir. [149]

Bir yolculuk esnasında Ashab'ı ile beraberken, kendileri için yemek hazırlamak istemişler ve aralarında iş bölümü yapmışlardı. Hz. Muhammed de yakacak toplamak üzere kalkar. Mani olmak isterler, fakat reddeder. Çünkü Allah, kendini arkadaşlarından üstün görene azab ederdi.[150]

Bir gün bir adam Hz. Muhammed'e gelir. Fakat konuşurken, korkudan titremeye başlar. Onu teskin etmek için şöyle der: "Çekinme! Ben kral değilim. Ben güneşte kurutulmuş tuzlu et yiyen bir kadının oğluyum."[151]

---

147. Tirmizi, Bir, 61.
148. Tirmizi, Menakıb, 75.
X- **Saçmalayan** : Çenesi düşük ve hezayancı kimse
XX- **Boşboğaz** : İnsanlara dil uzatan ve onlara karşı hayasızca laf eden kimsedir.
149. Tirmizi, Bir, 71.
150. A. Azzam, a.g.e. s, 34.
151. İbn Mace, Et'ime, 30.

Hiç bir sıkıntı ve eziyet O'nun insan sevgisini zaafa uğratmamıştır. Uhut savaşında yüzünden yaralanmıştı. Etrafındaki sahabiler, düşmanları aleyhine beddua etmesini teklif ederler. O ise, iki elini, dua etmek üzere kaldırır ve: "Ya Rabbi, sen benim milletimi doğru yola getir!..Zira onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar..." [152]

Sevgiyi yok eden, insanların farkında olmadan birbirlerine düşman olmalarına yol açan, her türlü kötü huydan uzaklaşmak gerekmektedir.

Hadis kitaplarında, sevgi düşmanı olan bu kötü huylar hakkında çok sayıda uyarılara rastlamaktayız. Bir kaç örneği aşağıya alıyoruz:

Hz. Muhammed'e "Gıybet nedir?" diye sorulur. O da, "Kardeşini hoşlanmadığı şeyle anmandır." der. "Peki söylediklerim onda varsa, buna ne dersin?" şeklinde ilave bir soru daha sorulur. O zaman şu açıklamayı yapar: "Eğer dediklerin onda varsa, tam bir gıybet yapmışsın demektir. Eğer (dediklerin) yoksa, iftira etmiş olursun." [153]

Kur'an gıybeti "ölü kardeşin etini yemek"[x] şeklinde tasvir eder. [154]

Gıybet, gerçekten kardeşlik ve sevgiyi sarsan bir davranıştır. İster gıybet olsun, ister iftira olsun, ikisi de sevgi düşmanıdır. Bunlar dostluk ve kardeşlik bağlarını kökünden zedeler. Neticede insanlar birbirlerinden korkmaya başlarlar. Korkular daha sonra, nefret ve kine dönüşür. En sonunda, kötülenen kişiler hakkında suizan beslenmesine ve ön yargılı

---

152. Hamidullah, adı geçen eser c, 1. s, 104; (K. Ummal, 5, 5269 dan naklen)
153. Tirmizi, Bir, 23.
X- Kur'an'da gıybetin kötülüğünün kavratılması için çirkin ve iğrenç bir tablo çizilmiştir. Gıybeti alışkanlık haline getirmenin, hayat eseri bulunamayan cansız bir eserin, kendisi gibi bir bir insananın etini dişleriyle parçalayan bir insan tablosu!... Bütün Ruhi şuurlarıyla düşünmeleri için muhatabların gözleri önüne bu yasağın bir tablosunu çiziyor, onların hayalleri ve tasavvurları önüne, "*Bu tablo, gıybetin tablosudur, hatta bizzat gerçeğidir*" diye koyduktan sonra soruyor" *Hiç biriniz ölü bir insanın cesedi başına durup etini lokma, lokma deşleriyle parçalayıp yemekten hoşlanır mı?"* İşte bu tablo insanı gıybete dalmaktan, murdar ve tiksinti verici şeylerden kaçıyormuşcasına geri çevirir. Bak: Said Ramazan, El-Bûti, Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu, Ter: Şükrü Özen. 1. Baskı Medve, Yay, İst. 1987., ss, 76-79.
154. Hucurat, 49/12.

düşünülmesine sebep olur. Bu da toplumdaki dayanışmayı ve samimiyet bağlarını yok eder.

Üstü kapalı konuşmak (ta'riz), işaret, ima, (kaş göz işareti) ve kötü niyet taşıyan her şey, yerine göre gıybet sayılır.

Bir keresinde Hz. Aişe, kuması Hz. Safıyye için, "Ya Rasûlallah! Safıyye (şu kadarcık) kadın diyerek, eliyle kısa boylu olduğunu işaret eder. Bunun üzerine Hz. Muhammed, "Sen (amellerini) öyle bir kelime ile karıştırdın ki, onunla denizin suyu karıştırılmış olsa, mutlaka karışır (suyun şekli değişir) di." diye üzüntüsünü açıklar. [155]

Hased de [x] insanların birbirlerini sevmelerine mani olan kötü huylardandır. Bu sevgi düşmanı kötü huyun sebeplerini Gazâli şöyle sıralar:

a. Düşmanlık: Düşmanından intikam alamayan kimseler bazan, düşmanının başına gelen bir felakete sevinir, bazan da bunu kendi mükafaatı sanır.

b. Varlık sahibinin üstünlük taslaması.

c. Doğrudan doğruya kendisinin kibirlenmesi.

d. Hayranlık ve şaşkınlık.

e. Gayeye ulaşamama korkusu.

f. Üstün bir makama gelme arzusu.

g. Alçak huyluluk ve Allah'ın insanlara verdiği nimeti kıskanmak. [156]

İçinde hased duygusu bulunan kimseler, insanları sevmezler. Kendileri de mutlu değildirler. Başkaları için kötülük ve uğursuzluk istediğinden dolayı, her zaman kötü durumdadırlar. [157]

Hz. Muhammed çeşitli vesilelerle "hased" in tehlikesi üzerinde çok durmuş ve "Birbirinize hased etmeyin!..Birbirinize

---

155. Timizi, Kıyame, 51; Davud, edeb,35; Ahmed b. hanbel; c, 2. s, 189.

X- **Hased** : Bir nimetin din kardeşinden alınıp kendisine verilmesini istemetir. Bak: Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk, Terc man, 1001 Temel eser, s, 228.

156. Gazâli adı geçen eserin c, 3. ss, 188-193.

157. Atıf A. tabbara, ilmin ışığında İslâmiyet, İst. 1977, s, 255.

buğzetmeyin! XX Ve birbirinizle alakayı kesmeyin! Kardeş olun ey Allah'ın kulları!..."demiştir. [158]

Hz. Muhammed, sevgi düşmanı olan bu kötü duyguya kapılmamak için tedbir olarak bir çok ölçüler vermiştir:

a. Kendisini küçük görmemek:

"Biriniz mal ve yaratılışta kendinden üstün olana baktığı vakit, bir de kendinin üstün olduğu, daha aşağıdakine baksın!" [159]

Bu tedbir, ruh sağlığı açısından son derece önemlidir. Burada telkin edilen mutluluk, bilgisizliğin ve güçsüzlüğün verdiği sıkıntıyı telafi etmek değildir. Bilakis Hz. Muhammed'in eğitiminde gerçek mutluluk çalışmayla elde edilir.

İnsanları birbirlerine karşı kin duymak ve nefret ettirmekten korumak için, hadiste tavsiye edilen yol, pratik bir çözümdür. İslâm'ın bütünlüğü dikkate alınırsa, böyle bir telkin, hiç bir zaman kişiyi atalete sevketmez.

Başkalarının malı ve sahip olduğu değerlerde insanın gö-zünün olması, tabiî bir özelliktir. Ama İslâmî düşüncede bu duygu, tamamen bastırılıp yok edilmiyor. Bilakis faydalı bir yöne kanalize ediliyor. Nitekim iki kişiye hased (gıbta) X edilmesine müsada edilmiştir. Bu iki kişi: Allah'ın kendisine mal verip bu malı hak yolda harcayanla, kendisine Allah tarafından hikmet (bilgi) verilen ve bu bilgiyi yerinde kullanıp başkalarına da öğreten kimsedir. [160]

b. İnsanlarla daima iyi ilişki içerisinde bulunmak:

"Siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de (tam) iman etmiş olmazsınız.XX Size, yaptığınız

---

XX- **Buğz** : Sevginin zıddıdır.
158. Müslim, Bir, 24.
159. Müslim, Zühd, 8.
X- **Gıpta** : Karşısındaki mal, mülk, ilim ve mevki sahibi kişinin sahip olduğu imkanların elden gitmesini istemeyerek, onun gibi bir duruma yükselmeyi arzu etmesidir.
160. İbn. Mace, Zühd, 22.
XX- Hz. Muhammed'in eğitiminde iman, davranışların temel sâikidir. Bu sebepten davranışlar "İmân" la değer kazanmıştır. Nitekim, Hz. Muhammed "İnsanın kalbinde imânla hased birlikte bulunmaz" buyurmuştur. Bak : Nesâi, Cihad, 8.

takdirde, sevişeceğiniz bir şey göstereyim mi? Aranızda selâmı yayınız." [161]

İbni Salah'a göre bu hadisin manası şudur: "Sizin imanınız, ancak birbirinizi sevmekle kemâl bulur." [162]

3. Faydalı Bir İnsan Olmak:

Faydalı insan, şerrinden emin olunan insan, güvenilen insan, korkutmayan insandır. Hayrı ümit edilen ve şerrinden emin olunan insan iyi insandır. [x]

"Müslüman, elinden ve dilinden müslümanların emin olduğu kimsedir." [163]

Şerrinden insanların sakındığı kişi ise, gerçekten kötü insanlardandır." [164]

"İnsanlara merhamet etmeyene, Allah da merhamet etmez."[165]

"İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır."[166]

Hz. Muhammed, daima insanların birbirlerini sevmelerine vesile olan ameller öğretmiştir. Ashab'dan birisi, "Ya Rasûlallah! Bana, fayda getiren bir iş öğret" der. Hz. Muhammed ona, "Müslümanların yolundan zarar veren şeyleri uzaklaştır." buyurur. [167]

Hayat felsefesi "başkalarına karşılıksız yardım etme" olan insanlar, hased denilen bu dostluk düşmanı duyguya, fazla iltifat etmezler. Çünkü ateşin odunu yediği gibi, [168] hadesin de iyilikleri yediği çok iyi bilinmelidir.

Hz. Muhammed, insanların birbirlerini kızdıracak davranışlardan sakınmalarını da istemiştir. Ashab'a "Ölülere küfredip de dirileri kızdırmayınız." [169] şeklinde çok önemli bir uyarıda bulunmuştur.

İnsan duyduğu her haberden etkilenir. Hele bu haber, birisinin kendisi hakkında söylediği sevimsiz bir söz olursa...

---

162. Bak: A. Davudoğlu, adı geçen eser c, 1. s, 297.
X- Tirmizi, Bir, 28. Fiten, 76; Muvatta, Hüsnu'l-Hulk, 4.
163. Müslim, İman, 64.
164. Muvatta, Hüsnu'l-HUlk, 4.
165. Tirmizi, Zühd, 48.
166. El-Aclûnî, c, 1. s, 393.
167. İbn. Mace, Edeb, 7.
168. İbn. Mace, Zühd, 22.
169. Ahber b. Hanbel, c, 1. s, 300.

İşte o zaman durum daha da kötüdür. Ahlâki tabir olarak bu fiile kovuculuk X diyoruz.

İşitilen her söze, hemen inanmamak gerekir. Bazan iki yüzlüler tarafından, insanlar arasında düşmanlığı artırmak için yalan haberler de uydurulur.

Hz. Muhammed kovuculuk konusunda dikkat çeker ve şu ikazları yapar:

"Size kötülerinizi haber vereyim mi? Laf taşımakla insanlar arasında dolaşıp dostların arasını bozan ve kusursuzlara ayıp arayanınızdır." [170]

"Ey Ayşe! İnsanların kötüsü, dilinden korunmak için, kendisine ikram edilen kimsedir."[171]

Kovuculuk tehlikesine karşı şu tedbir daima göz önünde bulundurulmalıdır.

"Ey inananlar, eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın. Yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de, sonre ettiğinize yanarsınız." [172]

"Hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyin ardına gitme. Çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur." [173]

Hz. Muhammed'in eğitimindeki insan sevgisine, başka bir düşüncede rastlamak mümkün değildir.Başta Hz. Muhammed, insanların sevilmesine vasıta olan yolları açmış; sevilmemesine yol açan sebepleri de ortadan kaldırmıştır. Bu iki yönlü tedbir, - iyi uygulandığı takdirde - her yönden insanın sevilmesi ve sayılmasını temin edecektir.

Rönesans'la birlikte Avrupa'da başlayan humanizm, "insan haklarını savunma" iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ama bugün, hangisini gerçekleştirmiştir? Buna müspet cevap vermek biraz zordur.

X - **Kovuculuk = Nemime** : Birinin, bir kişi hakkında ayıp ve eksiklikleriyle ilgili olarak söylediği söz "*Falan senin hakkında şöyle dedi*" diyerek o kişiye söylemektir. A. Rifat, a.g.e. s, 246.

170. Ahmed b. Hanbel, c, 6. s, 459.
171. Davud, Edeb 7.
172. Hucurat, 49/6.
173. İsra, 17/36.

Hz. Muhammed, insanı insan yapan bütün hakları ona vermiştir. Her türlü şartlarda başta kendisi insanı sevmiştir. Bir nevi O'nun eğitimi, insanı sevme esası üzerine oturmuştur.

Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, insana yardımı hedef alan düşünce, sadece Hz. Muhammed'in eğitiminde vardır. Tabiî ki mazlûma yardım, onu zulümden kurtarmak; zâlime yardım ise, zulmüne engel olmaktır. [174]

Dünyayı iki yüzlülük[175] ve kurnazlıkla yönetmeye çalışanlar, asla insanı sevip haklarını veremezler. Olsa olsa insana, tabiatına uymayan değerler karşısında tercih hakkı tanırlar. Bu da bir ifrattan başka bir ifrata götürür.

4. Kardeşliğin Yerleştirilmesi:

Mü'mine göre diğer bir mü'min, birbirini perçinleyen duvar gibidir. [176]

Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve bir birlerine sefkat hususunda mü'minler tek bir vucud gibidirler. Bir organın şikayetiyle (hastalanmasıyla) diğer organlar da uykusuzluk ve humma ile ona (iştirake) çağırışırlar. [177]

Güven içinde yaşama isteği, insanın temel ihtiyaçlarındandır. Bu da başta insanın çevresiyle iyi geçinmesine bağlıdır.[178]

Maddi yönden komşu, insanın yakın çevresi içersine girer Hz. Muhammed komşu haklarına riayet edilmesi, hatta komşusunun verdiği eziyete, sabırla karşılık verilmesi konusu üzerinde çok durmuştur. Bir keresinde, "Cebrail bana komşuyu o derece tavsiye etti ki, ben Allah'ın komşuyu komşuya mirasçı yapacağını zannettim." [X] diyor.

Komşu ile, bir çok yönden aynı imkanları paylaşma

---

174. Müslim, Bir, 15.
175. Hz. Muhammed "*İki yüzlüleri, insanların en kötüsü*" olarak tanıtır. Bak: müslim, Bir, 26.
176. Müslim, Bir, 65.
177. Müslim, Bir, 65.
178. Hz. Muhammed "*Mü'min iyi geçinilen kimsedir. İyi geçinmeyen ve kendisiyle iyi geçinilmeyen kimseda hayır yoktur.*" Buyurmaktadır. Bak: Ahmed b. Hanbel, c, 5, s, 335.
X- Buhari, Edeb. 28; Müslim, Bir, 140; Davud, edeb, 123; İbn. Mace, Edeb, 4; Ahmed b. Hanbel, c, 2. ss, 85, 160.

zorunluluğu vardır. Haklara riayet edilmesi sevgiyi artıracak, güvenlik ve huzur ortamı oluşturacaktır.

Komşu genel bir kavramdır. Müslüman, kâfir, fasık, âbid, dost, düşman, yabancı, hemşeri, akraba ve akraba olmayan bütün çevre halkını içine alır. Hz. Muhammed, hakları yönün-den komşular arasında fark gözetmemiş, komşusu açken tok uyuyan kimseyi (tam) bir mü'min saymamıştır. [179]

İnsanların kardeşçe yaşamaları için, birbirlerini korkutacak şüphelendirecek hareketlerden kaçınmaları da gerekir. Bu sebepten Hz. Muhammed mescid, pazar yeri v.b. gibi insanların toplu bulunduğu yerlerde oklarla dolaşan kimselere, dikkatli olmalarını, bunları zarar vermeyecek şekilde tutmalarını emretmiştir. [180]

5. Karşılıksız Sevgi:

Gerçekte sevgi, karşılık beklemeden gösterilen sevgidir. [181] Böyle bir sevginin dış görünüşü, "gönüllü yardım etme" şeklinde ortaya çıkar.

Hz. Muhammed'in insanlığa sunduğu sevgide "karşılık ve teşekkür bekleme" yoktur. Bu sevgi şiir, hikâye ve temsillerde işlenen duygusal bir sevgiye benzemez. İçgüdüsel olarak bir annenin çocuğuna duyduğu sevgiden de farklıdır.

Hz. Muhammed sevginin ölçüsünü çok açık bir şekilde vermiştir :

---

179. Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Es-Suyûti, El Camiu's-sağir, 4. 4. Baskı, ts; c. 2. ss, 134-135.
180. Müslim, Bir, 34-35.
181. Abdurrahman Bedevi, El-Ahlâku'n-Nazariyye, 1. Baskı. Küveyt, 1975. s. 200

KENDİN İÇİN SEVDİĞİNİ BAŞKALARI İÇİN DE SEVMEK...[182]

Bu ölçü, sevgi konusunda, insan fıtratının ulaşacağı ilk basamaktır. Daha ileri derecede bu sınır, yani başkalarını kendimiz ölçüsünde sevme sınırı aşılır. O zaman sevgi "İhsan" x derecesine yükselir. sonra da bütün sahalara yayılır. Bu sahaları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

a. Maddi fedakârlık: İmkan ölçüsünde başkalarının maddi ihtiyaçlarını gidermek.

b. Aklî fedakârlık: İlim ve sanat yönünden insanların zihinlerini aydınlatmak, işlerini, haklarını ve vazifelerini göstermek.

c. Manevî fedarkârlık : Manevî zorluklara göğüs germektir. Meselâ ölüm, hastalık psikolojik sıkıntılar, manevi güçlükler, başarısızlığa uğrama anlarında yardım etmek gibi...

d. Ahlâkî fedarârlık : İnsanlara samimî nasihatlerde bulunmak, hayır ve fazilet dolu doğru yola tevcih etmektir. Davranışlarda ve konuşmada edebli olmak, insanların hatalarına karşı sabretmek ve nefsin çektiği sıkıntıları görmezlikten gelmek v.b. de, ahlâkî fedakarlıktan sayılır. [183]

Buraya kadar yaptığımız izahlardan anlaşılmaktadır ki, sevgi, insanlar arasındaki kardeşlik temeli üzerine oturur. Aralarındaki müşterek insani sıfatlar sevgiyi doğurur. Diyebiliriz ki, gerçek sevgi, kardeşlikle eş anlamlıdır. Bu sebepten sevgiyi, zaman, vatan, inanç, ırk ve sınf farklılıklarına rağmen, bütün insanları kapsayacak şekilde geniş tutmak gerekir.

Öyle sanıyoruz ki, Hz. Muhammed'in eğitiminde sevginin büyüklüğü, şimdi daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü bu sevgi, insana saygı ve kardeşlik temeli üzerine oturmuştur. Onun için de, her devirde taze kalacak ve aktualitesini koruyacaktır.

---

182. Müslim , iman, 71,72. Hz. Muhammed'in eğitiminde görülen bir başka özellik de "*insanın, başkalarını kendine tercih etmesi*" dir; Bak: Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 167. Kur'an'da bu özelliğe sahip kişiler "*.... Kendilerinde ihtiyaç bile olsa (onları) nefislerine tercih ederler.*" Şeklinde tasvir edilmektedir. Haşr, 59/9.

X- **İhsan** : Başkalarına, hakkından fazla vermek, Adalet ise sadece hakkını vermektir.

183. Abdurrahman Bedevi, adı geçen eser, ss, 201. 202.

Nasıl korumasın ki! Her şeyde sevgi ve kardeşlik hâkim!..

Hz. Muhammed'in eğitiminde sevgi, sadece kalblerde saklı bir duygu değildir. Her davranışta kendisini gösteren bir değerdir. Seven de sevilen de bunu farkeder?.Bazan bunu din kardeşin yüzüne gösterilen bir tebessüm bile belli eder. [184] Bazan da sevgiler, (davranışlarla) doğrudan haber verilir. [185] Bu sevginin en önemli özelliklerinden birisi de, insanın her an sevgisini gösterebileceği bir imkâna sahip oluşudur.

Bir adam Hz. Muhammed'e gelerek, "Hayvanım helâk oldu; bana bir binek hayvanı ver!" der, Hz. Muhammed, "Bende yok." buyurur. Bunun üzerine Ashab'tan biri: "Ya Rasûlallah! Ben ona binek hayvanı verecek kimseyi gösteririm!"der. O zaman Hz. Muhammed, "Hayır yolunu gösteren, onu yapan gibidir." buyurur. [186]

HAHLÂKEĞİTİMİ

İslâm, cemiyeti tanzim işini sadece kanunlara bırakmaz. Çünkü kanunlar, cemiyeti en aşağı derecede düzene koyarlar. Bundan aşağı bir hayat zaten düşünülemez. Bu sınır aşıldığında anarşi başlamış demektir.

İnsanları doğru sözlü yapmak ve şerrinden korunmak için, her kişinin başına polis ya da bekçi dikilebilir mi? Şüphesiz ki hayır! Bu gerçek göstermektedir ki, insanları bir nizam içinde yaşatmak için, kanunla birlikte bir başka güce daha ihtiyaç vardır. Bu güç şüphesiz ahlâktır.

Ahlâkın değişmez iki ölçüsü vardır:

a. İnsanın hem cinsine zarar vermemesi

b. İnsanın fıtratının dikkate alınarak eğitilmesi.

Hz. Muhammed'in eğitiminde bu iki ölçüye son derece riayet edildiğini görmekteyiz.

---

184. Timizi, Bir, 36.
185. Davud, edeb, 22; Ahmed b. Hanbel, c. 4. s, 130.
186. Timizi, ilim, 14; Müslim, imaret, 133; Darimi, Edeb, 115. Ahmed b. Hanbel, c, 5, s. 274.

Eğitimden gaye, insanı bizzat kendi özellikleri doğrultusunda mükemmelleştirmektir. [187] Bu anlamda ahlâkın gayesi ile eğitimin gayesi birleşmektedir.

Kur'an'da Hz. Muhammed'in davranışları büyük bir ahlâk nümunesi olarak gösterilmiş ve övülmüştür. [188] O'nun çabası, insanı yaratılış gayesine yöneltmekti. Diğer taraftan bu faaliyet, İslâm'ı yaşatma gayreti idi. İslâm ise güzel ahlâktır. [189] İmân yönünden mükemmel olmak da yine ahlâkın güzel olmasına bağlıdır. [190]

İslâm eğitiminde ahlâka ne derece önem verildiğini anlamak o kadar zor değildir. Çünkü her âyet ve hadis, ya iyiliğe teşvik, ya da kötülüklerden sakındırmayı hedef almaktadır. Nitekim Hz. Muhammed de dualarında hep iyi ahlâk istemektedir. [191] Bir peygamberin Allah'ın dergâhına yakınlık dilerken en fazla "iyi ahlâk" istemesi, konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır. [192]

İnsana verilen şeylerin en üstünü, [193] mizanda en ağır geleni, [194] iyi ahlâktır. İnsanların en hayırlıları da yine iyi ahlâka sahip olanlardır. [195]

Ahlâken insanların en üstünü olan, [196] kötü ahlâktan Allah'a sığınan Hz. Muhammed, en çok iyi ahlâk sahibi olanları sever, [197] insanlara iyi ahlâkla muamele edilmesini isterdi. [198]

Bütün peygamberlerin insanlığa çağrısı, ahlâk öğretmeye yöneliktir. Bu sebepten ilk tebliğlerine tevhid'le birlikte, ahlâk öğretimiyle başlamışlardır. Onun için peygamberler, toplumların ahlâk ve inançları bozulduğunda gönderilmişlerdir. İnsanlığa sulh ve sükûn dolu bir hayat plânı daima peygamber-

---

187. Muhammed Ahmed salih, Mu'cizetu'l-İslâmi't-Terbeviyye, Küveyt, 1978, ss, 16, 17.
188. Kalem, 68/4.
189. Ahmed b. Hanbel, c, 2. ss, 469, 481.
190. Darim, Sünnet, 14.
191. Müslim, Müsafirir, 201; Davud, Salat, 199; Tirmizi, da'vat 32; Nesâi, İftitah, 16,17; Darimi, salat, 33; Ahmed b. Hanbel, c, 1. s, 94.
192. Seyyid Süleyman Nedvî, Asrı saadet, peygamberimizin Tebligat ve Tâlimatı, Ter: A. Gencel, Hazırlayan : E. Edip, İst. 1971. c. 4. s, 1493.
193. Ahmed b. Hanbel, c, 4. s, 278.
194. Tirmizi, Bir, 51, 62; Ahmed b. Hanbel C. 4. s, 443.
195. Tirmizi, Bir, 58.
196. Müslim, Mesacid, 267. Fedail, 25.
197. Tirmizi, Da'vat, 126.
198. BUhari, menakıb, 23.

ler tarafından sunulmuştur. Hepsi de adaletin, doğruluğun, insafın, insanlara faydalı olmanın "iyi"; haksızlığın hırsızlığın, yalan söylemenin, insan öldürmenin ve zulmün ise, "kötü" olduğunu anlatarak, bulundukları toplumu islah etmeye çalışmışlardır.

Şüphesiz İslâm'ın dışındaki dinlerde de güzel ahlâk vardır. Fakat bütünüyle iyi ahlâkın örneklerini İslâm'da görmekteyiz.

Hz. Muhammed, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini çok açık bir şekilde ifade etmiştir. [199]

Mekke'de İslâm'a da'vet yeni başladığında, Hz. Muhammed'in durum ve tavrını incelemek üzere Ebu Zeri Gıfâri, kardeşini Mekke'ye gönderir. Ebu Zer'in kardeşi yola koyulur ve Mekke'ye gelir. Hz. Muhammed'in dediklerini dinler. Geri geldiğinde Ebu Zer'e şöyle rapor verir: "O'nu iyi ahlâkı emrederken gördüm." [200]

Kur'an'da da Hz. Muhammed'in vasfı, "...Onları temizler..." [201] şeklinde zikredilir.

Habeşistan'a hicret eden müslümanları, Habeş Hükümdarı Necaşi huzuruna çağırarak, İslâm hakkında bilgi ister. Cafer b. Ebi Talib, söz alarak şöyle bir açıklama yapar:

"- Ey Hükümdar! Allah aramızdan birini seçip de onu kendi elçisi olarak gönderene kadar biz cahillerdik, putlara tapardık, şehvetimizden ileri gelen günahlar işlerdik. O'nun bütün faziletlerini, doğruluğunu, iffetini baştan beri gayet yakından ve tam olarak biliyorduk. O bize diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece tek Tanrı olan Allah'a tapmayı, ibadet etmeyi, sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiilleri işlemeyi öğretti. Bütün bunlar bize hoş ve cazip geldi ve bunları yapmaya başladık." [202]

---

199. Muvatta, Hüsnü'l-Huik, 8.
200. Müslim, fedailu's-Sahabe, 133; Buhari, Menakibu'l-Ensar, 33.
201. Cuma, 62/2. Burada *"Temizlemek" yani tezkiye etmek, terbiye etmek ve İslâm fikri üzere müslümanları yetiştirmektir.* Bak: Muhmud Es-Seyyid Sultan, Mefahimu't-Terbeviyyeti, Fi'l-İslâm, Küveyt, 1977, s, 80.
202. İbn Hişam,a.g.e. c, 1. s , 336.

Hz. Ebu Bekr, Hz. Muhammed'in üstün ahlâkına karşı hayranlığını gizleyemez ve sorar:

"Arapları dolaştım. Onların en fasih konuşanlarını dinledim. Senin gibisini ne gördüm ne de işittim! Kim terbiye etti seni?" Hz. Muhammed de: "Beni Rabbim terbiye etti. Terbiyemi güzelleştirdi." diye cevap verir. [203]

Ashab Hz. Aişe'ye Hz. Muhammed'in ahlâkını sorar. O da: "Siz hiç Kur'an okumadınız mı? O'nun ahlâkı Kur'an'dı" der. [204]

Yukardaki misallerden açıkça anlaşılmaktadır ki Hz. Muhammed, tebliğine başladığı ilk günden itibaren samimiyetle, insanların davranışlarının güzelleştirilmesi için çaba sarfetmiştir.

Hz. Muhammed'in ahlâk eğitimindeki başarısı tarihen sabittir. Bu başarının gerçekleşmesini sağlayan iki unsuru zikretmemiz yerinde olacaktır. Öyle sanıyoruz ki, bu iki unsur, O'nun ahlâk eğitiminin temelidir.

1. Nefis Kontrolü:

Ahlâk eğitiminin temeli nefis terbiyesidir. Yer yüzündeki mücadelenin en çetini de nefisle olan mücadeledir. Çünkü nefis, bütün kötülüklerin kaynağıdır.

Küçük yaştan itibaren kuvvetli bir eğitimle kontrol altına alınması gerekir. [205]

Kişinin yaptıklarıyla baş başa kalması ve davranışlarını yine kendisinin değerlendirmesi, kolay bir tercih değildir. Herkes hatasını itiraf edip kendisini tenkit edemez. İnsan kolay kolay eksikliği ve kaybetmiş olmayı kabullenemez. Hz. Muhammed'in "Büyük Cihad" olarak vasıflandırması, [206] konunun

---

203. El-Aclûni, a.g.e. c, 1. s, 70.
204. Müslim, müsafirin, 139; Davud, Tatavvu, 26; Ahmed b. Hanbel c. 6, ss, 54. 91. 163. 188.
Fıransız Dr. Güstav Lebon " Arap Medeniyeti" isimli eserinde "Kur'an'daki ahlâki prensipler, diğer bütün dinlerin kitaplarındaki prensiplerinden çok üstündür" der. Bak: Afif A. Tabara, adı geçen eser, s, 221.
205. Fahrunnisa Yetmen, Ahlâkın temeli Nefis Terbiyesidir. Ank. 1958. s, 3.
206. Gazâli, a.g.e. c, 3. s, 63. (Beyhaki, Zühd'den naklen)

önemini ve zorluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Cihat ameller içinde "en faziletli" olarak nitelendirilmiştir. [207] Ama gerçek cihad, yine nefisle olan cihaddır. Gerçek mücahid (cihad eden) kişi de, nefsiyle cihad eden kimsedir. [208]

Nefis kontrolü, insanın kendisini başkalarının yerine koyarak düşünebilmesidir.

Nefis kontrolü, "davranıştan men edilme" anlamına gelmez. [x] Bu tıpkı, kâra ulaşmak isteyen bir tüccarın hesap tutmasına benzer.

Nefis kontrolü, beşeri ihtirasları firenleyen önemli bir ahlâk eğitim metodudu olarak kabul edilebilir.Kötü duyguların, isteklerini karşılamak üzere ayaklandıklarında, mutlaka bir kont- rolcuya ihtiyaç vardır..

İslâm geldiğinde cahiliyye toplumu, kontrolsüz akan sel suları gibiydiler. Ne bir idare kabul ediyorlar, ne bir nizama tabi oluyorlar, ne de belli bir yol takip ediyorlardı. Sadece arzu ve heveslerinin istikametinde yürüyorlardı. İşte böyle bir toplum, - bir çok insani değerlerden uzak olmalarına rağmen - kısa zamanda, "İyilikleri emreden, kötülüklerden nehyeden hayırlı bir ümmet" [209] haline gelip diğer milletlere önderlik yapacak seviyeye geldiler.

Nefis kontrolü için şu ölçülere riayet edilmesi gerekir:

a. Kızmadan Problemleri Çözmek:

---

207. Buhari, Edeb, 1; Ahmed b. Hanbel, c, 3. s, 32.
208. Tirmizi, Fedailu'l-Cihad, 3: Ahmed b. Hanbel, c, 6. ss, 30, 32.

X- Nefis iki anlamda kullanılır:

1. İnsanda gadab ve şehvet kuvetini toplayan bir manada kulanılır. Gadab, dışarıdan gelecek tehlikeleri önlemek için Allah tarafından kullarına ihsan edilmiş bir kuvvettir; 2. Nefis insanın hakikatı ve kendisidir.

Bir kişi akıl ve hikmetin tedbirine uyarak yumuşaklık; şiddet gerekli olan yerde şiddet gösterirse , bu hareketi övülür. Bunun aksini yaparsa çirkin durumlara düşer. Gadabın ifrad derecesi kadar akla zarar veren kuvvet yoktur. Çünkü bu hal, aklın heyacanla değişmiş halidir. Gadab edebi yok eder. edeb kaybolunca da insanın işlemeyeceği suç kalmaz. Çünkü gadab bütün şerlerin kaynağıdır. (Darimi Mukaddime, 44). Diğer taraftan gadab olmasa, zararları önlemek ve düşmana karşı koymak mümkün olmazdı. (A. Rifat, adı geçen eser. s, 131.) Gadabın bir başka sebebi de gururdur. Ve insanın şeytanla olan alakasından kaynaklanır. (Ahmed b. Hanbel, c, 4. s, 226.)

209. Al-i İmran, 3/110.

İnsan kızgınlık anında, insafsız bir hakimdir. Başkalarına zulmedebileceği gibi, kendisini de haksızlığa uğratabilir. [x]

Yersiz kızılmaması konusunda, Hz. Muhammed'in pek çok tavsiyeleri vardır. Meselâ gerçek pehlivanın "Kızgınlık anında nefsine hakim olan kimse" [210] olduğunu bildirir.

Bir gün Hz. Muhammed'e bir adam gelerek: "Ya Rasulallah! Bana öyle bir kelime öğret ki, onunla (hayat boyu) yaşayabileyim. yalnız fazla olmasın, unuturum!" diye bir hatırlatma da yapar. Hz. Muhammed de "Kızma!" der. [211]

b. Sorumluluk Kabul Etmek:

Arab toplumunda bir derece sorumluluk vardı. Kabile ferd için her şeydi. Ama bu kabile (Arab toplumu), ferdin şahsiyetini tamamen eritmiş durumdaydı. Yani kabileye bağlılık taassub derecesinde idi. Yine her kabile kendisini en üstün kabile olarak görürdü. Bu sebepten de aralarındaki yarışmalar, çatışmalar ve harblerin ardı arası kesilmezdi. [212]

Hz. Muhammed'in eğitimi ise, hem ferdi hem de ictimai sorumluluk getirmekteydi. Fakat bu sorumluluklar, ferdî farklılıklar dikkate alınarak yüklenmiştir. Yani hepsi de yerine getirilebilecek özelliktedir. Bu ölçü içerisinde herkes, bulunduğu durumla ilgili olarak teker teker yaptıklarından sorumludur. [213] Çünkü insan başı boş yaratılmış değildir. [214] Bu duruma göre ferde, sorumluluk basamakları iyi kavratılmalıdır.

Sorumluluk basamağı olarak şu hadisler net bir ölçü vermektedir:

"...Kim bir kötülük görürse eliyle, buna gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle onu değiştirsin..." [215]

X-"**Kızgınlık**" *İnsan fıtratında tabii bir kuvvettir. Bu kuvvetin tamamen yok edilmesi arzulanamaz. Önemli olan yerinde kızabilmektir. Meselâ haksızlığa uğrayan birisini görüp de kızmamak nefis konturolü\sayılmaz*. Bak: Müslim, Fedail, 77.

210. Müslim, Bir, 30; Muvatta, Husnü'l-Hulk, 3.

211. Muvatta, Husnü'l-Hulk, 3; Bugün bir çok hastalara doktorların söylediği *"Kızmayacaksın, sinirlenmeyeceksin, serbest olacaksın; yoksa aldığın ilaçlar fayda temin etmez..."* gibi tavsiyeleri, Hz. Muhammed'in ikazını en güzel bir şekilde açıklamaktadır.

212.Abdulgani Abûd, Fi't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye, 2. Baskı, mısır, 1985. ss, 178. 179.

213. Müddesir, 74/38.

214. Kıyame, 75/36.

215. Müslim, İman, 78; Tirmizi, Fiten, 11; Nesâi, İman, 17; Ahmad b. Hanbel, c. 3. ss 20, 49.

"Hepiniz çobansınız, idare ettiklerinizden sorumlusunuz... " [216]

c. İlim Sahibi Olmak:

Bilgisizlik çok kere kızgınlığa yol açar. Bilen insan yersiz kızmaz, zulmetmez ve acele karar vermez.

İlim insanı başta aşağılık kompleksinden kurtarır. Her şeye, hâkim bir tavırla bakmayı sağlar. Böyle olunca da problemler kızmadan ve büyütülmeden çözülür.

2. Güzel Ahlâka Teşvik:

İslâm tamamen güzel ahlâktır. İbadetlerden gaye, insanlarda güzel ahlâkın oluşturulmasıdır. Kur'an'da bu konu bir çok yerde açık olarak geçer. Nitekim namazın bir faydası da kötülüklerden alıkoymasıdır. [217] Oruçtan gaye, takvâyı öğrenmektir. Zekât her yönüyle dert ortaklığıdır. Hac da çeşitli yollarla ahlâkın düzeltilmesine yardımcı olur. En azından başkalarına yardım etmeyi ve dertlerine ortak olmayı öğretir.

İbadetlerdeki gaye, güzel ahlâka teşvik olmasaydı, din sadece sözden ibaret kalırdı. O zaman bu ibadetler, bir nevi meyvesiz ağaçlar, kokusuz ve renksiz çiçekler gibi olurdu.

İnsanı her çeşit iyiliklere sevkeden kalbi keyfiyetin adı, İslâm ıstılahında "takvâ" dır. [x] Kur'an'da takvâ sahiplerinin vasıfları belirtilirken, şu sıfatlar sayılmaktadır:

"...Doğruluk ve iyilik, yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Doğruluk ve iyilik, insanın Allah'a, kitaba ve peygamberlere, ahirete ve meleklere inanması, Allah sevgisi ile malı, akrabalara, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve esirlerin azadına vermesi, namazı hakkıyla eda etmesi, zekâtı ödemesidir. Bunlar söz verdikleri zaman, sözlerini yerine getirenlerdir. İşte (hak ve hayır) üzere sabit olanlar ve fenalığın her türlüsünden sakınanlar (takvâ sahibi olanlar) bunlardır. [218]

---

216. Buhari, Cuma, 11; Ahkam, 1; Müslim, İmeret, 20; Ahmed b. Hanbel, c, 2. ss, 54, 55, 111; *"Hepiniz çobansınız" demek " Hepininiz bulunduğunuz duruma göre sorumlusunuz"* manasındadır. Kolay anlaşılması için, bir de teşbih (çoban) benzetme, yapılmıştır
217. Ankebut, 29/5.
X- Takvânın Kur'an'daki diğer manaları daha önce izah edilmişti.
218. Bakara, 2/ 177-178.

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre, imanın ilk neticesi takvadır. Bu da doğruluk, çömertlik, ahde vefa, sabır ve sebât gibi güzel sıfatları doğurur.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi her âyet ve hadis, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak "güzel ahlâka teşvik" etmektedir.

Hz. Muhammed'in eğitiminde ahlâk eğitimi müsbet bir yol izler. Yani güzel ahlâkı kazandırmak için, gerekli bütün tedbirler alınmıştır. Çünkü ahlâki değerleri kazandırmak ve korumak, kötü ahlâkı değiştirmekten daha kolaydır. Eğitim ilkeleri açısından da böyle bir öğretim, daha kalıcı olur. Nasıl ki, ilaç alma yerine, sıhhati korumak daha faydalı ise, iyi ve güzel davranışları elde etmek de o derece faydalıdır.

I. KUR'AN'A YÖNELTMEK

Hz. Muhammed Ashab'ı Kur'an'la eğitti. Kur'an'ı öğrenen ve öğreten kişi, en hayırlı kişidir.[219] Kur'an en başta öğretilmesi gereken bilgileri ihtiva eder. İlk emrin "OKU" oluşu, İslâm eğitim metodu içersinde etkin bir şekilde yerini almıştır. Çünkü Kur'an kendisine tutunulduğu takdirde, Allah'a ulaştıran bir iptir. [220]

Hz. Muhammed, "Size, kendisine sarıldığınız müddetçe asla sapıtmayacağınız iki şey bıraktım, bunlar Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetidir." [221] diyerek, hedefi açık bir şekilde göstermiştir.

Kur'an, muhteva itibariyle (bilhassa eğitim açısından) Mekke ve Medine devrinde değişik İslâm eğitimi derslerine yer verir. Medine'deki dersler daha çok sosyal konular ihtiva eder. Mekke'de inen âyetlerin tamamı ise akide ile ilgilidir. Bu akide dersleri şunlardır:

---

219. Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 21. İbn. Mace, Mukaddime. 16; Davud, Fedailu'l-Kur'an, 2.
220. Darimi, Fedailu'l-Kur'an, 1.
221. Davud, Menasik, 56; İbn. mace, Menasik, 84.

a. Allah'ı Tanıtmak:

İslâm eğitimi akide temeli üzerine oturmuştur. Allah'ı tanıtmak Mekkî sürelerin büyük bir kısmını kapsar ve çeşitli şekillerde sunulur. Bazan Allah'ın sıfatları direkt olarak takdim edilir, bazan da herkesi aciz bırakan Allah'ın gücü dile getirilir. Zaman zaman Allah'ın yeri göğü yaratması, her şeyin O'nun emrinde ve tasarrufunda olduğu zikredilir.

Müşriklerin engellemeye çalışmalarına rağmen, Hz. Muhammed, uygun olan her yerde "Ey insanlar! Allah'tan başka ilah yoktur deyin, felah bulursunuz." diyerek başta Allah'a imana davet ederdi.

b. Ahireti Tanıtmak:

Kıyamat, hesap, sevap ve ceza tasvirleriyle insanın başı boş yaratılmadığı hatırlatılır.

c. Peygamberlerin Kıssası:

Peygamberlerin getirdikleri ilahi emirlere ve eğitimlerine yer verilir.

d. Peygamberleri Yalanlayanların Kıssaları:

Bu derste, peygamberlerin kıssaları ibret çerçevesi içersinde sunulur.

e. Hz. Adem'in Kıssası:

İnsan bir avuç çamurdan yaratılmış ve içine Allah'ın ruhundan üflenmiştir.

f. Hz. Adem'le Şeytanın Kıssası:

İblis'in cennetten kovulması ve Hz. Adem'in yaratılışını çekememesi

g. Cahiliyye Akaidi ve Ahlâkının Münakaşası ve İmana Davet:

Bütün bunlar, akîde konusundaki İslâm eğitimi dersleridir. Konular değişik olsa da, hepsi de bu büyük hedefe bağlıdır.

Kur'an okumadan maksad, anlamak ve ayetleri üzerinde düşünmektir. [222] Çok hatim indirmekten ziyade, onun tam bir

222. Darimi, mukaddime, 29.

arzu ve ihlasla, manası üzerinde de düşünülerek okunması, bizzat Kur'an'da tavsiye edilmiştir. [223]

Kur'an'ın ilk inananlar üzerinde bıraktığı etki çok büyük olmuştur. Adeta Kur'an onların duyularına, ruhlarına ve davranışlarına hakim olmuştur.

Ashab Kur'an'ı okur, anlayamadığı bir şey olursa, mutlaka sorardı. Çünkü onlar, Kur'an'ı anlamak, uygulamak, sonra da başkalarına öğretmek amacıyla okuyorlardı.

J. OKUMA - YAZMA ÖĞRETİMİ

Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmeyen bir topluma gönderildiğini daha önce zikretmiştik. [X]

Kur'an'ın ilk emrinin okumaya teşvik ettiğini bilmekteyiz. Bu emrin, hiç okuma yazması olmayan bir peygambere verilişi çok anlamlıdır.

Bugün okuma - yazma, kalkınmışlığın bir sembolü olarak kabul edilir. Diğer taraftan okuma - yazma ilmin en önemli vasıtasıdır.

Hz. Muhammed'in, ilk yaratılan şeyin kalem olduğunu açıklaması, [224] yazının değerini ortaya koymak için yeterlidir. Ayrıca kalemin, öğrenme vasıtası olarak ilk inen beş ayet içinde yer alması, [225] büyük önem taşır. Diğer taraftan Allah, kalem ve yazıya yemin etmiş, [226] değerlerini yükseltmiştir. Bu aynı zamanda ferdleri okuma yazma bilmeyen bir toplum için, etkili bir özendirmedir. Bilindiği gibi Kur'an'da bu toplumun (Ashab) değeri son derece yüksektir.Ama bu değere ulaşabilmeleri için okuyup yazmaları şartdı. Çünkü okuyup yazmak, İslâm'ın sürekliliği demektir.

---

223. Sad, 38/29.
X, Bak: S, 38. Ayrıca bak: Buhari, Savm, 13; Müslim sıyam, 15; Davud, savm, 4; Nesâi, Sıyam, 17; Ahmed b. Hanbel c. 2. s, 43. 52. 122. 129.
224. Tirmizi, Kadir, 17. Tefsir, 2; El- Heysemi adı geçen eser, c, 7. s, 190; El-Askalanî, a.g.e. c, 3. s, 178.
225. Alak, 96/4.
226. Kalem, 68/1.

İnsanları eğitmek için okuma ve yazma, etkin iki güçtür. Hz. Muhammed'in eğitiminde bunların değeri sürekli vurgulanmış, teşvik edilmiştir.

Tarihte, okuma - yazma konusunda Hz. Muhammed kadar titizlik gösteren bir eğitimci gösterilemez. O ilmin yazı ile korunabileceğini açıkça ifade etmiştir. [227] Bedir Savaşı'nda esir düşen müşrik düşman askerleri, kurtuluş fidyesi olarak adam başına dört bin dirhem olduğu halde, bunlar arasında okuma - yazması olanların, Medineli on müslüman çocuğa bunu öğretmek suretiyle serbest bırakılmaları, gerçekten düşündürücüdür. [228]

Bu olay, Hz. Muhammed'in eğitiminde, ilim için hiç bir şeyin engel olarak görülmeyişinin açık bir delilidir. Dünyada bir eşine daha rastlanması imkansızdır.

Yazının ilim elde etmede ne derece önemli olduğu, Ashab tarafından çok iyi anlaşılmıştır. Büyük hadis nakilcisi Ebu Hureyre, Abdullah İbni Amr'ın daha çok hadis bildiğini, çünkü O'nun yazdığını, kendisinin ise yazmadığını söylemektedir. [229]

Bir keresinde Ensar'dan birisi, dinleyip de hoşuna giden hadisleri kafasında tutamadığını bilirtmesi üzerine Hz. Muhammed, "Sağ elini kullan" diyerek eliyle yazı yazmayı işaret etmiştir. [230] Yine Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre, Yemenli Ebu Şah. Hz. Muhammed'ten, irad ettiği hutbeyi kendisine yazmasını ister. Bunun üzerine Hz. Muhammed, söz konusu hutbenin Ebu Şah için yazılmasını emreder. [231]

Ashab'tan birisi Hz. Muhammed'e, "Sizden işittiğim her şeyi yazayım mı? diye tereddütlü bir soru sorar. "Evet" cevabını alınca, yine tatmin olmaz, "Kızgınlık ve sevinç anında

---

227. İbnu Abdilber, adı geçen eser, ss, 91-93.
228. Hamidullah, adı geçen eser c, 2. s, 831. Bu muallimlerden birisi, öğrettiği çocuğu döğmüştü de Hz. Muhammed'e şikayete gitmişti. Bak: Ahmed b. Hanbel c, 1. s, 147.
229. Darimi, Mukaddime, 43; İbn. Mace, İlim, 12.
230. Tirmizi, Kitabu'l-İlim, 12.
231. Davud, İlim, 3; Tirimizi, Kitabu'l-İlim, 12; İbnu Abdilber, adı geçen eser, s, 84.

olanları da mı?" diyerek mutmain olmak ister. Hz. Muhammed bu sefer şöyle bir açıklama yapar: "Evet, (yaz). Çünkü ben, her zaman hakkı söylerim." [232]

Gelen rivayetler arasında "yazı" yı yasaklayan hadislere de rastlanmaktadır. [233] Fakat bu yasak ilk yıllara ait olup, Kur'anla karıştırılma endişesinden kaynaklanmaktadır. [234]

İyi bilinen bir gerçek var ki, Kur'an yazılıyordu. Yasak sadece bazı kişilere, belirli bir zaman içindi. İlme hevesi olanlar yine yazıyorlardı.

Hz. Muhammed Kur'an'ın yazılmasına büyük özen göstermiştir. Bu sayededir ki, Hz. Ebu Bekr zamanında Kur'an ayetleri bir araya getirilirken pek problem çıkmamıştır. Kur'an'ın yazılmasında başkatiplik hizmeti veren Zeyd İbnu Sabit Hz. Muhammed'in yazı konusundaki titizliğini şöyle anlatıyor:

"Rasülallah bana yazdırıyor ve bitirince de yazdığım ayeti yine bana okutturuyordu. Şayet bir yanlış veya noksan bulursa, bunu düzelttiriyordu. İşte bundan sonradır ki, ben kalkıp bu ayeti insanlara bildiriyordum. [235]

Hz. Muhammed'in siyasi yazışmaları da büyük önem taşımaktadır. Sırf bu maksadla Zeyd İbnu Sabit'ten İbrani (veya Süryanî) yazısını öğrenmesini istemiştir. [236] Zeyd İbnu Sabit Yahudi yazısını on yedi gün gibi çok kısa zamanda öğrenmiştir.

Hz. Muhammed yazı öğretimini kadınlara da teşmil etmiştir. Nitekim hanımlarından Hafsa'nın, Şufa bintu Abdillah adında bir hanımdan yazı öğrendiğini kaynaklar nakletmektedir. [237]

---

232. İbnu Abdilber, adı geçen eser, s, 85.
233. El-Askalâni a.g.e. c, 3, ss, 108-109; Heysemi, a.g.e. c, 1, ss, 150-152; İbnu Abdilber, a.g.e. ss, 79-88.
234. Bak: İ. Canan, Peygamberimizin okuma yazma seferberliği, ss, 166-169.
235. El-Heysemi, a.g.e. c. 1. s, 152.
236. Hüsamu'd-Din El-Hindi, a.g.e. c, 16. s, 9.
237. Elbani a.g.e Hadis No: 178. Kadınlara yazı öğretilmemesi konusundaki hadisi Zehebî mevzu (uydurma) sayar. Bak: El-Kardavi Er-Rasûl Ve'l-İlm, s, 41.

Kölelere de yazının öğretilmesi dikkat çekicidir. Hz. Ömer'in azadlı kölesi (mevla) Amr Rafi bunlardan biridir. [238]

Suffa [x] ilk İslâmÜniversitesidir. Bizzat Hz. Muhammed burada dersler veriyordu. Başlangıçta okuma - yazmayı ve Kur'-an'ı öğretmek üzere diğer bazı öğretmenler de vazife görüyorlardı. Ubadetu'bnu's-Samit, bunlardan biridir. [239] Aslında bir yazı mütehassısı olan Abdullah İbnu Sa'd İbni'l-As, Hz. Muhammed tarafından "Hikmet öğretmeni" olarak tayin edilmiştir. [240] Hz. Muhammed'in Suffa'daki öğrencilere çok ihtimam gösterdiğini görüyoruz. [241]

---

238. El-Heysemi, a.g.e. c, 7, s. 154.
X- Suffa, Hz. MUhammed'in mescidinin arka kısmında, okuma-yazma, kur'an ve Sünnet öğrenilen bir dersane ve yatılı bir öğrenci yurdu görevini sürdürmekteydi. Bak: Hamidullah a.g.e. c, 2, s, 831.
239. Hamidullah a.g.e. c, 2, s, 830.
240. Hamidullah a.g.e. c, 2, s, 830.
241. Hamidullah a.g.e. c, 2, s, 832.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN ÖĞRETİM METODLARI

Eğitim ve Öğretimde Metod [x] Kavramı:

Bir binayı yapmada mimarın, topraktan iyi ürün elde etmede ziraatçinin, teşhis ve tedavide doktorun nasıl bir metodu varsa, insanlara bilgi ve tecrübelerin aktarılmasında da eğitimcinin, aynı şekilde metodu vardır.

X-Öğretim metodu "**didaktika**" kelimesinin tercümesidir. Yunancadaki "didaskio" kelimesinden alınmıştır. Bu deyim M. S 42'de Quintilien'in "hitabet ilmi" adlı eserinide kullanılır. Bu deyim "**kolay metodla okutma ilmi**" diye de adlandırılmıştır. XVII. yüz yılda Comenius (1592-1670) Didaktika Mağna (Büyük öğretim metodu) nu yazmıştır. Sonra bu Didaktika" kelimesi benimsendi. Bak : Cevdet Demiray-İ. Özgür, Genel öğretim Metodu, Türk dili Basımevi, Balıkesir, 1948. s. 3.

Bir öğretim metodunda ana vasıflar şöyle özetlenebilir:

a. **Mantıki cihet** : Tedris yollarının heyeti umumiyesini teşkil eden usul, tefekkür kanunlarına tevafuk eder.

b. **Ruhî Cihet** : Usule ait her hatve, çocuk ruhuna muteallik tetkik ve müşahedelere isnad etmiş olur.

c. **İktisadi Cihet** : Usûlî ölçüler az kuvvet sarfıyla mümkün olduğu kadar doğru ve müsbet neticeler temin eder.

d. **Sanat ve estetik Cihet** : Usûlün tatbiki, hakiki öğretmen şahsiyetine bağlı olacaktır. Bak : H.R. öymen-Umumi öğretmen usulleri, Maarif Matbaası Ank. 1941, s. 1.

Bu gün öğretimde metod deyince : Çağımızın en son eğitim ve öğretim verilerini dikkate alarak, ünite ve öğretim faaliyetlerimizi değerlendirmede yararlanabileceğimiz, deney ve gözlemleri, araç - gereçleri, canlı-cansız varlıkları, çeşitli kurumları, yazılı kaynakları, plânlamayı, gezi-gözlem ve incelemeleri (sözlü, yazılı yoklamalar, testler ve diğer değerlendirme araç-gereçleri .....) çalışma teknikleri (ferdi, grupça, sınıfça çalışmalar, takrir, soru-cevap tartışma problem çözme vb.) anlaşılmaktadır. Bak : Muhip Kocaçınar, genel öğretim Metodu, Arkın kitabevi, 3. Baskı, İst. 1966. s, 155.

Metod, amaca ulaştıran en kısa yoldur. [1] Eğitimde metod, öğrencileri öğretimin amaçlarına ulaştırmak için takip edilmesi gereken en doğru, en emin yoldur. Başka bir deyişle, öğrencilerin öğrenme faaliyetlerine rehberlik sürecidir. Bu tarife göre, öğretim sırasında dikkate alınan yöntemler, teknikler, ilke ve kavramlar, hep öğretim metodunun içine girmektedir. [2]

Öğretimde" yeni davranışlar kazandırılmasının nasıl gerçekleştirileceği", metod problemini ortaya koyar.

Bir öğretim faaliyetine "Ne için okutacağız?" sorusu, öğretimin gayesini, "Ne okutacağız?" sorusu, okutulacak müfredatı, "Nasıl okutacağız?" sorusu da metodu belirler.

Herhangi bir öğretim metodunun kuvveti, en nihayet elde edilen neticelerle belli olur. [3] Metodlu çalışma, insanı gereksiz yere zaman ve enerji harcamaktan korur, az zamanda çok verim alınmasını sağlar.

Ünlü İngiliz filozofu Bacon (1561 - 1626) "Doğru yolda yürüyen bir topal, yolunu şaşıran bir koşucudan daha önce hedefine varır" diyerek metodun önemine dikkat çekmiştir. [5]

Öğretim metodu, öğrenilmek istenen konuya ve yetiştirilmek istenen insanın vasfına göre değişiklik arzeder. Onun için bir eğitim metodunu kendi tabiî şartları içinde değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte iyi metodun özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Konun ve öğretimin amaçlarına uygundur.
2. Konun özellikleri dikkate alınmıştır.
3. Psikolojinin prensiplerinden yararlanır.
   a. Öğrenciler faaliyet içindedir.
   b. Motivasyona yer verir.
   c. Öğrencinin ilgi ve ihtiyaçları hesaba katılır.
   d. Öğrencinin olgunluğu gözden uzak tutulmaz.
   e. Ferdi farklılıklar göz önünde bulundurulur.
   f. Öğrenmenin prensiplerine uygundur.
4. Uygulamaya fırsat hazırlar.
5. Estetiğe önem verir.

---

1. Öymen a.g.e. s, 1
2. İ. Alıcı güzel, ilk ve orta dereceli okullarda öğretim, Özaydın Matbaası, İst. 1973. s, 19.
3. Mefharet ersin, a.g.e. c, 2. s, 287.
4. Alıcıgüzel, a.g.e. s, 19.
5. Kocaçınar, a.g.e. s, 154.

6. Ekonomiktir.

7. Öğretmenin kişiliğine uygundur.

8. Öğrencide istek uyandırır.

9. Şahsiyeti geliştirir.

10. Mantığa uygundur.

11. Statik değildir.

Öğretilmek istenen bilginin insana en kısa yoldan, kalıcı bir şekilde öğretilmesi için, başta insanı çok iyi tanımak gerekir.

Eğitim ve öğretimde "kim öğretecek?" sorusu da diğer problemler kadar önemlidir. Bu bize "nasıl bir öğretmen?" sorusunu çağrıştırır" Bu açıdan öğretmen, eğitim ve öğretimde başarının en önemli unsurunu oluşturmaktadır.

Öğretim metodlarının bozukluğu öğrenmeyi geciktirir. [6] Çünkü öğretim, öğrencinin zihnini boş şeylerle doldurmak değildir. Önemli olan gerekli ve anahtar bilgilerin öğretilmesidir.

6. Bak: İbni Haldun, a.g.e. c, 2. s, 447.

Hz.MUHAMMED'İNEĞİTİMVEÖĞRETİMMETODLARI

Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretimini, ister istemez geniş bir çerçeve içerisinde düşünmek zorundayız. Çünkü O, sadece belirli kişilere ya da özel bir sınıfa ders veren klasik bir eğitimci değildir. Ama şunu açık olarak söyleyebiliriz ki, Hz. Muhammed'in eğitimi tamamen pedagojik esaslara dayanmaktadır.

Önceki bölümlerde Hz. Muhammed'in şahsiyeti ve eğitiminin genel özellikleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Şüphesiz bu özellikler, bir eğitim metodunun dışında değildir. Çünkü bir eğitim ve öğretimde, öğretmenin bilgisi, kişisel özellikleri ve öğretim metodları bilgisi, birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

Burada öncelikle göz önünde bulundurmamız gereken bir kaç soru vardır:

Hz. Muhammed nasıl eğitildi? Hz. Muhammed ilk müslümanları (Ashab) nasıl eğitti?

Şüphesiz Hz. Muhammed Kur'an'la eğitildi. İkinci sorunun cevabını vermek için de Kur'an'ın hedeflerini iyi bilmek gerekir.

Söz konusu olan Kur'an eğitiminin hedeflerini özet olarak şöyle sıralayabiliriz:

1. İnsanın yaratıcısını bilmesi, yaratıcının Rablığı ve yaratılanın kulluğu esasına dayalı bir ilişkinin kurulması

Bütün peygamberler ilk önce, insanlara, bu düşünceyi öğretmeyi hedef almışlardır. [7] İslâm eğitiminin en yüce hedefi, Allah'ı tanıtmaktır. [8] Bu hedefin gerçekleşmesi için de şu hususlar öngörülmektedir:

a. İnsanın, yaratıklar arasındaki yerini ve hayattaki ferdî sorumluluğunu bilmesi.

b. İnsanın yaratılış hikmetini idrak etmesi.

2. Kur'an ölçüleri içinde ferdin davranışlarını geliştirmek ve değiştirmek.

3. Ferdi maddi hayatın gerektiği şekilde eğitmek.

---

7. Enbiya, 21/25; Zariyat, 51/56.
8 Sa'd İbnu Abdillah bin Cendil, Usulu't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye Riyad, 1981. s, 23.

4. İslâm'ı yaşayacak ve yaşatacak bir nesil hazırlamak. [10]

5. İnsanların eşitliğini kavratmak.[11] kardeşlik ve işbirliği duygularını yerleştirmek.

6. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya; yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalış düşüncesini yerleştirmek.

7.Takva'yı[x] yerleştirmek, ahlakî şahsiyeti geliştirmek [12]

8. Hikmet ve ilim öğretmek, insanın hayrına olan her şeyi teşvik etmek.

9. Adaleti kavratmak. [13]

10. İbadet duygusunu geliştirmek. [14]

11. Düşünmeyi geliştirmek. [15]

12. İnsanları aşırılıklardan korumak. [xx]

13. İnsanın aklını ve ruhunu eğitmek.

14. İyi insan yetiştirmek.

Bütün bu hedefler, "müslüman insan"ın yetiştirilmesi için gerekli olan hedeflerdir. Bu ölçüler, Kur'an'ın ve onun tefsiri ve uygulaması olan Sünnet'in ölçüleridir. İnsanları bu hedefe yöneltmede İslâm eğitiminin canlı örneği ise Hz. Muhammed'tir.

Hz. Muhammed, eğitim ve öğretim metodunu, ilk nesil, yani Ashab üzerinde uyguladı. Ve ortaya, "HAYIRLI BİR ÜMMET" çıktı. [16] İşte bu şanslı topluluğun meydana getirilmesinde kullanılan metodlar, bu bölümün konusudur. Bu metodları şöyle sıralayabiliriz:

---

9. Mülk, 67/15; Kasas, 28/77.
10. Al-i İmran, 3/110
11. Mü'minûn, 23/52.
X -Takvâ için bak: İkinci bölüm. ss, 49, 71
12. Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8.
13 Hadid, 57/25.
14. Zariyat, 51/56.; Fatiha, 1/4
15. Al-i İmran, 3/189, 191.
XX- Bak: Furkan, 25/67.

A. TAKRİR METODU

Takrir, bilgi edinmede kullanılan en eski ve en etkili bir öğretim metodudur. Çünkü insanlar daima düşüncelerini ve tecrübelerini, doğrudan doğruya muhatablarına anlatma ihtiyacını hissetmişlerdir.

Takrir, bilgi edinmede son derece faydalı bir metoddur.

Takrir, bazı yönleriyle hatırlatma, anlatma, özendirme, hikaye etme, nakletme, tebliğ etme ve bazı yönleriyle de bilimsel açıklama metodudur.

Takrir, bir soru veya problem şekline sokulmuş olan önemli bir hususun, muhataba açık olarak anlatılması, izah edilmesi, açıklanması anlamında kullanılan bir öğretim tekniğidir.

Bir çok konular var ki, bunların doğrudan doğruya öğrenilmesi mümkün olmaz. Meselâ geçmişte meydana gelen olaylar, bizden uzakta yaşayan insanların hayatı, başkalarının ruhî hayatında cerayan eden hadiseler ve haller...İşte öğretmen, bütün bunları, söylemek, hikaya etmek, tasvir etmek ve anlatmak zorunda kalır. Tabiî ki bu maksatla takip edilecek yegane metod takrirdir.

Öğretim metodları ile ilgili eserlerde, takrir metodunun bazı mahzurlarından da bahsedilmiştir. Genelde dinleyiciyi pasifliğe sevkedeceği konusuna dikkat çekilmiştir. [17]

Gerekli ilgi ve ihtiyaç uyandırılamamışsa, bu hükmü, bütün öğretim teknikleri için vermek mümkündür.

Takririn en önemli faydası, muhatabın (öğrencinin) kendi kendine bulamıyacağı bazı gerçek ve olayları ortaya koymaktır.

İster çocuklara, ister yetişkinlere olsun, bir meseleyi anlatırken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır:

a. Öğretmen ya da öğüt veren kişi, öğrettiği kişiyi sevmeli. Çünkü sevgi, verilen bilgilerin samimiyyeti için bir ölçüdür.

---

16. Al-i İmran, 3/10
17. Robert Dreeben The Nature of Teaching, scott, Foresman and Company, U.S.A, 1970, s, 128.: A. Ferhan Oğuzkan, a.g.e. s, 16$ Leyla Özyürek, Öğretim ilke ve Yöntemleri, A,Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yay. Ank. 1983. ss, 37-40.

b. Öğrencinin de aynı şekilde öğretmeni sevmesi gerekir.

c. Öğretmen söylediklerini, bizzat kendisi de yaşamalı. Öğretim faaliyetinin başarısı için, bu temel bir öğretim kanunudur. Meselâ doğru sözlü bir anne - babanın, çocuklarına doğru olmalarını söylediğini düşünelim. Böyle bir tavsiye, genellikle başarıyla sonuçlanır. Ama tiryaki olan bir öğretmenin, öğrencilere sigara içmeyi yasakladığını farzedelim. Böyle durumlarda ise, öğretim genellikle fiyasko ile neticelenir.

d. Öğretimde, tedrice riayet edilmeli. Diğer taraftan anlatılan konular, öğrencinin bedensel, zihinsel ve sosyal seviyesine uygun olmalı. Kolay bir öğretim için bu şarttır. [18]

e. Anlatım kısa olmalı. Uzun konuşmak dikkati dağıtır ve konuyu anlaşılmaz hale getirir. Bu da kötü etki bırakır.

f. Dinleyenlerin lisanına uygun bir şekilde hitab gerekir. İfadeler açık ve mümkün olduğu kadar sade olmalı. Müteradif kelimeler kullanılmamalıdır. Yani bir kelimenin kafi geldiği yerde ikinci bir kelimeye müracat edilmemelidir.

Cümleler kısa olmazsa, dinleyenler, başlangıç ve sonuç arasında ilişki kuramazlar.

g. Mümkün olduğu kadar sahne lisanı kullanılmalıdır. Bundan maksad, konuşma ile tavır ve hareket arasında bir ilişki kurmak ve bahsedilen kavramın gerektirdiği şekilde sese, gereken şiddet, vurgu ve tonu vermektir. Bu şekilde fikirler, ses ve tavırlar, telkin edilmek istenen maksadı canlandırır, hatırdan çıkmayacak şekilde kuvvetlendirir.

h. Takrirler irticalî olmalıdır. Çünkü kitap ve nota bakılarak yapılan anlatımlarda, öğreticinin heyacan duyması ve konuyu yaşamasına imkân yoktur.

ı. Anlatılan şey muhataba, sanki gözü ile görüyor, kulağı ile işitiyormuş gibi tesir etmelidir.

j. Müşahhas bir anlatım daima tercih edimeli. Meselâ birinin merhametinden bahsederken, "çok merhametli" deyip geçilmemeli. "Çevresindeki fakir öğrencileri giydirdi..." şeklinde açıklık getirilmelidir. [19]

Bu açıklamalardan sonra, yukardaki pedagojik esaslar çerçevesinde, Hz. Muhammed'in takrir metodunu kullanışı ile ilgili tespitlerimizi arzedelim.

---

19. Bak Öymen, a.g.e. ss, 127-131.
18. El-Haşimi,a.g.e. s, 444.

İlk emir "OKU" dan kısa bir müddet sonra, Hz. Muhammed'den sürekli anlatması, uyarması, insanlara kurtuluş yolunu göstermesi istenir. [20] Bu emirlere muhatab olan Hz. Muhammed, her türlü şartlar altında insanlara Kur'an'ı anlatmaya başlar. [21]

Hz. Muhammed'in anlatım tarzı ve ifade şekilleri yer, zaman, şahıs ve konulara göre değişiklik arzetmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kısa ve Özlü Konuşma:

Hz. Muhammed'in konuşmalarındaki hedef, gerçekleri kavratmaktır. Hiç bir zaman yaldızlı söz söyleyerek gerçekleri abartmak ve insanların takdirini kazanmak değildir. O, bazı konuşmaların kalbleri cezbettiğini ve insanları büyüleyerek istenilen yere çekmede kullanıldığını bilmektedir. Bunun için bu tip konuşmaların sakıncalarını da dile getirmiştir. [22] Çünkü, böyle konuşmalar, büyüleyici olup gerçekleri saptırabilir.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre O, sözü az, manası çok olan sözler söylerdi. Nitekim bir keresinde kendisini, "Cevamiu'l-kelîm (az, öz söz söyleme kabiliyeti) ile gönderildim." diye tanıtmıştır. [23] Konuya misal teşkil edecek yüzlerce hadis vardır. Bir kaçını aşağıya alıyoruz:

"Kolaylaştırın! Güçleştirmeyin! Teskin edin! Nefret ettirmeyin!" [24]

Bu hadis bütün dünya ve ahiret hayırlarını kapsamaktadır. Aynı zamanda dünyaya ait işlerde insanlara kolaylık gösterilmesi, ahiret işleri hususunda da hayırlı va'adler; sevindirici müjdeler verilmesi emredilmiştir. [25]

"Ameller niyetlere göre değer ifade eder." [26]

"İçki içmeyiniz, çünkü o, bütün kötülüklerin anahtarıdır." [27]

"Her sarhoşluk veren haramdır." [28]

---

20. Müddesir, 74/2; Şuara, 26/214.
21. Bak Enam, 6/70; Kaf, 50/45; Zariyat, 51/55.
22. Davud, edeb, 94, 95.
23. Buhari, tabir, 22; Cihad, 122.
24. Müslim, cihad, 8.
25. Davudoğlu a.g.e. c, 8. s, 459.
26. Buhari, Bedu'l-Vahy, 1; Müslim, İmaret, 155.
27. İbn. Mace, Eşribe, 1.
28. İbn. Mace, Eşribe, 9.

2. Akıcı Konuşma

Görülüyor ki Hz. Muhammed'in konuşmaları oldukça fasihtir. Yani konuşurken kullandığı kelimeler, cümleler, son derece pürüssüz ve kulağa hoş gelecek şekilde söylenmiştir. Aynı zamanda bu konuşmalar, söylenen sözün mekana, zamana, şartlara uygunluğu, kısaca taşın gediğe konulması yönüyle son derece beliğdir.

Konuşması açık seçik, eksiksiz ve kısa idi. Dinleyenler kolayca anlardı. Hz. Ayşe'nin naklettiğine göre Hz. Muhammed, acele ile konuşmaz; açık ve ağır (duraklara riayet ederek) konuşurdu. dinleyen sözünü hemen ezberleyebilirdi. [29]

Cahiliyye ve İslâm döneminin meşhur neseb bilgini Hz. Ebu Bekr, daha önce de zikrettiğimiz gibi, Hz. Muhammed'in konuşmalarındaki fesahat ve belağata büyük hayranlık duyardı. Bir gün bu duygusunu açığa vurarak şöyle cevap der: "Ben Arap lar arasında çok dolaştım ve bir çok edipler dinledim. Fakat senden edibine rastlamadım. Seni kim eğitti?" Bu soruya Hz. Muhammed şöyle cevap verir": "Beni Rabbım eğitti ve güzel yetiştirdi." [30]

Meşhur edebiyatçı Cahız (M.775-877) Hz. Muhammed'in konuşmalarını şöyle tasvir eder: "Allah O'nun sözüne tatlılık vermiş kabul örtüsüne bürümüş; O'nda heybetle sevimliliği bir araya getirmişti. Sözü tekrar etmez, dinleyen de tekrarlatmaya hemen hemen hiç ihtiyaç duymazdı. Bununla birlikte ne bir kelime eksik olur, ne dili sürçer, ne de delil kuvvetini kaybederdi. Hiç bir rakib O'nun karşısında duramamış, bir tek hatib O'nu susturamamıştır. Az sözle büyük manalar ifade eden hutbeler irad eder, hasmını susturma yoluna gitmeyip, sağlam delillerle iknaya çalışırdı. Hiç bir kimse O'nunkinden daha faydalı, daha doğru ve ölçülü söz duymamış olurdu." [31]

Hz. Muhammed öyle ulu orta konuşmaz, söyleyeceklerini veciz bir şekilde ifade ederdi. Kendisine, cennete yaklaştıran ve cehennemden uzaklaştıran davranışlar hakkında sorulduğunda da, eliyle ağzını işaret ederek, konuşurken çok dikkatli olunmasını tavsiye etmiştir. [32]

---

29. Buhari, Menakıb, 23 ; Davud, İlim, 7; Edeb, 18.
30. El-Aclûni, a.g.e. s, 70.
31. A. Azzam, a.g.e. s, 58.
32. Tirmizi,İman, 8.

Ebû Hureyre Hz. Muhammed'in şöyle dediğini nakleder: "İnsan hiç ehemmiyet vermeden bir kelime söyler, o söz sebebiyle düşüşü, cehenneme yetmiş yıl sürecek olan derin bir çukura yuvarlanır." [33]

3. Samimi Konuşma:

Hz. Muhammed'in konuşmalarında yapmacık en küçük bir ize rastlamak mümkün değildir. Çünkü Kur'an'da kendisine ruhlara teszir edecek şekilde beliğ söz söylemesi emredilmişti. [34] Yine Kur'an'da "Ben sözümü zinetleme çabasına düşenlerden değilim." [35] demesi istenmektedir.

4. Edebe Riayet:

Hz. Muhammed konuşmalarında son derece nazikti. Kötü davranış ve düşünceleri hatırlatan kelimelerin kullanılmasını da yasaklamıştı. [36]

Edeb dışı çirkin herhangi bir kelime kullandığına şahit olunmamıştır. [37] Enes b. Malik bu konuda şöyle bir açıklama yapar: "Hz. Muhammed utanç verici sözleri konuşan, lanet eden, söğen bir kimse değildi. Azarlayacağı zaman "Ne oluyor ona, alnı toprak olasıcaya" derdi." [38]

Hz. Muhammed, kötülüklerin tasvir edilmesini de sakıncalı görmüştür. [39]

Kötülüklerin tasvir edilmesi gerçekten sakıncalıdır. Çünkü, kötülük yapmayı bilmeyenler ya da yapmaktan çekinenler, öğrenmiş olurlar. Fırsat bulunca da deneme yapmaları muhtemeldir.

5. İrticali Konuşma:

Hz. Muhammed, konuşmalarının tamamını irticali yapmıştır. Daha önce de açıkladığımız gibi, okuma - yazma bilmeyen bir toplum içinde yaşıyordu. Bu sebepten bütün hutbelerini, bütün sohbetlerini, hiç bir yazılı metne dayanmadan yaptığını söyleyebiliriz.

---

33. Tirmizi, Zühd, 10.
34. Nisa, 4/63.
35. Sad, 38/86
36. Müslim, Kitabu'l-Elfaz Mine'l Edeb, 12; Davudoğlu, a.g.e. c, 9. s, 709.
37. Buhari, Menakıb, 23.
38. Buhari, Edeb, 44.
39. müslim, Zühd, 8 .

Bir eğitimcinin, yazılı metinlere fazla bakmadan meseleleri anlatması, çok daha etkilidir. İkide bir notlarına bakan, dili sürçen "eee, "ıı" diye konuyu toparlamaya çalışan konuşmacıdan kimse hoşlanmaz. Hatta bu gibiler alay konusu bile olurlar.

6. Seviyeye Uygun Konuşma:

İnsanlar farklı kabiliyetlerde yaratılmışlardır. İhtiyaçları ve ilgileri de zaman içinde değişiklik arzeder. Bu sebepten, bir meselenin anlatımında her pozisyon için söylenecek sözler de farklıdır. [40]

Bilindiği gibi Hz. Muhammed, aynı yaş ve bilgi seviyesinde olan belirli bir gruba anlatmıyordu. Genç, ihtiyar, kadın ve erkek, inanan inanmayan, kısaca her gruptan insan O'nu dinliyordu.

İşte bu sebepten dolayı, kendine sorulan aynı manadaki sorulara, iyi anlaşılması için, farklı cevaplar vermiştir.

"Amellerin hangisi daha faziletlidir?" sorusuna verilen şu cevaplar dikkat çekicidir:

a. Az da olsa devamlı olandır. [41]

b. Allah için sevmek; Allah için buğzetmek (sevmemek) tir. [42]

c. Oruca devam et, çünkü onun dengi yoktur. [43]

d. Hâll ve mürtehil [x] olandır. [44]

e. Allah'a ve Rasûlü'ne imândır.

- Sonra?

- Allah yolunda cihaddır.

- Sonra?

- Hacc-ı mebrûrdur. [45]

f. Yemek yedirirsin, tanıdığın ve tanımadığın kimselere selâm verirsin. [46]

---

40. El-Aclûni, a.g.e. s,238.
41. Buhari, İman,32.
42. Davud, sünnet, 3.
43. Nesâi, Sıyam, 43.

X- **Hâll ve Mürtehil** : Kur'an'ı okuyup ona dost olan, başından başlayıp sonuna kadar okuyan, sonra baş tarafa geçen ve böylece her bitişinde baş tarafa geçip yeniden başlayan.

44. Darimi, Fedailu'l-Kur'an, 33.
45. Buhari İman, 18; Müslim,İman, 135.
46. Buhari,İman, 20

Aynı tip sorulara verilen bu cevapların değişik oluşu, muhatabların ferdi farklılığından kaynaklanmaktadır. [47] Meselâ "sadakanın hangisi üstündür?" diye soran Ebu Hureyre'ye: "Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır."[48] derken, benzer soruyu soran Sa'd b. Ubade'ye, "Su çıkartmaktır." [49] de-miştir. Ebu Hureyre'nin son derece fakir; diğerinin ise bir kabile reisi ve zengin bir kişi olduğu düşünülürse, cevapların şahısların özelliklerine uygun olduğu anlaşılır.

İnsanlara gerçeklerin kabul ettirilmesi için, kişisel özelliklerin tanınmasında büyük yarar vardır. Hz. Muhammed'in öğretim metodlarında bu konuya çok dikkat edilmiştir. Bir keresinde Tayy kabilesinden Adî b. Hatem eman dilemek üzere Hz. Muhammed'in huzuruna gelir. Hz. Muhammed ona üç kere, "Ey Adi, müslüman ol ki, selamette olasın." der Adi ise, "benim dinim var." diye karşılık verir. Hz. Muhammed, "Ben senin dinini senden daha iyi bilirim." demesi üzerine, Adi, "Dinimi benden daha iyi biliyorsun, öyle mi?" diye hayrete düşer. Bunun üzerine Hz. Muhammed, "Sen Er-Rakûsiyye (Hıristiyanlık ile Sabiîlik arası bir din) dininde değil misin ve sen kavminin elde ettiği ganimetin dörtte birini almıyor musun?" diye sorunca, "Evet öyle!" der. sonra Hz. Muhammed, "Halbuki bu yaptığın senin dininde caiz değildir." şeklinde bir açıklama yapar. Bu sorular ve cevaplar karşısında Adî ikna olmak üzeredir. Yalnız içinde bir ukde daha vardır. İslâm'a kavmin içinde hep zayıf ve kuvvetsiz kimselerin girişine akıl erdiremez. Sonra bu itirazına da makul cevaplar alınca, derhal müslüman olur.[50]

Hz. Muhammed gönderdiği eğitimcilere de, muhatablarını tanıtan ve buna göre takip edilmesi gereken program hakkında bilgi vermiştir. Nitekim Yemen'e bir öğretmen olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e şöyle tavsiyede bulunur: "Sen Ehl-i Kitab [x] olan bir topluma gidiyorsun. (Bunun farkında olarak) onları önce, Allah'tan başka İlâh olmadığına, benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şahadet getirmeye da'vet et. Eğer bunu kabul

---

47. Abdulhay, el- Kettani, et-Teratibu'l-İdariyye, Beyrut, 1346.H. (1-2), c, 2, ss, 321-322.
48. Davud, Zekat, 40.
49. Davud, Zekat, 41.
50. Ahmed b. Hanbel, c, 4. s, 257. Bu konuda geniş bilgi için bak: A. Önkal Rasulûllah'ın İslâma davet metodu, Hayra Hizmet Yakfı, Yay. Konya, 1981. ss, 137-144.

X- Ehl-i Kitab : Yahudi ve Hıristiyanlar.

ederlerse, kendilerine bildir ki, Allah onlara her gün ve gecede beş vakit namaz farz kılmıştır. Bunu da kabul ederlerse, onlara bildir ki, Allah kendilerine, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir zekât farz kılmıştır. Şayet bunu da kabul ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma! Mazlumun bedduasından da korun. Çünkü bu dua ile Allah arasında perde yoktur." [51]

Görülüyor ki Hz. Muhammed, eğitim ve öğretimde, her sınıf halkın itikadını nazarı itibara almıştır. [52] Çünkü insanlara, akıllarının ereceği ölçüde söz söylemekle emir almış bir eğitimcidir. [53] Bu yüzdendir ki, insanlara derecelerine göre muamele edilmesini emretmiştir. [54]

İnsanlara anlayacakları ölçüler içinde konuşmak, Hz. Muhammed'in eğitiminin en önemli ilkelerindendir. Eğer bu prensibe riayet edilmezse, Allah ve Rasûlü'nün sözlerini anlatmak güç olur. [55] Hatta bir kavm'e akıllarının kavrayamadığı bir sözü söylemek, onlardan bir kısmı için fitne bile olur. [56] Bunun için insanlara her şeyi anlatmak doğru değildir. Bundan fayda yerine zarar gelebilir. [57]

Kültürlü bir insanı kara cahil gibi kabul ederek konuşmak, zeka seviyesi düşük bir kimseye, zeki bir insana hitab eder gibi söz söylemek, inanan birisine, inkar durumunda olan birisine anlatır gibi anlatmak; yahut aksini yapmak, hiç bir zaman iyi sonuçlar vermez. [58]

Hz. Muhammed'in konuşmaları, son derece açık ve seçikti. Dinleyen herkes anlardı. [59] Yani O, muhatabının durumuna göre uzun, kısa, basit, edebiî... bir ifade tarzı seçerdi. Bu konuda bir çok misaller vardır:

a. Abdu'l-Kays kabilesinin elçileri gelip kendilerine uygun içeceklerin hangisi olduğunu sorarlar. Hz. Muhammed, "Nakir'de bulunanı içmeyin" der Nakir'i bilip bilmediği sorulunca, "Evet, biliyorum; hurma ağacından yapılan, ortası

---

51. Müslim, İman, 29.
52. Davudoğlu, a.g.e. c, 1, ss, 173-179.
53. El-Aclûni, a.g.e. c, 1, s, 196.
54. Davud, Edeb, 23; el Aclûni, a.g.e. s, 195.
55. Buhari,İlim, 49.
56. Müslim, Mukaddime, 5.
57. Davudoğlu, a.g.e. c, 1, s, 29.
58. Ahmet Lütfi kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, Marfiret Yay, İst.1980, s, 117.
59. Davud,Edeb, 21.

delik bir kaptır." şeklinde cevap verir. [60]

Bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed'de kavminin dilini çok iyi bilmekteydi.[61] Şüphesiz bu O'nun etkinliğini artırmaktadır. Çünkü iletişim vasıtaları arasında en güçlüsü dildir.

b. Muhatabın kavrayış seviyesi kısa ya da ayrıntılı konuşmasını gerektirdiği anlar olmuştur. Bir gün Hz. Muhammed, zekâtı verilmemiş altın ve gümüş hakkında kıyamet günü yapılacak muamele hakkında bilgi vermişti. Dinleyicilerden, zekâtı verilmeyen deveyi soran olmuş, onu anlatmış, daha sonra inek hakkında da aynı soru sorulmuş, "inek de deve gibidir." dememiş, ayrıntılı bir şekilde onu da anlatmış, daha sonra sırayla at ve eşek sorulmuş, yine aynı şekilde tafsilatlı bilgi vermiştir. [62]

Bir keresinde, bir adam birinin elini ısırmış. O da elini çekmiş ve adamın bir veya iki ön dişi çıkmış. Bunun üzerine Hz. Muhammed'den yardım dilemiş. Hz. Muhammed: "Bana ne emrediyorsun? O'na elini senin ağzına koymasını, senin de aygırın kemirdiği gibi kemirmeni mi emretmemi istiyorsun? Ver elini de ısırsın? Sonra çek!" buyurmuştur. [63]

Diğer taraftan kavrayış gücü yüksek olan kişilere, oldukça kısa konuşmuş, cevaplardan tatmin olunduğu için, ikinci bir soru sorulmamıştır. Meselâ "Hac kime farzdır?" diye soran şahsa, "Ez-Zâdü ve'r-Rahiletü = Azığı ve biniti olana" demiş. "Hacı kimdir?", "Hac nedir? gibi sorulara da aynı şekilde cevap- lar kısa olarak verilmiştir. [64]

7.Yaşar Gibi Anlatmak:

İyi bir öğretmen, işleyeceği konuyu canlı bir şekilde sunmalıdır. Bunun için de öğretmenin konuyu benimsemesi, öğrenciye cazib bir şekilde göstermesi ve telkinlerinde samimi olması gerekir. Bilhassa heyecanlı kısımlardaki teessürleri bizzat yaşamış ve duymuş olmalıdır. Öğrencilerde bu hisleri yaşatmak ve uyandırmak, ancak bu sayede mümkün olur. Tasvir yaparken ve hikaye anlatırken öğretmenin en çok göze çarpan tarafı burada toplanır. [65]

---

60. Müslim, İman, 28.
61. ibrahim, 14/4
62. Müslim, zekat, 24.
63. Müslim, Kasâme, 21.
64. ibn. Mace, Menasik, 6.
65.Öymen, a.g.e. s, 183.

Bir gün Hz. Muhammed minberden şu ayeti okuyordu: "O kafirler Allah'ı (O'nun kudret ve yüceliğini) hakkıyla takdir edemediler. Oysa kıyamet günü, yer küresi tamamen O'nun tasarrufundadır. Gökler de, kudret elinde dürülmüştür. Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir." [66]

Bu ayeti okurken elini hareket ettiriyor, avucunu açıp kapıyordu ki: "Rab kendini ululayıp yüceltiyor, mütekebbir benim, gerçek hükümdar benim. kerem ve ihsan sahibi benim." buyuruyor.

O adeta anlattığı bu konuyu yaşıyordu. Buna şahid olan Ashab, "nerdeyse minberle birlikte devrilecek sandık" diyorlar. [67]

Hz. Muhammed bazan tüyler ürpertici, kalbler titretici ve gözler yaşartıcı beliğ konuşmalar yapar, dinleyenler üzerinde büyük bir heyecan uyandırırdı. [68]

8. Konuşmaya Yeminle Başlamak:

Bu metod dinleyiciyi uyarmak ve dikkatini toplamak için etkin bir metoddur. Hz. Muhammed'in bazan yeminle söze başladığını görüyoruz:

"Varlığımı elinde tutan zata (Allah'a) yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de tam iman etmiş olmazsınız. Size yaptığınız takdirde- birbirinizi sevecek bir şey söyliyeyim mi? Aranızda selâmı yaygınlaştırın." [69]

"Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz!" Bunun üzerine sorulur: "Kim ya Rasûlallah?" Cevap verir: "Komşusu şerrinden emin olmayan kimse." [70]

9. Dolaylı Anlatım:

Hz. Muhammed bazan söyleyeceklerini dolaylı olarak söylerdi. Böyle bir anlatımın terbiyevî (eğitsel) değeri çok yüksektir. Çünkü insanlara, "şöyle yap! Böyle yapma!" şeklinde söylenen direkt emirler, aksi tesir yapabilir. Ama

---

66. Zümer, 39/67.
67. Ahmed b. Hanbel, c. 2. s, 88.
68. İbn. Mace,Mukaddime, 6.
69. Müslim, İman, 98.
70. Muhir, Edeb, 29.

indirekt olarak söylenirse, herkes seviyesine göre dersini alır.

Aşağıya aldığımız bir kaç misal, konuya yeteri kadar açıklık getirecektir:

"Mü'min, [x] elinden ve dilinden müslümanların emin olduğu kimsedir." [71]

"Mü'min iyi geçinilen kimsedir. İyi geçinmeyen ve kendisiyle iyi geçinilmeyen kimsede hayır yoktur." [72]

"Mü'min Kur'anı' okuyan ve onunla amel eden kimsedir." [73]

"Mü'min, insanların mal ve canları konusunda emin oldukları kimsedir." [74]

"Mü'min, insanlarla arkadaşlık kuran ve onların sıkıntılarına sabreden kişidir." [75]

"Mü'min lanetçi olmaz." [76]

Hz. Muhammed, emirlerinden ve tavsiyelerinden yüz çevirenleri direkt olarak suçlamaz, yani, "falana ne oluyor!" demez; "bir takım adamlara ne oluyor ki!" diyerek genel uyarıda bulunurdu. [77]

Bir gün Hz. Muhammed ve Ashab'ı mescidde namaz vaktini bekliyorlardı. Sonra birlikte deve eti yerler. Birden bire çevreye çok rahatsız edici bir koku yayılır. Herkes bu kokunun sahibini aramaya koyulur. Bu arada kokunun sahibi büyük bir sıkıntı içindedir. Kokuyu çıkaranı bulmak için tek yol namaz vaktinin gelmesidir. Çünkü abdest almaya kim yönelirse, bu rahatsız eden kokuyu o çıkarmıştır.

Bu problemi Hz. Muhammed şöyle çözer: "Kim deve eti yemişse abdest alsın!" Orada bulunanlar, "Hepimiz yedik." diye cevap verirler. Hz. Muhammed, "Öyleyse hepiniz abdest alın." buyurur. [78]

X- Hz. Muhammed çok defa çok değeri bilinen vasıfları kullanarak genel uyarıda bulunmuştur. Yukarıdaki misallerde "**Mü'min**" değeri bilinen bir sıfattır. Bu şekilde yapılan bir telkin *"Sen şöyle yapıyorsun; halbuki yapmamalısın"* demekten daha iyidir.

71. Müslim, İman, 64-65.
72. Ahmed b. Hanbel, c,5. s, 335.
73. Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 36.
74. Tirmizi, İman, 12; Nesâi, İman, 8. İbn. Mace, Fiten, 2; Ahmed b. Hanbel, c, 3, s, 154; c, 6. ss, 21-22.
75. İbn. Mace, Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, c,2, s, 43; c, 5, s, 365.
76. Tirmizi, Bir, 72.
77. Müslim, Fedail, 35; Davud, Edeb, 6.
78. El-Haşimi, a.g.e. s, 160.

10. Ses Tonunu İyi Ayarlamak:

Kur'an'da Hz. Muhammed'in, rahmet ve merhamet duygusuyla tatlı söz söylediği ve yumuşak davrandığı belirtilir. İnsanların etrafında toplanmaları ve dağılıp gitmemelerinin sebebi de kaba, sert tabiatlı ve katı kalbli olmayışıdır. [79]

Hz. Muhammed, dinleyicileri usandırmamak için fırsat kolladığı gibi, [80] ses tonuna da özen göstermiştir.

Hz. Muhammed, sesini dinleyicilerine duyurmak için oldukça çok ihtimam gösteriyordu. Aynı zamanda muhatabların kendisini görmesi de çok önemliydi. Sırf bu yüzden devesinin sırtında Safa ile Merve arasında tavaf yapmıştır. [81] Yine bu maksadla, ayağa kalkar, minbere ya da bir kayanın üzerine çıkar öyle konuşurdu. Nitekim minberde yaptığı en son konuşmada hasta olduğu için oturmuş, yüksek sesle konuşamıyacağı için cemaatin iyice yaklaşmasını istemişti. [82]

Bir keresinde, arka kısımda bulunan kadınların işitmediklerini zannederek, onların yanına kadar gitmiş ve özel olarak va'z etmiştir. [83]

Ümmu'l-Husayn Ahmesî diyor ki: Rasûlüllah'ı Veda Haccı'nda hitab ederken gördüm. Üzerinde koltuğunun altından geçirerek sarındığı bir elbise vardı. O'nun omuzunda (yüksek sesle haykırması sebebiyle) titreyen adalelerine bakıyordum. Şöyle diyordu: "Ey insanlar Allah'tan korkun... Size emir tayin edilen kişi, burnu kesik bir köle bile olsa - Allah'ın kitabına göre hükmettiği müddetçe - ona itaat edin." [84]

Arafat'da yapmış olduğu konuşma ayrıca Rabia b. Ümeyye b. Halef tarafından cümle cümle tekrarlanmıştır. [85] Mina'da kuşluk vakti, boz bir deve üzerinde yaptığı konuşmada ise, tekrarlama işini Hz. Ali yapmıştır. [86] Bunlar O günün şartları içersinde hoperlör tertibatı olarak değerlendirilebilir. [87] Çünkü konuşmalardaki dinleyici sayısı yüz bini aşmaktadır.

---

79. Al-i İmran, 3/159
80. Buhari, İlim, 11-12.
81. Davud, Menasik, 51.
82. Buhari, Cuma, 29.
83. Buhari, İlim, 32.
84. Tirmizi, Cihad, 28.
85. İbn. Hişam, a.g.e. c, 2. s, 605.
86. Davud, Menasık, 73.
87. Kazancı, a.g.e. s,49.

Ama bu tekrarlama yoluyla, hutbeyi herkes dinleyebilmiştir.

Hz. Muhammed konunun önemini belirtmek için de ses tonunu ayarlamıştır. Avf b. Malik El-Eşcaî diyor ki: Rasulallah'ın yanında oturuyorduk. "Allah'ın Rasulü'ne biat etmiyor musunuz?" dedi. Bu sözü, (bizden cevap alamayınca) üç kere tekrarladı, Ellerimizi uzattık ve dedik ki: "Ey Allah'ın Rasulü, biz sana biat etmiştik. Bu defa ne üzerine biat edelim?" Dedi ki: "Allah'a ibadet etmek, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namaz kılmak..." dedi. Sonra fısıltı halinde ilave etti : "Kimseden bir şey istememek üzere biat edin." [88]

Abdullah b. Ömer de şöyle bir olay nakleder: Rasulüllah şöyle buyurdu: "Şanı yüce Allah, kıyamet günü gökleri, toplayıp dürer, sonra onları sağ eline alır: "Melik benim, Nerede cebbarlar, nerede kibirlenenler?" der. Sonra yerleri sol elinde toplayıp dürer: "Melik benim Nerede cebbarlar, nerede kibirlenenler? der" Rasûlüllah bunları söylerken parmaklarını açıp kapıyor, "Melik benim..." der, diye anlatıyordu. Minbere baktım, ta kökünden sarsılıyordu. O derecede ki, Rasûlüllah ile birlikte minber devrilecek diye korkmağa başladım. [89]

Bundan anlaşılmaktadır ki, Hz. Muhammed, minberi sarsacak derecede heyecanlı konuşmuştur.

II. Jest: [X]

Hz. Muhammed, gerektiği anlarda, konuşmalarını jestlerle desteklemiştir. Şüphesiz bundan maksad, konunun daha iyi anlaşılmasını temindir:

Parmak ve Elleriyle Yaptığı Jestler:

a. "Mü'min diğer mü'min için, birbirine destek olan bir bina gibidir." derken, parmaklarını kenetleyerek göstermiştir. [90]

b. Bir gün Ebu'l-Münzir'le Hz. Muhammed arasında şöyle bir konuşma geçer:

---

88. Müslim, Zekât, 108.
89. Müslim, Münafıkîn, 24-25.
X- Jest : Konuşmacının, konuşma esnasında, sözlerinin, tesirini artırmak için, bir takım hareketler, davranışlar yapması.
90. Buhari, Salat, 89.

Hz. Muhammed: Ya Ebe'l-Münzir! Allah'ın kitabından ezberinde bulunan hangi ayet daha büyüktür? Bilir misin?

Ebu'l-Münzir: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

Hz. Muhammed: Ya Ebe'l-Münzir! Allah'ın kitabından ezberinde bulunan hangi ayet daha büyüktür? Bilir misin?

Ebu'l-Münzir: Ayetu'l-Kursî'dir.

Bu cevap Hz. Muhammed'in hoşuna gider. Memnuniyetini ifade etmek için, Ebu'l-Münzir'in göğsüne vurur ve: "Vallahi ilim sana afiyet olsun Ey Ebü'l-Münzir!" der. [91]

c. "Ben, kıyamet ile sizin aranızda şu kadar mesafe kaldığı bir zamanda nübüvvet vazifesiyle gönderildim." derken şahadet parmağıyla orta parmağının arasını hafifçe açmıştır. [92]

"Yetimin kefili olanla ben, cennette şu ikisi gibiyiz." derken de aynı işareti yapmıştır. [93]

d. "Ay şöyle, şöyledir." derken iki elinin on parmağını gösterip üç işaretle otuz gün olduğunu anlatmıştır. [94]

e. Muaz b. Cebel'e tavsiyelerde bulunurken dilini eliyle tutarak: "İşte bunu muhafaza et." diye hatırlatma yapmıştır. [95]

f. "Cennet kapısının halkasını ilk defa tutan ve çalan ben olacağım." derken, eliyle bir kapı halkasını tutup çalar gibi yapmıştır. [96]

Davranışlarıyla Yaptığı Jestler:

Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Fatma'yı sabah namazı için uyandırmağa gelmiş. Fakat Hz. Ali "Ey Allah'ın Rasûlü, ruhumuz Allah'ın elindedir. Kalkmamızı dilerse kaldırır." şeklinde cevap verir. Hz. Muhammed bu sözleri duyar ve geri dönerken eliyle dizine vurarak şu ayeti okur: [97] "İnsan çok mücadele eden bir varlıktır." [98]

Asası İle Yaptığı Jestler:

Hz. Muhammed, bazı konuları anlatırken, asasını da bir öğretim aracı olarak kullanırdı. Bir keresinde minberde

91. Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 258. Davud, Salat, 352.
92. Buhari, Talak, 25.
93. Buhari, Talak, 25.
94. Buhari, Talak, 25.
95. Tirmizi, iman, 8.
96. Darimi, mukaddime, 8.
97. Buhari, Tevhid, 31.
98. Kehf, 18/54.

konuşurken, asa ile menbere vurarak: "Bu Taybe'dir. (Medine Şehridir). Bu Taybe'dir. Dikkat edin bunu (Deccal'ın Mekke ile Medine'ye giremiyeceğini) size anlatmıştım." [99] diye açıklamada bulunmuştur.

Yine fakir müslümanlar için gönderilen ve mescidin tavanına asılan düşük kaliteli hurma salkımına asa ile dürterek: "Bu sadakanın sahibi istese, bundan daha iyisini sadaka olarak verebilirdi." [100] diyerek dikkat çekmiştir.

Hz. Muhammed, daima, konuların ruhuna uygun jestler yapmıştır. Asla konuşmalarında yersiz ve aşırı hareketlere yer vermemiştir. Çünkü fazla el kol hareketleri dinleyenlerin dikkatini dağıtır. Meselâ Veda Hutbesi'nde yüz bin kişilik topluluğa hitab ederken, Konuşmasının sonunda şahadet parmağını yukarı kaldırarak üç defa "şahid ol Ya Rab"! [101] demesi, her zaman hatırlanacak jestlerinden biridir. Ve bu jest konuşmanın gücünü artırıcı niteliktedir.

12. Mimikler:

Mimik, konuşmanın yüze ve bakışlara aksetmesidir. Önemli bir konuşma yapmak isteyen kimsenin, daha söze başlamadan, yüzünde, o sözün belirtileri görülür. Bazan tüyler diken diken olur, bakışlar söylenecek sözün ciddiyetini aksettirir.

Hz. Muhmammed'in konuşmalarında mimiklerin büyük değeri vardır. Ashab çok kere O'nun ne konuşacağını yüzünden anlamaya çalışırdı. Hatta söze başlamadan nasıl, ne tarzda bir konuşma yapacağının kestirildiği zamanlar olmuştur. [102]

Ka'b b. Mâlik'in naklettiğine göre, Hz. Muhammed sevindiği zaman yüzü nurlanır, âdeta ay parçası gibi olurdu. [103] Bu durumu, görenler tarafından açıkça anlaşılırdı.

Sevindirici bir haberi verirken de neşe içinde olduğu gözlenmiştir. [104]

Hz. Muhammed'in yüzünde kızgınlık belirtileri de zaman zaman müşahede edilmiştir. Meselâ Üsame'nin Beni Mahzum'dan hırsızlık yapan bir kadına şefaatçi olması üzerine,

---

99. Müslim, Fiden, 119.
100. Davud, Zekât, 16.
101. Davud, Menasık, 57.
102. Bak: Kazancı, a.g.e. s, 54.
103. Buhari. megazi, 79.
104. Buhari, Tefiru'l-kur'an, 6.

yüzünün rengi değişmiştir. [105] Konuların durumuna göre, konuşurken, bazan gözleri kızarır, sesi yükselir, kızgınlığı artardı. [106] Bir gün cehennemi zikretmiş, ondan Allah'a sığınmış, (sanki hoşlanmadığı bir şey yüzüne yaklaştırılmış gibi) yüzünü çevirme gayreti içine girmişti. Bu durum bir kaç kere tekrarlandıktan sonra: "Bir hurmanın yarısıyla da olsa kendinizi cehennemden kurtarmağa çalışın!" demişti. [107]

Bir gün hutbe esnasında Zeyd b. Harise'nin, Cafer b. Ebi Talib'in, Abdullah b. Revaha'nın ard arda şehid düştüklerini gözlerinden yaş dökerek haber vermişti. [108]

Taif kuşatmasından bir sonuç alınamamıştı. Hz. Muhammed arkadaşlarına "Yarın dönüyoruz." deyince, bir kısmı fethetmeden dönmelerinin doğru olmayacağını beyan eder. Bunun üzerine Hz. Muhammed: "O halde yürüyün savaşa!" emrini verir. Yürürler yürümesini ama, bir çok zararlara da uğrarlar. Bu sefer Hz. Muhammed gülümser. [109] Bu gülümsemenin manası açıktır. Yani "Bir musıbet, bin nasihatten yeğdir..." manasına!...

Hz. Muhammed'in hiç konuşmadan, sadece yüzündeki ifadelerle de maksadını anlattığı zamanlar olmuştur.

Bir gün Hz. Muhammed Hz. Aişe'nin yanına girer. Hz. Aişe'nin yanında bir erkek vardır. Hz. Muhammed'in bundan hoşlanmadığı yüz hatlarından bellidir. Bunun üzerine Hz. Aişe, şu açıklamayı yapmak zorunda kalır:

-Bu benim süt kardeşimdir.

Hz. Muhammed buna şöyle karşılık verir:

"Kardeşlerinizin kim olduğuna bakın. Süt ancak açlık sebebiyle emzirilme neticesi sabit olur." [110]

---

105. Müslim, Hudud, 9.
106. Müslim, Cuma, 43.
107. Buhari, Edeb, 34.
108. Buhari, Megazi, 44.
109. Buhari, Tevhid, 3
110. buhari, Nikah,21.

13. **Bakışlarla Dinleyiciyi Kontrol**

Altına Almak:

Hz. Muhammed konuşurken, Ashab son derece dikkatli dinlerdi. Bununla birlikte Hz. Muhammed de konuştuğu kimseler veya soru sorana anlamasını kolaylaştırmak için ne gerekiyorsa yapardı; o kadar ki, kendini bütünüyle onlara verir, başka tarafa bakmazdı. Bu davranışlarıyla âdeta herkesi kontrol altında tutardı. Diğer taraftan yüzünü bütünüyle dinleyicilere çevirir, tebessüm ederek konuşur, bakışlarıyla her biriyle ülfet kurar, sıcak bir hava meydana getirirdi. [111]

Bir Cuma hutbesi anında, arkadan öne geçmek için cemaati yara yara ilerleyen birine "otur, eziyet verdin" diyerek oturtmuştur. [112]

Abdullah İbnu Mes'ud bir Cuma hutbesi esnasında Hz. Muhammed'in cemaata "oturun" dediği anda içeri girer. Ve hemen o da bu sözü duyup oturur. Fakat Hz. Muhammed "Ey İbnu Mes'ud yakına gel!" demiştir. [113]

Bu misaller, Hz. Muhammed'in konuşurken tek kişiye yahut da tek bir noktaya bakmadığını açıkça göstermektedir.

14. Konuşma Yerinin Seçimi:

Hz. Muhammed, dinleyicinin kendini görmesi ve söylediklerini duyabilmesi için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirler şöyle sıralanabilir:

a. Dinleyicinin az olduğu zamanlarda, özellikle sohbet havası taşıyan konuşmalarda oturarak konuşurdu. Bilhassa mescidde sohbet ederken - genellikle sabah namazlarından sonra - oturduğu yerde kalır, görülen rüyalar dahil olmak üzere, çeşitli konular görüşülürdü. [114]

Mescidde yaptığı son konuşmayı da, minberde oturarak yapmıştı. [115]

b. Dinleyici sayısı çoğaldığı, yahut önemli konuları

---

111. Ulvan, a.g.e. c, 1 s, 451.
112. Davud, salat, 238.
113. Davud, salat, 226.
114. Müslim, Rüya, 23; Nesâi, Sehv, 99.

açıkladığı zamanlarda ayağa kalkarak konuşmuştur. Nitekim bir sabah namazından sonra ayağa kalkmış ve üç defa: "Yalancı şahitlik, şirk koşmaya denk sayılmıştır." [116] diye tekrarladıktan sonra, şu ayeti okumuştur: "...Pis putlardan kaçının, yalan sözden sakının. Her türlü kötülüğü terkederek ve şirki bırakarak Allah'a dönün." [117]

c. Cemaatin çoğalmasıyla, üzerine çıkıp sesini duyurabileceği bir minber yapılmıştır. [118]

Mescit dışında konuşurken bazan ayağa kalkar, bazan da yüksek bir yere çıkmayı gerekli görürdü. Meselâ " En yakın hısımlarını korkut!" [119] ayeti gelince, Safa tepesinde halka hitab etmek için, orada bulunan dağdan kopma bir taş yığınına gitmiş, en yüksek taşın üzerine çıkarak konuşmuştur. [120] Bazan da devesinin üzerinden hitapta bulunmuştur. [121] Veda hutbesini de aynı şekilde devesinin üzerinde, üzengiler üzerine kalkarak irad etmiştir. [122]

15. Heyecanların Kontrolü:

Hz. Muhammed şüphesiz bir insandı. Elbetteki O'nun da heyecanları, duyguları ve endişeleri vardı. Ancak bu endişeleri hiç bir zaman zaaf derecesinde değildir. O'nun bütün endişesi, insanların hidayetten mahrum kalması düşüncesine dayanır. Çünkü bir tek insanın doğru yola getirilmesi, kırmızı develere sahip olmaktan daha hayırlıdır. [123]

Hz. Muhammed gerçekten, bir kısım insanların hidayete kavuşmamaları sebebiyle, son derece üzülmüştür. [124] Böyle anlarda Allah O'nu teselli etmiştir.

Hz. Muhammed'in asil endişesi kur'an'da şöyle dile getirilir: "...Zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. O size çok düşkündür. Mü'minlere karşı çok merhametli, çok şefkatlidir, onlara hayır diler." [125]

---

115. Buhari, Menakıb, 25.
116. Oavud, Akdiye, 15.
117. Hac. 22/30-31.
118. Buhari, Cuma, 26.
119. Şuara, 26/214.
120. Müslim, İman, 353.
121. Buhari, İlim, 39.
122. Davud, Manasık, 62.
123. Buhari, Fedailu'l-Ashab, 9.
124. Şuara, 26/3.
125. Tevbe, 9/120.

Hz. Muhammed bu konuda kendisi ile insanlar arasındaki durumunu şöyle açıklar:

"Benimle insanların hali, ateş yakan bir kimsenin haline benzer. Ateş yanıp da etrafını parlattığı zaman pervaneler ve diğer haşerat ateşe atılmağa başlarlar. Adam onları uzaklaştırmağa çalışır. Fakat onlar adama galib gelirler ve ateşe atılırlar. (Aynı şekilde) ben de sizi ateşten çekebilmek için eteklerinizden tutup asılıyorum, "buraya gelin, ateşten uzaklaşın, buraya gelin, ateşten uzaklaşın" diyorum. Siz ise elimden kurtulup ona atılmaktasınız." [126]

Hz. Muhemmed, konuşmalarında son derece samimi idi. O'nun konuşmalarında asla gurur ve kibir izine rastlanmaz. Bu sebepten cemaat onun yaptığı konuşmaları, başına konan kuşu kaçırmak istemeyen bir insandaki sükûnetle dinlerdi. [127] Bazan da gözler yaşarır, hıçkırarak ağlarlardı. [128] Yeri gelir her cümleye "Allahüekber" diyerek coşkun bir sevinçle karşılık verdikleri anlar olurdu. [129]

Bu konuşmaların hiç birinde Hz. Muhammed'in tavrı değişmezdi. O daima böyle anlarda Allah'a hamdederdi.

16. İtirazlar Karşısında İ'tidal:

Hz. Muhammed her fırsatta, içinde bulunduğu topluma gerçekleri anlatıyordu. Bu maksatla sayısız konuşma yapmıştır. Elbetteki bütün konuşmaları aynı şekilde hüsnü kabul görmüş değildir. Böyle durumlarda dahi O, hiç bir şey olmamış gibi konuşmasına devam etmiştir. Nitekim Safa tepesinde yapmış olduğu konuşma, amcası Ebu Lehep tarafından protesto edilmişti. [130]

Hz. Muhammed, hac için Mekke'ye, ticaret için Ukâz, Mecenne, Zü'l-Mecaz gibi panayırlara giderek, oralara gelen kabilelerle, birer birer görüşüp İslâm'ı anlatıyordu. Şüphesiz konuşmalara, başta Ebu Lehep ve Ebu Cehil olmak üzere, karşı çıkanlar oluyordu. [131]

---

126. Buhari, Rikak, 26; Müslim, Fedail, 18.
127. Davud, Tıb, 1.
128. Buhari, Da'vat, 35.
129. Buhari,Enbiya, 7.
130. Müslim, İman, 355.
131. Bak: İbn. Hişam, a.g.e. c, 1. ss, 262- 317.

Bu karşı çıkışlar, hiç bir zaman, Hz. Muhammed'in gerçekleri konuşmadığı şeklinde bir iddiaya dayanmıyordu. Asıl sebep, çoğunlukla bu dine alt tabakadan (köle, fakir, vb.) kişilerin girmesi ve Allah'ın peygamber olarak Hz. Muhammed gibi birini seçmesidir. Çünkü bu itiraz sahipleri, bütün kinlerine rağ-men, onun konuşmalarında bir tatlılık buluyorlardı. [132]

Hz.Muhammed'in Hicret'e kadar çok sıkıntılı günler geçirdiği olmuştur. Bile bile onu yalanlamaları, sihirbaz, kahin, deli demeleri ve maddi eza ve cezaya tabi tutmaları, elbetteki kolay katlanılır cinsten olaylar değildir. Ama O, bütün bunlara rağmen Allah'ın emirlerini açıklamaya çalışıyor. [133] asla benzeri bir karşılık vermiyordu. [134] Çünkü şahsına karşı yapılan bir fenalıktan dolayı intikam almamıştır. [135]

---

132. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1. s, 270.
133. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1. s, 289.
134. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1. ss, 291- 292.
135. Buhari, Menakıp, 3.

B. SORU - CEVAP METODU:

Eğitim tarihinde en çok kullanılan metodlardan birisi de şüphesiz soru - cevap metodudur.

Öğretmen - öğrenci veya öğrencilerin karşılıklı olarak birbirlerine soru sorması yoluyla yapılan öğretime soru - cevap metodu denir.

Bu metod, yaratıcı düşünmeye, ferdî teşebbüs kabiliyetinin gelişmesine, serbest konuşma ve tartışmaya imkan verir, fırsat hazırlar. [136]

Soru - cevap metodu, muhakeme, tasavvur ve araştırmaya sevkeden bir yoldur. İlk defa Socrates (M.Ö. 470 - 399) [x] tarafından belli bir sistem dahilinde kullanılmıştır. [137]

Bu metodun esası, bir bakıma öğrenciyle konuşmak ve fikir alış - verişinde bulunmaktır.

Soru - cevap metodu, sadece öğretmenin öğrenciye soru sorması değildir. "Öğretmenin soru sorması" şeklindeki anlayışa bir çok itirazlar yapılmıştır. Deniliyor ki, soru - cevap, çocuğu hocanın soruları içinde hapseder ve çocuğun serbest düşünmesine engel olur. Bunun için de ara sıra soruyu öğrenci de sormalıdır. Önemli olan öğrencide soru sorma isteğinin uyandırılmasıdır. [138] Böyle bir uygulama öğrenciyi kendi kendine faaliyete iter, muhakemeye yardım eder. [139]

Soru sormanın temel amacı, öğrencide öğrenmeye karşı ilgi uyandırmaktır. Çünkü iyi soru, öğrenciyi zihnini kullanmaya zorlar. [140]

Soru, sadece öğrencilerin cevap vermelerini değil, düşünmelerini de sağlamalıdır. [141]

Soruların faydaları:

a. Öğretime yön verir, öğrenme ihtiyacı doğurur.

---

136. Mehmet Yetenç, genel öğretim Metodu ve uygulama örnek matbaası, Adana, 1971. s, 139.

X- Socrates soru-cevap metodunu çok dar anlamada kullahmıştır. Fikir doğurtmak için (Irony) karşısındaki ile alay etmiştir. Bak: Orhan Hançerlioğlu, felsefe Ansk. Remzi Kitabevi, İst. 1979. c, 6, s, 40. Saraka md. c, 1. s, 338. Doğurtucu md. Socrates'in bu metodu kullanmasının sebebi, bilgilerin doğuştan geldiğine inanmasıdır.

137. Cemil Sena, Filozoflar Ansiklopedisi, c, 4. s. 268.

138. H.R. Öymen-N. Erman, a.g.e. ss, 132-134.

139. H.R. Öymen- N. Erman, a.g.e. s, 136.

140. İ Alıcıgüzel a.g.e. s, 232

141. Leyla Özyürek, a.g.e. s, 40

b. Tekrar ve pekiştirme aracıdır.
c. Dikkat ve ilginin devamlılığını sağlar.
d. Ezberlemeyi ortadan kaldırır.
e. Öğrencide soru sorma isteği uyandırır. [142]
f. Sorular dikkatin istenilen noktalar üzerinde toplanmasını sağlar.

Sorular genellikle şu amaçlar için kullanılır:
a. Öğrencinin bir konuyu ne derece bildiğini tespit için.
b. Bilinmeyen bir noktayı buldurmak için
c. Düşünme kabiliyetini geliştirmek için.
d. Öğrenciyi motive etmek için.
e. Önemli noktaları vurgulamak için.
f. Yorum yaptırmak için.
g. İlgi çekmek için.
h. Eski öğrenilenlerle yeniden öğrenilenler arasında bağ kurmak için. [143]

Soru - cevap metodunu Hz. Muhammed bütün boyutlarıyla kullanmıştır. Başta İslâm'ı öğrenenlerde büyük bir soru sorma isteği uyandırmıştır.

Diğer taraftan Hz. Muhammed, her zaman sorulara açık olmuştur.

Başta Kur'an "Eğer bilmiyorsanız, ilim ehline sorunuz." [144] demek suretiyle, soru sormaya teşvik etmektedir. Kur'an'ın hükümlerinin bir kısmı da, sorulara cevap olarak gelmiştir. Kur'an'da "...Sana soruyorlar..." şeklinde başlayan âyetler, [x] Hz. Muhammed'e soru sorulduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Böylece soruların bir kısmına Kur'an vasıtasıyla cevap verilmiştir. Bazıları da bizzat Hz. Muhammed tarafından cevaplandırılmıştır.

Hz. Muhammed mescidde, evinde, [145] yolda, [146] minberde ve konuşma anında, [147] seferde, [148] muharebede, gece

---

142. M. Kocaçınar, a.g.e. s, 172.
143. Bak : Osman Pazarlı, Din Eğitim ve Öğretiminde Genel metodlar, İrgan Yay. İst. 1967. ss, 32-37.
144. Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7
X- Bu ayetler Kur'an'da on beş yerde geçmektedir. Bak: El-Mu'cem'li Elfazı'l-Kur'anı'l-Kerim.
145. Müslim, Hayz, 60; Muvatta, Sıyam, 4.
146. Müslim, Sıfatu'l-Münafıkîn, 32.
147. Müslim, Cuma, 60.
148. Müslim,İman, 12.

vakti, [149] hasta iken, [150] tek başına, [151] veya kalabalık bir topluluğun içinde iken, [152] daima sorulara muhatab olmuş; hiç birini de geri çevirmemiştir. Çünkü sorular, öğrenmek için en uygun ortamı oluşturmaktaydı. Yani sorular, öğrenmeye elverişli bir ruh durumu meydana getirmektedir. [153]

Hz. Muhammed din konusunda soru sorulacak en yüksek makamdır. Zaten vazifesi de dini tebliğ etmektir. [154]

Soru sormanın önemine dair bir çok hadis vardır. Bunlara bir kaç misal verelim:

"Bilgisizliğin şifası sormaktır." [155]

"Alimlerle düşüp kalkınız, bilenlere (büyüklere) sorunuz, bilenlerle (Hakim) arkadaşlık kurunuz." [156]

"Güzel soru ilmin yarısıdır." [157]

"İlim hazinedir, anahtarı ise sorudur." [158]

Hz. Muhammed, Ashab'ın sorularını, en değerli eğitim ve öğretim vasıtası olarak görmüştür. Kanaatimize göre hadislerin büyük bir bölümü, sorulara verilen cevaplardan teşekkül etmektedir.

Ashab bütün problemlerini Hz. Muhammed'e rahatlıkla sorup çözüyordu. Bununla birlikte müşriklerden, münafıklardan ve Ehl-i Kitab'dan da soru soranlar bulunuyordu. Sorulan sorularda kimi bilmediğini öğrenmek istiyor, kimi tartışmayı

---

149. Buhari, Menakıb, 28.
150. Müslim, Bir, 45.
151. Müslim,İman, 154.
152. Buhari, İlim, 2.
153. Herbert Sorenson, Eğitim Psikolojisi, Ter: Gültekin Yazgan. M.E.B. Yay. İst. 1975. ss, 353-354.
154. Maide, 5/67, 92
155. İbnu Abdilber, a.g.e. s, 114; Görüldüğü gibi "bilgisizlik", Hastalık olarak kabul edilmiştir.
156. El-Aclûni a.g.e. c, 1, s, 393.
157. Hüsamu'd-Din, El-Hindi, a.g.e. c, 10, s, 238. El-Aclûni, a.g.e. c, 1, s, 431.
158. Hüsamu'd-Din, El-Hindi, a.g.e. c, 10, s, 133. El-Aclûni, a.g.e. c, 1, s, 85.

X- Kehf, 18/85. âyetinde geçmişe ait bir soru vardır; şöyleki :"Sana Zülkarney'i sorarlar" de ki "*size O'nun (halinden) de haber söyleyeyim.*" O Allah'ın birliğine inanan bir insandı : Bak: M.H. Yazır a.g.e. c, 5. ss, 3274- 3279. İsra, 17/85. " ayetide "sana ruhu sorarlar" de ki "*Ruh rabbimin emrindedir. Size ancak az bir ilim verilmiştir*" Denilmek suretiyle Hz. Muhammed'e sorulan soruya kısa bir cevap verilmiştir. Mekke müşriklerinin geleceğe ait sorularına da nâzihât, 79/42 ayetinde şöyle temas edilmiştir: "*Sana kıyameti, onun ne zaman kopacağını sorarlar*" Bakara, 2/189 da hilâller (yeni doğan aylar),215'de "*Hangi şeyi nasıl nafaka olarak verecekleri, 217'de haram ayda muharebe, 219'da içki ve kumar, 220'de yetimler, 222 de kadınların ay hali;* Maide 5/4'de *kendilerine hangi şeyin helal edildiği;* Araf, 7/ 187'de *kıyametin ne zaman kopacağı;* Enfal 8/1'de , *harb ganimetlerinin durumu,* Taha ,20/105'de *dağların kıyamet günkü halini sordukları bildirilmiş ve cevapları verilmiştir.*

arzu ediyor, kimi de Hz. Muhammed'i imtihan etme gayesini güdüyordu. Soru soranlar ve soruş maksadları böyle değişik olduğu gibi, sorulan konular da çeşitliydi. Soruların bir kısmı geçmişe, bazısı şimdiki zamana, bazısı da geleceğe ait bulunuyordu. Müslümanlar bir şeyler öğrenmek gayesiyle soru yöneltirken müşrikler, münafıklar ve Ehl-i Kitap, imtihan etmek veya tartışmak niyetiyle soruyorlardı.

Bu soruların bir kısmına Kur'an vasıtasıyla cevap verildiğini yukarda zikretmiştik. x

Biz burada daha çok, Hz. Muhammed'in sorular karşısındaki tutumu üzerinde duracağız. Yani hem soru sorması, hem de sorulara cevap vermesi, bu konuda özet olarak ele alınacaktır.

1. Öğretime Hazırlık İçin Soru:

Hz. Muhammed, dinleyicilerin zihinlerini, söyleyeceği konuya hazırlamak ve dikkat çekmek için önce bir soru sorardı. Mesela Veda Haccı'nda "Bu ay hangi aydır?" şeklinde sorar. Topluluk "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." derler. Herkes ayın isminin değiştirileceği şeklinde düşünür. Tam o sırada "Bu ay Zilhicce değil midir?" deyince, Ashab "Evet öyledir" derler.

Yer ve gök içinde aynı soru sorulur. Sonunda: *"Kanınız, malınız ve ırzınız bu ay, bu belde ve bu yıl gibi yek diğerinize haramdır."* buyurur [159]

Akrabalarını İslâm'a davet ederken Safa tepesinde yaptığı konuşmada, yine aynı metodu kullanır.x

Bu tip **soru- cevaplarda,** dikkat çeken çok önemli bir nokta vardır: Ashab tarafından daha önce kesin olarak bilinen

---

159. İbn. Hişam, a.g.e. c, 2. s, 605.

X-*"(Önce) en yakın soydaşlarını (Allah dinine da'vet ederek, kendilerine öğüt ver de Cehennem azabı ile) korkut"* Şuara, 26/214. ayeti gelince , Hz. Muhammed safa tepesi üzerine çıkarak, *"baskın var!..."* diye seslenir. Müşrikler

- Bu haykıran kimdir? derler. görenler

Muhammed diye cevap verirler. Bunun üzerine O'nun yanına toplanırlar. Hz. Muhammed:

-*"Ey falan oğulları! Ey falan oğulları! Ey falan oğulları! Ey Abdi Menaf oğulları! Ey Abdulmuttalip oğulları!"* diye seslenir. Hemen yanına toplanırlar. Hz. Muhammed onlara;

-*"Ne dersiniz? Size şu dağın eteğinden bir takım atlıların geldiğini haber versem bana inanırmısınız?"* der. Müşrikler:

- *"Biz senin hiç yalanına şahid olmadık."* derler.

Hz. Muhammed :

-*"O halde ben size şiddetli bir azabın önünde (o azabı haber veren) bir korkutucuyum."* diye ikaz eder. Bak: Müslim, iman, 355.

hususlar, soru şekline getirilip müspet cevap alındıktan sonra, asıl öğretilmek istenen konuya geçiliyor. Yani bilinenden bilinmeyene tedrici bir geçiş söz konusudur. Bu da öğrenilenlerin hafızada kalması için iyi bir yoldur.

2- Soruya Karşı Yönlendirilen Soru:

Hz. Muhammed'e birisi gelip "*Kıyamet ne zaman kopacak?* " dediğinde, "*Sen kıyamet için ne hazırladın?* "[160] şeklinde bir soruyla karşılık vererek, dikkatini önemli bir konuya çekmiştir.

Bu metod, **soru - cevap** tekniği içinde, oldukça ilgi çekici bir metoddur.

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed soruyu cevaplandırmayı bırakıp, adamın işine daha iyi yarayan bir noktaya - Bu fırsatı değerlendirerek - *dikkat çekmiştir.* Çünkü kıyametin kopma zamanı ile ilgili bir bilgi ne Kur'an'da ne de Hadislerde verilmiştir. O tamamen Allah'ın bilgisi dahilindedir. O halde kıyametin ne zaman kopacağını soran kişiye, öğrenmek için hazır hale gelmişken, o gün için **salih amel** gerektiğini hatırlatmak ve bu konuda düşündürmek gerekiyordu. Önemli olan kıyametin kopma zamanı değil; dünyada iyi davranışlar ortaya koymaktır.

Burada dikkatimizi çeken çok önemli bir nokta daha vardır. Hz. Muhammed soruyu **"Allah bilir..."** v.s. gibi cevaplarla da geçiştirmiyor. Soru sormanın öğrenmeye hazırlık olduğunu kabul ederek, bir şeyler öğretme yolunu tercih ediyor.

3 - Özel Bir Soruya Genel Bir Cevap :

Hz. Muhammed bazı sorulara cevap verirken, arkasından gelecek muhtemel soruları da hesaba katarak, kapsamlı cevap verme yoluna getmiştir.

Bir adam şöyle bir soru yöneltir:

-" Biz denizde seyahat ediyoruz. Yanımızda az bir su taşıyoruz. Eğer bu su ile abdest alırsak, susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alınır mı?

Hz. Muhammed'in cevabı şudur:

"Denizin suyu temiz, ölüsü (yiyecekleri) de helaldir. "[161]

---

160. Müslim, Bir, 50; Ahmed b. Hanbel, c, 3, s, 203.
161. Davud, Tahare, 41; Tirmizi Tahare, 52; Nesâi, Tahara, 46; Miyah, 4; Sayd, 35; İbn. Mace. Tahare,38; Sayd,18; Muvatta, Tahare, 12; Darimi, Vurdu, 53; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 237; c, 3, s, 373; c, 5, s, 365

Bir gün Hz. Muhammed, etrafına toplanmış olan Ashab'a cennetten, onun nimet ve zevklerinden bahsediyordu. Cennette insan taşımaya mahsus bir takım uçan tahtıravanlardan bahsettiği sırada, bir Bedevi müslüman ayağa kalkıp şu soruyu sorar:

"Orada develer de bulunacak mı?"

Hz. Muhammed, bu soruya tebessüm etmekten kendisini alamaz. Ve kibarca şu cevabı verir:

"Orada istenen her şeye sahip olunacaktır. " [162]

Her iki olayda da cevabın şekli çok enterasandır. Eğer böyle cevap vermeseydi, sorular çoğalabilirdi. Böylece muhatap ların fazla soruları önlenmiş, muhtemel sorular cevaplandırılmış, söz uzatılmamıştır.

4 - Soruların Yerinde Olması:

İnsan yaratılış icabı her şeyi bilmek istiyor. Ama bilgilerin bir sınırı olduğu kabul edilmelidir. Bilgi üretmeyen, yersiz tartışmalara yol açan sorular, gerçekten faydasızdır. Hz. Muhammed Ashab'ına, bu gibi münakaşalara girmemelerini özellikle tavsiye etmiştir.

Bir gün bir gurup, kader konusunda tartışıyorlardı. Hz. Muhammed onlara, "Sizden önceki milletler bu çeşitli münakaşalar yüzünden sapıtıp yoldan çıktılar, helak oldular." [163] diyerek, uyarıda bulundu.

Hz. Muhammed kendisine yersiz soruların sorulmasını da hoş karşılamaz. Bu konudaki uyarısı oldukça dikkat çekicidir:

Hz. Muhammed bir hutbesinde şöyle bir açıklamada bulunur:

-" Ey Cemaat! Allah size haccı farz kılmıştır, hac edin." Bunun üzerine birisi ayağa kalkarak:

- Her sene mi? diye sorar. Hz. Muhammed sûkut eder. Hatta o zat sözünü üç kere tekrarlar. Hz. Muhammed'in canı sıkılmıştır. Nihayet şu ikazı yapar:

"Evet desem, her sene hac etmeniz farz olur. Siz de güç yetiremezdiniz." buyurur ve şunu ilave eder:

---

162. Hamidullah, a.g.e. c, 2, s, 786.
163. İbn. Mace, mukkadime, 10.
163. İbn. Mace, mukkaddime, 10.

"Ben sizi kendi halinize bıraktığım müddetçe, siz de beni kendi halime bırakın. Sizden öncekileri mahveden şey, inceleye inceleye soru sormaları ve gide gele peygamberlerin kapılarını aşındırmaları, neticede (hoşlarına gitmeyecek bir durum meydana gelince) peygambere karşı muhalif vaziyet almalarıdır. Ben size bir şey emrettim mi, onu gücünüz ettiği kadar yapın! Bir şeyden sizi men ettim mi, onu da derhal bırakın." 164

Çok soru sormak bazan hoşa gitmeyen cevaplara da sebep olabilir. 165

İsrail oğulları, Allah'ın bir sığır kesmeleri istemesi üzerine itaat edip bir sığır kesecekleri yerde, rengi nasıl, yaşı kaç olacak gibi sorular sordular. Onların bu isyankar tutumları ve soruları, helaklarına yol açtı. 166

Lüzumsuz soruların bazen ters cevaplara da yol açtığı olur. Hz. Muhammed bu konuda, önemli bir uyarıda bulunur:

"Günah kazanma yönünden müslümanların en büyüğü, haram kılınmamış bir şey hakkında (lüzumsuz soru sorup da haram bir hükmün çıkmasına sebep olan kişidir. " 167

Soru sormak elbetteki tamamen yasak değildir. Çok soru sormanın şu açıdan mahzurlu olduğu açıktır:

a-Pratik hayatta değeri olmayan sorulara verilen cevaplar iyi anlaşılmaz.

b- Açıklanması uygun olmayan bir durumu ilân etmeye yol açar.

c- Hoşa gitmeyen bir soru, cevap verilmese bile, diğerini dinleyenlerde şüphe uyandırabilir.

---

164. Buhari, I'tisam, 2; Müslim, Fedail, 130; Tirmizi, İlim. 17; İbn. mace, Mukaddime, 1; Darimi, Büyu, 22; Nesâi, Hac, 1; Ahmed b. Hanbel, c, 2. s, 111.
165. Maide, 5/101.
166. Bakara, 2/ 67-71.
167. Buhari, İ'tisam, 3.

5 - Dikkat Çekmek İçin Soru Sormak:

Hz. Muhammed öğreteceği konularla ilgi çekmek için ashab'a bazı sorular yöneltirdi. Ashab bu soruların bir kısmına cevap verir, [x] bazan da Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." diye cevabı da kendisine bırakırlardı. [168]

Hz. Muhammad bazen sorunun ve cevabın iyi kavranması için bir ön soru sorardı. Daha sonra da öğreteceği konuyla kıyas yaptırarak, meseleyi iyice kavratırdı. Konuyla ilgili bir kaç misâli aşağıya alıyoruz:

a. Hz.Muhammed	: Ne dersiniz, birisinin kapısının önünde bir ırmak bulunsa ve burada her gün beş kere yıkansa, üzerinde kir ve pislik kalır mı?
Ashab	: Kirden ve pislikten hiç bir şey kalmaz.
Hz. Muhammed	: İşte bu, beş vakit namaza bir misâldir. Allah beş vakit namazla hataları silip temizler. [169]
b. Hz. Muhammed	: Müfıyis kimdir, biliyor musunuz?
Ashab	: Bize göre müflis, hiç bir dirhem ve eşyası olmayan kimsedir.
Hz. Muhammed	: Gerçekten benim ümmetimde müflis, kıyamet gününde namaz, oruc ve zekâtla gelecek olan kimsedir. Ama şuna sövmüş, buna zina isnadında bulunmuş; diğerini de dövmüş olarak gelecek. Ve iyiliklerden şuna buna dağıtılacaktır. Şayet üzerindeki haklar henüz tamamen ödenmeden iyilikleri tükenirse, bu defa kötülükte bulundukları kişilerin günah ve hastalıklardan alınıp onun

x-Hz. Muhammed Veda Haccı'nda "Bu ay hangi aydır biliyor musunuz?" diye sorar? Ashap "kan dökülmesi) haram olan aydır." diye cevap verir. Sonra "Bu belde hangi beldedir?" der. Bu soruya da (kan dökülmesi) haram beldedir." diye cevaplandırırlar. "Bugün hangi günür?" diye sorar, "Haccu'l-Ekber günüdür" derler.

Bu teyid edici cevaplardan sonra Hz. Muhammed şöyle bir ikazda bulunur:

"Şüphesiz Allah (Rabbınızıa kavuşuncaya kadar) kaanlarınız ve mallarınız birbirinize haram kıldı. Topkı bu günün haram olduğu gibi. Bak: İbn. Mace, Menasik, 78; İbn. Hişam, a.g.e. c,2 s,605.

Hz. Muhammed'in bazı soruları bir dersin sonunda öğretmenin konunun kavrayıp kavranmadığı şeklinde sorular sormasını andırmaktadır. Bak: İbn. Mace, Menasik, Özellikle bu bölümdeki hadislerde bu tip sorulara şahit olmaktayız.

168. Bak: Davut, Fiten, 2.

169. Buhari, Mevakıt, 6; Tirmizi, edep, 80. Nesâi, Salat, 70. Ahmed b. Hanbel C. 2 S. 379.

üzerine yüklenir, sonra da cehenneme atılır. [170]

c. Hz. Muhammed : Aranızda pehlivan kime diyorsunuz?

Ashab : Hiç kimsenin yenemediği kimse.

Hz. Muhammed : Bu değil. Asıl pehlivan, kızgınlık anında kendine hakim olan kişidir. [171]

d. Hz. Muhammed : Gıybet nedir, bilir misiniz?

Ashab : Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

Hz. Muhammed : Kardeşini (insanları) hoşlanmadığı bir şeyle anmandır.

Ashab : Ya bu insanda benim söylediğim bulunursa, ne dersiniz?

Hz. Muhammed : Söylediğin oda varsa, onu gîybet ettin demektir.• eğer onda yoksa iftira etmiş olursun [172]

Ashab : Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

Hz. Muhammed : Mü'min kimdir, biliyor musunuz?

Ashab : Mü'min diğer mü'minlerin can ve mallarına karşı güven duydukları kimsedir. Muhacir de (hicret eden), kötülüğü terkedip uzaklaşan kimsedir. [173]

Bu tip sorular, dinleyiciyi konuya hazırlar. Eski bilgileri çağırışım (tedaî) yaptırır. Yeni sunulacak bilgilere de ihtiyaç uyandırır.

Ashab Hz. Muhammed'in sorularına çok defa cevap vermemiştir. Bize göre bunun sebebi, öğrenmeye karşı aşırı istekli oluşlarıdır. Çünkü onlar, "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" diyerek bir an önce Hz. Muhammed'in anlatmasını istiyorlardı.

Bir gün Hz. Muhammed, Ashabıyla birlikte Medine'nin "Âliye" tarafından çarşıya girmiş ve kulakları kesik bir oğlak ölüsü görmüştü. Eğilip onu kulağından tuttuktan sonra etrafındakilerle arasında şöyle bir diyalog başlar:

- Hanginiz bunu bir dirheme alır?

---

170. Müslim, Bir, 59.
171. Müslim, Bir, 30.
172. Müslim, Bir, 70.
173. Ahmed b. Hanbel, c, 2. ss, 206-215.

- Onu her hangi bir şey karşılığında almak istemeyiz. O neye yarar ki?

- Vallahi sağ olsa bile kusurludur. Kulakları kesik bir oğlak, bir de ölü ise, ne değeri olur ki?...

- Yemin ederim ki Allah'a göre dünya, bu oğlağın size karşı değersiz oluşundan daha değersizdir. [174]

Bu misallerden anlıyoruz ki, Hz. Muhammed, bilinmesini istediği konuları soru ile açmakta, asıl cevabı yine kendisi vermektedir. Bununla birlikte, bu yola, daha çok soru sorma ihtiyacı uyandırıp öğretime canlılık kazandırmaktadır.

Hz. Muhammed, anlattığı konuların daha iyi anlaşılması için soru sorarak dikkat çekerdi

Bir keresinde bir grup, dini konularda bilgi edinip geriye döndüklerinde yakınlarına da anlatmak isteğiyle Hz. Muhammed'e müracaat eder. Hz. Muhammed'in tavsiyeleri arasında "Allah'a iman" konusu da vardı. Bunu (imanı) söyledikten sonra, hemen arkasından sorar: "Bir olan Allah'a iman nedir biliyor musunuz? [175]

Böyle sorular, şüphesiz dikkatlerin bir noktaya toplamasını sağlar ve daha önemli olan konuyu belirler. Öğretim de bu yollar kolaylaşmış olur.

6 - Soruları Bilmece Şeklinde Sunmak :

Hz. Muhammed bazan bir tasvir yahut teşbihten sonra soru sorardı. Bir keresinde Ashab'a şöyle bir soru yöneltir:

Gerçekten ağaçlardan bir ağaç vardır ki, yaprakları düşmez. Bu ağaç müslümanın misalidir. Öyleyse bana söyleyin, bu ağaç nedir?" Bunun üzerine cemaatin zihinleri kırlardaki ağaçlara takılır... Sonra cemaatın merakı iyice artar ve "Bunun ne olduğunu bize söyle" derler. Bunun üzerine:

" O hurma ağacıdır" diye cevaplandırır. [176]

Bu tip sorular dinleyicileri faaliyete sürükler, keşfetmeye yöneltir. Yine bu soru dinleyenleri tereddüde düşürücü bir nitelikte değildir.

---

174. Müslim, Zühd, 2
175. Buhari, ilim, 25.
176. Buhari, ilim, 4; Müslim, Sıfatu'l-Münafıkî, 63. *Hurmanın müslümana benzektilmesi, hayrının çokluğu, meyvesinin güzelliği ve devamı itibariyledir.* Bak : Davudoğlu, a.g.e. c, 11, s, 6863

Diğer taraftan "Müslüman neye benzer?" şeklinde de sorulmamıştır. Eğer böyle sorulsaydı, tedirginlik yaratabilirdi. Vasıflarının müslümanlıkla bağdaşmadığını düşünüp korkanlar da olabilirdi.

7 - Başkalarına Bir şeyler Öğretmek

Maksadıyla Bilen Birisine Sormak:

Hz. Ömer şöyle anlatıyor: Bir gün Hz. Muhammed'le oturuyorduk. Birden beyaz elbiseli, siyah saçlı, güçlü bir adam geldi. Yoldan geldiği izlenimini de vermiyordu. Hiç birimiz onu tanımıyorduk. Derken Hz. Muhammed'in yanına oturdu. Ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Daha sonra bu yabancı zatla Hz. Muhammed arasında şöyle bir konuşma geçti:

Yabancı	: Ey Muhammed! Bana İslâm'ın ne olduğunu anlat!
Hz. Muhammed	: İslâm : Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammedin de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet etmenin; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse hac etmendir.
Yabancı	: Doğru söyledin.
Yabancı	: Bana imandan bahset!
Hz. Muhammed	: Allah'a, Allah'ın Meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına şerrine inanmandır.
Yabancı	: Doğru söyledin.
Yabancı	; Bana ihsandan haber ver!
Hz. Muhammed	: Allah'a : O'nun görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu göremiyorsan da O seni muhakkak görür.
Yabancı	: Bana kıyametten haber ver!
Hz. Muhammed	: Bu meselede, sorulan sorudan daha âlim değildir.
Yabancı	: O halde bana onun alametlerinden bari haber ver!

Hz. Muhammed : Cariyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta biriyle yarış ettiklerini görmendir.

Daha sonra Hz. Muhammed, "ey Ömer! O soru soranın kim olduğunu biliyor musun?" diye sorar. "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." deyince . "Gerçekten O Cibril'di. Sizi dininizi öğretmeğe gelmiş. " [177] buyurdu.

Bu hadis iman, İslâm, ihsan, akide, ibadet, ahlaki davranış ve sosyal yönden bir çok önemli konuları ihtiva etmektedir. ama biz "soru-cevap metodu" yönüyle değerlendirecğiz.

Başta bu hadisten soru soran kişinin adabı ile ilgili bir çok usul çıkartılmıştır :

a- *İyi bir yer seçmek.* Hz. Muhammed Ashab'ıyla birlikte mescidde idi. Mescid hem ibadet hem ilim öğrenme yeridir.

b- *İyi bir zaman seçmek.* Hz. Muhammed Ashab'ıyla birliktedir. Evinde çoluk çocuğu ile değildir. Uyku ve yemek vakti de değildir.

c- *Soru soranın kılık kıyafeti düzgündür.*

d- *Soran kişi gençleri temsil etmektedir.* Çünkü saçları siyahtır.

Gençlik, öğretim için en önemli devredir. Bu düşünce, eğitim ve öğretimin temelini teşkil eder.

e- *Soran kişinin, soruya cevap vermesi istenen kişi tarafından tanınması gerekmez.* Bilen kişinin bilgisini yayması gerekir. Çünkü bu bilgi onun yanında emanettir. aynı zamanda bilgi, öğretilmekle eksilmez bilakis artar. İlmi gizlemek zaten mü'minin karakteri değildir.

f- *Soran kişinin, soru sorduğu kişiye yakın olması gerekir.* Soran kişinin dediklerinin iyi anlaşılması için bu şarttır. Dinlemek de aynı şekilde kolaylaşır. Bu yaklaşma bir nevi sadakat ve ülfet doğurur. Bu da eğitim ve öğretimde çok önemlidir.

g- *Soran kişinin sorana iyi kulak vermesi çok önemlidir.* Aynı zamanda bu davranış, soran kişinin takdirini kazanır.

h- *Soran kişinin, sadece soruları yöneltmesiyle görevi bitmez. Verilen cevaplar da sonuna kadar dinlenmesi gerekir.*

---

177. Müslim, İman, 1.

ı - *Soru soran kişi, sorularını belirli bir düzen içinde sunmaktadır.* [178]

Hz. Muhammed bu Cibril hadisesinde olduğu gibi, as-hab'ın huzurunda kendisine de sorular sorar, bu vesileyle çevre-sindekiler de öğrenirlerdi. Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken de sorular sormuş, çevresindekilere de bunu duyurmuştur. Söz konusu soru şu şekildedir.

Hz. Muhammed	: Sana bir şey sorulursa nasıl hüküm vereceksin?
Muaz	: Allah'ın kitabıyla.
Hz. Muhammed	: Şayet Allah'ın kitabında yoksa?
Muaz	: Allah'ın Rasûlünün Sünnetiyle.
Hz. Muhammed	: Ya onda da bulamazsan?
Muaz	: Aklımı çalıştırır içtihad ederim. Ve bunun dışında başka bir şey düşünmem. Böyle bilir, böyle yaparım.
Hz. Muhammed	: (Göğsüne vurarak) Allah'ın elçisini muvaffak kılan Allah hamd olsun.

8 - Aynı Soruya Değişik Cevap :

Bu öğretim basamağında bulunan öğrenciler kapasite, öğrenme gücü, tecrübe, ilgi, motivasyon, başarı ve kabiliyet yönünden farklılık arzederler.[180] Bu sebepten öğretim esnasındaki soruları da değişik olacaktır. Bu son derece normaldir. Burada önemli olan öğrencilerin sorularına cevap verirken ferdi farklılıklarına dikkat edilmesidir. Hz. Muhammed bu konuya çok dikkat etmiştir. [x]

9 - Makul Ölçüler İçerisinde Bulunan

Her Soruya Cevap:

Hz. Muhammed, öğrenmek niyetiyle sorulan her soruya rahatlıkla cevap veriyordu. Soran da O'nun bu tutumunu kolaylıkla fark ediyordu. Nitekim Abdullah b. Mesud Hz. Muham-

---

178. El-Haşimi, a.g.e. s.234 234.
180. Nurettin Fidan, Öğrenme ve öğretme, Ank. Ts, s, 92.
X- Bak : "Seviyeye uygun konuşma"

med'e " Amellerin hangisi daha faziletlidir?" diye sorduğunu, cevap verince, "Daha sonra hangisidir?" dediğini, cevap aldıkça aynı tip soruya devam ettiğini anlatır ve der ki: "Şayet soruyu devam ettirseydim, o da gönül rahatlığıyla cevap verecekti. " [181]

Ashab Hz. Muhammed'e bir çok şeylerin manasını sorardı. O da kendilerini bir yere toplar, talimatta bulunurdu. Bazıları meseleleri sorar, diğerleri beller ve daha sonra da bilmeyenlere öğretirlerdi. [182]

Hz. Muhammed'e kadınlar da öğrenmek istedikleri bir şeyi, rahatlıkla sormuşlardır. [183]

Hz. Muhammed, sorulan hiç bir soruyu hafife alıp geçiştirmemiştir. Çünkü O, her vesileyle öğretmek istiyordu. Bu sebepten de sorulan herkes tatmin olmuştur.

Bir grup Hz. Muhammed'e "Ey Allah'ın Rasûlü kıyamet günü Rabbimizi görür müyüz?" diye soru yöneltir. Cevap şöyledir:

- Önünde bir bulut bulunmadığı zaman, güneşi görmekte birbirinize engel oluyor musunuz?

- Hayır ya Rasûlullah.

- Ondördüncü gecedeki ay'ı, önünde bir bulut yoksa, görmekte zorluk çekiyor musunuz?

- Hayır ya Rasûlullah.

- O halde bilin ki, kıyamet günüde O'nu böyle göreceksiniz. [184]

Hz. Muhammed'in bu soruya kısaca "evet' diye cevap vermesi mümkündü. ama O'nun asıl hedefi, insanlara unutmayacakları şekilde meseleleri öğretmektir.

Hz. Muhammed'in soru sahiplerini açıkça takdir ettiği de olmuştur. Böylece soru sorana karşı memnuniyetini ifade etmiştir.

Ebu Hureyre, " Kıyamet günü şefaatine kavuşmak suretiyle insanların en mesudu kimdir? " diye bir soru sorar. Hz. Muhammed cevap vermeden önce, "ilme olan düşkünlüğünü gördüğüm için bu soruyu senden evvel kimsenin sormayacağına kanaat getirmiştim." demek suretiyle iltifat eder. Sonra da şu

---

181. Buhari, Cihad, 1.
182. Davudoğlu a.g.e. c, 10. s, 118.
183. Müslim, Fedail, 76; Darimi, Vurdu, 76.
184. Buhari, Rikak. Evrike, müslim, İman, 302.

cevabı verir: " Kıyamette benim şefaatimle insanların en mes'ud olanı, içinden gelerek halis bir niyetle Allah'tan başka ilâh olmadığını" söyleyen kişidir." 185

Hz. Muhammed bir seferde iken, önüne bir adam çıkarak devesinin yularını tutar. Sonra : "Ey Allah'ın Rasûlü! Beni cennete yaklaştıracak şeyi bana haber ver!"der.

Bunun üzerine Hz. Muhammed (bir ara) sükut eder, sonra Ashab'ı arasında göz gezdirir ve:

-"Yemin olsun hidayete kavuşturuldu, (güzel bir soru sordu)" diye takdirlerini belirtir ve "Nasıl demiştin?" diye sorusunu bir kere daha tekrar ettirir. O da sorduğu şeyi tekrar eder. arkasından Hz. Muhammed şu cevabı verir:

"Allah'a itaat eder; O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirsin, akrabalarını gözetirsin....." 186

Çölden gelen bir adamla Hz. Muhammed arasında şöyle bir konuşma geçer:

- Ey Muhammed, elçin bize geldi ve seni Allah'ın, elçi olarak vazifelendirdiğini söyledi.

- Doğru söylemiş.

- Göğü kim yarattı?

- Allah.

- Bu dağları kim yarattı?

- Allah.

-O halde göğü yaratan, yeri yaratan, bu dağları dikenin hakkı için söyle, Allah mı emretti sana bunu?

-Evet..

Bu konuşmadan sonra adam yine yeminler vererek beş vakit namaz, zekat, oruç ve hac hakkında da sorular sorar ve ce- vabını alır. Bunun üzerine, "seni hak din ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bunlara ne bir şey ilave ederim, ne de eksiltirim." diyerek çıkıp gider.

Hz. Muhammed bunun üzerine şu açıklamayı yapar:

"Eğer adam doğru söylediyse mutlaka cennete girer."187

Hz. Muhammed'in sorulara bu derece açık oluşu, bazı kimselerin ölçüsüsüz sorular sormasına yol açmıştı. Bu arada bir grup da istihza dolu soru sormayı ihmal etmiyordu.

---

185. Buhari, İlim, 33.;Rikak, 51.
186. Müslim, İman, 12.
187. Müslim, İman, 10.

Bunlardan birisi "babam kim?", devesini kaybeden kişi de "devem nerede?" [188] diye soruyordu. [x]

Görülüyor ki Hz. Muhammed'in eğitiminde "Soru cevap metodu" bütün özellikleriyle dikkat çekmektedir. Çünkü O başta soru sormayı bir ihtiyaç haline getirmiştir. [189] Diğer taraftan Ashab'ı, dini meseleleri iyi kavramaya, bilmediklerini sormaya ve kesinlikle bilgisiz hüküm vermemeye teşvik ederdi.

Bir gün adamın biri başından yaralanır. Sonra da gusül etmesi gereken bir durumla karşılaşır. Yanındaki arkadaşları, su ile yıkanmasını isterler. Adam yıkanır. Haliyle yara su alır. Neticede adam ölür. Bu durumu duyan Hz. Muhammed çok üzülür ve şöyle der:

- Onu öldürdüler! Allah cezalarını versin! Soru bilgisizliğin şifası değil miydi? [190]

Halbuki kaynakların bildirdiğine göre, Hz. Muhammed, dinle ilgili bütün meseleleri, soranların ve dinleyenlerin bütün problemini çözecek şekilde açıklıyordu. Hatta soru soran kişiler, istediklerinden daha fazla cevap alırlar, iyice tatmin olurlardı. [191]

---

188. Buhari, Tefsir (Suretu'l-Maide) 5/12.

X Allah bu olay üzerine Maide, 5/10 ayetini indirdi. *"Ey iman edenler, açıklandığı zaman sizi üzecek şeyleri sormayınız."*

189. Buhari, İlim, 33.

190. İbn. Mace, Taharet, 93; Davud, Taharet, 127; Darimi, Vurdu, 191. İbn. Accac El-Hatib, a.g.e. s, 51.

191. El-Haşimi, a.g.e. s, 212.

C. TEMSİL METODU:

Temsîlin kelime anlamı: Bir şeyin benzerini sunmak ya da tasvirini yapmaktır. Diğer taraftan, fikirlerin daha iyi anlatılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misâlle anlatılmasına "Temsil metodu" denir.

Eğitim ve öğretimde temsilin faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

a. Anlamların zihinlere yerleşmesi için duyular dünyasında bir model oluşturur.

b. Uzağı yaklaştırır.

c. Kapalı manaları açar.

d. Mücerret (soyut) fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hale getirir.

İslâm eğitiminin ilk kaynaklarında (Kur'an ve Hadis) temsil için enterasan örnekler vardır:

1. Kur'an'dan temsil Örnekleri:

a. Güzel söz (kelime-i tayyibe), yani tevhid, insanlara faydasının büyüklüğü ve kökünün sabit oluşu itibarıyle, meyve veren, gölgesi, yaprağı ve odunu olan bir ağaca benzetilmiştir.

"Görmedin mi, Allah sana nasıl bir temsil getirmiştir. Güzel bir kelime, kökü sabit (ve sağlam) ve dallar) ı semada (yukarda) olan bir ağaç gibidir.

Ki o (ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir durur. Allah insanlara (böyle) misaller getirir. Olur ki onlar çok iyi düşünüp ibret alırlar." [193]

Kötü söz de, hem yer hem de doğurduğu neticeler bakımından sıkıntı veren pis bir ağaca benzetilmiştir. Bu ağaç fayda temin etmez. Çünkü gölgesi ve meyvesi yoktur. Sürekli insanlara sıkıntı verir.

"Kötü bir kelimenin [X] hali de (gövdesi) toprağın üstünden koparılıvermiş kötü bir ağaç gibidir ki, onun hiç bir

---

193. İbrahim, 14/24-25.

X- *"Kötü kelime" den maksad Allah'ı tanımamaktır. Bu afetlerin kaynağı, tehlikelerin ünvanı, bedbahlığın başıdır.* Bak : H. Basri Çantay, Kur'an-ı Hakim ve Meâli Kerim, İst. 1965. c, I. s, 381.

sebâtı (tutunma ve yerinde durma kabiliyeti) yoktur. [194]

b. "çok fazla mükafaat" fikrini, Kur'an şu şekilde temsil ediyor: Tek bir buğday tanesini, becerikli bir ziraatçi, verimli toprağa dikiyor. Bu taneden yedi başak çıkmıştır. Başakların her birinde de yüzer tane vardır. Yani her buğday tanesi yedi yüz oluyor. Bu matematiksel ve tasviri bir temsildir. Allah, kullarının hayırlı davranışlarına vereceği karşılığın çok yüksek olduğunu, anlaşılacak bir temsille sunmuştur:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, [XX] yedi başak bitiren, her başakta yüz "tane" bulunan bir tek tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir..." [195]

c. Bildiklerini uygulamayan kimse kitap taşıyan; fakat bu kitabı hiç anlayamayan bir hayvana benzetilmiştir.

Bu temsilde söz konusu olan Yahudi'lerdir. Çünkü onlar, Hz. Musa'ya uyduklarını iddia etmelerine rağmen, Tevrat'ı bozmuşlardır.

Bilgilerin hayata uygulanmamasından doğan korkunç manzara, şu misalle açık bir şekilde sunulmuştur.

"Kendilerine Tevrat yükletilip de, [XX] sonra onu anlamayanların hali, koca koca kitaplar taşıyan eşeğin hali gibidir. Allah'ın ayetlerini yalan sayan kavmin vasfı ne kötüdür. Allah zalimleri muvaffak etmez." [196]

d. Allah'a inanan mü'min, kuvvetli bir şahsiyete sahiptir. Çünkü o, zorluklarla karşı karşıya kalsa da Allah'la birlikte olduğu için, kendisine güvenir. Hatta başarısızlık anlarında bile...Çünkü ümidini kesmez.

Kafir ise, Allah'la irtibatı olmadığı için, ümitsizdir. Başarısızlık anında teselli kaynağı yoktur. En küçük bir sıkıntıda ümidi ve kuvvetini yitirip mutsuz olur.

---

194. İbrahim, 14/26. Bu ayette zikredilen " *kötü kelime" batılın söyleyeceği kelimedir.* Ve bu kötü bir ağaca benzer. Zaman olur gelişir, uzar ve içiçe geçerek yükseklere tırmanır, hatta bazı kimseler onu hakikat ağacından daha kuvvetli ve daha büyük olduğunu sanırlar. Ama gerçekte içi boştur, kökü de derinlere inmiştir. Kısa zamanda kuruyup yok olacaktır.

XX- Allah yolunda harcamanın kapsamı
1. Mücahidlere ve ailelerine yardım.
2. fakirlere yardım etmek ve seviyelerini yükseltmek
3. Öğrencinin öğrenim masrafını karşılamak.
4. Hasta ve yaralılara yardım etmek, hastane yapmak
5. Borca batmış olanlara yardım etmek. Bak: EL-Hişimi, a.g.e. ss, 213-214.

195. Bakara, 2/261.
196. Cuma, 62/5.

İşte kafirin bu sıkıntısı, yükseğe çıkan insanın çektiği nefes alma güçlüğüne benzetilir. Böyle bir durum Kur'an'da şöyle tasvir edilir:

"Allah kime doğru yolu gösterirse, onun göğsünü İslâm için açar (genişletir). Kimi de sapıklıkta bırakmayı dilerse, onun da kalbini son derece daraltır, sıkar. O (İslâm'ı kabul hususunda) güya zorla göğe çıkacakmış gibi (kendinde bir imkânsızlık ve) zahmet (görür). Allah iman etmeyeceklerin üstüne, işte böyle murdarlık çökertir." [197]

Başka bir misâlde de muvahhid (Allah'ın birliğine inanan) ile müşrik şöyle bir temsille anlatılır:

Müşrik dar görüşlü ve şüphecidir. Tıpkı birbiriyle çekişen ve bir çok ortağı olan kimseye benzer. Bu durum onun ruh sağlığını bozmaktadır. Mü'minin ruh sağlığı ise yerindedir.

"Gerçekten biz bu Kur'an'da, insanlar için her şeyden misâl getirdik. Olur ki, (onlardan) öğüt alırlar.

Kendisinde, birbirine sertlik ve geçimsizlik gösteren (bir çok) ortaklar (ın hakkı) bulunan bir adamla (bir köle ile) yalnız bir kişinin adamı (kölesi) olan diğer birini Allah (müşrikle muvahhid hakkında) bir misâl olarak getirmiştir. Bu ikisinin hali bir olur mu? (Bütün) hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler." [198]

2. Hadislerde Temsil:

Hz. Muhammed konuşmalarında bir çok temsiller yapmıştır. Bunun sebepleri şunlardır:

a. Konuşmalırının daha iyi anlaşılması için.

b. İnsanların bizzat kendilerinin şahit olduğu misâller hatırdan çıkmaz.

c. Misâlli konuşmalar daha tesirli olur. [199]

Hadislerden Temsil Örnekleri:

a."Kur'an okuyan mü'minin misali portakal gibidir, ki kokusu güzel, tadı hoştur. Kur'an okumayan mü'minin misali de hurma gibidir. Kokusu yoktur, fakat tadı lezzetlidir.

Kur'an okuyan münafıkların misâli, kokusu güzel, fakat tadı acı olan fesleğen gibidir. Kur'an okumayan münafığın

---

197. Enam, 6/125.
198. Zümer, 39/27,29.
199. Ülvan, a.g.e. c. 2s. 716.

misâli ise, kokusu bulunmayan, tadı da acı olan Ebu Cehil karpuzu gibidir. [200]

Bu hadiste Kur'an okuyan ve okumayan insanların durumları tasvir edilir. Bunlar dört zümredir:

- Kalbi ve sözü temiz Kur'an okuyan mü'min.
- Kalbi temiz, fakat Kur'an okumayan mü'min.
- Riya dolayısıyla sözü ve davranışları tutarlı gözüken münafık.
- Davranışlarıyla münafıklığını gösteren kişi.

Hz. Muhammed bu fikirleri dört tasvirle sunuyor:

Birinci temsil : Düşünerek Kur'an'ı okuyan, bilgilerini davranışlarına aksettiren ve başkalarına anlatan mü'min, faydalı ve güzel kokulu bir ağaç olan portakala benzetiliyor.

İkinci temsil : Kalbi temiz, fakat Kur'an'ı az okuyan mü'min, kokusu olmayan, bununla birlikte besin değeri yüksek olan hurmaya benzetiliyor. Bu sebepten faydası azdır.

Üçüncü temsil : Kur'an okuyarak insanları aldatan, sözleriyle davranışları birbirini tutmayan, insanlara zarar veren, kalbi bomboş münafık, görünüşü cazib, kokusu güzel; fakat tadı apacı olan fesleğene benzetilmiştir.

Dördüncü temsil : Özü de sözü de altadıcı, içi fesad dolu münafık, kokusu olmayan, tadı da acı olan Ebu Cehil karpuzuna benzetilmiştir. [201]

Hadisteki temsillerde vech-i şebeh (benzetme yönü), duyu olan iki şeyden, yani tadla kokudan müteşekkildir. Hz. Muhammed misalini yerden biten ve ağaçtan meydana gelen şeylerle vermiştir. Çünkü bunlarla insanların amelleri arasında benzerlik vardır.

Ameller nefislerin meyveleridir. Hz. Muhammed, ağaçtan meydana gelen portakalla hurmayı mü'mine tahsis etmiş;

---

200. Buhari, Et'ıme, 30; Fedâilu'l- Kur'an, 17, 36; Tevhid, 57; Müslim, Salatu'l-Müsafirîn, 243; Davud, Edeb, 16; Tirmizi, Edeb, 79; Nesâi, İman, 32; İbn. Mace, Mukaddime, 16; Darimi, Fedâil, 8; Ahmed b. Hanbel, c, 4, ss, 397-404-408.
201. El-Haşimi, a.g.e. ss, 215, 216.

yerden biten Ebu Cehil karpuzu ile fesleğeni de münafığa bırakmıştır. Bu suretle mü'minin değerini yüceltmiş, münafığın şahsiyetinin basitliğine, faydasızlığına, sıkıcılığına ve hiçliğine dikkat çekmiştir. 202

b. Cemiyet bütün unsurlarıyla, sosyal dayanışma içirsinde bulunan bir birliktir.

Toplumun rahatlığı ve selâmeti, ferdler arasındaki karşılıklı yardım ve güvene bağlıdır.Bu birliğin bozulması ve zayıflaması, ferdlerinin hepsinin ya da bir kısmının sorumluluklarını ihmal etmesinden kaynaklanır.

Toplum bir bina gibidir. Eğer binanın bir tuğlası zayıflarsa, er ya da geç, bütün bina sağlamlığını kaybeder.

Toplumun ayakta durması için - kişisel hürriyete saygı duymak ve inanmakla birlikte - fertlerin kaynaşması gerekir. Toplumun bu özelliğini öğretmek için Hz. Muhammed'in yapmış olduğu temsili aşağıya alıyoruz:

"Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenle, bu hususta müdâhene (riyakarlık ve ihmâl) gösterenlerin durumu, su üzerinde bir geminin alt ve üst kısımlarını paylaşmak için aralarında kur'a çeken bir cemaatin durumuna benzer. Kimisine geminin üst kısmı, kimisine de alt kısmı düşer. Aşağıdakiler, yukarı çıkıp su alır ve yukardakilerin üstüne su sıçratırlar.Bunun üzerine yukardakiler, "Yukarı çıkıp bize eziyet etmenize müsade etmiyeceğiz." derler. Aşağıdakiler buna, "Geminin alt kısmında delik açarak suyumuzu alırız" şeklinde karşılık verirler. Bu durumda, eğer onlara el çektirip mani olurlarsa, hepsi birden kurtulurlar; şayet kendi başlarına bırakırlarsa, hepsi birden boğulurlar." 203

Yukardaki temsilde göze çarpan özellikleri şöyle izah edebiliriz:

Ferdi hürriyetler sosyal sorumluluklarla birliktedir. Bu durum, içinde her sınıftan yolcu bulunan ve dalgalı bir denizde seyreden gemiye benzetilmektedir. Bu gemide her sınıftan halk vardır. Geminin kaptanı ve tayfalar, işçiler ve her sınıftan yolcu bulunmaktadır. Bunların her biri, üzerlerine terettüb eden görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Gemide sıkı bir iş birliği vardır. Geminin selâmette olması, içinde bulunanların

---

202. Bak : Davudoğlu, a.g.e. c, 4, s, 357, 358

203. Buhari, Şirket, 6; Şehadet, 30; Tirmizi, Fiten, 12; Ahmed b. Hanbel, c, 4, ss, 268, 269. 270. 273.

sorumluluklarını yerine getirmesi ve dayanışmalarına bağlıdır. İşte bu hadis, bu gerçeği çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir.

c. Şüphesiz insan arkadaşının tesiri altında kalır: Kişi refikinden azar. Arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim. Kır atın yanında duran ya huyundan, ya suyundan... Üzüm üzüme baka baka kararır.

Bütün bu ata sözleri, arkadaş etkisinin gücünü göstermektedir.

Şüphesiz arkadaş iyi olursa, bu ilişkiler hayra vesile olur. Eğer arkadaş kötü olursa, etkilenme de, bu sebepten kötü olur.

"İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli misk taşıyanla, körük üfüren gibidir. Misk taşıyan ya sana (ondan) verir, yahut satın alırsın yahut da o miskden güzel bir koku hissedersin. Körük üfüren ise: Ya senin elbiseni yakar; yahut ondan pis bir koku alırsın." [204]

d. Hz. Muhammed, peygamberler arasındaki mevkiini de şu temsille anlatır:

"Benimle benden önce geçen paygamberlerin misali bina inşa edip onu iyi ve güzel yapan, yalnız köşelerinden bir köşede bir kerpiç yeri bırakan bir adam gibidir. Ki; insanlar o binayı dolaşırlar ve beğenirler de, şu kerpiç konsaydı ya, derler. İşte o kerpiç benim, paygamberlerin sonu da benim." [205]

e. Müslümanlarla müslüman, kâfirlerle kâfir gözüken kişi (münafık), delibaş koyuna benzetilmiştir:

"Münafığın misâli, iki sürü arasında hayretle kalan koyun gibidir. kimi o sürüye gider, kimi bu sürüye! [206]

f. Bir gün iki çakıl taşını attıktan sonra bir soru yöneltir:

- Bunlar neye benzer bilir misiniz?

- Allah ve Rasulü daha iyi bilir.

- İşte şu (uzağa düşen) taş emel ve şu (yakına düşen taş) da eceldir. [207]

g."Mü'min bir ekin destesi gibidir. Rüzgar onu eğer. Bazan yere yıkar, bazan de doğrultur. Nihayet eceli gelir. Münafığın misali ise, kendisine hiç bir şey dokunmayan dimdik sedir

---

204. Buhari, Zebaih, 31; Müslim, Bir, 146. Bu misâlde "**körükçülük**" sadece meseleyi kavratmak için arzedilmiştir. Hiç bir zaman bu mesleği kötüleme gayesi yoktur.
205. Müslim, Fedail, 22.
206. Müslim, Sıfatu'l-Münafıkîn, 17.
207. Tirmizi, Emsal, 7.

ağacı gibidir. Sonunda bu ağacın sökülmesi bir defada olur." 208

Bazı alimlerin açıklamalarına göre, bu hadisin kasdettiği mana şudur: Mü'minin bedenine, ailesine veya malına elem, keder çok arız olur. Bu ise onun günahlarına keffarettir. Derecelerini yükseltir.

Kâfirin başına bela az gelir. Gelse de günahlarına keffaret olmaz. Onun belâsı kıyamet gününde tam olarak gelecektir. 209

h. İnsanlara ilim öğretirken seviyeye dikkat edilmesi gerektiği şu temsille anlatılmıştır:

İlim öğrenmek, her müslümana farzdır. Ehil olmayan kimseye ilim öğreten kişi, domuza cevher, inci ve altın takan kişi gibidir." 210

ı. Hz. Muhammed teşbih ve temsillerini, o günün insanlarının bildiği değer ölçüleri çerçevesi içinde yapmıştır. Böylece maksadı daha kolay anlatmıştır. Meselâ "Ayşe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." hadisi, buna güzel bir örnektir.211

j. Hz. Muhammed dayanışmanın, birlik ve beraberliğin önemini kavratmak için mükemmel bir teşbih yapmıştır:

"Birbirlerini sevmede, birbirlerine acımada ve birbirlerine şefkat gösterme hususunda mü'minler bir cesed gibidir. Ondan bir uzuv şikayet ederse, cesedin diğer uzuvları uykusuzluk ve humma ile ona (iştirake) çağırışırlar." 212

k. Hz. Muhammed her vesileyle insanları dost ve kardeş yapmayı hedef almıştır. Şüphesiz dostluğa giden pek çok yollar vardır. Nitekim bunlar içinde hediyeleşmek, önemli bir dostluk vasıtasıdır. Çünkü insan ihsanın kuludur. Bu psikolojik gerçek sebebiyledir ki, müellefe-i kulûb'a (kalbleri İslâm'a ısındırılmak istenen kişilere) zekât verilmesi Kur'an'ın bir emridir. 213

Hz. Muhammed hediyeleşme konusuna gerçekten çok önem vermiştir. Çünkü hediyeleşme, insanlar arasındaki

---

208. Buhari, Tevhid, 31; Müslim, Münafikîn, 59, 60; Darimi, Rikak, 36; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 523; c, 3, s, 454.
209. Davudoğlu. a.g.e. c, 11. s, 212
210. İbn. Mace, Mukaddime, 17
211. Müslim, Fedâilüs-Sahabe, 13.
212. Müslim, Bir, 17.
213. Tevbe, 9/60.

sevgiyi arttırır, düşmanlığı ve kini yok eder. [214]

Hz. Muhammed işte bu derece önemli olan, bu güzel ahlâkı daima yaşatmak ister. İster ki, insanlar hem hediyeleşsin, hem de verdikleri hediyede gözleri kalmasın! Bunun için hediyesinden pişmanlık duyup geri almak isteyen kişiyi, son derece caydırıcı bir temsille anlatır:

"Bir bağışta bulunup sonra dönen kişi, doyuncaya kadar yiyip sonra kusan ve sonra dönüp kustuğunu yiyen köpek gibidir." [215]

Hz. Muhammed, özü sözü birbirine uyan, göründüğü gibi olan, olduğu gibi görünen, örnek bir nesil yetiştirmek ister. Bu konuda öğretmenlik vasfı taşıyanları bir temsille uyarır:

"İnsanlara hayrı öğretip de kendisini unutan kişi, başkalarını aydınlatıp da kendisini yakan bir lamba gibidir." [216]

1. Kur'an her yönüyle müslümanın bir eğitim kitabıdır. Çünkü her âyet, insan davranışlarını mükemmelleştirmek için bir hüküm taşır. Böyle olunca da Kur'an'ın okunması ve anlaşılması istenmektedir.

Hz. Muhammed müslümanları her vesileyle Kur'an okumaya teşvik etmektedir. Çünkü:

"...İçinde Kur'an (bilgisi) olmayan kişi, harab olmuş ev gibidir." [217]

Hz. Muhammed'in eğitimindeki en önemli ilkelerden birisi de "sorumluluğun öğretilmesi" konusudur.

Bilindiği gibi insanlar kendilerine verilen nimetlerden hesaba çekilecektir. [218] Bunlar içinde beş tanesi vardır ki, kıyamet günü insan bunların hesabını vermedikçe Rabbinin huzurundan ayrılmayacaktır: Ömrünü nerede tükettiği, gençliğini nerede yıprattığı, malını nereden kazanıp nereye harcadığı ve bilgilerini nasıl kullandığı sorulacaktır. [219]

Hz. Muhammed bu esasların bazısını şu temsille hatırlatır:

"Bu ümmet (şu) dört insan gibidir:

1. Allah'ın mal ve ilim verdiği bir insan: Bu kişi malını bilgilerine göre kullanır, yerli yerinde harcar.

---

215. Tirmizî, Vela, 7; İbn. Mace, Hibat, 5.
216. Hüsalmü'd-Din El-Hindî, a.g.e. c. 10, s. 187.
217. Ahmed b. Hanbel c. 1 s. 223.
218. Tekasür, 102/8.
219. Tirmizî, kıyame, 1.

2. Allah'ın kendisine ilim verip mal vermediği kimse: Bu kişi şöyle der: "Keşke bana onun gibi mal verilseydi de onun gibi hareket etseydim." Bu iki şahıs da sevap kazanma yönünden eşittir.

3. Allah'ın mal verip ilim vermediği kişi: Bu şahıs malını şuursuzca kullanır, yerli yerinde harcayamaz.

4. Allah'ın ilim verip mal vermediği kimse: Bu kişi şöyle der: "Keşke bana da mal verilseydi de onun gibi harcasaydım." Bunların ikisi de günah işlemede eşittir." [220]

m. Hz.Muhammed yetime olan yakınlığını, şahadet ve orta parmağını göstererek:

"Ben ve yetimi koruyan, cennette bu ikisi gibiyiz." demiştir. [221]

n. Hz. Muhammed dar görüşlü (mutaassıb) kimseleri de şöyle bir temsille anlatır:

"Oturup hikmeti (ilim) dinledikten sonra, dinlediği kişiden sadece kötü şeyleri nakleden kimse, bir çobana gelip "süründen bana bir koyun kes"deyince, çoban ona "git en güzelini tut" dediği halde, gidip yaban köpeğini tutan kimse gibidir." [222]

Hz. Muhammed yukarıdakilere benzer pek çok temsiller yapmıştır.

Görülüyor ki teşbih ve temsil, Hz. Muhammed'in eğitiminde önemli bir eğitim ve öğretim metodudur. O direkt söyleme yerine bazen teşbih, bazen de sınıflandırma yapmıştır. Dinleyiciler de ne demek istediğini rahatlıkla anlamışlardır.

Hz. Muhammed misâllerin çoğunu yakın çevreden seçmiştir. Meselâ Medine ziraate elverişli olduğu için, bir çok misâllerin ziraatle ilgili olduğunu görüyoruz. Diğer misallerde ise, aşağı yukarı, insanın yaşadığı her çevrede bulunabilen nesnelere yer verilmiştir. Bunlar koyun, köpek, ağaç, tuğla, ev, su, sıcak, soğuk, nehir, renkler, deniz, dağ, yıldız, ay, güneş, gök, yer v.b. dir. İnsan davranışlarındaki farklılıkların da temsillerde malzeme olarak kullanıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

---

220. İbn. Mace, Zühd, 26
221. Buhari, talak, 25; Edeb, 24; İbn. Mace, Zühd, 42.; Darimi, Edeb, 123; Tirmizi, Bir, 14. Muvatta, Şe'r, 1; Ahmed b. Hanbel, c, . s, 375;c, 5, s, 333.
222. İbn. Mace, Zühd, 15.

D. TARTIŞMA METODU:

Tartışma metodu (discussion method), bir konu ya da problem üzerinde birlikte konuşarak mümkün olan çözüm yollarını aramaktır. [223]

Tartaşmanın amacı, bir konuya değişik açılardan bakabilme gücünün kazandırılmasıdır. Bu açıdan istişare de bir cins tartışmadır.

İlimlerde meleke sahibi olmak için en kolay metod, müzakereler ve ilmi tartışmalardır. [224]

Tartışma metodu bizzat Kur'an'ın emridir. Yalnız tartışma yapılırken bilgili olunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. [225] Yine tartışma konusunda şu kaidelere riayet edilmesi istenmektedir:

1. "Ehl-i Kitap'tan düşmanlıkta ileri gidenler müstesna olmak üzere, onlarla en güzel şekilde tartışın..." [226]

2. "(Ey Muhammed!) Allah'ın yoluna hikmetle ve güzel öğütle da'vet et. Onlarla en güzel şekilde tartış." [227]

Kur'an mantığında tartışma, daha çok bir gerçeği ispat etmede "delil getirme" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da üç türlü kendisini göstermektedir:

1. Tevhid inancını sağlamlaştırmak için getirilen deliller ve buna dayalı tartışmalar:

"Gökler ve yeri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olmaz mı?" Elbette olur; çünkü o yaratan ve bilendir." [228]

"Eğer yerle gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulurdu..." [229]

"Kur'an'ı durup düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, onda çok ayrılıklar bulunurdu." [230]

Kur'an bu tip delil getirirken, bildirdiği gerçeklerle, aklın

---

223. Dreeben a.g.e. s, 130.
224. İbn. haldun, a.g.e. c, 2, bs, 446.
225. Al-i İmran, 3/ 66; Hac, 22/3
226. Ankebut, 29/46
227. Nahl, 16/ 125.
228. Yasin, 35/81
229. Enbiya, 21/22
230. Nisa, 4/82

tartışmasız kabul edeceği şeyler arasında sağlam bir bağ kurar. Öldükten sonra dirilmeye getirilen delillerin çoğu, tekrar dirilme ve Allah'ın buna kadir olması, eşsiz kainatı yaratması, döllenmeden doğuncaya kadar geçirilen devrelerin açıklanması, ilk yaratma ile bunun tekrarı arasında benzerlik kurulması esasına dayanmaktadır.

"İnsan kendi yaratılışını unuttu da, "çürümüş kemikleri kim yaratacak?" diyerek bize misal vermeye kalktı Ey Muhammed! De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O her türlü yaratmayı bilendir..." 231

2. Kur'an'da konuşma tipinde yapılan tartışmalar da vardır. Bunlar, irşad etme ve ibret nazarıyla varlıklara baktırma şeklindedir.

3. Bir kısım tartışmalar da batıl iddialara, şüphelere ve itirazlara cevap şeklinde kendini göstermektedir.

Kur'an'da delil getirilirken insanın zaafları üzerine gidilmiştir. X Hz. İbrahim'le Nemrut arasında geçen tartışma buna açık bir örnektir. nemrut, kendisine saltanat ve mülk verildiği için Hz. İbrahim'le Rabbi hakkında tartışma yapmaktadır. Konuyla ilgili olarak aralarında şöyle bir tartışma yaparlar:

Hz. İbrahim : Benim Rabbim hem diriltir. hem öldürür.

Nemrut : Ben de diriltir öldürürüm.

Hz. İbrahim : Allah güneşi doğudan doğurur. Haydi sen onu Batı'dan getir.

Bu delil karşısında Nemrut apışıp kalır, söyleyecek bir şey bulamaz. 232

Görüldüğü gibi Kur'an bizzat tartışmaya da'vet etmektedir. Şüphesiz Kur'an'ın eğittiği Hz. Muhammed de, eğitim ve öğretiminde bu Kur'an metodunu, beşeri üslûpda kullanmıştır. Ashab'tan günümüze kadar bütün İslâm alimleri, bu metodu yine kendi kültür ve çevre şartları içersinde kullanmışlardır.

Hz. Muhammed kendi görüşüne taassubla bağlanan

---

231. Yasin, 35/78-81

X- Bu konuda geniş bilgi için bak: Zahir b. Awad El-Elmaî, Kur'an'da Tartışma metodları, Ter : Ercan Elbinsoy, Pınar, Yay, İst. 1984.

232. Bakara , 2/258.

birisi değildir. Nitekim Kur'an'da bu kaideye riayet etmesi istenir. Müşriklerle yaptığı tartışmada, onlara şöyle söylemesi istenir: "(Öyleyse) doğru yolda veya apaçık bir sapıklıkta olan ya biziz, ya sizsiniz..." [233]

Görülüyor ki savunulan görüş, hür bir şekilde ortaya atılmış ve taassubdan kaçınılmıştır. Önemli olan gerçeği aramaya karşı bir ihtiyaç uyandırmaktır.

Hz. Muhammed'in tartışmalarında kaba sözler yoktur. Ayıplama, alay, eğlenme, muarızı küçük görme gibi davranışlar da yoktur. Yukarda Kur'an'ın tartışma metodunun genel özel-liğini sunmuştuk. Bilindiği gibi, tartışmanın en güzel bir biçimde yapılması, temel prensipti.

Tartışmada daima edeb esastır. Kur'an'da, "müşriklerin Allah'tan başka taptıkları putlara sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek aşırı gidip Allah'a sövmesinler." [234] denilerek çok önemli bir konuya dikkat çekilmiştir. Hz. Muhammed de "Ölülere sövmeyiniz, dirileri kızdırırsınız." [235] şeklinde bir ikaz yapmıştır.

Hz. Muhammed tartışmalarında geçerli, sağlam ikna metodlarını benimsemiştir. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

a. İddia ettiği şeyleri ispat edici veya o iddiayı tercih ettirici deliller sunmuştur.

b. Nakledilen veya rivayet edilen şeylerin, sıhhatli bir şekilde nakledilmesi esastır. Yani bir kimse, nakledici durumda olunca haberin sıhhatini ispatlamak, iddia edici durumda ise delil getirmesi gerekir.

Hz. Muhammed iddialarını ispatlayacak delil getirmeleri ister:

"Yoksa halkı daima yaratmakda olan, sonra onu diriltecek olan ve sizi gökden ve yerden rızıklandıran mı (hayırlı, yoksa ortak koştukları putlar mı)? Allah ile beraber bir ilâh mı var?.." [236]

"Yahudiler, "Cennete ancak Yahudi olanlar girer" ve Hır-istiyanlar da, yine: "Cennete ancak Hıristiyan olanlar girer." dediler. Bu onların kuruntularıdır. (Ey Muhammed!) onlara şöyle de: "Eğer bu davanızda sadık kimselerseniz delilinizi

---

233. Sebe, 34/24.
234. Enam, 6/108.
235. Tirmizi, Bir, 51.
236. Neml, 27/64
237. Bakara, 2/111

getirin." 237

Müşrikler her fırsatta Hz. Muhammed'in peygamberliğine, insan olmasından dolayı itiraz ediyorlardı. Onlara göre güya insandan peygamber olamazdı. Melek olması gerekirdi. Peygamberin, insan peygamber olsa bile, yanında bir meleğin görülmesi şarttır. Hatta daha da ileri giderek, "Bu ne biçim peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer." 238 diyorlardı.

Diğer taraftan bu kişiler Hz. İbrahim, Musa ve İsa gibi bir çok peygamberlere inanıyorlardı.

Kur'an bu itirazlara Hz. Muhammed'in cevap vermesini ister:

"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezerler." 239

Hz. Muhammed sadece müşriklerin sorularına cevap verirken değil, Ashab'ı eğitirken de sık sık tartışma metodunu kullanmıştır.

Yalnızca bir oğluna bağışta bulunan birisi Hz. Muhammed'i bu kararına şahit yapmak ister. Hz. Muhammed önce, bütün çocuklarına verip vermediğini sorar. "Hayır" cevabını alınca:

"Sana iyilikte hepsinin eşit olmasını ister misin?" der. Adam; "Hay hay (isterim)". der. Hz. Muhammed, "O halde ben şahid olmuyorum." diye cevap verir. Arkasından da "Çocukları-nız arasında adalet yapın." 240 diye tavsiyede bulunur.

Bu tartışmada, anne - babaların, çok önemli bir konuya dikkatleri çekilmiştir. Buna göre ebeveyn, çocuklarını isyan ettirecek yollara baş vurmamalıdır. "Çünkü adaletsizliğe karşı tepki fıtrîdir."

Hz. Muhammed zaman zaman bir konu üzerinde Ashabıyla istişare yapar tartışırdı. Meselâ Bedir harbinde savaş konumuyla ilgili olarak, Hubab. b. Münzir'le Hz. Muhammed arasında, özet olarak şu konuşma geçer:

Hubab b. Münzir: Ey Allah'ın Rasulü, bu yeri siz kendi görüşünüze göremi belirlediniz, yoksa Allah mı öyle istedi?

---

238. Furkan, 25/7.
239. Furkan, 25/20
240. Müslim, Hibat, 18.

Hz. Muhammed : Kendi görüşümle belirledim.

Hubab b. Münzir: Öyleyse bu yer harb için uygun değil. Bir kere, suyu en yakın yerde olmalıyız. Diğer kuyuları da iptal ederiz. Sonra bir havuz yapıp su ile doldururuz. daha sonra da harb ederiz. Biz su içebiliriz, onlar su içemez.

Hz. Muhammed : Şüphesiz yol gösterdin!

Hz. Muhammed Hubab b. Münzir'in dediklerini aynen uygular. 241

Hz. Muhammed Bedir esirlerine yapılacak muameleyi de Ashabıyla tartışmıştır:

Hz. Muhammed : Esirler hakkında ne diyorsunuz?

Hz. Ebu Bekir : Ey Allah'ın Rasûlü! Şu insanlar amca, akraba ve kardeş çocuklarıdır. Ben onlardan fidye almanı uygun görüyorum. Onlardan alınan bu fidye, bizim için kafirler aleyhine bir kuvvet unsuru olur. Umulur ki bir gün Allah, onlara da hidayet verir ve bize yardımcı olurlar.

Hz. Muhammed : Sen ne düşünüyorsun ey Hattabın oğlu?

Hz. Ömer : Vallahi ben Ebu Bekir'in fikrinde değilim. Fakat bana, falancanın (Hz. Ömer'in akrabası) boynunu vurmak üzere müsade etmeni, Ali'ye Akil İbni Ebi Talib'in; Hamza'ya kardeşin falanın boynunu vurmasına izin vermenizi münasip görüyorum. Ta ki Allah; müşriklere, onların önderlerine ve kurmaylarına karşı, kalbimizde müsamaha ve yumuşaklığın bulunmadığını bilsin!...

Abdullah İbni Revaha: Ey Allah'ın Rasulü! Sen odunu bol bir vadidesin. Vadiyi ateşle tutuştur. sonra onları oraya at.

Hz. Muhammed ilk önce hiç birine cevap vermeden kalkıp odasına gider. Dışardakilerden bazıları, "Rasulüllah Ebu Bekir'in görüşünü uygun buldu." der. Bir kısmı da "Ömer'in görüşünü kabul etti." derler. Diğerleri de "Abdullah İbni

---

241. İbn. Hişam, a.g.e. c. 1 s. 620.

Revaha'nın sözünü uygun buldu." diye tahminde bulunurlar. Derken Hz. Muhammed odasından çıkar ve şöyle hitab eder:

"Şüphesiz Allah, bazı insanların kalbini kaymaktan daha yumuşak hale getirir ve gerçekten Allah, bazı insanların kalbini taştan daha katı hale getirir."

Sen, Ey Ebu Bekir : "Bana tabi olan şüphesiz bendendir, bana isyan eden ise muhakkak ki sen çok bağışlayıcı ve çok merhametlisin." [242] diyen Hz. İbrahim gibisin.

Yine sen, Ey Ebu Bekir: "Şayet onlara azab edersen, şüphesiz ki, onlar da senin kullarındır. Şayet onları affedersen, muhakkakki, sen Azîm ve Hakîm'sin." [243] diyen Hz. İsa gibisin.

Sen de ey Ömer : "Ey Rabbimiz onların mallarını mahvet ve kabirlerini şiddetle sık ki, çünkü onlar acıklı azabı görmeyince inanmazlar." [244] diyen Hz. Musa gibisin.

Sen ya Ömer; "Rabbim, yer yüzünde canlı bir tek kafir bırakma." [245] diyen Hz. Nuh gibisin. Siz bir muhtaçsınız; fidye vermeden veya boynu vurulmadan, onların hiç biri ayrılmaz. [246]

Bu tartışmada Ashab, görüşlerini, delilleriyle birlikte serbestçe ortaya koymuştur. Yine Hz. Muhammed de deliliyle birlikte görüşlerden birini tercih etmiştir.

Hz. Muhammed bu tartışmalardan sonra Hz. Ebu Bekir'in görüşü doğrultusunda uygulama yapmıştır. [247] Böylece tartışma, söz olsun diye değil; uygulama düşüncesiyle yapılmıştır. Bu son derece yerinde bir metoddur. [248]

Hz. Muhammed Ashaba, düşünme ve tartışma konusunda büyük serbesti tanımıştı. Bu sebepten anlamadıklarını rahatça sorabiliyorlardı. Bilhassa tecrübeye dayalı - ziraat, sanat, dokuma ve çeşitli iş kolları - konularında "Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz." diyerek hür düşünmeyi ve araştırmayı teşvik etmiştir.[249]

Hz. Muhammed Ashabın kendi kendisine karar vermesine sürekli imkan hazırlamıştır. Bunun içindir ki, "...Şu

---

242. İbrahim, 14/36.
243. Maide, 5/121.
244. Yunus, 10/88.
245. Nuh, 71/26.
246. Ahmed b. Hanbel, c. 3, s, 243. Ayrıca bak: S. Kutub, a.g.e., c. 4, ss, 60,63.
247. Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 245.
248. Bak: İ. Alıcıgüzel,a.g.e. s, 248.
249. Müslim, Fedâil, 141.

iş şöyle olmaz mı?" gibi sorularla Hz. Muhammed'e gelirlerdi. Bu soruların bir çoğu olumlu cevap almıştır. Adı da "takriri sünnet" olmuştur. [250]

Hz. Muhammed tartışma yaparken muhatabının bilgi ve inanç durumlarını dikkate almıştır. [x]

Hz. Muhammed'in tartışmaları insanı çok yönlü düşündüren unsurlar taşır. Bunlardan birisi de "İnsanın kendisini başkalarının yerine koyması" dır." Bu metodla düşünen insan, kolay kolay kötülük yapamaz. Çünkü bu düşünme şeklinin, büyük bir firenleyicilik özelliği vardır.

Kendisine zinayı mübah kılması şartıyla İslâm'a girmek isteyen şahısla Hz. Muhammed arasında geçen tartışma, bu konuya iyi bir misâl teşkil eder:

Hz. Muhammed : Bu da ne demek oluyor? Senin annen var mı?

Adam : Evet

Hz. Muhammed : Kız kardeşin var mı?

Adam : Evet.

Hz. Muhammed : Annenle zina edilmesini istermisin?

Adam : Hayır!...

Tartışmadan sonra adam bu kötü düşünceden vazgeçip tevbe eder. [251]

Görüldüğü gibi insan, başkasına yapmak istediği kötülüğü, kendisine yapılmasını isteyip istemediği sorulunca, aniden yaptığı işin farkına varıp pişmanlık duyuyor. Hz. Muhammed'in eğitiminde bu fıtri metod daima canlı tutulmuştur. Yani "KENDİSİNİ BAŞKASININ YERİNE KOYARAK DÜŞÜNMEK!..."

Hz. Muhammed Huneyn savaşından sonra müellefe-i kulûb'dan olan Kureyş'e biraz fazla mal vermişti. Bu duruma içerleyen Ensar Hz. Muhammed hakkında dedi kodu yapar. Bu söylentiler Hz. Muhammedin kulağına kadar gelir. Hz. Muhammed Sa'd b. Ubeyde'ye Ensar'ı toplamasını emreder. Sonra Hz. Muhammed gelir. Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra Ensar'la arasında şöyle bir tartışma başlar:

---

250. Talat Koçyiğit, Hadis Usulü, A.Ü. basımevi, 2. Baskı, ank. 1975. , s, 16.=
X- Bak : 2. Bölüm s, 100; 3. Bölüm, ss, 208-209.
251. Nahlavi, Usulu't-Terbiyyeti'l- İslâmiyye, ss, 208. 209.

Hz. Muhammed: Ey Ensar! Dedi kodularınız bana ulaştı. Benim hakkımda nasıl böyle düşünür-sünüz? Ben sizi dalâlette bulmadım mı? Allah sizi benimle hidayete erdirmedi mi? Siz fakirdiniz, Allah sizi benimle zengin etmedi mi? Siz birbirinize düşmandınız. Allah kalblerinizden kini sökmedi mi?

Ensar : (Hep birden) Evet...Allah Rasûlü en çok ihsan sahibidir.

Hz. Muhammed: Niçin cevap vermiyorsunuz Ey Ensar?

Ensar : Ne cevap verelim Ey Allah'ın Rasûlü? Allah ve Rasûlü ihsan ve fazilet sahibidir.

Hz. Muhammed: Allah'a yemin ederim ki, isteseydiniz şöyle diyebilirdiniz: Şüphesiz doğru da söylemiş olurdunuz: "Bize yalanlanmış (birisi) olarak geldiniz, biz seni tasdik ettik. Terkedilmiştiniz, biz yardım ettik. Kovulmuştunuz, biz seni barındırdık. Fakirdiniz, kendimizden biri gördük."

Hz. Muhammed: Ey Ensar! Bir takım kimselere (bize) ısınsınlar ve müslüman olsunlar diye verdiğim basit dünyalıkta gözünüz mü var? Halbuki size İslâm yeter ve sizi onunla baş başa bırakıyorum.

Hz. Muhammed: Ey Ensar! (Ganimetten verdiğimiz) insanların, deve ve koyunlarla gitmelerine mukabil; siz Allah'ın Rasûlü ile gitmekten hoşnut değil misiniz? Varlığımın sahibi olan Allah'a yemin ederim ki, Hicret olmasaydı, Ensar'dan birisi olmak isterdim. Allah'ım Ensar'a, çocuklarına ve torunlarına acı. [252]

Hz. Muhammed'in bu şefkat dolu tartışması, şu özellikleri ihtiva etmektedir:

a. Hz. Muhammed Ensar'ın kalbindeki sevgiyi harekete geçirmiştir. Böylece onlara Allah ve Rasulü her şeyden üstün

---

252. İbn. Hişam, a.g.e. c, 2, ss, 498, 499.

gelmiştir.

b.Hz. Muhammed burada, duyguları tahrik etmek için Kur'an'ın soru metodunu kullanmıştır. Sanki bu üslûb, Duha süresinden iktibastır. X

c.Hz. Muhammed onların beşer olduklarını; melek olmadıklarını nazarı itibara almıştır. Bu sebepten onların da bir şeyler söyleyrek kendilerini müdafaa etmelerini istemiştir. Ama bunu yapmaktan utandıklarını görünce, onların vekili olarak onları savunmuştur. Ta ki, kalblerinde herhangi bir şüphe kalmasın!...

Bu misâller göstermektedir ki, Hz. Muhammed tartışma yoluyla, Ashabı eğitmeyi hedef almıştır. Zaman olmuş tartışmayı kendisi başlatmış, zaman olmuş Ashabın soruları buna vesile olmuştur.

Tartışma metodu, öğrencilerin aktif bir şekilde derse katılmalarını sağlar. Bu metodla yapılan öğretimde öğrenciler, anlamadan, körü körüne hiç bir şeyi kabullenmezler. Gerek öğretmenin ve gerekse öğrencinin yönelttiği sorular, gerçeğe ulaşmada çok büyük faydalar sağlar.

Tartışma metodunun en önemli faydası, delilsiz, sırf kör taklidle, bir fikrin kakbul edilmemesi prensibinin kavratılmasıdır. İster Ashabıyla olsun, ister müşrik ve Ehl-i Kitap'la olsun, Hz. Muhammed bu konuya çok önem vermiştir. Meselâ putlara tapmayı, atalarından gördüklerini söyleyen Mekkeliler'e Kur'an deyimi ile "Ya atalarınız yanlış yolda iseler, yine mi onları izleyeceksiniz?" 253 diyerek, onları, önceden edinmiş oldukları bilgilerin üzerinde şüpheci bir anlayışla tekrar düşünmeye çağırmıştır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretim metodu olarak kullandığı "Tartışma metodu" kısaca şu özellikleri ihtiva eder:

a.Aklın çalıştırılması, olaylar ve fikirler arasındaki ilişkilerin görülmesi.

b.Düşünme ve münakaşa kabiliyeti, insana yaratılıştan verilmiştir. İşte tartışma metodu bu kabiliyeti ortaya çıkararak, problem çözmeyi kolaylaştırır.

c.Bu metod, başkalarının fikirlerini iyi dinlemenin ve ehil kimselerle istişare yapmanın gerekliliğini anlamaya

---

X- Duha, 93/6-8; "*O (Rabbın), sen bir yetim iken, (seni) barındırmadı mı. Seni bilmezken yola koymadı mı? Seni bir yoksul ikin zengin etmedimi.*"

253. Bakara, 2/180.

yardımcı olur. Çünkü kör taklid, düşünme ve tartışmanın düşmanıdır. Nitekim muhatabı iyi dinleme ve istişare, kişinin mantıklı düşünmesine yardımcı olur, bu sayede başkalarının tecrübelerinden istifade etmek de kolaylaşır.

d.Tartışma metodu, öğretmeni de öğrenciyi de mürebbiyi de, çocuğu da, belirli bir konu üzerinde derin olarak düşünmeye da'vet eder.

e.Tartışma, ders esnasında dikkatleri artırır, anlamayı kolaylaştırır.

f.Tartışma, uygulamaya en yakın olan metoddur. İyi bilinmelidir ki, hayat problemlerle doludur. Bunun üstesinden gelmek için de bunların tartışılması gerekir.

g.Bu metod, zekâ derecesinin belirlenmesine yardımcı olur.

Öğretim için son derece faydalı olan bu metod, insanın şahsiyetine yaraşır bir şekilde, bütün boyutlarıyla Hz. Muhammed tarafından kullanılmıştır. Hadisler araştırıldığı takdirde bu konuda bol örnek bulunacaktır.

E. TEDRİC METODU (gradually)

Hz. Muhammed'in eğitiminde tedric esastır. Her şey bir anda söylenmemiştir. Ashab ihtiyaç duyduğunda ve bunları elde etmek için büyük bir istek oluştuğunda, gerekli bilgiler, kısa ve özlü bir şekilde öğretilmiştir.

İlâhî emirler, zaman içinde peyder pey hazmettirilerek sunulduğu için, iyi sonuçlar alınmıştır. Hatta İslâm'a karşı çıkıp direnenler ve inanmayanlar, "Kur'an, ona toptan indirilseydi ya." diye itirazda bulunmuşlardı. Halbuki Kur'an'ın ayet ayet indiriliş sebebi Hz. Muhammed'in kalbine iyice yerleştirmek içindi. [254]

Kur'an'da tedric mantığı son derece açıktır. Meselâ içki üç merhalede yasaklanmıştır:

a. Araplar şarabı çok severlerdi. Arap şairlerinin büyük ilham kaynağı yine şaraptı.

Özellikle Medine'de içki çok yaygındı. Şüphesiz içki içmeyen insanlar da vardı.

İçki hakkında henüz kesin hüküm yoktu. İslâmi hükümler, kolay anlaşılması için, tedrici olarak geliyordu. Diğer konularda olduğu gibi, içki konusunda da Hz. Muhammed'e sürekli sorulmaktaydı. Derken konuyla ilgili ilk ayet geldi: "Sana şarabın ve kumarın hükmünü soruyorlar de ki. bunlarda hem büyük günah, hem insanlar için faydalar vardır. Günahları ise faydalarından daha büyüktür..." [255]

Bilindiği gibi içki de kumar da insanları perişan eder. önce içki aklı baştan alır. Akıl ise insanın değer ölçüsüdür. Çünkü sarhoş insan, her türlü cinayeti işleyebilir, kumarbaz da bir çok fenalıklara sürüklenebilir. Bunların insana yaptığı zararlar saymakla bitmez.

Bütün bu kötülüklerine karşılık, içkinin geçici neşe ve cesaret sağladığı da bilinmektedir. Ama bunlar sonunda felakete dönüşürler. Neticede bunların neşe ve lezzetleri, ferdî ve sınırlı olmasına rağmen, zararları hem ferdî hem ictimaîdir. Aynı zamanda bedenî ve ahlâkî zararları oldukça çok fazladır. [256]

---

254. Furkan, 25/32.
255. Bakara, 2/219.
256. M. H. Yazır, a.g.e. 2, ss, 765-766.

Burada dikkatimizi çeken çok önemli noktalar vardır. Bir kere, bazı kişilerin, delilsiz fayda iddia etmeleri göz önüne alınarak "fayda da var" tabiri kullanılmıştır. Eğer "hiç faydası yok" denilseydi, karşı çıkanlar olabilirdi. İkinci olarak "zarar" düşüncesi, bazı kişiler için son derece etkilirdir. İçkinin ve kumarın zararının, böyle bir mantıkla izah edilişi, tabiî ki bir çoklarında "vazgeçme" davranışına yol açmıştır.

b.Bundan sonra da haliyle içkiye devam edenler olmuştur. Ensar'dan biri, Hz. Ali ile Hz. Abdurrahman b. Avf'ı yemeğe çağırmıştı. Bu ağırlamada misafirlere şarab da ikram edilmişti. Akşam namazının vakti gelince, Hz. Ali cemaata namaz kıldırmış, fakat içkinin tesiri ile Kur'an'ın ayetlerini yanlış okumuştu. Bu nahoş hadiseden sonra, "Ey iman edenler, sarhoşken, ne söyliyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız." [257] emri gelir.

Bu âyetten sonra Hz. Muhammed içiki içenlerin sarhoşken namaza katılmamalırını ilan eder. [258] Fakat bu emir, yalnız namazı ilgilendirdiği için, namaz vakti dışında, yine içenler bulunuyordu.

Bu yasaklamada, sevilen bir ibadet olan "namaz" ın tercih unsuru olarak getirilmesi, son derece dikkat çekicidir.

c. Ashabtan bazılarını bu hüküm yine tatmin etmiyordu. Hz. Ömer, daha kesin bir çözüm için Allah'a dua ediyordu. [259] Bunun üzerine şu kesin hüküm gelmiştir: "Ey iman edenler, içki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları, ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan, içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlik ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bu kirli işlerden) vazgeçtiniz değil mi?" [260]

Bütün bunlar göstermektedir ki, toplumda yerleşmiş ve kökleşmiş bazı adetlerin sökülüp atılması bir hamlede olmamıştır. Eğer bir anda değişiklik istenseydi, şüphesiz bu "fıtrat kanunları" na aykırı olurdu.

Özellikle tatbikata dayalı konularda tedrice yer verilmesi

---

257. Nisa, 4/43.
258. Davud, Eşribe, 1.
259. Davud, Eşribe, 1.
260. Maide, 5/91-91.

fevkalade önemlidir. [261]

Bir hadisde Hz. Muhammed şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Cennet ve cehenmeme varıncaya kadar, önce bana gösterilmemiş hiç bir şey yoktur ki, bu makamda görmüş olmayayım." [262]

Yani tebliğ edeceği her şeyi bildiği halde, istenen verim ve netice hasıl olmaz diye bunları ısındıra ısındıra söylemiştir.

Bir gün Necid halkından, saçı başı dağınık bir kimse Hz. Muhammed'in huzuruna gelir. Ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Adam	:	İslâm nedir?
Hz. Muhammed	:	Bir gün bir gecede beş vakit namaz
Adam	:	Bu namazlardan başka yapmam gereken bir şey var mı?
Hz. Muhammed	:	Hayır. Şayet nafile olarak kılmak istersen kılarsın, bir de Ramazan orucu var.
Adam	:	Üzerimde bundan başkası da olacak mı?
Hz. Muhammed	:	Hayır. İstersen nafile oruç tutabilirsin, yalnız bir de zekât var.
Adam	:	Yapmam gereken daha başka bir şey var mı?
Hz. Muhammed	:	Hayır. Nafile vermek istersen verirsen.

Bunun üzerine Necid'li kalkıp giderken : "Vallahi, , bundan ne fazla, ne eksik bir şey yapmam!" der. Hz. Muhammed de "Eğer doğru söylüyorsa, kurtuldu gitti." [263] diyerek takdirlerini bildirir.

Hz. Muhammed, bir kaç dakika içinde, aceleci bir tutumla İslâm'ın esaslarını öğrenmek isteyen kişiye, psikolojik durumuna uygun bir şekilde açıklamalarda bulunmuştur.

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Hz. Muhammed Uhud

---

261. Abdulfeyyaz Tevfik, Terbiye Umdeleri, amire, Matbaası, ist. 1924, s, 25.
262. Buhari, İlim, 24; Cuma, 29.
263. Buhari, İman, 34.

(savaşı) günü bir kılıç alarak:

"Bunu benden kim alacak?" diye sorar. Ashab hemen ellerini açar. Onlardan her biri: "Ben! Ben!" diye isteklerini bildirir. Bu coşkulu istekten sonra Hz. Muhammed, "Onu hakkıyla kim alacak?" şeklinde ilave bir soru daha sorar. Bunun üzerine cemaat vazgeçer. Derken Ebû Dücane:

"Onu hakkıyla ben alırım." der. [264]

Dikkat edilirse, Hz. Muhammed önce "Bunu hakkıyla kim alacak?" dememiştir. Teklifte tedrice gittiği açıkça görülmektedir. Eğer böyle yapmasaydı, kılıca kimse talip olmayabilirdi.

Hz. Muhammed'in ferdî farklılıklara dikkat edişi de, tedric metoduna riayet ettiğini gösterir. Bunu uygulamamış olsaydı, İslâm prensipleri insanlara çok ağır gelirdi.

Kur'an'da, Hz. Muhammed'in İslâm'ı anlatırken takip ettiği metodlardan biri şöyle anlatılır: "Eğer sen, kaba, katı yürekli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılıp gitmişlerdi bile." [265]

Eğitimci, büyük ölçüde bu psikolojik esasa dikkat ederek, karşısındaki kimseleri ürkütmemelidir. Sert konuşmak, şiddet göstermek, nefret ve düşmanlık doğurur. O zaman iyi şeyler bile, kötü etkiler yapar. neticede eğitim hedefine ulaşmaz.

Peygamberlerin hepsi de bu tedric metodunu kullanmıştır. Bir nevi bu metod, uyulması gereken önemli bir öğretim kanunudur. Hz. Musa ile kardeşi Harun'a, gurura kapılıp gerçeklerden yüz çevirmesin diye, Firavn'a yumuşak konuşmaları emredilmişti. [266] Diğer peygamberlerin hayatlarında da buna benzer uygulamalar çoktur.

İnsanın biyolojik gelişimi nasıl uzun zaman alıyorsa, aynı şekilde, bir şeyi kabullenip uygulamak da uzun zaman almaktadır.

Allah, kulları için zorluk değil; kolaylık ister. [267] Bize de gücümüzü aşan şeyleri istememememizi tavsiye eder. [268]

Hz. Muhammed Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken,

264. Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 128.
265. Al-i İmran, 3/159.
266. Tevbe , 20/43-44.
267. Bakara, 2/185.
268. Bakara, 2/286.

"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, sevindirin, nefret ettirmeyin..." diye emretmişti. [269] Yani bu tavsiye ile şunları demek istiyordu: Muhtelif ceza, korkutucu emir ve yasaklarla şiddet gösterişi yapmayınız ki, yeni müslüman olanlar, bülüğ çağına yaklaşan çocuklar ve günahlarından tevbe etmiş asîler İslâm'a yatışsınlar. bunları yavaş yavaş ibadetlere alıştırın.

Görülüyor ki İslâm'ın anlatılmasında, başlangıçtan itibaren şu tedrice sıkı sıkıya riayet edilmekteydi.Çünkü yeni müslüman olan bir kişiye karşı kolaylık, onun dine ısınmasına ve gayretinin artmasına sebep olmaktadır. Şiddet gösterilmiş olsaydı, bir çok kimseler, ya dini kabul etmez, yahut dinden dönerdi.

Bazı kişiler ve topluluklar, ilk da'vet olundukları zaman, İslâm'ı kabullenmek istemiyorlardı. Haliyle onları yavaş yavaş, tedricen yola getirmek gerekiyordu. Hz. Muhammed onlara ilk önce tevhid ve risâleti anlattı, sonra ibadetler hususunda "ehemmi mühimme tercih etme kaidesi" ni benimsedi. [x] Yine Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken şu ikazı yapar:

"Sen Yahudi ve Hıristiyan bir topluma gidiyorsun. İlk önce onlara Allah'ın birliğinden, Allah'tan başka tanrı olmadığından, Muhammed'in de O'nun Rasûlü olduğundan bahsedersin. Eğer bunu kabul ederlerse, Allah'ın her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını anlatırsın, bunu da kabul ettikleri takdirde, Allah'ın zenginlerin mallarından alınıp fakirlere verilen zekâtı emrettiğini bildirirsin. Buna da itirazları olmazsa, bir konuyu özellikle unutma: Sakın mallarının en iyisini alma, bir de mazlumun bedduasından sakın. Zira onlar direkt olarak Allah'la ilişki kurarlar." [270]

Hz. Muhammed insanlara kapasitesinin üstünde olup da sıkıntı verecek hiç bir şeyi emretmemiştir. Bu konuda oldukça hassas olduğu gözden kaçmamaktadır. Çünkü her zaman ümmetine sıkıntı verme endişesi taşımıştır. Bu konuda dikkatimizi çeken bir kaç hadisi aşağıya alıyoruz.

"Ümmetime sıkıntı vermiş olmasam, hiç bir seriyyeden [x] geri kalmamak isterdim..." [271]

---

269. Müslim, Cihad. 6; El-Heysemî, a.g.e. c, 1, s, 131.
X- **Ehemmi Mühimme Tercih** : Daha önemliyi, önemli olana tercih etmek. Hz. muhammed iki şey arasında muhayyer bırakılırsa, (günah olmamak şartıyla) onların en kolay olanını seçerdi... Bak: Müslim, Fedail, 77.
270. Buhari, Zekat, 1; İbn. Mace, Zekat, 1.
X- **Seriyye** : Düşman üzerine gönderilen küçük suvari müfrezesi.
271. Buhari, İman, 26; Müslim, imaret, 103-106.

"Eğer ümmetime güçlük çıkarmasaydım, her namaz (abdesti) için misvak kullanmalarını isterdim..." 272

Hz. Muhammed bir gece yatsı namazını gecenin geç vakitlerine kadar geciktirir. Bu esnada gecenin çoğu geride kalır. Mescide gelenler uyurlar. Sonra (mescide) çıkarak namazı kıldırır ve şu açıklamayı yapar:

"Bu namazın vakti işte budur. Ama ümmetime zorluk çıkarmış olmasam!..." 273

Hz. Ayşe'nin anlattığına göre, bir gün Hz. Muhammed sevinçli olarak yanından ayrılır; ama üzüntülü olarak döner. Hz. Ayşe bunun sebebini sorar. Hz. Muhammed şöyle cevap verir: "Kabe'nin içine girdim. (Sonra) düşündüm ki, bunu yapmamalıydım. Benden sonra ümmetime zorluk çıkarmaktan korkuyorum."274

Ashab'tan bazıları, Hz. Muhammed'in her hareketini gözleyip onu yapmak istiyordu. Bu ise herkese ağır gelebilirdi. Diğer taraftan Hz. Muhammed, çok daha güzel ameller yapmak istiyordu; fakat insanların tahammül edemiyeceğini düşünerek bundan vazgeçmiştir. Bu konudaki kesin tavrını, aşağıdaki tavsiyelerinde açıkça görüyoruz.

"Dininizin en hayırlısı en kolay olandır." 275

"Bir topluluğa imam olursanız, namazı hafif tutun." 276

"...Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil; lakin öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi." 277

"...İnsanlar aklî yetenekleri ölçüsünde sorumludurlar." 278

Bir keresinde Ashap Hz. Muhammed'le birlikte mescidde oturuyorlardı. Ansızın bir bedevî çıka gelir ve mescidin içine küçük abdestini bozmaya kalkışır. Bunun üzerine cemaat:

"Heey...Heey!.. diye bağırır. Hz. Muhammed," "Onun bevlini kesmeyin, bırakın onu." diyerek Ashab'ı uyarır.

İşi bitince Hz. Muhammed onu yanına çağırarak yaptığı işin doğru olmadığını hatırlatır. Sonra da bir kova su getirterek bevlin üzerine döker. 279

---

272. Müslim, tahare, 42.
273. Müslim, Mesacid, 219.
274. İbn. Mace, Menasik, 79.
275. Ahmet b. Hanbel c, 5 s, 32.
276. İbn. mace, İkame, 48.
277. Müslim Talak, 29.
278. el- Askalani, a.g.e. c, 3. s,14.
279. Buhari. Vurdu, 58; Müslil, Tahare, 100; Davud, Tahare, 139.

Bu olay, Hz. Muhammed'in cahile kolaylık gösterdiğini ve kalbleri yatıştırma cihetine gittiğini açıkça göstermektedir.

Kur'an, gerek çocukların gerek gayri müslimlerin irşadında, daima kolaydan zora, tatlıdan serte, af ve müsamahadan tecziye ve zorlamaya doğru, tedricî bir yol takip edilmesini ister.[280]

. Eğitimde tedricî hareket etmek temel prensiplerden birisidir. Buna göre ilk önce "tatlılık ve yumuşaklık" denenecektir. Hz. Muhammed'in bu kaideyi titizlikle uyguladığına şahit olmaktayız.

Hz. Muhammed, korkutucu ve ürkütücü yasaklarla eğitim yapılmasına karşıydı. Çünkü insanlara gösterilen kolaylık, onun dine ısınmasına sebep olmaktadır. Şiddet ve zorluk çıkarmak ise, dinden nefret edilmesine yol açmaktadır.

Hz. Muhammed'in şu duasını hiç hatırdan çıkarmamak gerekir:

"Ya Rabbi! kim ümmetimin her hangi bir işini üzerine alır da zorluk çıkarırsa, sen de ona zorluk çıkar, kim ümmetimin bir işini üzerine alır da onlara yumuşak davranırsa, sen de ona yumuşaklıkla muamele et!"[281]

Allah hoşgörü sahibidir. Bütün işlerde hoşgörü sahibi olunmasını ister.[282]

İnsanlar fıtrat itibariyle, cömertçe davranışlardan hoşlanırlar. kalb yumuşayınca inad ve muhalefet hisleri gevşer, gerçekleri kabul etme istidadı artar. İslâm'ın bir çok düşmanları, bu sayede inadlarından ve gururlarından vazgeçmişlerdir. Meselâ Hz. Muhammed'in Huneyn'de, ganimet mallarının çoğunu müellefe-i kulûba vermesi kalblerden kin ve nefreti söküp atmıştır.[283]

Hz. Muhammed İslâm'a da'vet konusunda hiç kimseyi zorlamamıştır. Zaten dinde zorlama yoktur.[284]

Hz. Muhammed'in vazifesi yalnız din konusunda halkı aydınlatmaktı.[285] Bir ara Kureyş'in inkar ve muhalefetine üzülmüştü. Ama Kur'an'da teselli edilir:

"Öyle ise sen öğüt ver. Sen ancak öğüt vericisin. sen

---

280. Canan Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s, 275.
281. Müslim, İmaret, 19; Ahmed b. Hanbel, c, 6. s, 93
282. İbn. Mace, Edeb, 9.
283. İbn. Hişam, a.g.e. c, 2, s, 492.
284. Bakara, 3/256.
285. Maide, 5/95.

onların üzerinde zorlayıcı, bekçi, gözetleyici değilsin." [286]

"Eğer onlar yüz çevirirlerse, biz seni onların üzerine gözetleyici göndermedik. Sana ancak (risaletini) tebliğ düşer." [287]

Hz. Muhammed'in eğitiminin ruhuna iyice dikkat edilirse, şiddet kullanılmadığı gibi; bilakis her yerde şiddete karşı çıkılmıştır.

Bir ara Hz. Muhammed, bütün insanların toptan müslüman olmalarını istiyordu. [288] Bu konuda Kur'an'da uyarılır:

"...Sen niçin insanları mü'min olsunlar diye zorlamak istiyorsun?" [289]

Hz. Muhammed'in eğitiminde "Kafiri zorla müslüman yap" diye hiç bir kaide yoktur. Kaynaklarda da bir kafirin zorla müslüman edilmesi yolunda hiç bir vakaya rastlanmamıştır. [290] Aksine, müslüman olmayanın himaye edilmesi ve korunması söz konusudur. [291]

İyi bilinmektedir ki, Hz. Muhammed'in eğitiminde zor ve şiddet hiç bir zaman pedagjik kabul edilmemiştir. Bunun yerine, herkese inanç serbestini tanınmış, her vesileyle insana değer verilmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki Hz. Muhammed, davetine başladığı ilk günden beri tedric ve kolaylaştırma prensibine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu esas dahilinde ilk defa yakınlarını, [292] daireyi biraz genişleterek yakın çevresini (Mekke ve civarını, [293] sonra akıl ve idrak sahibi, gerçek hayatı anlayanları, [294] arkasından Kur'an'ın ulaştığı kimseleri, [295] en sonunda da bütün insanlığı hedef alan [296] bir eğitim programı uygulamıştır.

---

286. Gaşiye, 88/21-22.
287. Şura, 42/48.
288. El-Kurtubi , a.g.e. c, 8, s, 385.
289. Yunus, 10/99.
290. S. Süleyman Nedvi, Tebliğat ve Tâlimat, c, 2 s, 421.
291. Tevbe, 9/7.
292. Şuara, 26/214.
293. Şura, 42/7.
294. Yasin, 35/69-70
295. Enam, 6/19.
296. İbrahim, 14/52.

F. KISSA İLE EĞİTME METODU[x]

İnsan fıtrat itibariyle kıssa dinlemeyi ve anlatmayı sever. Kıssada ruhları büyüleyen bir sihir vardır. [297] Bu psikolojik gerçeği çocuklarda daha açık olarak gözleyebiliriz. Çünkü onlar, kendilerine hikaye anlatacak kimsenin etrafında hem halka olurlar, hem de ses çıkarmadan dinlerler. Bazen de kendileri anlatmak için âdeta yarışırlar.

Kıssanın çocuklar üzerindeki etkisi, elbette sadece dinleme ve anlatma ile sınırlı değildir. Bilakis onların çoğu kıssada geçen sözleri, hareketleri ve davranış şekillerini günlük hayatlarında taklid ederler.

Sadece çocuklar mı kıssadan etkilenirler? Elbette değil! İlk, orta, lise, üniversite öğrencileri, genç, yaşlı kültürlü ya da sıradan kişiler bu konuda birdir. Yani bütün insanlar kıssadan etkilenirler.

Bazen öğrenciler nazari konuları dinlerken sıkılabilirler. Böyle anlarda öğretmen, konuya uygun bir kıssa anlatırsa, dersin havası birden değişir, öğrencilerin gözleri parlar, hepsi kulak kesilirler.

Yine müşahede etmekteyiz ki, bir çok kimseler, temsil seyrederken, kıssanın kahramanı ile şahsı arasında mukayese yapıp, kendilerini olayların seyrine kaptırabilirler. Bu arada kimisinin de gözleri dolu dolu olur. Bazan da - temsilin özelliğine göre - coşkulu bir şekilde alkış tutanlara rastlamak mümkündür.

İşte bu psikolojik ve terbiyeyi özelliğinden dolayı kıssa, güçlü bir eğitim vasıtasıdır. [298]

Eğitim alanında kıssaların ve tarihi konuların büyüleci etkisi insanlık tarihi kadar eskidir.

Hz. Muhammed, kıssanın büyük bir eğitim vasıtası olduğunu bilerek, ondan ileri derecede faydalanmıştır.

Başta bir eğitim kitabı olan Kur'an'da bir çok kıssa

X- **Kıssa** : Fıkra, hikaye, söylenti, rivayet manalarına gelir. Bir fıkra, bir hikaye, vaya bir olaydan ders ve ibret almaya "**kıssadan hisse almak**" denir. Bak : F. Devellioğlu, Türkçe sözlük, İst. 1975. s, 709. (Kıssa Md) : M. ertuğrul Saraçbaşı- İ Minnet oğlu, Türkçe deyimler sözlüğü. İst. 1980. S, 480.

297. M. Kutub,a.g.e.c 1, s, 192.

298. El- Haşimî a.g.e. s, 245

vardır. Özellikle İslâm'ın ilk yıllarında bu kıssalar, [X] "İslâm eğitimi dersleri" niteliğindedir. Hz. Muhammed Kur'an kıssalarını tevhîd inancını anlatmada, muhaliflerini ikna etmede psikolojik bir silah olarak kullanmıştır. [299]

Önce de arzettiğimiz gibi kıssanın, dinleyicinin ve seyircinin ruhu üzerinde derin ilmi, ictimai ve terbiyevi etkisi vardır. Şüphesiz bu etkinin dayandığı temelleri izah etmemiz gerekir.

1. Kıssa İle Eğitimin Psikolojik Yönü:

İnsan hayatının üstün ve basit yönleri vardır.Kıssayı izleyen ya da dinleyen kişi, çok kere kıssa kahramanının şahsıyla özdeşleşir.[XX] Böylece hayatta gerçekleştiremediği emellerinin bir kısmını ya da tamamını kıssada gerçekleştirme fırsatı bulur. Bazen de bir kısım insanlar, kıssada kendisi gibi başarısız yahut sıkıntılı insanları görür, böylece kısa bir süre teselli bulup rahatlar.

Çocukların büyüklere karşı gösterdiği kahramanlıkları konu alan bir kıssa, çocukları son derece memnun eder. Meselâ bir ilkokul ya da ortaokul öğrencisi Hasan ile Hüseyin'in kıssasından etkilenebilir.

Hasan ile Hüseyin Hz. Muhammed'in torunları ve Hz. Ali'nin oğullarıdır.Bir gün bu iki kardeş, abdest alan yaşlı bir adam görürler. Fakat ihtiyar, hiç de güzel bir abdest almamıştır. Bunu gözleyen kardeşler sağlıklı bir abdestin nasıl alınacağını öğretmek isterler. Ama adamın yaşlı olduğundan, bunun ayıp olacağını düşünürler. Sonra kafalarını çalıştırarak son derece güzel bir plân kurarlar. Plân gerçekten enterasandır: Önce, doğru dürüst bir abdestin nasıl alınacağı konusunda, aralarında yapmacık bir tartışma başlatırlar. İkisi de hararetli bir şekilde, birbirlerinden daha güzel abdest aldıklarını iddia ederler. Sonra da bu yaşlı adamın hakemliğine baş vururlar. Önce Hasan güzelce bir abdest alır. Adam ikisini de dikkatlice kontrol eder. Abdestlerini bitirdiklerinde, kararını açıklaması için adama sorarlar.

X- Bu kıssalar içinde Peygamberlerin, Peygamberleri yalanlayanların, Hz., Adem'in, Hz. Adem'le Şeytanın kıssalarını sayabiliriz. Bak: 2. Bölüm, ss, 130-133.

299. Et-Tahamî Nakre, Sikolocyatu'l-Kıssa fi'l-Kur'an, Cezair, 1971, s, 25.

XX- **Özdeşleşmek** : (Identification) gelişmekte olan çocuk ya da ergenin, benliğine örnek olarak ebeveynini ya da başka bir kişiyi seçip ona benzemeye çalışması. Bu davranış bilinçli de bilinçsiz de gelişebilir. Bak: A. Oğuzkan, a.g.e. s, 139. " Özdeşleşme md.

Adam dersini almıştır. Ve kararını açıklar:

"İkinizin abdesti de birbirinden güzel!...Ben asıl sizden öğrendim!..."

Çocukların böyle bir kıssadan alacakları hisse, büyüklerden daha çoktur. Çünkü çocuk kendisini, kıssada geçen bir dizi olayların kahramanı olarak görür.

Yaşlı bir erkeğin de bu kıssadan alacakları vardır. En azından hata edebileceğini düşünür. Bir kadın ise, kocasının ya da başkalarının hatasını düzeltme metodu öğrenmiş olur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli ders, doğrunun çeşitli şekillerde söylenebileceğidir.

Görüldüğü gibi kıssanın psikolojik etkisi çok önemlidir. Çünkü kıssada insan duygularının müspet kullanılışı, yani başkalarına faydalı olamıs temsil edilmektedir. Aynı zamanda dolaylı olarak, insanların hatalarından zevk alma duygusu köreltilmiştir.

2 . Kıssa İle Eğitimin Tahayyül Yönü:

Kıssa insanı, içinde bulunduğu dar hudutlardan kurtarıp daha geniş bir dünyaya götürür. Orada insan kıssanın zamanı ve mekanındaki komutanlarla, krallarla beraber olur, denizlerin ötesine geçer, dağları aşar, kıssadaki bütün rollerde bulunur, herkesle düşüp kalkar.

Kur'an ve peygamber kıssası dinleyenler yahut okuyanlar ise, peygamber meclislerinde oturur, olayları yaşar. Bunun terbiyevî (eğitsel) değeri çok yüksektir. Bir kere bu tip kıssalardaki hayal, gerçek bir hayaldir. Çünkü buradaki olaylar, yaşanmış olaylardır. Sadece şahıslar, zaman ve mekan itibariyle bir intikal söz konusudur.

Kur'an ve peygamber kıssalarında vehme dayalı uydurma ve efsane yoktur. bu tip kıssalar, yani yaşanmamış kıssalar eğitim açısından selbî (negatif) dir.

3. Kıssa İle Eğitimin Akli Yönü:

İnsan bilgilerini doğuştan getirmez. Ancak doğduktan sonra Allah'ın verdiği fıtrî güçlerle (duyu organları ve zekâ ile) yavaş yavaş çevresini tanır, sonra da kavramaya çalışır.

İnsanın gelişimi duyulardan idrake doğru bir seyir izler. İdrak, duyu organları vasıtasıyla çevrede var olan nesne ve olayların farkına varmaktır. Bunun için de önce tasvir ve tahayyül oluşur, arkasından düşünme, kıyas, problem çözme,

sonuca varma, icad etme merhaleleri gelir. Bütün bunlar gençlik ve rüşd dönemine kadar oluşur.

Bilindiği gibi çocuk çevresini duyu organları vasıtasıyla tanır. Şu da var ki, görünen cisimlerin gerçek değerlerini anlamaya da ihtiyaç vardır. Mesela yardımlaşmanın manası, Allah'a iman, sevgi, ihlas, doğruluk ve emenat gibi değerlerin de erken yaşlarda öğretilmesi gerekir. İşte bu değerlerin öğretiminde kıssadan yararlanırız. Yine bu değerler, kıssadaki şahıslar ve olaylar vasıtasıyla mücerred halden müşahhas (somut) hale dönüşürler. Böylece anlaşılması kolaylaşır. [300]

4. Kıssanın Unsurları:

Her kıssada gerçekleştirilmek istenen bir gaye vardır. Bunun için de bir takım unsurlar taşır. Bunlar kısaca şöyledir:

a. Şahıslar: Bunlar beşer cinsinden kahramanlardır.

b. Hareket: Olaylarda ve içinde geçen tartışmalardaki temel unsurdur.

c. Problem:Kıssadaki en önemli noktayı "problem" oluşturur.

5. İslâm Eğitiminde Kıssanın Gayeleri:

a.Kıssanın gayelerinden birisi vahy ve risaletin ispatıdır. Hz. Muhammed okur - yazar değildi. Buna rağmen ona Kur'an kıssaları geldi.

b. Kıssalar Hz. Adem'den Hz. Muhammed devrine kadar bütün dinin Allah'tan geldiğini ve esasta bir olduğunu ispat eder.

c. Kıssalarda Allah peygamberlerine yardım edip, yalancıları helak edeceğini açıklamaktadır.

d. Kıssalar Allah'ın seçkin kullarına ikram ettiği nimetleri bildirir.

e. Kıssalar insanı şeytanın tehlikelerine karşı uyarır.

f. Kıssalar Allah'ın her şeye gücünün yettiğini haber verir. [301]

---

300. El-Haşimi, a.g.e. s, 248.
301. Bak : S. Kutub, Kur'an'da Edebi Tasvir. Ter : S. Ateş, Hilây Yay. ank. ss, 221-307.

6. İslâm Eğitiminde Kıssa Türleri:

a. Şahıslar, olaylar ve yer itibariyle bizzat gerçekleşmiş tarihi kıssalardır. Bunlar ibret ve va'z içindir. Bu konuda oldukça bol malzeme vardır. Geçmiş toplumların ve peygamberlerin kıssaları, İslâm Tarihi, ilim adamlarının tarihi, ilim, edebiyat, islah açısından insanlığa rehber olan fikir aadamları, bu tip kıssaya misal teşkil derler.

Kur'an ve Hadis'lerde de bu konuyla ilgili bir çok kıssalar vardır. Hz. Musa'nın mucizelerle donatılıp Firavn'a gönderilişini buna misal olarak zikredebiliriz. [302]

b. Gerçekten yaşanmış, bununla birlikte bütün insanlığın fıtratını temsil eden kıssalar. Hz. Adem'in iki oğlunun (Habil ile Kabil) kıssaları, konuya güzel bir misaldir. Bu kıssa, hadise olarak gerçektir. Diğer taraftan bu kıssada insanın kin, hased, pişmanlık ve fedakarlık gibi duygulara sahip olduğu da anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'ten bu kıssayı Ehl-i Kitab'a anlatması istenir. Söz konusu kıssa şöyledir:

"(Ey Muhammed) Ehl-i Kitab'a Adem'in iki oğlunun haberini hakkıyla oku. Onlar Allah rızasını kazanmak için kurban kesmişlerdi de birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul olunmayan (Kabil) diğerine, "Seni muhakkak öldüreceğim." demişti. Kardeşi ona şöyle cevap vermişti:

"Allah ancak takva sahiplerinin kurbanlarını kabul eder. Yemin ederim ki, eğer beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, çünkü ben âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.

Ben şüphesiz isterim ki, sen kendi günahınla benim günahımı da yüklenesin. Böylece cehennemliklerden olasın.

Nihayet Kabil nefsine uyarak kardeşini (Habil'i) öldürmeğe kalkışmış ve sonra onu öldürmüştü. Böylece ziyana uğrayanlardan olmuştu.

Sonra Allah bir karga gönderdi. Kabil'e kardeşinin ölü cesedini nasıl örteceğini göstermek için o karga, yeri eşeliyordu. Kabil: "Bana yazıklar olsun! Ben şu karga gibi olup da kardeşimin cesedini örtemedim." dedi. Artık o pişmanlığa düşenlerden olmuştu.. [303]

---

302. Bak: Kasas, 28/26-49.
303. Maide, 5/26-30.

c. Kur'an'da bir de temsîlî kıssalar vardır. Bunlar gerçekten geçmişte olmuş olaylardır. Aynı zamanda her zaman olması da mümkündür.[304] Kur'an'dan buna bir örnek verelim:

"Kafirlere ve mü'minlere şu iki adamın halini misâl getir: Birine her türlü üzümden iki bağ vermişiz ve her iki bağın da etrafını hurmalarla donatmışız. İkisinin arasına da bir ekinlik yapmışız.

İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiç bir şeyi noksan bırakmamış, ikisinin ortasından bir de nehir akıtmışız.

Bu adamın başkaca geliri de var. Bundan dolayı (Bu kafir dönerek mü'min) arkadaşına şöyle dedi: "Ben malca senden daha zenginim, toplulukça da senden daha kuvvetliyim."

O kafir, nefsine zulmederek bağına girdi; dedi ki: "Bu bağın helâk olacağını ebediyyen zannetmiyorum.

Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. böyle olmakla beraber, eğer Rabbıma döndürülürsem, muhakkak bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum."

(Mü'min olan) arkadaşı ona hitab ederek şöyle dedi: "Seni (aslen) topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da seni düzgün bir adam kılığına getiren, Allah'ı inkar mı ettin?"

(Sen imanmıyorsun), fakat ben imân ederek diyorum ki: O Allah benim Rabbımdır, ben Rabbıma kimseyi ortak koşmam.

Kendi bağına girdiğin zaman; "Bu Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvveti ile olmuştur." deseydin ya!... Eğer beni, malca ve evlatça kendinden az görüyorsan.

Olur ki Rabbım, bana, senin bağından daha hayırlısını verir; seninkinin üzerine de gökten bir âfet indiriverir de yalçın bir toprak oluverir.

Yahud bağının suyu çekiliverir de bir daha onu aramakla bulamazsın.

Nihayet o kâfirin bütün serveti helâk edildi. Bunun üzerine bağına yaptığı masrafa karşı avuçlarını ovuşturmaya durdu. Bağ, çardakları üzerine yıkılmış kalmıştı. "Ah ne olaydım! Rabbıma hiç bir şeyi ortak koşmamış olaydım." diyordu.

Allah'tan başka kendisine yardım edecek bir topluluğu da yoktu. Allah'ın intikamından kendi nefsini de kurtaramadı.

---

304. El-Haşami, a.g.e. s, 251.

İşte bu halde, yardım ve hakimiyet, hak olan Allah'a mahsustur. O, mükafaatça da hayırlıdır, akibetçe de hayırlıdır." 305

Bu kıssadan alınacak hisse ise şöyle sıralanabilir:

a. Malından dolayı kafirin gururu açıklanmaktadır

b. Mü'min ise Allah'a güvenmektedir.

c. Kıssanın sonuna doğru, kafir hezimete uğrar, mü'min ise mutludur.

Gerek Kur'an ve gerekse Hadis'lerde geçen kıssalar, her seviyedeki insanların eğitiminde son derece etkilidir. Çünkü kıssa, dinleyicinin ve okuyucunun dikkatini çeker, derse karşı ilgiyi artırır, bilginin en kolay bir şekilde sunulmasını sağlar. Özellikle çocukların eğitiminde daha da etkilidir.

Hz. Muhammed kıssanın gücünü bildiği için, Kur'an'daki kıssalarla birlikte kendisi de ayrıca bazı kıssalar anlatmıştır. Ancak Hz. Muhammed'in kıssaları, Kur'an kıssalarından daha tafsilatlı ve özeldir. 306

Aşağıya bu kıssalardan bazı örnekler alıyoruz.

Salih Amelin Önemi:

Ashabım! Sizden evvel gelip geçen milletlerden üç kişilik bir cemaat sefere gitmişler ve yağmura tutulup dağda bir mağaraya sığınmışlardı. Mağaraya girdikleri zaman, dağdan bir kaya parçası aşağı düşüp bunların üzerine mağarayı kapar. Bunlar görüşürler (içlerinden birisi:) "sizi bu kayadan hiç bir şey kurtaramaz; ancak salih amelinizi anarak Allah'a sığınır ve dua ederseniz, kurtulursunuz." der. Derken birisi başlar:

Allahım! Benim ihtiyar bir anam ve babam vardı. Ben her gün, koyunlarımı sağıp bunların akşam sütünü içirmezden önce aileme ve hizmetçime süt içirmezdim. Günlerden bir gün, bir iş talebi beni geciktirmişti. Ve annem - babam uyuyuncaya kadar gelememiştim. Bunların akşam sütünü sağıp geldiğimde, ikisi de uyuyorlardı. bunlara sütlerini içirmeden aileme ve hizmetçime süt içirmeyi kerih gördüm. Uyanmalarını bekleyerek iki elimde süt bardağı ile şafak sökünceye kadar durdum. O zaman uyandılar ve sütlerini içtiler. Allahım! Eğer bunu senin rızan için yaptıysam, şu kaya dolayısıyla olan sıkıntımızı gider. Kaya biraz açılır; fakat çıkmak mümkün değildir.

---

305. Kehf. 18/32-44.
306. Nahlavi. Usulu't-Terbiyleti'l-İslâmiyye, s, 217.

Bu defa bir başkası salih amelini zikreder:

Allahım! Benim amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum. (gayri meşru bir şekilde) ondan istifade etmek istedim; o ise buna razı olmadı. Derken bir kıtlık yılı geldi. Amcamın kızı bana gelerek bir şeyler istedi. Ben de onunla bir olmak şartıyla yüz yirmi dinar verdim. O va'dini tuttu. Ama elimi sürmek isterken o, bana: "Hayır, ey Allah'ın kulu, Allah'tan kork! Bu bekaret mührünü senin hiç bir sebeple açmanı helal etmem, yalnız nikah ile helal ederim." dedi. Artık ben de günahtan çekinerek bu sevdiğim kızın yanından ayrıldım. Verdiğim altınları da bıraktım Allahım! Bunu senin rızan için yaptımsa, içinde kapandığımız şu kayadan bizi kurtar! Kaya biraz daha açılır; ama çıkacak kadar değil.

Bu defa da üçüncüsü salih amelini anar:

Allahım! Ben bir kere işçiler tuttum. Bunlardan biri hariç, hepsinin ücretlerini verdim. Fakat bu (tek) işçi ücretini bırakıp gitti. Bunun ücretini ticaretle artırdım. Hatta bunun ücretinden hayli servet vücuda geldi. (Bir gün aniden çıkarak) "Ey Allah'ın kulu, ücretimi bana ver!" dedi. Ben de ona: "Şu gördüğün deve, sığır, koyun (ve bunlara hizmet eden) köle, hep senin ücretinden kazanılmış bir servettir." dedim. İşçi: "Ey Allah'ın kulu, benimle alay etme!" dedi. Ben de ona: "Hayır, seninle alay etmiyorum, (bu bir hakikattir; malını al, götür, dedim.)" O da bunların hepsini alıp götürdü. Bunlardan hiç bir şey bırakmadı. Allahım! Bu hayır ve sadakatimi senin rıza ve mahabbetin için yapmışsam, şu kaya parçasıyle bunaldığımız darlıktan bizi kurtar.

Kaya tamamen açılır, bunlar da mağaradan çıkıp giderler.[307]

Bu kıssadan alınacak hisse:

a. Anne - baba sevgisi

b. Malı ve zenginliği başkalarını yoldan çıkarmak ve bozmak için kullanmamak.

c. İşçinin hakkını gözetmek, malını hayrına olacak şekilde çoğaltmak.

d. Salih ameller vasıtasıyla, yardımı yalnız Allah'tan istemek.[X]

---

307. Buhari, İcare, 12.

X- Maide 5/35 ayetinde " *Ey iman edenler, allah'tan korkun, O'na (yaklaşmaya) vesile arayın....*" denilmektedir. Buradaki vesile, "*Allah'la kul arasındaki vasıta*"dır. *Yani vesileden maksat "salih amel' dir. Başka bir şahsı araya koyarak Allah'tan yardım dilemek ise, islâm düşüncesiyle hiç bir zaman bağdaşmaz.* Bak: Muhammed El-Behi, min Mefahimi'l-Kur'an, 1. Baskı, Kahire, 1973, ss, 209-211.

e. Kıssadaki olaylar tamamen vuku bulmuş olaylardır. Her zaman olması yine mümkündür. Bu kıssa, iyi ilişkiler, güzel ahlâk ve iyi davranışların cemiyete ve ferde kazandırılması için, son derece güzel bir derstir.

Nimete Şükür ve Yardıma Teşvik:

"İsrail oğullarında biri abraş, [xx] biri kel, biri de kör üç kişi varmış. Allah onları imtihan etmek ister (ve bu maksatla) bir melek gönderir. Melek abraşa gelerek: Sence en makbul şey nedir? diye sorar. Abraş:

-Güzel renk, güzel cild ve benden insanların iğrendiği halin gitmesidir, der. Bunun üzerine melek onu sıvazlar ve iğrenç hali gider, kendisine güzel bir renk ve güzel bir cild verilir. Melek: Sence en makbul mal hangisidir? diye sorar. Abraş:

-Devedir (yahut; sığırdır.) der. Ve kendisine doğurması yakın bir deve verilir. Bunun üzerine Melek:

-Allah sana bu devede bereket versin, der. Sonra Kel'e gelerek:

-Sence en makbul olan şey nedir? diye sorar.

Kel:

-Güzel saç ve insanların iğrendiği şu halin benden gitmesidir, der. Melek onu da sıvazlar ve o hal gider. Kendisine güzel saç verilir. Melek:

-Sence hangi mal en değerlidir? diye sorar. Kel:

-Sığırdır, cevabını verir. Hemen kendisine gebe bir inek verilir ve melek:

-Allah bu inekle sana bereket versin, der. Sonra köre gelerek:

-Sence en değerli şey nedir? diye sorar. Kör:

-Allah'ın bana gözümü iade etmesi ve onunla insanları görmemdir, der. Melek onu da sıvazlar ve Allah gözünü ona iade eder. Melek sonra da:

-Sence hangi mal en değerlidir? diye sorar. Kör:

-Koyundur, cevabını verir. Hemen kendisine doğurmuş bir koyun verilir. Derken ötekiler üretir. Beriki de doğurtur, bu suretle birinin bir vadi devesi, diğerinin bir vadı sığırı, bunun da bir vadi dolusu koyunu olur.

Sonra Melek abraşa eski suret ve kılığında gelerek:

XX- Abraş : 1) Alacalı benekli. 2) Beyaz ve kırmızı alaca renk. 3) Vücudunda sam lekesi bulunan (adam)

-Ben fakir bir adamım, yolculuğumda bütün çarelerim tükendi. Bugün, evel Allah, sonra senden başka, beni (evime) ulaştıracak yoktur. Senden şu güzel rengi, güzel cildi ve malı veren aşkına bir deve istiyorum. Yolumda onun üzerinde muradıma ulaşacağım, der. Abraş:

-Haklar çoktur, mukabelesinde bulunur. Bunun üzerine melek ona:

Ben seni tanır gibiyim. Sen insanların iğrendiği abraş değil mişin? Hani fakirdin, Allah sana verdi, der. Abraş:

-Ben bu malı ancak ve ancak büyükten büyüğe (intikal eden) bir miras olarak edindim, cevabını verir. Melek de:

-Yalancı isen, Allah seni eski haline çevirsin, der.

Melek kele de eski şeklinde gelerek, abraşa söylediğinin aynısını söyler. O dahi bunun gibi cevap verir. Bunun üzerine:

-Yalancı isen, Allah seni eski haline çevirsin, der.

Köre de eski suret ve kılığında gelerek: Ben yoksul ve yolcu bir adamım. Yolculuğumda bütün çarelerim tükendi. Evvel Allah, sonra senden başka bugün beni (evime) ulaştıracak yoktur. Senden gözünü iade eden (Allah) aşkına bir koyun istiyorum. Onunla yolumda (muradıma) ulaşacağım, der. Kör:

-Gerçekten ben kör idim. Allah bana gözümü iade etti. İmdi dilediğini al, dilediğini bırak! Vallahi bugün Allah için aldığın bir şeyde sana zorluk çıkarmam, der. Bunun üzerine Melek:

-Malın senin olsun. Siz ancak imtihan edildiniz. Senden razı olundu, iki arkadaşın da gazaba uğradı. der. [308]

Kıssadan alınacak hisse:

a. Nimete şükür.

b. Fakirlere yardım ve ikramda bulunmak.

c. İnsana eski halinin hatırlatılması, iyi bir terbiye metodudur.

d. Mal ve zenginlik insanın ahlâkını bozmamalıdır.

e. Zenginden bir istekde bulunurken çok dikkat etmek gerekir.

---

308. Buhari, Enbiya, 51; Müslim, Zühd, 10.

İyi Niyetle Yardım Etmek:

"Bir adam: Ben, bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim; der, ve sadakasını çıkararak bir fahişenin eline verir. Derken halk : bu akşam bir fahişeye sadaka verildi, diye laf etmeye başlar. O adam: Allahım! Bir fahişeye sadaka verdiğim için sana hamd olsun.Ben mutlaka bir sadaka (daha) vereceğim; der. Ve sadakasını çıkararak bir zenginin eline verir. (Bu sefer) halk yine:

-Bir zengine sadaka verildi; diye laf etmeye başlar. Sadaka veren adam:

-Allahım! Bir zengine sadaka verdiğim için sana hamd olsun. Ben elbette bir sadaka (daha) vereceğim; dedi ve sadakasını çıkararak bir hırsızın eline verir. Halk yine:

-Bir hırsıza sadaka verildi! diye laf etmeye başlar. Bunun üzerine sadaka veren zat:

-Allahım! Bir fahişeye, bir zengine ve bir hırsıza sadaka verdiğim için sana hamd olsun; der.

Sonra (rüyasında) ona gelenler olur Ve:

"Senin sadakan kabul olundu. Fahişeye gelince: Umulur ki bu sadaka sebebiyle zinasından vazgeçip namuslu olur. Umulur ki zengin de ibret alır da, Allah'ın kendine verdiği maldan infak eder. Ve yine umulur ki, hırsız da bu sadaka sebebi ile hırsızlığından vazgeçerek namuslu bir adam olur; derler." [309]

Kıssadan alınacak hisse:

a.İyi niyetle yapılan her iş değerlidir.

b.İnsanlara yardım etmek, onların düzelmesine vesile olur.

c.Hangi şartlarda olursa olsun, yardım etmeyi unutmamak gerekir.

Allah İçin Sevmek:

Bir adam başka bir köydeki kardeşini (dostunu) ziyaret etmek üzere yola koyulur. Bunun üzerine Allah onun için yoluna bir gözcü melek oturtur. Adam meleğin yanına gelince (ona):

309.Müslim, Zekat, 78.

-Nereye gidiyorsun? diye sorar. Adam:

-Şu köydeki kardeşime gitmek istiyorum, cevabını verir. Melek:

-Onda, geliştirmeyi düşündüğün bir menfaatin mi var? diye sorar. Adam:

-Hayır! Şu kadar var ki, ben onu Allah için seviyorum, cevabını verir. melek:

-O halde ben senin o kardeşini Allah için sevdiğin gibi, Allah'ın da seni sevdiğini bildirmek üzere Allah'ın sana gönderdiği elçiyim." der. [310]

Kıssadan alınacak hisse:

a.Sevgide menfaat gözetilmemelidir.

b.Allah için sevmek insanı daha çok mutlu eder.

c.Allah'ın sevgisi, kulların birbirlerini sevmelerine bağlıdır.

d.İnsanın davranışlarına sevgi hakim olmalıdır.

Anne Sevgisi:

Vaktiyle iki kadın çocukları ile beraber bulunurken, kurt gelerek biririn çocuğunu götürür. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer:

-Kurt senin çocuğunu götürdü gerçekten.

-Asıl senin çocuğunu götürdü.

Daha sonra bu iki kadın Hz. Davud'un huzurunda mahkeme olurlar. O, çocuğun büyük kadına ait olduğuna hükmeder. Derken kadınlar Süleyman b. Davud'un huzuruna çıkarak (meseleyi) ona da arzederler. O da:

-Bana bıçağı getirin de onu sizin aranızda pay edeyim! der.

Bunun üzerine küçük kadın:

-Hayır!...Allah sana rahmet buyursun! Çocuk onundur! der. O da çocuğun küçük kadına ait olduğuna hüküm verir. [311]

a.Anne sevgisi ileri derecede bir sevgidir.

b.Problemlerini çözeceğimiz kişinin ferdi farklılığını bilmemiz gerekir.

Fedakârlık:

Bir adam, birinden bir akar satın alır. Akarı satın alan zat, bu akarda içi altın dolu bir küp bulur. Bunun üzerine akarı

---

310. Müslim, Bir, 38; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 292.
311. Buhari, Enbiya, 40; Müslim, Akdiye, 20; Nesâi, Kuzat, 14; Ahmed b. Hanbel, c, 2 s, 322.

satın alan:

-Altınını benden al! Zira ben senden yalnız yeri satın aldım; altını satın almadım! der. Yeri satan da:

-Ben sana yeri ve içinde olanı sattım! der. Sonra bir zatın huzuruna davaya çıkarlar. Huzurunda muhakeme oldukları zat:

-Çocuklarınız var mı? diye sorar. Biri:

-Benim bir oğlum vardır; der. Öteki de:

-Benim bir kızım vardır; der. Hakim:

-Bu oğlana bu kızı nikahlayın! Bundan her ikiniz harcayın! Ve sadaka verin! diye hükmeder. [312]

Kıssadan alınacak hisse:

a.İnsan başkalarının hakkı konusunda titiz olmalıdır.

b.Şüpheli kazançlardan sakınmak gerekir.

c.İhtilaflarda en güzel çözümler aranmalıdır.

d.Başkalarını tercih edebilmek üstün bir fazilettir.

Hayvan Sevgisi:

Bir adam yolda giderken son derece susamış ve bir kuyu bularak içirsine inmiş, su içmiş. Sonra çıkmış. Bir de baksa ki, bir köpek dilini çıkarmış soluyor. Susuzluktan çiğili toprağı yiyor. Bu adam kendi kendine, bu köpeğin susuzluğu, benim susuzluğum derecesini bulmuş, der. Ve kuyuya inerek mestini su ile doldurur, sonra onu ağzıyle tutarak yukarıya çıkar ve köpeği sular. Allah da ona teşekkür eder ve onu affeder. [313]

Kıssadan alınacak hisse:

a.Hayvanlara yardım eden bir kişi, insanlara karşı daha merhametli olur.

c.Bütün canlılara sevgi ile bakmak gerekir.

d.Bazı işleri küçük görmemek gerekir.

"Bir kadın bir kedi sebebiyle azab olundu. Onu ölünceye kadar hapsetmişti. Ve bundan dolayı cehenneme girdi. Onu hapsettiğinde ne duyurdu, ne suladı, ne de yerin haşeratından yemesine müsade etti." [314]

---

312. Müslim, Akdıye, 21.
313. Buhari, Şurb, 9; Mezalim, 23; Müslim, Selâm, 153; Davud, Cihad. 44; Muvatta, Sıfatu'n-Nebi, 23; Ahmed b. Hanbel, c, 2, 275.
314. Buhari,Enbiya, 54; Müslim, Selâm, 151; Bir, 133; Ahmed b. Hanbel a.g.e. c, 2, s, 286.

Bu kıssa da hayvan sevgisini konu almaktadır.

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed kıssalar vasıtasıyla insanları eğitmiştir. Biz burada sadece bir kaç örnek verdik. Bunun dışında çeşitli konularda bir çok kıssa vardır.

G. ÖRNEKLE EĞİTİM METODU:

İnsan oğlunun dünyaya geldiğinde tamamen bilgisiz ve korunmaya muhtaç oluşu, gelişimini ve bilgisini tamamlamak için başkasına muhtaç olduğunu gösterir.

Her insanın mutlaka bir örneği vardır. Fakat onun nereden geldiğini bilmez. Bunun sebebi ise, örneğin insanın doğumun-dan hemen sonra oluşması ve insanla birlikte gelişmesidir.

"Örnek", ilk defa ailede oluşur. Çocuğun dinledikleri ve gördükleri, ister istemez hayatına girer. Daha kuvvetli bir örnek etkisinde kalmadıkça asla silinmezler.

Çocuk, yeni ve güzel gördüğü şeylerden hoşlanmakla birlikte, yasaklanan işlere de ilgi duyar. Çünkü fıtratta kahramanlık hikayelerine ve büyük işlere, garip olaylara karşı ilgi vardır. [315]

Örneğe yöneliş, her yaş için geçerlidir. Örnek olma ya da model gösterme, tutum geliştirmede de önemli bir metoddur. Bu metodda kişi, modelin davranışlarını ve sonuçlarını gözler. Güçlü, mükemmel, yüksek mevki ve yetki sahibi modeller, bu niteliklere sahip olmayanlara göre, daha sıklıkla taklid edilirler. [316]

Mücerret sözler insana fazla tesir etmez. Ama insan "güzel bir örnek" karşısında kaldığında, hayranlık duyguları der -hal harekete geçer ve onu yapmaya gayret eder. Özellikle çocuk düşünmez; dinler, gözler, sonra da taklid eder.

Bir bilginin gerçek olduğunu anlamak ve uygulamak için, bu bilgiyi teoriden pratiğe dönüştüren bir örneğe ihtiyaç vardır. Bir fikri kabul ettirmenin en geçer yolu da budur.

Yukarda zikrettiğimiz psikolojik gerçekler ışığında, Hz. Muhammed'in eğitimindeki "örnekle eğitim" in özelliklerine bir göz atalım. Bunun için Hz. Muhammed'in yaşadığı toplumun özelliklerini iyi bilmek gerekir.

Hz. Muhammed'in yaşadığı toplum, felsefi ekoller olmamakla birlikte, fikir yönünden bir hayli çelişkiler arzetmekteydi.

Bilgi olarak çocuklara daha ziyade ecdatlarının ahlâkları ve kabilelerinin kahramanlıkları öğretilirdi. Genellikle baba çocuklarını toplar, onlara iş ve hayat yolunu aydınlatan irşad

---

315. Ahmed Emin, Kitabu'l-Ahlâk, Beyrut, 1969. s, 78.
316. Yıldız Kuzgun, İnsan Hakları ve Eğitim, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Hacettepe Ünv. Yay. Ank. 1980, s, 160.

ve tavsiyelerde bulunurdu. Babanın başından geçen olaylar, çocuklara heyecanlı bir şekilde anlatılır, bu yönde bir örnek oluşturulurdu. [317]

Bununla birlikte Araplar, bütün insanlığı nefret ettirecek derecede bozuk bir ahlâki anlayışa sahipti. Hele kadın ve kız çocuklarının hali yürekler acısıydı. Bir kız doğduğunda babanın yüzünü gam ve keder kaplar, çocuk için gizli bir kin beslerdi. Fakirlik korkusundan ve kız çocuğu olmasından dolayı, çoğunlukla öldürmeye karar verirdi. Çocuk biraz büyüdüğünde çöle gidip bir çukur kazar ve geri dönüp annesinden çocuğa en güzel elbiselerini giydirmesini isterdi. Baba bu işi bazı akrabaları ziyarete götüreceğini söylerek yapardı. İşini bitirmek üzere birlikte evden çıkarlar, daha önceden hazırlanmış çukura doğru yol alırlardı. Babası çocuğa çukura bakmasını söyler, tam baktığı esnada acımasızca, yüreği sızlamadan arkasından iter ve düşürürdü. Çıkmaya fırsat vermeden hemen toprak atar, gaddarca öldürürdü. Sonra baba işlediği suçtan dolayı üzüntülü bir şekilde çadıra dönerdi. [318]

Kızının fahişe olmasından, esir edilip kaçırılmasından, fakirlik ve sefaletten korkan baba, canavarca yavrusunun hayatına son vererek, bu kötü duygu ve düşüncelerini de bertaraf etmiş olurdu. [x] Bu devirde, ırzına geçilme korkusuyla erkek çocukları bile diri diri gömdükleri olurdu. [319]

Cahiliyye döneminde kadınlar, erkekle hemen hemen hiç eşitliği olmayan aşağı tabakada sayılan bir varlıktı. Toplumun hor görülen üyeleri olup kendilerine hiç bir zaman söz hakkı, siyasi ve ictimaî konuda fikir beyan etme yetkisi verilmemişti. Hatta son derece bayağı görüldüklerinden adet hallerinde evlere bile sokulmazdı. Miras olarak devredilirler; fakat mirastan pay alamazlardı. [320]

Kan davası da bu devrin başta gelen örf ve âdetlerindendi.

Bu dönemin belirgin özelliklerinden birisi de içki ve kumardır. Günde bir kaç kez içki içmek adet olmuş, evinde içki fıçısı bulunmayan kimsenin varlığına, hemen hiç rastlanmazdı.

---

317. El-Abraşi, a.g.e. s, 9.
318. El-Abraşi, a.g.e. s, 9.
X- Kur'an'da Cahiliye insanının bu vahşi davranışı kesinlikle yasaklanmıştır.. Bak: Enam 6/151.; Nalh, 16/58-59.
319. Mahmud Esad, Tarih-i Dini İslâm, matbaa-i Hayriyye İst. 1319. H. s, 225.
320. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi, Camiu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1978, c, 2. s, 281

Kumar o derece ileri gitmişti ki, oyun için ortaya atacak paraları olmayınca, şahsî hürriyetlerini satmakta tereddüt göztermezlerdi.

Fal okları sayesinde istişarede bulunmak, yine belli başlı adetlerdendi. Her Arap, mutlaka şüpheli konularda fal oklarına baş vururdu. [321]

Görüldüğü gibi bu dönemde Hz. Muhammed'in bulunduğu toplumun hali yürekler acısıydı. Diğer bölgelerin de bundan iyi olduğunu söyleyemeyiz. Ne var ki, burada (Arabistan'da) bütün ahlaksızlıklar peş peşe sıralanmıştı.

Bu toplum nasıl oldu da daha sonra, Kur'an'da övülen "Hayırlı Ümmet" [322] özelliğini kazandı? Neyi model olarak aldılar da bu hayat tarzları değişti? İşte cevaplandırılması gereken soru bu!...

Eğitim tarihini incelediğimizde, toplumları değiştirme, iyiye yöneltme konusunda en büyük sıkıntının "ideal örnek" bulma meselesi olduğunu görürüz.

Bu örnek tabiî ki, alelâde bir örnek olamaz. Çoğrafya, tarih ırkçılık sınırları içersinde sıkışıp kalamaz. Bu örnek, insanın hem maddesini hem manasını eğiten ve yücelten, çağlar üstü bir örneklik vasfı taşımalı. Bu örnek insanların, ferdî olsun, sosyal olsun, bütün davranışlarında takip edecekleri yolu ve kaideleri, kendisinde toplamalıdır. Yine bu örneğin, her hangi bir kimse- den daha çok, toplumdaki bütün vazifeleri yüklenmesi ve her yönden "en iyi örnek"i sunması gerekir.

Bu örnek, öyle bir örnek olmalı ki, dünya durdukça insanlar, en güzel biçimde hayatlarını, ona göre tanzim edebilsinler!

Yukarda zikrettiğimiz gibi Hz. Muhammed'in içinde bulunduğu toplumda, bir çok şey aslî hüviyetinden uzaktı. Kanunlar sadece zayıflar içindi. Akif'in deyişiyle:

Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün afakını sarmıştı zeminin,
Salgındı, bugün şarkı yıkan, tefrika derdi.

Hz.Muhammed, içinde bulunduğu toplumu çok iyi biliyordu. Onun için bu toplumun iyi taraflarına hiç dokunmadı.

---

321. İbn. Hişam, a.g.e. c, 1, s, 160.
322. Al-i İmran, 3/110.

Tabiî ki kötü yönlerini de kabul etmedi. [323]

Çok iyi bilinmektedir ki, toplumlarda görülen aksaklıkların düzeltilmesi, buna ilave olarak, arzu edilen yeni nesillerin yetiştirilmesi, bir ömür ister. Buna rağmen iyi sonuç alınamadığı olur. Çünkü insan psikolojisi, girift bir manzara arzeder. İnsan davranışlarını değiştirmek o kadar kolay değildir.

Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Hz. Muhammed, bu toplumu yirmi üç sene gibi kısa denilebilecek bir zamanda değiştirdi.

Bu değiştirme faaliyeti, tamamen pedagojik prensipler doğrultusunda sürdürüldü. Ama burada bilinmesi gereken çok önemli bir nokta vardır. Şüphesiz bu değişimi sağlayan, sıradan birisi değildir. Bu şahıs, inandığı gibi yaşayan, yaşadığı gibi inanan, Kur'an'la eğitilmiş üstün bir eğiticidir. O'nun örnek hayatı, Kur'an'ın hayata tatbikidir. Bu sebepten bu hayat, bütün insanlık için, "güzel bir örnek" olarak takdim edilmiştir. [324]

Tarihte, hayatları taklid ve takip edilmeye değer çok sayıda hükümdar, âlim, veli ve diğer bir çok şahsiyetler yaşamıştır. Ama bunlar arasında Hz. Muhammed'in ayrı bir yeri vardır.

Şunu da açıkça söylemek gerekir ki, bütün insanlığa hitab eden, zaman, coğrafya, ırk engellerini aşmış bir eğitimcide, diğerlerinden farklı "örnek olma" özellikleri vardır.Bu özellikleri kısaca izah etmek, konuyu daha anlaşılır bir hale getirecektir:

1.Gizli ve Kapalı Tarafının Olmaması:

Peygamberlerin, din kurucularının hayatlarını gözden geçirirsek, bunların arasında İslâm Peygamberi'nin hayatını daha açık ve seçik araştırma şansına sahibiz. Diğer peygamberler için böyle bir imkânımız yoktur.

Tevrat'ta geçen peygamberler nasıl kişilerdi? Bunların hayatlarının ve ahlaklarının nasıl olduğu tam olarak bilinmemektedir. Onlara yakıştırılan çirkin kıssaların da burada anlatılmasını uygun görmüyoruz. Tevrat ravileri, bu gibi hikayeleri uydurmuş, o masum peygamberlerin hayat

---

323. Ebu'l-Hasen Ali El-Hasen En-Nedvi, Mazâ Hasıra'l-Alemu bi Inhıtatı'l-Müslimin I.I.F.S.O. Yay, Küveyt, 1978. s, 114.
324. Azhab, 33/21.

hikayelerine eklemiştir. Kur'an ve Hadis ise, bu uydurma isnadları peygamberlerden uzaklaştırmaktadır. Hz. Nuh'dan Hz. İsa'ya kadar gelip geçen ne kadar peygamber varsa hepsini karalamışlardır.

Hz. İsa'nın otuz üç senelik hayatının yalnız üç senesini biliyoruz. Bu zaman dilimine ait bilgilerimiz de bir kısım mucizeler ve harika hallerden ibarettir. Hayatının asıl özellikleri belli değildir.

Peygamberleri bir tarafa bırakalım. Hindistan, İran ve Çin din kurucularının ahlakî yaşayışlarını tam olarak araştırmak için,elimizde yeterli malzeme yoktur.

Görülüyor ki, dünyanın büyük eğitimcileri arasında yalnız İslâm Eğitimcisi'nin yaşayışı harfi harfine, noktası noktasına bilinmektedir. Yani O'nun hayatı baştan başa belli ve açıktır.

2.İnanç ve Hareket Bütünlüğü

Eğitimde ferdlere daima "şöyle olunuz" hitabından çok, onları öyle olabilme yollarına sokmak daha terbiyevi (eğitsel) sonuçlar sağlar. [325] İşte bu yolların en başında, "söylediklerini yaşamak" bir öğretim metodu olarak karşımıza çıkar.

İnandığını yaşayarak telkin eden bütün da'vet sahipleri, yolları batıl bile olsa, muvaffak olmuşlardır. Çünkü bu değişmez bir eğitim ve öğretim kanunudur.

Hz. Muhammed, söylediklerini yaşama bakımından eşsiz bir örnektir. Kur'an Hz. Muhammed'ten bu özelliğini şöyle açıklamasını ister: "Bundan önce aranızda yıllarca bulundum, bunu düşünmez misiniz?" [326]

Hz. Muhammed kendi kavminin içinde doğup büyümüştü. Peygamberlikten önceki hayatı, onların arasında geçmişti. O'nu yakından tanıyorlar. Ahlâkını çok iyi biliyorlardı. Her bir davranışını tecrübe etmişlerdi. Arapların arasına girmiş garip bir yabancı değildi. Yani içlerinden birisiydi. Sönük bir şahsiyet, hayatı meçhul bir kimse de değildi. O'nu her yönden çok mükemmel tanıyorlardı. [327] Nitekim Rum Meliki Herakl, o zaman Mekke müşriklerininin

---

325. Neda Armaner, İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din terbiyesi, M.E.B. Yay, İst. 1967. s, 50.
326. Yunus, 10/16.
327. S. S Nedvi, Hz. Muhammed Hakkında Konferanslar, ter: Osman kesikoğlu, Diyanet işleri Bşk, Yay. Ank, 1972. s, 13.

reisi olan ve Hz. Muhammed'e düşmanca davranan Ebu Sufyan'a "hiç O'nun yalan söylediğini gördünüz mü?" diye sorduğunda, "Hayır!" cevabını almıştır.

Bu olay hakkı itiraftır. Düşmanın bile tasdikinden geçmiş eşsiz bir fazîlet örneğidir.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, Hz. Muhammed'i herkes çok iyi tanıyordu. Çünkü onlar, onu akşam sabah görüyorlar, ahlâkını yakından biliyorlardı. Öyle yakından izlemişlerdi ki, O emrettiği şeyleri herkesten önce kendisi yapıyordu. Hem öğüt veriyor hem örnek oluyordu. [328]

Bir müsteşrike, "Hz. Muhammed, inanmadığı halde bir sözü söylemiştir, diyebilir miyiz?" şeklinde bir soru yöneltildiğinde, "Asla! Şüphesiz olan tek şey varsa o da Hz. Muhammed'in tam anlamıyla doğru, söylediğine ve da'vet ettiğine kesin olarak inanır olmasıdır." [329] şeklinde cevap vermiştir.

İşte bunun içindir ki Kur'an'da Hz. Muhammed'e "Sen gerçekten yüce bir ahlâk üzeresin" [330] denilmektedir.

O öyle bir örnek ki, mescidde, sokakta, harp sahalarında Ashabıyla birliktedir. İnsandır: Yer, içer, uyur, evlenir, kızar, bağışlar, mizah yapar, hasta ziyaret eder, selâm verir, fakir ve zengin demeden ilgi gösterir.

Hz. Muhammed insandır. melek ya da cin değildir. Farklı tarafı, Allah'tan vahiy(ilahi emir) almasıdır. İşte O'nun bu durumu, taklid edilmesini kolaylaştırmıştır. [331]

Diğer taraftan Kur'an, güzel örnek olması yönüyle Hz. Muhammed'e uyulmasını ister. Çünkü O, Kur'an'ın ilk öğreticisidir. Sözü ile davranışı arasında çelişki yoktur. Öyle olmasaydı, İslâm eğitimi, sadece ezber ve telkîne dayalı bir eğitim olur, uygulanma şansını kaybederdi. Halbuki İslâm, tamamıyla, Hz. Muhammed'in hayatında şekillenmiştir. [332]

Kur'an, eğitimin başarıya ulaşmasında "örnek olma" yı en önemli faktör olarak kabul eder. Onun için bir kaç yerde konuya dikkat çekilir:

---

328. İbn. Mace, Cihad, 9.
329. Azzam, a.g.e. s, 7.
330. Kalem, 68/4.
331. Ali Halil Ebu'l-Ayneyn, Felsefetu't-Terbiyyeti'l İslâmiyye Fi'l-Kur'ani'l-Kerim 1. Baskı. Tanta, 1980. s, 230.
332. M. Kutub, a.g.e. c, 1, s, 181.

"Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylerseniz.? [x] Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında buğz bakımından çok büyüktür." [333]

"(Ey Yahudiler!) İnsanlara iyilik emreder de kendinizi unutur musunuz?" [334]

Bu da gösteriyor ki, müslüman ferdin hazırlanmasında, "örnekle eğitim metodu" zaruri bir yoldur. [335]

İslâm eğitiminde diğer peygamberlerin hayatı da örnektir. [336] Gerek Kur'an'da ve gerekse Hadis'ler de kıssa yoluyla, geçmiş peygamberlerin hayatlarının ibret çerçevesi içersinde sunuluş sebebi bundandır.

3. Kâmil ve Mükemmel Oluş:

İnsanları eğitme durumunda olan kişi için kemâl şarttır. Ancak bu vasıf sayesinde başkalarına karşı daha etkili olunabilir. İnsanlar hiç bir zaman eksik gördüğü kişilerin arkasından uzun süre gitmezler. Yâni insanlardaki eksiklikleri giderebilmek için, eğitimcinin mükemmel olması gerekir. Başkalarını temizlemek isteyen kişinin, başta kendisinin temiz bir vasfa sahip olması zorunludur. Şu halde büyük eğitimcilerin hayatlarını araştırmak istediğimizde, en başta dikkat edeceğimiz nokta, söylediklerini yaşama ve kişilik bakımından güvenilir olup olmadıklarını ortaya koymaktır.

Şunu kesin olarak bilmek gerekir ki, bir eğitimcinin hayatı, tarihî sıhhat bakımından ne kadar sağlam olursa olsun, kemâl vasfını taşımadıkça, insanlar için uyulacak "ideal örnek" sayılmaz.

Hz. Muhammed'in hayatı tarih yönünden bütün safhalarıyla bilinmektedir. Doğumundan tutunuz da süt anneye verilmesine, çocukluğuna, gençliğine kadar, hepsi bütün ayrıntılarıyla apaçık bilinmektedir. Doğruluğu, vefakarlığı, iyilik severliği, herkesin yakınen bildiği sıfatlarıdır. Bu sebepten kavmi

---

X- Rivayete göre mü'minler " *Amellerin Allah'a en sevgilisi hangisi olduğunu bilseydik, o uğurda mallarımızı, canlarımızı feda ederdik.*" demişlerdir. Bunun üzerine Allah " *Şüphesiz Allah kendi yolunda çalışanları sever. (Saf, 61/14.)* " ayetini gönderdi. Fakat Uhut harbinde bazı kişilerin geri dönmesi bu ayetin inmesine sebeb olur. Bak : H.B. Çantay, Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, c, 3, s, 1037. (Beyzavi ve celaleyn'den naklen)

333. Saf 61/2-3

334. Bakara, 2/44

335. Abdulcevad seyyid Berk, Felsefetu't- Terbiyyeti'l-İslâmiyye Fi'l-Hadis'ş-Şerif, 1. Baskı, 1983, s, 318.

336. Mümtehine, 60/4-6

O'na güvenilir anlamına gelen "El-Emin" sıfatını vermişti.

Ka'be tamir edilirken, Hacer-i Esved'i yerine koyma hususunda büyük bir anlaşmazlık çıkar. Çünkü her kabile bu şerefin kendisine ait olmasını istiyordu. İşler iyice kızışır.Bir anda yemin edip kavga hazırlıkları yaparlar. Hatta, bu uğurda ölümü göze aldıklarını ifade etmek için, bir çanakta kan getirilip ellerini sokarlar ve ahitleşirler. Dört ya da beş gün bu gerginlik devam eder. Daha sonra konuyu çözümlemek için bir araya gelirler. Kureyş'in en yaşlısı olan Ebu Umeyyetu'bnu'l-Muğıre (Ebu Huzeyfe) şöyle bir teklifte bulunur:

İlk defa mescidin kapısından giren kişiyi, ihtilaf ettiğiniz konuda hakem yapınız."

İlk defa kapıdan giren kişi Hz. Muhammed idi. Onu görünce hep birden: "Emîn bu! Buna hiç itirazımız olmaz. Muhammed bu!" diyerek sevinç gösterisi yaparlar.

Hz. Muhammed yanlarına varınca meseleyi kendisine anlatırlar. dinledikten sonra, onlara bir yaygı getirtir ve Hacer-i Esved'i bizzat kendi elleriyle bu yaygının üzerine koyar. Daha sonra kabîle temsilcilerine dönerek şu açıklamayı yapar: "Her kabîle yaygının bir köşesinden tutsun, sonra hep birlikte kaldırınız." Dediği gibi yaparlar. Konulacak yerin hizasına gelince, yine Hz. Muhammed, kendi elleriyle taşı alıp yerine yerleştirir.[337]

Burada Hz. Muhammed'in eşsiz bir "problem çözme" dehası ve kemâl örneğine şahit olmaktayız. Başta meseleyi herkesin ortak davası haline getirmiştir.

Özellikle eğitimcilerin bu noktaya çok dikkat etmeleri gerekir.

İnsanların yakın çevrelerinde gereği gibi takdir edilmemeleri psikolojik bir gerçektir. Fransız filozofu Voltaire'nin (1694-1778) meşhur sözünü burada hatırlamak gerekir: "Bir adam evinin içinde büyük olmadığı gibi, ailesi arasında da kahraman sayılmaz."[338] Yani demek istiyor ki, insan evinin içinde bir dereceye kadar laubali olabilir. Gizli kalmasını istediği hareketleri ev halkı bilebilir. Böylece en yakınlarının yanında küçülür. Büyüklük meçhuliyet gölgesinde daha azametli ve haşmetli görünür.

337. İbn, Hişam,a.g.e. c, ss, 196.198.
338. S.S. Nedvi,a.g.e. s, 84.

Tarihi kaynaklar şahittir ki, Hz. Muhammed, yukardaki genel hükümlerden istisna, örnek bir hayat yaşamıştır. [339]

Bütün hürriyet propagandistlerini düşündürmesi gereken bir olayı, burada kayda değer görmekteyiz.

Arabistan'da bitmek tükenmek bilmeyen baskın savaşlarından birinde Zeyd b.Harise adında bir Arap delikanlısı esir düşer ve köle olarak ordan oraya satılır. Böylece bir çok el değiştirir. Sonunda Mekke'ye ulaşır. Ve sonunda Hz. Muhammed tarafından satın alınır. Bir müddet sonra, bu kölenin babası ve akrabaları, bir miktar fidye parası alıp canlarını dişlerine takarak Mekke'nin yolunu tutar. Zeyd'in babası ve amcası Hz. Muhammed'in yanına gidip bu ziyaretlerinin gerçek sebebini açıklarlar. Hz. Muhammed şöyle bir açıklama yapar:

"Size karşı büyük bir yakınlık duyuyorum, fakat sizin oğlunuz burada benim oğlumdan farksızdır. Bunu kendisinden sorunuz; şayet sizinle gitmek isterse, sizden hiç bir fidye almaksızın onun ayrılmasına izin vereceğim."

Daha sonra durumu oğullarına açıklarlar. Zeyd'in cevabı enterasandır:

"Ben efendimin şahsında öyle bazı şeyler gördüm ki, bunları her şeye ve herkese tercih ederim." [340]

Sonra Hz. Muhammed Zeyd'i çağırarak fikrini sorar:

-İster benimle kal, ister babanla git! Bu söz karşısında Zeyd kararlı bir şekilde cevap verir:

-Ben hep seninle kalacağım! [341]

Hep Hz. Muhammed'le kalır Zeyd!

Kölelik içinde en büyük hürriyet!... Anne-baba, amca, akraba ve hürriyete karşılık kölelik isteği!...

Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Muhammed'in hayatının tamamı mükemmeldir. O'nun bu durumu, İslâm prensiplerini anlatmak için bir öğretim metodudur.

---

339. Bak: Buhari, Bedu'l-Vahy; Müslim, İman, 253.
340. Hamidullah, a.g.e. c, 1, s, 72.
341. İbn, Hişam, a.g.e. c, 1, s, 248; Daha sonra Hz. Muhammed Zeyd'i azad ederek örfe dayalı olan hüriyyetini verir, üstelik evladlık edinir. Bunun üzerine Zeyd'in babası ve amcası üzgün bir halde, fakat çocuklarının durumundan tamamen emin, huzur içinde kendi yurtlarına dönüp giderler.

4. Hayatın Bütün Yönlerine Nüfuz Etmek:

Her hangi bir eğitimci kamil olabilir; insanları büyüleyebilir.Fakat şu hususa dikkat etmemiz gerekir ki, bu eğtimcilerin çoğu belirli sahalarda belirli kişilere ders vermişir.

Örnek eğitimci insanı aşmalıdır. Ancak bu şekilde nüfuz, sevk ve idare gücüne sahip olabilir. Karşısındaki kimselere öyle çok yönlü meseleler sunabilmeli ki, insan bununla problemleri çözüp kemâle erebilsin.

Bakıyoruz. Hz. Musa'nın mektebinde askerî konular ağır basmaktadır. Hz. İsa'nın dershanesinde "merhamet" ön plâna çıkmıştır. Buda'nın zaviyelerinde derbeder derviş, çilekeş fakirlerden başka kimse görülmüyor. 342

Fakat büyük eğitimci Hz. Muhammed'in medresesine gelirsek, buranın evrensel bir ilim müessesesi, bir üniversite olduğunu görürüz. Orada insanların ilerlemesi için her türlü kuvvet ve kabiliyetler geliştiriliyordu. Aslında bu dershanenin öğretmeni tam ve üstün bir bilgiye sahiptir. Her işte, her ilmi bölümde geniş bilgiye sahip ansiklopedik bir özellik taşımaktadır. O'nun dershanesinde her cins zevk sahibi, kabiliyetine göre eğitiliyordu. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in, beşerî bakımdan bir insan, bir baba, bir koca, bir dost, bir hami, bir aile reisi, iş güç sahibi bir tüccar, ordu komutanı bir subay, bir vali, bir hakim, kumanda sahibi bir mareşal, ülke idare eden bir padişah, üniversite rektörü, bir profesör, bir vaiz, bir âbid ve nihayet peygamberliğin son halkası bir peygamber özelliklerine sahip görüyoruz.

Görülüyor ki, her sınıftan insana Hz. Muhammed'in medresesi açıktır. Burada çeşitli sınflara mensup insanlar, toplanarak ders alıyorlardı. Orada Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Ali gibi devlet başkanları hocalarının karşısında diz çöker, derslerini alırlardı. Halid b. Velid, Ebu Ubeyde, Sa'd b. Ebî Vakkas, Amr b. As gibi ordu komutanları orada...Çeşitli ülkeleri idare eden valiler, adelet sahibi kadılar ve hakimler, kanun tatbik eden memurlar orada...Gündüzleri oruçla, geceleri namazla geçiren Ebu Zeri Gıfarî, Selmani Farisî, Ebu'd-Derda gibi kanaatkâr zühd ve ibadet ehli orada...Hz. Ali, Hz. Ayşe, İbn. Mesud, Zeyd b. Sabit gibi ilmin yaygınlaştırılması konusunda büyük başarılar sağlamış bulunan fıkıh ve hadis

---

342. S.S. Nedvi, Peygamberimizin Tebliğat ve Talimatı, c,4, s, 1512.

alimleri orada...Köleler, sıkıntı çeken fakirler, kimsesiz yetimler orada...: Servet sahibi zenginler orada...Evet hepsi aynı dershanede eğitiliyorlardı. [343]

Bu misâllerden anlıyoruz ki, Hz. muhammed, hayatın her kademesinde görev almış ve örnek olmuştur. O'nun bu yönü başlı başına bir eğitim ve öğretim metodudur.

---

343. Ahmed Çelebi, Mevsuatu't-tarihi'l-İslâmî, 11. Baskı, Kahire, 1983. c, 1. ss, 208. 440.

H. YAPARAK YAŞAYARAK ÖĞRENME METODU

İnsanın bir şeyi öğrenmesi için aktif olması gerekir. Öğrenme sürecinde (vetire) önemli olan öğrencinin de öğretime katkıda bulunmasıdır. Bir başka deyişle öğrenci kendi yaptığıyla öğrenir. "Yaparak yaşayarak öğrenme", bu sebepten önemli bir öğretim metodudur.

Bir Çin Atasözü bu metodun önemini çarpıcı bir şekilde anlatır.

"İşitirsem unuturum, görürsem belki hatırlarım, yaparsam öğrenirim."

Comenius (1592 - 1670), çocuğun bilgiyi, çevresinde giriştiği denemeler yoluyla öğrendiğini savunur. [344]

J. Locke de (1632 - 1670), insanın bilgiyi, ancak, tecrübeleri ile çevresinden öğrendiğini iddia eder. [345]

J. J. Rousseau (1712 - 1778), Emile isimli meşhur eserinde, çevrenin insan üzerindeki rolünü ilk plânda ele alır. 346

İsviçreli eğitimci Pestelozzi (1746 - 1827), işin karakter eğitimindeki önemine temas eder.

Kerschensteiner (1854 - 1932), öğretimin kuru bir bilgiye değil işe dayandırılmasını savunarak, sırf bu amaçla "İş okulu" diye bir okul kurmuştur. [347]

Daha sonra da Amerikalı John Dewey (1859 - 1952), "iş" in eğitimdeki önemine temas etmiştir.

"Yaparak yaşayarak öğrenme" nin [x] en önemli özelliği, çok duyu organının işe karışması ve bütün kişiliğiyle insanın olayın etkisi altında kalmasıdır.

---

344. Alıcıgüzel, a.g.e. s, 12.
345. Alıcıgüzel, a.g.e. s, 12.
346. Alıcıgüzel, a.g.e. s, 13.
347. Kemal Aytaç, Çağdaş eğitim akımları. A.Ü. Dil ve Tarih -Coğrafya Fak. Yay. (Atatürk'ün 100. doğum yılına armağan). 2.Baskı, Ank, 1981. ss, 84-90. Cavid binbaşıoğlu Genel öğretim bilgisi, 3. Baskı. Ank. 1983. s, 104.

X-"**Yaparak yaşayarak öğrenme**" Metoduna " **iş metodu**" da denir. Bu metod öğrencilerin, öğrendiklerini yeni durumlara uygulamalarına imkan sağlayacak biçimde düzenlenen çalışmalara ve tekrarlara (temrin, mümarese,-exercise) verilen addır. Öğrencilerin nazari olarak öğrendikleri bilgilerin derste ya da dars dışında doğrulanması için yapılan çalışmalar da (tatbikat-Practice), yine bu metodun özelliklerindendir.

kişisel etkinliklere yer verildiği için " **yaparak yaşayarak** öğrenme'ye "**laboratuvar metodu**" diyenler de vardır. bak: Alıcıgüzel, a.g.e. s, 259..

Bilgilerin uygulamalı olarak öğretilmesi (practice), bugün modern öğretim metodu olarak kabul edilmiştir. [348]

Görülüyor ki, Batı eğitiminde "uygulama" nın ve "tecrübe" nin bir eğitim ve öğretim metodu olarak kabul edilmesi, uzun zaman almıştır. halbuki Hz. Muhammed'in eğitimi başlangıçtan itibaren (M. 610) uygulamalı bir eğitimdir. Çünkü öğrenmenin en önemli metodu uygulamadır. [349] Kaynaklardaki bütün bilgiler, Hz. Muhammed'in bu metodu etkin bir şekilde kullandığını da göstermektedir.

Başta Kur'an insanlardan, Allah'ın razı olacağı iyi davranışlar istemektedir. [350] Nitekim bildiklerini uygulamayan insan, akibeti en kötü insan olarak tanıtılmıştır. [351]

Ashab'da büyük bir öğrenme hırsı (motivation) vardı. Bu sebepten Hz. Muhammed'ten uygulamak, [352] ve başkalarına öğretmek için, [353] sürekli bilgi istiyorlardı. Hz. Muhammed de, emrettiği şeylerin güçleri ölçüsünde yapılmasını istiyordu. [354]

Uygulama ve alıştırma, Hz. Muhammed'in baş vurduğu en önemli öğretim metodudur. [355]

Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre, bir gün Hz. Muhammed mescidin kenarında otururken adamın biri mescide girer ve namaz kılar. Sonra gelip Hz. Muhammed'e selâm verir. Hz. Muhammed bu selâma, "senin üzerine de Allah'ın selâmı olsun!" diye mukabelede bulunur. Arkasından "dön, namazını (yeni baştan) kıl; çünkü namaz kılmış olmadın." der.

Adam namazı kılar gelir; fakat yine olmadığı belirtilir. Üçüncü sefer adam "bana öğret Ey Allah'ın Rasûlü" der. Hz. Muhammed öğrenme isteği iyice artan bu şahsa şöyle bir açıklama yapar: "Namaza kalktığın zaman tam bir abdest al, sonra kıbleye yönel, tekbir al, sonra Kur'an'dan bildiğini oku, sonra tam bir rukû yap, sonra iyice doğrul, sonra tam bir secde et, sonra otur, sonra bütün namazlarında böyle yap. Böyle yaparsan namazın tamam olur, bir eksiklik yaparsan namazın olmaz." [356]

---

348. Ersin, a.g.e. c, 2. s, 278.
349. El-Hindi, KenzU'l-Ummal c. 10. s, 132. Hadis No : 28661
350. Kehf, 18/110.
351. Buhari, Fiten, 17; İbn. mace, Zühd, 51; Ahmed b. Hanbel c, 3. s, 120.
352. Nesâi, Sıyam, 43.
353. Buhari, İlim, 25; Müslim, İman, 25.
354. Buhadi, İ'tisam, 6; Müslim, Fedail, 130; Hac, 412; Nesâi, Hac, 1; İbn. Mece, Mukaddime, 1.
355. A. Nahlavi, Uslu't-Terbiyye, s, 238.
356. Buhari, Eyman, 15; Tirmizi, İstizan, 4; Nesâi, İstiftah, 7; Tatbik, 15; İbn. Mace, İkame, 72.

Bu Hadis'in ihtiva ettiği eğitim prensiplerini şöyle ele alabiliriz:

a. Öğrenmeye Teşvik:

Hz. Muhammed, hataları, bizzat yapan kişinin kendisinin düzeltmesine fırsat vermiş, sınama - yanılma [X] imkanı tanımıştır. Hataların bu şekilde düzeltilmesi, nefse güven verir.

b. öğrenmeye Hazırlık:

Hz. Muhammed, adam soruncaya kadar hatalarını söylememiştir. Bu metod öğretimde son derece etkilidir.

Hz. Muhammed Kur'an âyetlerini ve bazı duaları Ashabına uygulamalı olarak öğretirdi. Ashab da düzeltmek maksadıyla bu öğrendiklerini Hz. Muhammed'in huzurunda sözlü ya da tatbiki olarak tekrarlardı. Bu konuya örnek gösterebileceğimiz pek çok hadis vardır. [357]

Yaparak Yaşayarak Öğrenme Türleri:

1. Bir İşi Bizzat Yaparak Öğretmek:

Hz. Muhammed'in eğitiminde belirgin bir şekilde görülen özellik, bizzat göstererek ve uygulayarak öğretmedir. Öğüt vermekten çok tatbikata önem verilmiştir.

Hz. Muhammed bir gün cemaata namaz kıldırmak isterken minbere çıkar, ve cemaat de O'na uyup namaz kılar. Bundan maksadı, cemaatten herkesin O'nun nasıl namaz kıldığını iyice görmelerini ve O'nun fiillerini, yaptıklarını müşahede edip iyice kavramalarını sağlamaktı. Nitekim namazı kıldırdıktan sonra cemaate dönüp bu uygulamasının sebebini şöyle açıklamıştır:

"Ey insanlar! Minber üzerinde durup size imamlık yapmamın sebebi şu idi: Bana uymanızı iyice sağlamak ve nasıl namaz kıldığımı öğrenmenizi kolaylaştırmak istedim." [358]

Hz. Muhammed öğrettiklerinin Ashab tarafından icra edildiğini görmekten son derece memnun olurdu. Bilhassa Kur'an'ı başkasından dinlemeyi çok severdi.

X- Sınama- yanılma yoluyla öğrenme (Trial-and-erroı learning) : Yeni öğrenme durumları karşısında öğrencinin, başarılı sonuç alıncaya ya da hoşnut oluncaya kadar kimi tepkileri hemen hemen rastgele tekrarlaması ve sınaması temeline dayalı öğrenme. bak: A. F. Oğuzkan, a.g.e., s, 155.

357. Bak: Buhari, Vudu, 75; Da'vat, 5; Müslim, zikir, 56; Davud, Edeb, 98.

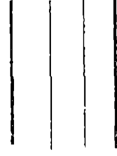
358. Buhari, Cuma, 26.

2. Çizgi ve Şekilleri Kullanmak:

Hz. Muhammed bazı konuların anlatımında çizgi ve şekilleri kullanmıştır.

Öğretimde çizgi, şekil ve şemaların kullanılması, dikkat çekmek, olay,olgu ve mücerret (soyut) kavramların anlaşıl- masını kolaylaştırmak amacıyla kullanılır. [359]

Bir gün Hz. Muhammed birbirine parelel dört çizgi çizer, sonra da "bunlar nedir, biliyor musunuz?" diye sorar. "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." şeklinde cevap alması üzerine açıklar: [360]

xx

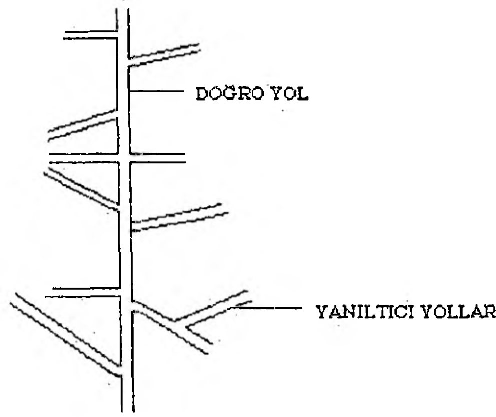
"Bunlar cennet ehlinin en faziletli kadınları olan Huvey lid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma, Müzahim kızı Asiye, [x] Umran kızı Meryem'dir."

Bu birbirine parelel çizgilerden her biri, faziletli kadınlardan birini temsil etmektedir.

Abdullah İbni Mesud'un naklettiğine göre, bir gün Hz. Muhammed bir çizgi çizer, sonra "Bu Allah'ın yoludur." der. Sonra bunun sağına ve soluna da çizgiler çizer, arkasından da şu açıklamayı yapar: Bunlar muhtelif yollardır. Her biri üzerinde (kötülüğe) davet eden şeytan vardır. [361] Arkasından da şu ayeti okur: "Şu emrettiğim yol, benim dosdoğru yolumdur. Hep ona uyun. Başka yollara ve dinlere uyup gitmeyin ki, sizi onun yolundan saptırıp parçalamasınlar." [362]

---

359. Fidan, a.g.e. s, 56.
360. El-Haşimi, a.g.e. s, 219.
X- Asiye : Firavn'un karısı olmakla birlikte müslümandır.
XX- Meryem : Hz. İsa'nın annesi.
361. İbn. Mace, Mukaddime, 1.
362. Enam, 6/153.

Hz. Muhammed çok girift ve anlaşılması güç meseleleri açıklarken müşahhaslaştırmanın gerektiğine inanmıştır. Meselâ insanı ele alalım:

a. Hayatını bile aşan bir arzu sahibidir.

b. Ebedî olarak yaşamak ister.

Bu geniş emellere rağmen, insan ömrü sınırlıdır. Hayat baştan başa problemler, sıkıntılar ve engellerle doludur.

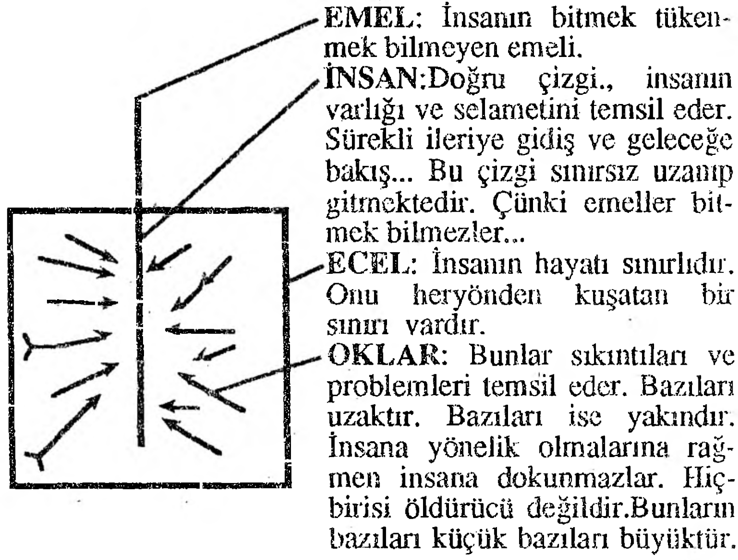
Gerçekten anlaşılması zor olan bu meseleyi Hz. Muhammed, son derece kolay bir şekilde anlatır:

Önce bir kare çizer. Bu karenin ortasına bir çizgi çizer. Bu son çizdiği çizginin yanlarına da bir çok çizgiler çizer. Sonunda da karenin dışına bir çizgi daha ilave eder. Sonra bu çizgileri şöyle izah eder:

Şu ortadaki çizgi insandır. Bu kare, insanı her taraftan kuşatan eceldir. Karenin dışındaki çizgi de emeldir. Kare içindeki küçük çizgiler de insanı hedef alan afetlerdir. (ki insan hayatı bunların hedefidir.) İmdi insana şu afet (oku şaşar da) dokunmazsa bir başka âfet isâbet eder. O âfet de dokunmazsa, öbürü dokunur (ecel gelir, hayat sona erer.) [363]

---

363. Buhari, Rikak, 4; Kıyam, 22; İbn. Mace, Mukaddime, 1; Zühd. 27; Ahmed b. Hanbel, c, 1, s, 293.

3. Araştırmaya Teşvik:

Hz. Muhammed'in eğitiminde İlmî araştırma önemli bir eğitim metodudur. Kur'an'daki bir çok ayetler ilmî araştırmaya da'vet etmektedir. Bu konuda iki görüş açısı verilmiştir:

a.Tabiat kanunları değişmez ve süreklidir. Bu gerçek "Allah'ın kanunda değişme bulamazsınız." [364] şeklinde ifade edilmiştir.

b. Allah kainatı insanın istifadesine sunmuştur. Bu konu da bir çok ayet vardır. [365]

c. Allah insanı, yaratılış ve kainatın düzeni hakkında sürekli düşünmeye davet eder. [X]

---

364. Ahzap, 33/62
365. İbrahim, 14/32, 33; Nahl, 16/12, 14; Hac, 22/65; Ankebut, 29/61;-Lokman, 31/20, 29; Fatır, 35/13; Zümer, 39/5; Casiye, 45/12, 13;
X- Bak : Bakara, 2/219, 266; Enam, 6/50; Araf, 7/184; Rum, 30/8; Al-i İmran, 3/191; Yunus, 10/24; Rad, 13/3; Nahl, 16/11, 44, 69; Haşr, 59/21.

4. Tecrübeye Değer Vermek:

Hz. Muhammed'in tecrübeye dayalı ilimlere verdiği değeri anlamak için, tıp ilmi en güzel misâl teşkil eder. Bu konuda Hz. Muhammed'in üzerinde durduğu hususları şöyle sıralayabiliriz:

a. İyi bilinmektedir ki, insan cesed ve ruhtan meydana gelmiştir. İnsan neslini devam ettirmek, acıkınca yemek, yorulunca dinlenmek, kirlendiğinde temizlenmek, hastalandığında tedavi olmak zorundadır. Bunlar ihmal edildiği takdirde insanın dengesinin bozulduğu tecrübe edilmiştir. İşte Hz. Muhammed bu dengeyi tehlikeye sokanlara "bedeninizin sizin üzerinizde hakkı vardır." diyerek dikkat çekmiştir. [366]

Bedenin temel haklarının ihmali ya da hiç nazarı itibare alınmaması, Kur'an'da da Hadisler'de de hoş karşılanmamıştır. Bu konuda daima i'tidal tavsiye edilmiştir. İ'tidal bir nevi İslâm'ı yaşama ve öğretme metodudur. Bunu böyle düşünmeyenlere karşı Hz. Muhammed, "kim benim (bu) sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." [367] demek suretiyle cephe almıştır.

İslâm bedene azab edilerek ruhun yükseleceğini kabul etmez. Önemli olan, her ikisinin (ruh - beden) dengeli bir şekilde, haklarının korunmasıdır. Ruh da beden de ancak bu şekilde yücelebilir.

b. Tedavi olmak kader inancına zarar getirmez. Bu konuda şüpheleri olan bazı kişiler Hz. Muhammed'e "Ey Allah'ın Rasûlü! Yaptığımız afsunların, kullandığımız ilaçların ve tatbik ettiğimiz perhizlerin Allah'ın kaderinden bir şeyi önleyeceği görüşünde misiniz?" diye soru yöneltirler. O da "Onlar da Allah'ın kaderindendir." [368] şeklinde cevap verir.

Konunun özü şudur ki, Allah sebepleri yaratır. Hastalıkların türlerine göre tedavi şekilleri de vardır. Konuyu kavrayan insan, Allah'ın kaderini, yine Allah'ın kaderi (olan sebeplerle) savar.

Hz. Muhammed Allah'ın, çaresi olmayan hastalık yaratmadığını bildirmiştir. Sadece tek hastalığın çaresi yoktur. O da yaşlılıktır. [369]

---

366. Buhari, Savm, 55; Nikah, 89; Edeb, 84; Müslim, Sıyam, 182, 192; Nesâi, Siyam, 76.
367. Buhari, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 5; Nesâi, Nikah, 4; Darimi, Nikah, 3; Ahmed b. Hanbel, 1, c, 2. s, 157; c. 3, s, 241.
368. İbn. Mace, Tıb. 1; Tirmizi, Tıp, 1
369. Tirmizi, Tıp, 2..

Tedavi için muska ya da hamail takmak ise Hz. Muhammed tarafından hoş karşılanmamıştır. [370]

c. Hastalıkların bulaşması konusunda Allah'ın kanununun bilinmesi gerekir. Hz. Muhammed "Aslandan kaçar gibi cüzzamdan kaçınız." [371] buyurmuştur. Yine Hz. Muhammed bir yerde bulaşıcı bir hastalık çıkarsa oraya girilmemesi, eğer bulunulan yerde mevcutsa, oradan da çıkılmamasını tavsiye etmiştir. [372]

d. İslâm insanları aldatmaya dayalı sihir vb. inançları batıl saymıştır. Hatta Hz. Muhammed bunları şirk kabul ederek harb ilan etmiştir. Sadece Allah'ın ve güzel isimlerinin anılarak yapılan "rukye" ye sınırlı bir şekilde müsade etmiştir. [373]

Hz. Muhammed rukyeyi (içinde şirk sözleri bulunduğu için) önceleri yasak etmişti. Ashab'tan bazıları: "Ey Allah'ın Rasûlü! Gerçekten elimizde bir rukye vardı. Akrebe karşı onu yapıyorduk. Sende rukyeyi yasakladın." dediler. Ve bu rukyeyi O'na gösterdiler. Bunun üzerine: "Bir sakınca görmüyorum. Sizden her kim bir din kardeşine fayda verebilirse hemen fayda versin." [374] buyurur.

e. Hz. Muhammed söz ve fiiliyle, tecrübeye dayalı doğru tıp bilgilerini tasdik etmiştir. Bizzat kendisi tedavi olmuş, aynı zamanda tedavi olunmasını emretmiştir.

Hz. Muhammed Ubey b.Ka'b'a bir doktor gönderir. O da ondan bir damar keser ve dağlar. [375]

Hz. Muhammed, müslüman olmayan meşhur Arap doktoru Sakif'li Haris b. Kelde'yi de başka bir hasta için getirmelerini emretmiştir. Üstelik Haris'in müslüman olduğu kesin değildir. Bu da gösteriyor ki, müslüman olmayanlardan bu konuda istifade etmede sakınca yoktur. [376]

Hz. Muhammed'in gayr-i müslimlerin tecrübelerinden istifade ettiğini gösteren başka bir örnek daha vardır:

---

369. Tirmizi, Tıp, 2.
370. Tirmizi, Tıp, 24.
371. Buhari, Merza, 19; Ahmed b. Hanbel, c, 2, s, 443.
372. Buhari, Enbiya, 54; Tıp, 30; Müslim, Selâm, 92; Davud, Cenaiz, 6; Muvatta, Medine, 22, 23, 24; Ahmed b. Hanbel, c, 1, s. 182. 193. 194; C, 5, s, 201. 208.
373. Tirmizi, 16, 20.

Rukye : Ulemanın açıklamasına göre manevi bir doktorluktur. Herhangi bir hastalıktan dolayı halk, ağzı dualı iyi huylu ve takva sahibi kişilere müracaat eder, kendilerini onlara okutmakla şifa ararlardı. bak : Davutoğlu, a.g.e. c, 9, s, 625

374. Müslim, Selâm, 63.
375. Müslim, Selâm, 73;
376. Kettani, a.g.e. c, 1, s, 457.

Hz. Muhammed, emzikli kadınla cinsi münasebette bulunmayı, çocuklara zarar verir endişesiyle, kesin olarak yasaklamayı düşünmüştü. [X] Sonra kendisine İranlılar ve Romalılar'ın yaptıkları; fakat zarar vermediği hatırlatılınca, bu düşüncesinden vazgeçmiştir. [377]

Hz. Muhammed insanlığın yararına olan her türlü bilgi ve tecrübeye değer vermiştir. Nitekim Hendek savaşında Selman-ı Farisî, kendi ülkesinde şehirleri korumak, karargahları savunmak için, hendek kazıldığına dair bilgi ve görgülerini naklettiğinde, gerçekten zihni her çeşit yeni ve faydalı fikre açık bir kimse olan Hz. Muhammed, bu teklifi kabul etmiş ve bizzat kendisi de bu kazı işinde çalışmıştır. [378]

5. Gözlem Yapmak:

Gözlem (observation), dış âlemde bulunan bir şeyi iyi anlamak için, onun kendi kendine çıkan çeşitli belirtilerini gözden geçirme işidir. [379]

Gözlem tabiatı okumaktır. Gözlem, bakmak ve seyretmekle karıştırılmamalıdır.

Bir elmanın ağaçtan düşmesi olayı ile, herkes karşılaşmıştır. Ama bu olay, Newton'un (1642 - 1727) gözlemci bakışlarında yer çekimi kanunu oluvermiştir.

Batı'da gözlemin önemi 17. yüz yılda anlaşılmıştır. 18. yüz yılda J.J. Rousseau (1712 - 1778) ve Pestelozzi'nin (1746 - 1827) çabalarıyla okullarda değerlendirilmeye gidilmiştir. [380]

Gözlem, insanla kainat arasında en sağlam köprüdür.

Öğretim açısından gözlem, varlıkları ve kurumları, tabiî ve sosyal olayları, kendi tabiî şartları içinde incelemektir.

Gözlem sayesinde öğrenci bir çok bilgileri doğrudan doğruya eşyanın kendisinden ya da olaylardan öğrenir. Gözlem böylece öğrencinin doğrudan doğruya bilgi kazanmasından başka, duyu organlarının eğitimine, zihninin gelişmesine, araştırma becerileri kazanmasına yarayan en etkili öğrenme tekniklerinden biridir. [381]

X- Cahiliyye devrinde araplar, emzikli kadına yaklaşmayı (giyle) çocuk için zararlı kabul eder ve bundan sakınırlardı.

377. Müslim, Nikah, 140, 141; Davud, Tıp, 16; Tirmizi, Tıp, 27; Nesâi, Nikah, 54; Darimi, Nikah, 33; Muvatta, rada, 17; Ahmed b. Hanbel, c, 6, s. 361.

378. Hamidullah, a.g.e. c, 1, ss, 267-268.

379. A.F Oğuzkan, a.g.e. c, 81.

380. Cemil Sena, Fizoloflar Ansiklopedisi, c, 3. s, 583. c, 4, ss, 77-86.

381. Alıcıgüzel, a.g.e. s, 259.

Gözlem (müşahede) eğitimi almayan insanlar, bütün söylentilere inanma meyli taşır, arayıp sormadan yalan yanlış şeylere inanır. [382]

Hz.Muhammed'in eğitiminde kainatın ve olayların incelenmesi sürekli teşvik edilmiştir:

"(Ey Rasûlüm!) De ki: Yer yüzünde gezip dolaşın da (Allah'ın) yaratmaya nasıl başladığını görün..." [383]

"Göklerde ve yerde (Allah'ın birliğine, kudret ve azametine delâlet eden) ne kadar alâmet var ki, insanlar, üzerlerinden geçerler de, bunlardan ibret almayıp yüz çevirirler." [384]

Kur'an'da yine, yaratıkların özellikleri, insan ve yaratıcı arasındaki ilişkinin gözlenmesi istenmektedir.

İnsan düşünme ve gözlem yapma sayesinde insanlık mertebesine çıkabilir. Yoksa hayvanlardan daha aşağı seviyeye iner. [385]

6.Gösteri Metodu (Demonstrasyon):

Gösteri, öğretmenin öğrencilerin önünde bir şeyin nasıl yapılacağını göstermek ya da bir prensibi açıklamak için yaptığı işlemdir. [386]

Bir gün Hz. Muhammed koyun yüzen bir delikanlıya tesadüf eder. Ve ona "Bırak da sana öğretiyim." der. Elini deri ile et arasına sokup koltuk altına kadar vardırır. Sonra da "Ey delikanlı işte böyle yüz" der. [387]

Ashab'tan birisi Hz. Muhammed'e "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana bir iş söyle ki, ona sım sıkı sarılayım." Hz. Muhammed "Rabbım Allah'dır, de. Sonra da dosdoğru ol!" der. Bu sefer de, "Benim için en korktuğun şey nedir?" diye bir soru daha yöneltir. İşte o zaman Hz. Muhammed kendi dilini tutarak, "İşte bu!" der. [388]

Hz. Muhammed abdestin nasıl alınacağını soran kimseye, bizzat abdest alarak göstermiştir. [389] Bazı

---

382. Mansur Tekin, Pratik Öğrenme ve Eğitim Bilgileri, bir Yay, İst. 1945, ss, 93, 94.
383. Ankebut, 29/20.
384. Yusuf, 12/105.
385. Araf, 7/179.
386. Özyürek, a.g.e., 45; Oğuzkan, a.g.e. s, 81.
387. Davud, Tahare, 73; İbn. Mace, Zabaih, 6.
388. Tirmizi, Zühd, 61. İbn. Mace, Fiten, 12; Davud, Rikak, 4.
389. Davud, Tahare, 51.

rivayetlerde bu işi üç kere tekrarladığı kaydedilir. [390]

Hz. Muhammed bir keresinde sağ eline altın, sol eline de ipek alır, sonra ikisini de kaldırarak "Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haramdır; ama kadınlarına helaldir." diye bir açıklamada bulunur. [391]

Bu misâllerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Muhammed, gösteri metodunu bütün etkinliği ile kullanmıştır. Görüldüğü gibi bu metod hem göze, hem kulağa hitab eder. Dolayısıyla hem kolay hem de kalıcı bir öğrenme olur.

---

390. İbn. Mace, Tahare, 48.

391. Davud, Libas, 11; Nesâi, Zinet, 40; İbn. Mace, Libas, 19; Ahmed b. Hanbel, c, 1, s, 115; c, 4, ss, 392. 393. 394. 397.

I.TERGİB VE TERHİB METODU [x]

İnsan yaratılış (fıtrat) itibariyle lezzet, nimet ve refahı sever; sıkıntı ve acı veren şeylerden de korkar. İslâm eğitimi, insanı hayra sevketmede bu temel özellikten yararlanır.

Aslında ceza her şahıs için zaruri değildir. İnsan vardır, bir örnek ve öğüt yeter, hayatı boyunca cezaya ihtiyaç duymaz. Bütün insanlar şüphesiz böyle değildir. Yine öyle insanlar vardır ki, bir değil, bin defa cezayı hak eder.

Hz. Muhammed'in eğitiminde ceza, elbetteki eğitimcinin ilk hatırına gelen en geçerli yol değildir. Eğer kişi örnekle yola gelmiyorsa, öğüt verilir, hayra da'vet edilir ve yola gelmesi ümîd edilerek sabredilir. [392]

Kur'an ve Hadisler'de tergîb ve terhîb ile ilgili bir çok misâller vardır.

Kur'andan tergîbe misâl:

"Allah'a da'vet eden, iyi işler yapan ve "ben müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü kimdir? Ne (her) iyilik, ne de (her) kötülük bir olur. Sen kötülüğü en güzel (haslet ne ise) onunla önle. O zaman (görürsün ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile sanki yakın dostun olmuştur. [393]

"Rabbının yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır..." (394)

"İman edenlerin, Allah'ı ve Hak'tan ineni zikr için, kalblerinin saygı ile yumuşaması zamanı hali gelmedi mi? Onlar, daha evvel kendilerine kitab verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri kararmış bulunanlar gibi olmasınlar. onlardan bir çoğu (kinlerinden çıkmış) fasıklardır." [395]

Hz. Muhammed de bu konuda şu açıklamalarda bulunur:

"Üç sınıf insan için iki mükafaat (reward) vardır:

1. Ehl-i Kitab'tan olup peygamberine imân eden kimse, Muhammed'e erişir, ona da iman eder ona da tarbi olup tasdik ederse, işte bu kimseye iki mükafaat vardır.

2. Başkasının mülkü olan bir köle hem Allah'ın hakkını,

X- Terğib : Mükafat (Reward)
Terhib : Ceza (Punishement)

392. M. Kutub, a.g.e. c, 1, ss, 189. 190.
393. Fussılet, 41/83
394. Nahl, 16/ 125.
395. Hadid, 57/16.

hem de efendisinin hakkını öderse, ona da iki mükafaat vardır.

3. Cariyesi olan bir kimse o cariyeyi besler, gıdasına iyi bakar; sonra onu eğitir ve terbiseyisini iyi becerir de sonra azad ederek kendisi ile evlenirse ona da iki mükafaat vardır." [396]

Bir başka üç tip insan hakkında da şu açıklamayı görüyoruz:

"Üç kişi vardır ki, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onları tezkiye de etmeyecektir. Hem onlar için elîm azab vardır.

Bunların kim olduğu Hz. Muhammed'e sorulduğunda şu cevabı verir:

1. Elbisesini (kibirinden) yerde sürükleyen,

2. Verdiğini başa kakan,

3. Ticaret malına yalan yere yemin ederek fiat yükselten.
397

Hz. Muhammed'in arkadaşlarını her vesileyle iyi davranışlara özendirdiğini, kötü huylardan da uzaklaştırdığını müşahede etmekteyiz. Ancak bunu yaparken son derece ölçülü olduğu da görülmektedir. Bu ölçüleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Kur'an ve Hadisler'deki tergîb ve terhîb, ikna esasına dayanır. [x] Çoğunlukla da direkt ya da indirekt olarak Allah'a ve ahirete imânı konu alır. Hitab ise mü'minleredir. Bu da gösteriyor ki, terğib ve terhib, tebliğ vasıtası değil, eğitim vasıtasıdır.

2. Terğîbde, açık bir üslûbla, herkesin anlayacağı ölçüde cennet nimetlerinin tasviri, terhîbde de aynı şekilde cehennem azabının tasviri yer almaktadır.

3. Terğib ve terhib, hem duyguları, hem de vicdanı etkiler. Bu da İslâm eğitiminin hedeflerindendir.

---

396. Buhari İlim, 31; Itk, 14; Cihad, 145; Hikah, 17; Enbiya, 48; Müslim, İman, 241; Davud, Nikah, 5; İbn. Mace, Nikah, 42; Darimi, Nikah, 46; Ahmed b. Hanbel, c, 4, ss, 390. 398. 408. 414.

397. Buhari, Ahkam, 47; Tevhid. 34.; Müslim, iman, 171. 172. 173. Davud, Büyu, 60; Libas, 25; Nesâi, Büyu, 5-6.

X- İkna kıssadan ders alma şeklinde de olur. Kıssaları terğıb ve tehdidin takip etmesi de bundandır.

J. ÖĞÜTLE EĞİTİM METODU

Öğüt, nasihat, hayrı hatırlatmak ve doğruya yöneltmektir.

Hz. Muhammed'in eğitiminde öğütle eğitimin önemi büyüktür. Çünkü insanın kendine söylenenlerden etkilenme kabiliyeti (Tendency) vardır. [398]

Öğüt veren kişi, sevilen birisi olursa, etkisi daha da yüksek olur. [399] Özellikle de bu öğüt sevgiden kaynaklanır, kalbden kalbe yol bulursa, bu etki çok daha fazlakendisini hissettirir. Meselâ sevilen bir anne - babanın, büyük kardeşin, arkadaşın, öğretmenin, saygı duyulan bir ihtiyarın öğütleri, insan hayatının akışını .değiştirebilir. Eğer bu öğüt samimi olmazsa, etkisi haliyle zayıf olur.

Hz. Muhammed insanın arkadaşından etkilendiğine şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

"kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, dost edindiği kişiye dikkat etsin. [400]

Yerinde bir öğüt, ahlâkı olgunlaştırmak, davranışları değiştirmek ve iyi huylar kazandırmak için vicdanları müspet yönde etkiler.

Hz. Muhammed bir keresinde mescidde va'z ettikten sonra, kadınların duyamadığını düşünerek . Bilal'le birlikte erkek saf- larından çıkıp kadınların yanına gelir. Onlara va'z ederek sadaka vermelerini ister. Bu söz o kadar tesirli olur ki, kadınların kimi küpesini, kimi de yüzüğünü çıkarıp verirler..." [401] Tabiî ki onlar, toplanan sadakaların ihtiyaç sahiplerine verilmek için toplandığını biliyorlardı. [402]

Hz. Muhammed bu durumu göz önünde bulundurarak, bıkkınlık gelmesin diye, fırsat kollardı. [403]

---

398. M. Kutub, a.g.e. c, 1, s, 187.
399. Ali Halil Ebu'l- Ayneyn. a.g.e. s, 223.
400. Tirmizi, Zühd, 45; Davud, Edeb, 16; Ahmed b. Hanbel, c, 2. ss,.303,.334.
401. Buhari, ilim, 32.
402. Tecrid-i Sarih, Diyanet, İşt. Bşk. Yay. 3. Baskı, Ank, 1970, c, 1, s, 97.
403. Buhari, İlim, 11; Da'vet, 69; Müslim, Münafıkîn, 72; Tirmizi, Edeb, 72; Ahmed b. Hanbel c, 1, ss, 377. 378.

Kur'an da bir öğüt kitabıdır. Bu isimlendirme bizzat Kur'anda yer almaktadır. [404]

Kur'an'da bir hayli öğüt vardır. Bu öğütlerin bir kısmı, peygamberlerin, [405] anne - babaların [406] ve alimlerin (hükemâ) öğütleri [407] şeklinde sunulmaktadır. Bazan bu öğütler küçükten büyüğe olmaktadır. Hz. İbrahim'in babasına nasihat ettiği gibi... [408]

Kur'an'da bu kadar çok öğüt bulunması, insanın nasihattan etkilenen bir psikolojiye sahip olduğunu göstermektedir.

Kur'an'daki öğüt üslûbunda şu özellikler göze çarpmaktadır:

a. Öğüt ve nasihat, nasihat edilen kişiyi zarardan sakındırmak maksadıyla hakkı ve maslahatı açıklamaktır. Bir nasihatın doğru olmasının delili, nasihat eden kişinin hiç bir menfaat gözetmemesidir. Aksi takdirde nasihat etkisini kaybeder. nitekim Allah Kur'an'da Hz. Muhammed'ten bu metodu benimsemesini isteyerek şöyle hitab eder:

"Ey Muhammed! De ki: Ben bu yaptığım tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum..." [409]

Aynı açıklamayı Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb peygamberlerin de yaptığını görüyoruz. [410] Hatta peygamberlerin bu uğurdaki samimiyetlerini te'yid için, bir sûrede (Şuara) beş yerde geçmiş olması son derece dikkat çekicidir.

b. Öğütlerde sürekli olarak bazı hususların tekrar ettiğini görüyoruz. Bunlar şunlardır:

1. Ölüm sürekli hatırlatılır. Çünkü ölüm, er ya da geç mutlaka gelmektedir. Onu mütakiben kabir azabı, meleklerin sorusu ve amellerin hesabı vardır.

2. Hastâlık da sürekli hatırlatılır. çünkü hayat hastalıklar ve musibetlerin tehdidi altındadır. Gerçek hayat ahiret hayatıdır. [411] Bu sebepten Hz. Muhammed hasta ve kabir ziyaretini teşvik etmiştir. Ölü'nün yıkanması ve kabre konulması da aynı şekilde ölümü hatırlatmaktadır.

---

404. Yunus, 10/57.
405. Maide, 5/72; Ma'minûn, 23/23; Nahl, 16/36.
406. Hud, 11/42; Yusuf, 12/5; Lokman, 31/13, 16, 17.
407. Kehf, 18/72; Yasin, 36/ 16-20.
408. Enam, 6/74.
409. Fürkan, 25 / 57
410. Şuara, 26/109-180.
411. Ankebut, 29/64.

3. Yine Kur'an'ın öğütlerinde, amellerin gündeme geldiği hesap gününe çok dikkat çekilmiştir. [412]

4.Öğüt (mev'ıze), dünya ve ahiret hayatını, Allah'ın nimetlerini tasvir ederek, insanın kainat içindeki vazifesine dikkat çeker.

5.İnsanda unutma özelliği vardır. Bu sebepten öğütlerin tekrar edilmesi gerekir. Nitekim Hz. Muhammed de üç kere "Din nasihattir." [413] diyerek, bu konuda din eğitiminin sürekliliğini vurgulamıştır.

c.Hz. Muhammed öğüt verirken son derece nazik davranırdı. Çünkü insanları kırmadan, gururlarını rencide etmeden söylenen bir sözün psikolojik etkisi çoktur. Bunun için atalarımız "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." demişlerdir. Bilhassa Yunus ve Mevlânâ bu konunun önemi üzerinde çok durmuşlardır. Ve Yunus'un şu dörtlüğü, bu konuda ilk aklımıza gelen bir şahaserdir:

"Söz ola kese savaşı,
Söz ola kestire başı,
Söz ola ağulu aşı,
Bal ile yağ ede bir söz!"

Yeni müslüman olduğu için, namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muaviye İbni Hakem, cemaatla namaz kıldığı bir sırada aksıran adama, "Allah sana merhamet eylesin!" der. Bu yersiz konuşmasından dolayı herkes ona sert sert bakar. Muaviye bu bakışlar karşısında birden şaşırır: "Eyvah mahvoldum; ne bakıyorsunuz yahu, ben ne yaptım?" deyince, bu defa namaz kılanlar onu susturmak için elleriyle bacaklarına vurmaya başlarlar. Muaviye, susturulmak istendiğini anlar ve susar. Ama işin sonunu heyecanla beklemeye başlar.

Namaz bitince Hz. Muhammed, yanına yaklaşarak şunları söyler:

"Namaz kılarken dünya kelamı söylememek gerekir. Namaz, tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktan ibarettir."

Hz. Muhammed'in bu müşfik tutumunu Muaviye şöyle anlatıyor:

---

412. Talak, 65/2.
413. Buhari, İman, 42; Müslim, İman, 95; Davud, Edeb, 59; Tirmizi-Bir, 17; Nesci, Bey'a, 31; Darimi, Rikak, 41; Ahmed b. Hanbel, c, 1, s, 351; c, 2. s, 297; c, 4. s, 102.

"Ne ondan önce, ne de sonra O'nun kadar güzel öğretim yapan bir muallim görmedim. Beni ne azarladı, ne de sövdü." 414

Rafi İbni Amr çocukken Ensar'dan birinin hurmalarını taşlar. Sahibi de yakalayıp doğru Hz. Muhammed'e getirir. Hz. Muhammed Rafi'ye son derece şefkatli bir tavırla "Yavrum, niçin hurmaları taşlıyorsun?" diye sorar. Arkasından da "Ağaçları taşlama, dibine düşenleri al, ye!" diyerek bir çıkış yolu gösterir. Bu arada başını okşayarak şöyle bir dua yapar: "Allahım onun karnını doyur." 415

---

414. Müslim, Mesacid, 33; Davud, Salat, 171
415. Davud, Cihad, 94; Tirmizi, Büyu, 54; İbn. Mace, Ticaret, 67

SONUÇ

"Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed" adı altında yapmış olduğumuz bu çalışmada, Hz. Muhammed'in bilgi, davranış ve öğretim metodlarını araştırmaya çalıştık.

Hz. Muhammed'in hayatı eğitimciler için önemli bir kaynaktır. Hz. Muhammed başta Kur'an vasıtasıyla eğitilmiş, sonra da müslümanları bu ölçüler içersinde eğitmiştir. O'nun eğitimi incelendiğinde, şu özellikler açıkça müşahede edilmektedir:

1. Başta amaç, erdemli bir toplumun üyesi olacak olan "İyi İnsan"ı yetirtirmektir. Bu sebepten Hz. Muhammed, namaz kıldıran bir imam...hükmüne razı olunan bir hakim...cihad meydanlarında komutan...her türlü faydalı ilmi sunan bir muallimdir. Bütün bu pozisyonlardaki yegane görevi, davranışları iyi yönde değiştiren ve toplumu düzenleyen bir eğiticilik (mürebbîlik) dir.

2. Hz. Muhammed kendisini eğitici olarak takdim etmiştir. Diğer taraftan, tavsiye ettiği bütün fikirler, tamamen hayatında şekillenmiştir. O söylediklerini bizzat yaşayan bir eğitimcidir.

Hz. Muhammed, ideal eğitimcide bulunması gereken bütün sıfatları kendisinde toplamıştır. Eğitiminin başarısını da burada aramak gerekir. O bu yönüyle, diğer eğitimcilerden kesinlikle ayrılır.

3. Bu eğitimde ilme, ilim adamına ilmî kuruluşlara son derece önem verilmiştir. Aynı zamanda hem insanlığa hem müslümanlara "ilim" hedefi gösterilmiştir. Her türlü şartlar altında ihmal edilmemesi ise, bir prensip olarak daima göz önünde tutulmuştur.

4. İnsan sevgisi her sahada değer ölçüsüdür.

5. Sunulan fikirlerin hepsi de uygulanma şansını elde etmiştir. Çünkü bu fikirler, gerçek pedagojinin kanunlarıyla mutabakat halindedir. Hatta diyebiliriz ki, bu eğitimde, çağa uygulanamayan hiç bir prensibe rastlanmaz.

6. Eğitimde insanın tanınması ve ona göre eğitim yapılması, son derece önemlidir. Bunun içindir ki Hz. Muhammed'in eğitiminde ferdî farklılıklara, bütün boyutlarıyla riayet edilmiştir. Öğretim metodları da bu esas üzerine oturtulmuştur. Yani eğitilen insanın beden, zihin, irsiyet, çevre ve eğitim

seviyesi, uygulanacak öğretim metodu için bir ölçü oluştarmaktadır.

7. Hz. Muhammed; bir eğitimci olarak insanları fil dişi kuleden seyretmemiş; hep halkın arasında yaşamış, problemlerini yakînen gözlemiş ve çözümler getirmiştir. O bizzat insanları tatbikî olarak tevhide, yardımlaşmaya, fikirlere hürmet göstermeye, adalete, ilme, öğrenmeye, çocuklara, kadınlara ihtimam göstermeye, komşu haklarını gözetmeye, akrabanın ziyaret edilmesine davet etmiştir.

8. Hz. Muhammed her türlü şartlar altında Ashabı eğitiyordu. Onlar da öğrendikleri her bilgiyi, uygulamak, sonra da başkalarına öğretmek niyetiyle öğreniyorlardı.

9. İnsanlık tarihini gözden geçirdiğimizde, şerlerin çoğunlukla, dar görüşlülükten (taassubtan) kaynaklandığı bilinen bir gerçektir. Bazı eğitimci ve ıslahatçıların kötü işler yapmasının yegane sebebi de tek yönlü olarak meselelere bakmalarıdır. Bu sebepten değişik bakış açıları ihmal edilmektedir. Hz. Muhammed'in eğitiminde bu konuya çok dikkat çekilmiştir.

10. Hz. Muhammed, yukardaki hedefleri gerçekleştirmek için eğitiminde hikmet, güzel söz söyleme ve en güzel bir şekilde tartışma yapmayı, daima ön planda tutmuştur.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretim metodları, insanlara hayrı öğretmek ve hayırlı bir toplum oluşturmak için, geçerli kaideleri ihtiva etmektedir. Yeter ki asrın idrakine sunulabilsin!